

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Folklor pieśniowy Zaolzia : uwarunkowania, typologia i funkcje

Author: Magdalena Szyndler

Citation style: Szyndler Magdalena. (2011). Folklor pieśniowy Zaolzia : uwarunkowania, typologia i funkcje. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

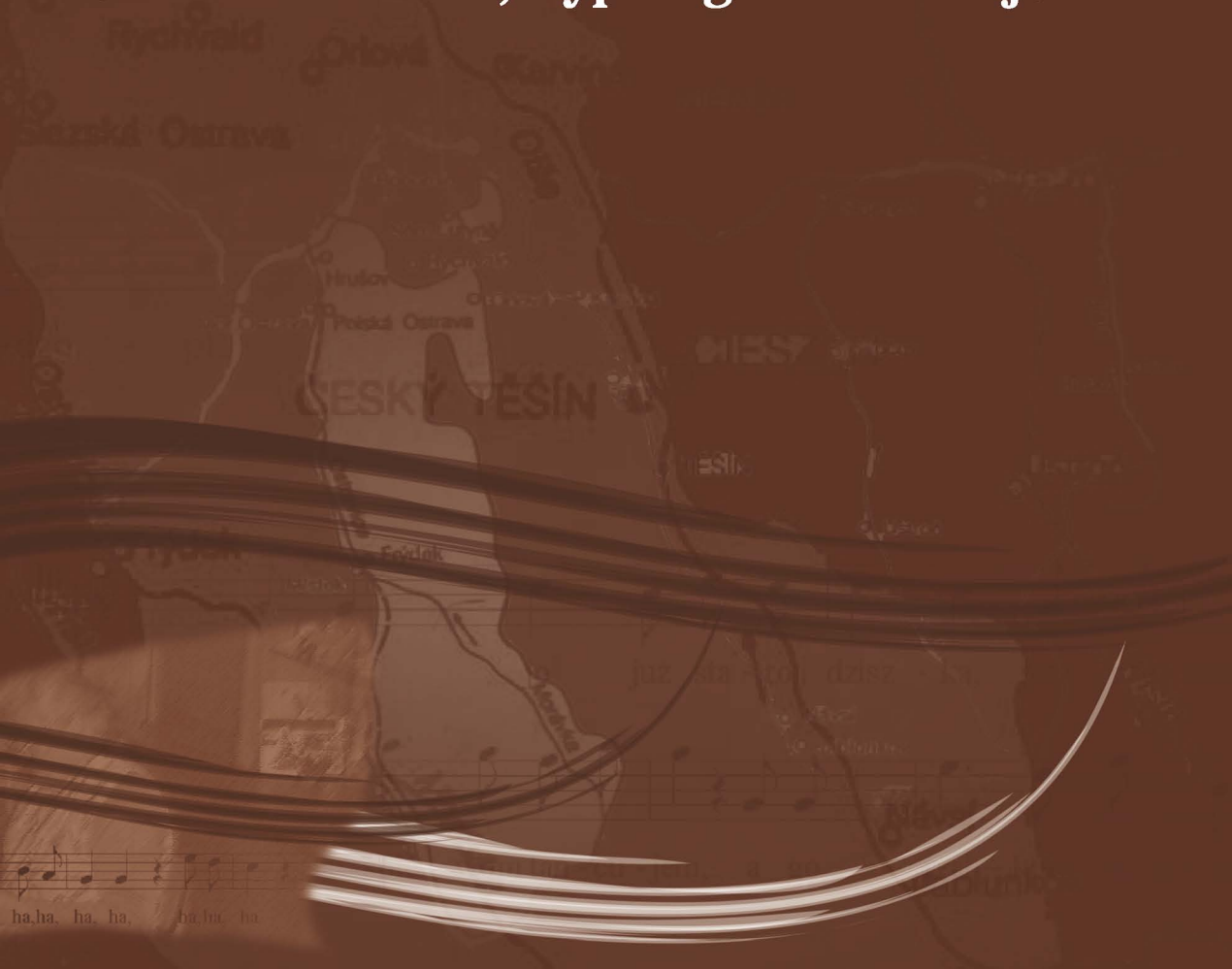

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Magdalena Szyndler

Folklor pieśniowy Zaolzia

Uwarunkowania, typologia i funkcje

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2011

Folklor pieśniowy Zaolzia

Uwarunkowania, typologia i funkcje

NR 2808

Magdalena Szyndler

Folklor pieśniowy Zaolzia

Uwarunkowania, typologia i funkcje

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2011

Redaktor serii: Muzyka
Krystyna Turek

Recenzent
Alojzy Suchanek

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

1. Wstęp

1.1. Zagadnienia wstępne

Obszar Śląska można przyrównać do zbioru, w którym zawiera się Śląsk Cieszyński, a w nim znajduje się obszar położony obecnie w Republice Czeskiej nazywany Zaolziem.

Ziemie Śląska Cieszyńskiego były i są terenem pogranicza politycznego, kulturowego i językowego. Przez lata stanowiły przedmiot przetargów politycznych oraz różnego rodzaju rekompensat, co spowodowane było peryferyjnym położeniem tych ziem w ramach państw polskiego, czeskiego, a także monarchii austro-węgierskiej.

Termin „Zaolzie” funkcjonuje od dnia 28 lipca 1920 roku, kiedy to Rada Ambasadorów złożona z przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Japonii na konferencji w miejscowości Spa (Belgia) zdecydowała o przebiegu granicy polsko-czechosłowackiej na Śląsku Cieszyńskim, a także na Orawie i Spiszu. Z całego obszaru Śląska Cieszyńskiego (2282 km²) Polsce przypadł jedynie powiat bielski i część cieszyńskiego, niewiele ponad 1000 km². Cieszyn został przedzielony, a granicę ustanowiono na rzece Olzie; stąd nazwa terenów za Olzą, czyli Zaolzie¹. W Republice Czeskiej Zaolzie funkcjonuje jako „Těšinsko”². Po stronie czeskiej pozostały tereny korzystniejsze pod względem ekonomicznym (m.in. Karwińskie Zagłębie Węglowe czy węzeł kolejowy Bogumin — Jabłonków)³. Zaolzie wskutek swego położenia geograficznego jest bez wątpienia przykładem

¹ J. Wiechowski: *Spór o Zaolzie*. Warszawa 1990, s. 30.

² V. Pláček: *Těšinsko po uzavření česko slovensko-polské smlouvy*. „Slezský Sborník” 1967, č. 1, s. 2.

³ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej*. Czeski Cieszyn 1987, s. 9—10; W. Roszkowski: *Historia Polski 1914—1996*. Warszawa 1997, s. 30.

współistnienia, mieszania się i wzajemnego przenikania co najmniej dwóch odmiennych kultur: polskiej i czeskiej. Kontakty mieszkańców i komunikacja społeczna powodują, że te opcje kulturowe ścierają się i przenikają⁴.

Na Śląsku Cieszyńskim w połowie XIX wieku podjęto pierwsze badania folklorystyczne, a nieco wcześniej, bo w 1819 roku, rozpoczęto penetrację folkloru muzycznego. Części folkloru (takie jak muzyka, stroje czy język) pozwoliły mieszkańcom Śląska Cieszyńskiego kształtować świadomość własnej odrębności etniczno-kulturowej, jak i przynależność do narodowości polskiej. Kultura cieszyńska była kulturą chłopską i robotniczą, ale „książka była tu ważniejsza od chleba”⁵. Na przełomie XVII i XVIII wieku w regionie zaczęły powstawać pamiętniki, spisywano wspomnienia ludności włościańskiej, a w drugiej połowie XIX wieku podjęto działania w terenie. Badania prowadziło wielu folklorystów, etnografów, często amatorów, ale również wykształconych muzyków, wśród nich Józef Firla, Bogumił Hoff, Andrzej Cinciała, Jan Tacina, rodzina Londzinów z Zabrzega, Karol i Andrzej Hławiczkowie oraz wielu innych⁶.

Trzeba podkreślić fakt, iż po roku 1920 badania etnomuzykologiczne na Zaolziu były utrudnione ze względu na wspomnianą sytuację polityczną, a przed II wojną światową podjęte zostały jedynie przez Jana Tacinę. Nieliczna część pieśni ze Śląska Cieszyńskiego zamieszczona jest w zbiorze *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*⁷, redagowanym przez Jana Stanisława Bystrońa, a następnie Mariana Stoińskiego; dopiero na przełomie lat 70. i 80. XX wieku badania nad folklorem wokalnym Beskidu Śląskiego realizowała Alina Kopoczek. Działania te zaowocowały m.in. pracą *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*⁸.

1.2. Cel i motywy badań

Tereny przygraniczne, do których należy również Zaolzie, są obszarami stałego przenoszenia elementów kultury: języka, obyczajów, sztuki,

⁴ Z. Staszczak: *Pogranicze polsko-niemieckie jako pogranicze etnograficzne*. Poznań 1978, s. 3—5.

⁵ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej...*, s. 54.

⁶ Postacie te omówiono szerzej w rozdziałach: *Życie kulturalne i narodowe na ziemi cieszyńskiej i Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

⁷ Więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska* (s. 76—77).

⁸ Publikacja ta zawiera materiał zgromadzony jedynie w polskiej części omawianego regionu.

zwłaszcza ludowej, strojów, narzędzi, sposobów pracy czy budownictwa⁹. Cechy te decydują o atrakcyjności i bogactwie tego obszaru zarówno pod względem kulturowym, jak i badawczym. Zaolzie to teren interesujący dla badacza folklorysty, ale i dla muzykologa. Wymienione właściwości, w tym specyfika przygranicznego położenia oraz świadomość niewystarczającej wiedzy i literatury na temat Zaolzia, zadecydowały o wyborze tematyki tej rozprawy i o przeprowadzeniu badań terenowych.

W niniejszej pracy zamieszczono rozdziały dotyczące nie tylko kultury muzycznej Śląska Cieszyńskiego i Zaolzia, ale także takie, w których opisano znaczące wydarzenia historyczne, polityczne i kulturowe, formujące całokształt kultury duchowej i materialnej regionu funkcjonującej do czasów współczesnych. Fakty historyczne i polityczne są niezbędnym elementem pracy, ich przedstawienie buduje kontekst funkcjonowania kultury muzycznej Śląska Cieszyńskiego, a tym samym Zaolzia. Jak pisze Daniel Kadłubiec: „Kultura ludowa nie jest zjawiskiem w sobie zamkniętym, przeciwnie, związana jest i uwarunkowana najróżniejszymi czynnikami natury geograficznej, społeczno-politycznej, socjalnej, historycznej, ekonomicznej, kulturowej [...]”¹⁰. Rzeczywiście, pominięcie wszystkich komponentów, które kształtowały kulturę ludową (w tym muzyczną), spowodowałoby, że przedstawiony obraz tej kultury byłby nieczytelny.

Celem tej pracy jest ukazanie zaolziańskiej kultury muzycznej na tle śląsko-cieszyńskiej kultury od czasów dawnych aż po lata współczesne. W związku z tym podjęto kwestie związane z kształtem kultury muzycznej Śląska Cieszyńskiego w przeszłości i obecnie, poruszono również problematykę związków, podobieństw i różnic w repertuarze pieśniowym, a także określono specyfikę cieszyńskiej pieśni ludowej w świetle analizy muzycznej i wybranych zagadnień tekstu słownego. Realizację zadania wspierano badaniami terenowymi prowadzonymi od roku 2001 do roku 2005 (obszar badawczy — rys. 1), dzięki którym uzyskano materiał źródłowy, zachowany jeszcze w pamięci najstarszych mieszkańców Zaolzia oraz przekazywany pokoleniu średniemu i najmłodszemu w bezpośrednim przekazie oralnym bądź za pomocą wydawnictw drukowanych (lokalne śpiewniki).

Badane osoby zakwalifikowano do trzech grup: pokolenie najstarsze (osoby urodzone w latach 1915—1930), pokolenie średnie (osoby urodzone w latach 1940—1970), pokolenie najmłodsze (osoby urodzone w latach 1980—1998).

⁹ J. Szczepański: *Kultury pogranicza*. „Przegląd Humanistyczny” 1990, R. 34, nr 10, s. 1—2.

¹⁰ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej...*, s. 5.

Lutynia, Stonawa), jak i na obszarze górskim (część południowa, m.in. Mosty koło Jabłonkowa, Bukowiec, Nawsie). Badania terenowe miały na celu ukazanie zróżnicowania repertuarowego, ze szczególnym naciskiem na materiał związany z życiem górali (ze względu na jego zachowawczość).

Zebrane pieśni pochodzą z eksploracji indywidualnych prowadzonych w domach respondentów reprezentujących pokolenie starsze oraz podczas eliminacji konkursu Śląskie Śpiewanie na Zaolziu (wśród dzieci i młodzieży), a także z badań grupowych. Te ostatnie były realizowane podczas spotkań w kołach Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w wybranych miejscowościach Zaolzia. Repertuar śpiewaczy poszczególnych kół można ogólnie określić jako popularno-towarzyski, zawiera on pozycje o zasięgu ogólnopolskim, które zostały jedynie zaadaptowane przez Zaolziaków, ale genetycznie nie należą do pieśni *stricte* ludowych. W badaniach odnotowano również typowy repertuar ludowy, który najczęściej prezentowany był na podstawie lokalnych śpiewników, często z akompaniamentem pianina.

Autorka pracy folklor pieśniowy rozpatruje z punktu widzenia historycznego i całościowego (ogólny stan kultury muzycznej, instytucje, organizacje, szkolnictwo muzyczne, chóry i inne zespoły muzyczne), ze szczególnym uwzględnieniem śpiewactwa na ziemi cieszyńskiej. Poświęca uwagę folklorowi muzycznemu, który w znacznym stopniu współtworzy całą kulturę muzyczną omawianego regionu. Autorka zakłada, iż folklor pieśniowy funkcjonujący na Zaolziu ma szerszy zakres, obejmuje bowiem tradycyjny i popularny repertuar pieśniowy uprawiany przez współcześnie żyjące pokolenie Zaolziaków.

1.3. Metodyka badań

Penetracje terenowe prowadzono z wykorzystaniem podstawowej techniki, tj. wywiadu. Technika ta stosowana była podczas badań indywidualnych i grupowych według kwestionariusza, który utworzono wcześniej na podstawie kwerend bibliotecznych oraz doświadczeń własnych autorki. Użycie kwestionariusza mogło sugerować, iż były to wywiady skategoryzowane; teza taka dotyczy tylko pewnej części wywiadów. Często rozmowy przyjmowały prywatny charakter, szczególnie podczas badań indywidualnych; wówczas wywiad stawał się jawny, nieskategoryzowany.

O znaczeniu sytuacji badawczej pisali już wcześniej naukowcy mający ogromne doświadczenie w zakresie eksploracji w terenie¹¹. Twierdzili, że

¹¹ J., M. Sobiescy: *Polska muzyka ludowa i jej problemy*. Kraków 1973, s. 183—184.

najlepszym kontekstem prowadzonej rozmowy jest miejsce zamieszkania respondenta, w otoczeniu rodziny i znajomych.

Podczas prac terenowych na Zaolziu autorka korzystała ze wskazówek Jadwigi i Mariana Sobieskich, szczególnie w odniesieniu do wywiadów indywidualnych. Wywiady te przeprowadzane były w środowisku rodzinnym respondentów, niejednokrotnie z udziałem rodziny, co pozwalało wytworzyć atmosferę zaufania, sprzyjającą uzyskiwaniu interesującego materiału. Także spotkania grupowe odbywały się w miejscach znanych i lubianych przez uczestników, tj. w domach miejscowych Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego. Autorka wykorzystywała w badaniach grupowych metodę obserwacji bezpośredniej wewnętrznej, tj. uczestniczącej, w czasie której obserwator jest „zarazem aktorem integrującym się ze społecznością badaną”, uczestniczy w jej działaniach i manifestacjach¹². Badania grupowe były doskonałą formą częściowego poznania badanej społeczności oraz sposobem na wyłonienie z niej jednostek uzdolnionych muzycznie i posiadających bogaty repertuar. W badanych grupach, jeśli istnieje duże zróżnicowanie generacyjne, efekty są ograniczone, gdyż zdarza się, iż starsze osoby rezygnują ze współpracy; wówczas stosuje się technikę badań indywidualnych. Podczas spotkań grupowych występowało charakterystyczne zjawisko asocjacji związane z pamięcią respondentów. Jeśli któraś z badanych osób nie pamiętała szczegółów związanych z obrzędem, melodią czy słowami pieśni, to inna dokonywała pewnego rodzaju retrospekcji, przypominając tekst czy dodając wariant. Tworzył się łańcuch pieśni, których konektorem była postać, gatunek lub obrzęd¹³. Podczas badań grupowych autorka wyłaniała osoby mogące — dzięki swoim uzdolnieniom muzycznym i bogatemu repertuarowi — uczestniczyć w wywiadzie indywidualnym. Jak już wspomniano, wywiad indywidualny często przyjmował formę jawnego i nieskategoryzowanego, przeprowadzany był w atmosferze prywatności i rodzinności. Trzeba podkreślić w tym miejscu fakt, że podczas tego typu badań bardzo pomocni stają się znajomi badacza pochodzący z danej społeczności, którzy wprowadzają go do niej i stają się niejako kluczem do „otwarcia się” grupy. Taką osobą dla autorki pracy był prof. Daniel Kadłubiec, znany zaolziański działacz i folklorysta. Dzięki niemu udało się nawiązać kontakt z osobami należącymi do polskiej mniejszości na Zaolziu.

W pracy o cieszyńskiej kulturze muzycznej zastosowano połączenie metody analityczno-porównawczej (analiza struktury muzycznej i teksto-

¹² B. Kopczyńska-Jaworska: *Metodyka etnograficznych badań terenowych*. Warszawa—Łódź 1971, s. 36—45.

¹³ M. Szyndler: *Penetracja zaolziańskiej części Śląska Cieszyńskiego. Problemy związane z archiwizacją i transkrypcją zebranego materiału muzycznego*. „Zwrot” 2005, nr 6, s. 60—63.

wej uzyskanego materiału) z metodą geograficzno-historyczną (badania terenowe przeprowadzono w wyznaczonych wcześniej na mapie reprezentatywnych miejscowościach zaolziańskich). W poznaniu przeszłości regionu pomocne były materiały archiwalne (dokumenty, kroniki, czasopisma itp.).

Autorka pracy korzystała w dużym stopniu z materiałów drukowanych. Dostępność prac historycznych, archeologicznych, geograficznych była zadowalająca. Z większością materiałów można się zapoznać w Książnicy Cieszyńskiej, której siedziba znajduje się w Cieszynie. Trudniej dostępne są miejscowe śpiewniki, często funkcjonujące tylko w obiegu prywatnym. Pozycje te udostępniono autorce podczas prowadzonych badań.

W aneksie pracy znajduje się materiał zebrany podczas badań w terenie (transkrybowane pieśni), spis pieśni alfabetyczny oraz według funkcji i treści, spis informatorów i badanych miejscowości oraz dane statystyczne związane z wydarzeniami historycznymi i kulturalnymi Śląska Cieszyńskiego.

2. Śląsk Cieszyński — problematyka historyczna

2.1. Początki Śląska

*W odmętach odległych wieków ma historyja szląska jeden z historyą Polski początek.*¹

O pochodzeniu nazwy „Śląsk” pisano już w kronikach (od XI wieku), a także w wielu pracach i artykułach. Rościśław Żerelik cytuje zdanie niemieckiego kronikarza Thietmara, biskupa merseburskiego, który w czasie obrony Niemczy na początku XI wieku napisał: „Gród ten (tj. Niemcza) leży w kraju Ślęzan (in pago Silensi), który nazwę tę otrzymał niegdyś od pewnej wielkiej i bardzo wysokiej góry (tj. Ślęzy)”².

W XVIII wieku znano co najmniej dziewięć interpretacji nazwy „Śląsk”. Przełom dotyczący etymologii nazwy nastąpił w XIX wieku, kiedy to Jerzy Samuel Bandtke wyprowadził nazwę plemienia Ślęzan i góry Ślęzy od rzeki Ślęzy³. Nawiązywał on do pierwszej tego typu interpretacji Konrada Celtesa, który uważał, iż nazwa „Śląsk” pochodzi od dopływu Odry zwanego „Slesus”. Inni badacze powoływali się m.in. na nazwę plemiona germańskiego Silingów (np. I. Imsieg). Do poglądów Bandtkego powrócono w okresie międzywojennym. Wówczas m.in. Mikołaj Rudnicki i Władysław Semkowicz poddali analizie materiał lingwistyczny (słowa *ślęgać*, *ślągwa*, *ślęganina* — oznaczające słotę, wilgoć, pogodę deszczową), który

¹ *Folklor Górnego Śląska*. Red. D. Simonides. Katowice 1989, s. 18.

² R. Żerelik: *Dzieje Śląska do 1526 roku*. W: *Historia Śląska*. Red. M. Czapliński. Wrocław 2002, s. 14.

³ *Ibidem*.

potwierdził słuszność wywodzenia nazwy regionu od rzeki Ślęzy, do chwili uregulowania płynącej przez mokradła⁴.

2.2. Wczesne dzieje i granice Śląska

Źródła archeologiczne regionu cieszyńskiego dotyczące najstarszych dziejów są bardzo skromne, dają skąpy i nierównomierny, zarówno w czasie, jak i w układzie przestrzennym, obraz życia ludzkiego w pradziejach⁵.

Z połowy IX wieku pochodzą pierwsze wzmianki źródłowe, w których wymienione zostały nazwy plemion śląskich: Ślężanie — przebywali nad rzeką Ślężą, w okolicach góry Ślęzy, Wrocławia i Niemczy, Dziadoszanie — u ujścia Bobru do Odry, w okolicach Głogowa, Nowej Soli i Krosna, Głupie Głowy — prawdopodobnie okolice Głubczyc i Lubomi, Opolanie — okolice dzisiejszego Opola, Gołężyce, Gołęzycy⁶. Nazwy tych czterech plemion zawiera tablica ludów z Ratyzbony, tzw. *Geograf bawarski*, będąca jednym z najstarszych opisów ludów⁷.

W XV wieku przestano odróżniać Opolszczyznę i Śląsk, a drugim z terminów zaczęto określać cały obszar historycznego Śląska, wraz z księstwami górnośląskimi. Duży wpływ na to miało nazewnictwo stosowane przez władców czeskich po przejęciu księstw śląskich, którzy nazywali siebie panami Śląska, a wszystkich książąt — „śląskimi”. Istotne było zacieśnianie stosunków politycznych i rodzinnych między Piastami, ale uwzględniano także dawne podziały i stosowano nazwy Dolny Śląsk (*Silesia Inferior, Niederschleisen* — dawny Śląsk) i Górny Śląsk (*Silesia Superior, Oberschlesien* — dawna Opolszczyzna), zaś cały Śląsk określano terminem „Utraque Silesiae” („oba Śląski”)⁸.

⁴ W. Semkowicz: *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*. W: *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1402*. Red. S. Kutrzeba. T. 1. Kraków 1933; M. Rudnicki: *Dyskusja na temat nazwy Śląska*. „*Slavia Occidentalis*” 1937, R. 16, s. 234 i nast.; więcej zob. w: W. Korta: *Historia Śląska do 1763 roku*. Warszawa 2003, s. 11—15.

⁵ J. Chlebowczyk: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Katowice 1973.

⁶ R. Żerelik: *Dzieje Śląska...*, s. 37.

⁷ J. Bahlcke: *Śląsk i Ślązacy*. Warszawa 2001, s. 24; więcej zob. w: A. Gieysztor: *Kształtowanie się organizacji państwowych od IV do połowy IX wieku*. W: *Historia Polski*. Red. H. Łowmiański. T. 1: *Do roku 1764*. Cz. 1: *Do połowy XV wieku*. Warszawa 1957, s. 132—137.

⁸ J. Nalepa: *Granice Polski najdawniejszej. Prolegomena*. T. 1: *Granica zachodnia, część południowa*. Kraków 1996; R. Pysiewicz-Jędrusik, A. Pustelnik: *Granice Śląska*. Wyd. 2. Wrocław 1998.

Region cieszyński obejmuje skrawek północno-zachodniego łuku Karpat wraz z Pogórzem, który od północy graniczy z rejonem Kotliny Raciborsko-Oświęcimskiej. Teren ten na zachodzie zamyka rzeka Olza, na wschodzie — Soła, na południu zaś ograniczony jest pasmem Jaworzynki — Girowej⁹.

Granice historycznego Śląska Cieszyńskiego (zwanego również Wschodnim) na wschodzie wyznacza rzeka Białka oraz szczyty górskie: Klimczok, Kotarz, Malinowska Skała, Barania, Gańczorka, Tyniok; na południu linia graniczna ciągnie się przez szczyt Ochodziej, teren Jaworzynki, a dalej granicą śląsko-słowacką pod Biały Krzyż. Od strony zachodniej granicę tworzy rzeka Ostrawica, a na odcinku pomiędzy Ostrawą-Gruszowem a Boguminem — rzeka Odra, która łącząc się z Olzą i jej dopływem Piotrówką, tworzy granicę północną. Te granice ukształtowały się w połowie XVIII wieku po wojnach prusko-austriackich.

Śląsk Cieszyński od wschodu styka się z Małopolską, od południa — ze Słowacją, od zachodu sąsiaduje z Morawami i częścią Śląska Opawskiego, od północy zaś z Górnym Śląskiem (dawniej określanym nazwą Śląsk Pruski)¹⁰.

2.3. Osadnictwo. Powstanie grodu Cieszyn

2.3.1. Społeczne i gospodarcze warunki życia

„[...] Ziemia Cieszyńska. Według legendy poczęła się ona w osobliwy sposób. Bo oto gdy Pan Bóg postanowił ją stworzyć, nie rzekł ani słówka, tylko się uśmiechnął. I z tego boskiego uśmiechu miała powstać [...]”¹¹.

Na ziemi cieszyńskiej pierwsi osadnicy zaczęli osiedlać się w XI wieku wzdłuż Olzy, od północy na południe (z terenów nizinnych do terenów górskich). Istotną rolę w kształtowaniu się osadnictwa w tym regionie odegrała kolonizacja pasterzy wołoskich (Wołosi lub Wałasi), którzy w XV wieku zaczęli osiedlać się w Beskidach. Była to ludność koczownicza, niejednorodna. Życie codzienne członków tej społeczności łączyło elementy

⁹ J. Chlebowczyk: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu...*, s. 65.

¹⁰ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej*. Czeski Cieszyn 1987, s. 5.

¹¹ G. Morcinek: *Ziemia Cieszyńska*. Katowice 1962, s. 5.

najróżniejszych kultur, m.in. albańskiej, bułgarskiej, rumuńskiej, rusińskiej, słowackiej, polskiej. Z biegiem czasu Wołosi zrezygnowali z wypasu owiec i zajęli się uprawą roli, „zostali wchłonięci przez miejscową ludność polską”¹². Ludność wołoska miała ogromny wpływ na kulturę ludową. Odbiło się to w widoczny sposób w gospodarce pasterskiej, obrzędach, zwyczajach, nazewnictwie, stroju, a także w folklorze muzycznym regionu¹³.

Problem kolonizacji wołoskiej był przez lata przedmiotem ożywionej dyskusji wśród etnologów i historyków. Jak pisze Janusz Spyra: „[...] nie jest istotne rozstrzygnięcie, jakie były ich pierwotne siedziby, ani dokładny przebieg ich wędrówki od południowego wschodu grzbietami Karpat. Wszędzie pozostały po nich nazwy pochodzenia rumuńskiego, z których niektóre powtarzają się także w Beskidach [...], jak na przykład Gahura czy Kiczora [...]”¹⁴. Pod względem ekonomicznym osiedlenie się Wołochów w Beskidach było dla tutejszych władców korzystne. Przybysze stanowili źródło dochodów dla władców cieszyńskich (musieli od każdej owcy płacić dziesięcinę w postaci pieniężnej lub w postaci samych owiec na rzecz księżęgo skarbu). Ich wyroby (mleko, sery itp.) stanowiły konkurencję dla wyrobów miejscowych rzemieślników.

D. Kadłubiec pisze: „[...] nierzadko wyrażany jest podziw nad ogromnym bogactwem folkloru cieszyńskiego, pieśniowego, narracyjnego. [...] tutaj zadomowiły się cztery typy strojów ludowych, tutaj zapisano tysiące pieśni i przysłów, setki opowiadań, dziesiątki obrzędów, zwyczajów i tańców, tutaj urodzili się, żyli i żyją unikalni co najmniej w skali europejskiej gawędziarze i śpiewacy, i to nie tylko ze względu na bogactwo repertuaru, ale i jego walory artystyczne [...]”¹⁵.

Specyficzne położenie geograficzne Śląska Cieszyńskiego określało skrzyżowanie szlaków nie tylko handlowych (o czym była już wcześniej mowa), ale i kulturowych (bliskie położenie Czech, Słowacji, Moraw, Węgier). W Cieszynie i Jabłonkowie odbywał się już w początkach XV wieku jarmark, na którym spotykali się Ślązacy, Słowacy (z Orawy, Trenoczyna, Liptowa), Polacy spod Żywca. Natomiast cieszyńianie pojawiali się na jarmarkach żywieckich i słowackich, gościli również na ziemiach

¹² W. Milerski: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaozliu. O rodzimej kulturze ludowej Śląska Cieszyńskiego, o jej badaniu i kultywowaniu w subregionie zaozlińskim*. „Literatura Ludowa” 1993, nr 4/6, s. 6; J. Spyra: *Monografia Wisły. T. 2: Wisła. Dzieje beskidzkiej wsi do 1918 roku*. Wisła—Ustroń 2007, s. 18.

¹³ W. Milerski: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaozliu...*, s. 6.

¹⁴ J. Spyra: *Monografia Wisły. T. 2...*, s. 18; więcej w: *Szałaństwo w Beskidach*. Red. L. Richter; J. Szymik. Czeski Cieszyn 2005; S. Szczotka: *Studia z dziejów prawa wołoskiego w Polsce*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, nr 2, s. 355—418; L. Sawicki: *Wędrówki pasterskie w Karpatach*. Cz. 3. W: *Szałaństwo na Śląsku Cieszyńskim*. Kraków 1919, s. 57—103.

¹⁵ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej...*, s. 40.

węgierskich jako producenci saletry potasowej, tzw. saletrorze. Po okolicach wędrowali także robotnicy sezonowi (schodzili z wyższych partii gór na niziny jako najemnicy do pracy na roli), jak i „robotnicy ustrońscy”, którzy produkowane maszyny lub urządzenia konstrukcyjne montowali w miejscu ich przeznaczenia¹⁶. Zapewne właśnie owi wędrowni robotnicy przynosili elementy kultury terenów ościennych na Śląsk Cieszyński (np. tzw. uherszczoki — fartuchy z kwiecistymi koronkami pochodzące z Węgier, które zadomowiły się w stroju cieszyńskim, czy też elementy rytmiczne występujące w pieśniach cieszyńskich, wskazujące na węgierskie pochodzenie); przynosili również wytwory kultury duchowej i materialnej ziemi cieszyńskiej poza jej granice.

Wśród gości na Śląsku Cieszyńskim pojawiali się słowaccy *szklarze*, *druściarze* lub *miszkarze*, czyli *kastrownicy*, spotykani na wsi cieszyńskiej jeszcze po II wojnie światowej¹⁷. Po wsiach nadolziańskich wędrowali także północnosłowaccy kramarze, których nazywano *szafrannikami* (ze względu na towary, jakie sprzedawali, m.in. szafran, oleje, maści czy zioła lecznicze oraz obrazy apokryficzne), a także *łemkowscy maziarze* z Łosia, *dziegiarce* z Gorlic. Migrację elementów kultury Śląsk Cieszyński zawdzięcza ponadto mężczyznom odbywającym służbę wojskową najczęściej na Morawach, gdzie spotykali Czechów, Morawian, Galicjan. Od nich to Zaolziacy uczyli się przeróżnych opowiadań czy pieśni¹⁸.

Gród cieszyński pojawił się w źródłach pisanych stosunkowo późno, bo dopiero w 1155 roku. Powojenne badania archeologiczne ujawniły dosyć bogaty zestaw znalezisk, który pozwolił scharakteryzować kulturę materialną mieszkańców Góry Zamkowej¹⁹. Pierwszą wzmiankę o Cieszynie można odnaleźć w bulli papieża Hadriana IV z 1155 roku, w której to gród figuruje jako „castellatura de Tessin” — jeden z grodów kasztelańskich²⁰. W połowie X wieku Cieszyn był już prawdopodobnie ufortyfikowaną osadą. W jej obrębie znalazła się murowana rotunda — kaplica pw. św. Mikołaja, która powstała w pierwszej połowie XI wieku. Nie można wykluczyć, iż z rotundą związana była reprezentacyjna budowla świecka, która poprzedzała powstanie późniejszego zamku średniowiecznego²¹. Badania archeologiczne dowodzą, iż prawdopodobnie niedaleko Cieszyna (6 kilometrów), w rejonie Podborza istniało grodzisko zwane Cieszyniskiem

¹⁶ D. Kadłubiec: *O kształtowaniu cieszyńskiej kultury ludowej*. „Kalendarz Śląski” 1984, s. 175.

¹⁷ Ibidem, s. 176.

¹⁸ Ibidem, s. 177.

¹⁹ J. Chlebowczyk: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu...*, s. 91.

²⁰ *Kodeks dyplomatyczny Śląska. Zbiór dokumentów i listów dotyczących Śląska*. T. 1: *Obejmujący lata 971—1204*. Wyd. K. Maleczyński. Wrocław 1956, s. 84 i nast.

²¹ J. Chlebowczyk: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu...*, s. 83.

lub Starym Cieszynem. Gród ten został zniszczony u schyłku IX wieku. Jan Drabina pisze, iż ta hipoteza lokalizacji jest nadal otwarta i znajduje się w toku badań²².

Powstanie miasta Cieszyna związane jest z podaniem etymologicznym²³, wedle którego to trzech bracia, synowie Leszka III, na pamiątkę spotkania się przy źródle po długiej wędrówce budują w tym miejscu gród. Napis przywołujący podanie można odnaleźć na cieszyńskiej Studni Brackiej; przypuszczalnie pochodzi ona z 1863 roku. Jak pisze Daniel Kadłubiec, nazwa Studnia Bracka nie pochodzi jednak od synów Leszka III, lecz od braci dominikanów, którzy ją wybudowali²⁴. Nazwa „Cieszyn” nie pochodzi też od „cieszenia się”. Zaprzecza temu etymologia naukowa, zgodnie z którą nazwa „Cieszyn” jest przymiotnikiem dzierżawczym oznaczającym właściciela grodu. Tak więc Cieszyn należał do osoby nazywanej Ciech albo Ciesz. Prawdopodobnie w połowie XII wieku gród stał się siedzibą kasztelana, a u schyłku XII wieku został stolicą księstwa, w którym sprawowali władzę Piastowie.

2.3.2. Życie miejskie

Wedle źródeł historycznych, Cieszyn u schyłku średniowiecza liczył około 800 mieszkańców. Większość z nich zajmowała się rękodziełem. Na społeczność cieszyńską składali się m.in. szewcy, piekarze, kuśnierze, piwowarzy, kowale, masarze, złotnicy, tkacze, sukiennicy i krawcy. W grodzie działały również cechy zrzeszające rękodzielników tej samej specjalizacji²⁵. Do 1380 roku miastem rządził wójt — zasadzca, który sprawował także władzę sądowniczą. W tym samym czasie prawdopodobnie powstała rada miejska. Od końca XIV wieku zarząd miasta spoczywał w rękach burmistrza i czterech rajców (tzw. magistrat)²⁶.

Cieszyn był miastem rezydencjonalnym, dosyć zamożnym, w którym dużą rolę odgrywał dwór książęcy. Odbywały się tutaj zjazdy szlacheckie i coroczne zgromadzenia trybunałów całego księstwa. W 1290 roku, gdy

²² J. Drabina: *Miasta śląskie w średniowieczu. Cieszyn*. Katowice 1987, s. 80—81.

²³ L. Brożek: *Bracka studnia*. „Zwrot” 1952, R. 4, nr 6, s. 15—16; W. Iwanek: *Podanie o Studni Trzech Braci w Cieszynie*. „Kalendarz Śląski” 1964 [Ostrawa 1963], s. 96—100.

²⁴ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej...*, s. 6; J. Ondrusz: *Godki śląskie*. „Profil” [Ostrawa 1977], s. 275; A. Żurek: *Legenda o założeniu Cieszyna*. „Kalendarz Śląski” 2001 [Cieszyn 2000], s. 324—325.

²⁵ J. Drabina: *Miasta śląskie w średniowieczu...*, s. 89.

²⁶ F. Popiołek: *Dzieje Cieszyna z ilustracjami*. Cieszyn 1916, s. 15—16.

władzę przejął Kazimierz I, syn Mieszka I, powołano do istnienia osobne Księstwo Cieszyńskie.

Na początku XVII wieku, według najstarszej listy mieszczan z 1624 roku, Cieszyn liczył 262 obywateli; wśród nich było 93% rzemieślników, 3% kupców, a reszta sprawowała urzędy miejskie. Wśród rzemieślników najliczniejszą grupę stanowili sukiennicy (20%), tkacze (18%), handlujący zaś dzielili się na kupców i kramarzy²⁷.

2.4. Pod rządami Piastów i Habsburgów

W IX wieku do Małopolski i na Górny Śląsk przez Bramę Morawską wtargnęły oddziały Świętopępka, zajmując tereny aż do Przesieki Śląskiej. Na kolejnym etapie ekspansji Morawianie, przechodząc przez Kotlinę Kłodzką, zajęli Dolny Śląsk, południową Wielkopolskę oraz ziemie łuzycyckich Serbów. Terytorium Śląska Cieszyńskiego stanowiło pod koniec IX wieku część Państwa Wielkomorawskiego Mojmirowiczów. Mieszkańcy ziem pomiędzy górnym biegiem Odry a górnym biegiem Wisły nie należeli pod względem etnicznym do Morawian²⁸. Upadek Państwa Wielkomorawskiego (X wiek) uwolnił Śląsk spod obcej władzy politycznej, ale przez co najmniej pół wieku silnie oddziaływała na jego terytorium kultura morawska. Prawdopodobnie w pierwszej połowie X wieku obszar Śląska Cieszyńskiego opanowali czescy Przemyślidzi (w tym okresie miały miejsce starcia pomiędzy ich państwem a polskim państwem Piastów)²⁹.

Około 991 roku ziemia cieszyńska znalazła w granicach państwa polskiego w wyniku akcji zjednoczeniowej Mieszka I; później była obiektem ataków czeskich za panowania Mieszka II. Po podziale państwa przez Bolesława Krzywoustego pomiędzy swoich synów Cieszyńskie i Raciborskie znalazły się w rękach Władysława zwanego Wygnańcem (panował w latach 1138—1146). Ostatecznie Śląsk — po pokonaniu wielu trudności — otrzymali jego najstarsi synowie. W 1163 roku jeden z synów Władysława Wygnańca — Mieszko Płatonogi — został księciem raciborskim i władcą południowych terenów, w tym cieszyńskiej kasztelanii³⁰. Po śmierci księcia opolskiego Władysława ziemię cieszyńską wyodrębniono z dzielnicy górnośląskiej i przekazano jednemu z synów księcia Włady-

²⁷ Podaję za: *ibidem*, s. 69.

²⁸ J. Bakala: *Śląsk Cieszyński w Średniowieczu (do roku 1450)*. W: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ostrawa—Praga 1992, s. 17.

²⁹ *Ibidem*, s. 18.

³⁰ I. Panic: *Księstwo cieszyńskie w średniowieczu*. Cieszyn 1988, s. 38.

sława — Mieszkowi (1290—1314—17?). Fakt ten w perspektywie historycznej uważany jest za moment powstania Księstwa Cieszyńskiego³¹ i początek panowania Piastów cieszyńskich.

Dopiero pod koniec XIII wieku Śląsk Cieszyński, a wraz z nim Cieszyn zaczął funkcjonować jako odrębna jednostka terytorialna. W 1282 roku, po śmierci księcia opolsko-raciborskiego Władysława, nastąpił podział dzielnic opolsko-raciborskiej na cztery odrębne państewka. Najstarszy z synów — Mieczysław — otrzymał kasztelanię cieszyńską wraz z ziemią oświęcimską³². W tym czasie Księstwo Cieszyńskie połączone było stosunkiem lennym z Koroną Czeską. Pierwszym lennikiem był Kazimierz, książę bytomski; złożył on hołd Waławowi II w 1289 roku. Wtedy to koronę czeską przyjął Jan Luksemburczyk, który wcielił do swojego państwa Księstwo Głogowskie (był to pierwszy skrawek Śląska włączony do Czech).

2.4.1. Rządy Habsburgów (lata 1653—1848)

W roku 1653 została przerwana cieszyńska linia rodu Piastów — zmarła wówczas ostatnia jego przedstawicielka, Elżbieta Lukrecja. Wtedy to Księstwo Cieszyńskie jako lenno Korony św. Waławo przypadło królom czeskim, a więc Habsburgom³³.

Cesarz Ferdynand III przekazał Księstwo Cieszyńskie swemu synowi Ferdynandowi IV. Po jego śmierci władzę nad Księstwem objął Ferdynand III (1654—1657), potem zaś Leopold I (1657—1705) i Józef I (1705—1711). W 1731 roku Księstwo Cieszyńskie przeszło w ręce syna Leopolda I, Franciszka Stefana, który poślubił córkę Karola IV, Marię Teresę, a w 1745 roku został współcesarzem i przyjął imię Franciszek I³⁴.

Fakt przejścia władzy nad ziemią cieszyńską przez Habsburgów wiązał się ze zmianą sytuacji bytowej miejscowej ludności. Śląsk Cieszyński zna-

³¹ A. Galas: *Dzieje Śląska w datach*. Wrocław 2001, s. 36; J. Chlebowczyk: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu...*, s. 108; E. Buława, R. Danel: *Świt nad Olzą*. Cieszyn 1988, s. 3—4.

³² J. Chlebowczyk: *Cieszyńskie szkice historyczne. Kiedy sól była droższa od złota i krwi*. Katowice 1984, s. 7.

³³ J. Spyra: *Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburgów (1653—1848)*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*. Cieszyn 2001, s. 145.

³⁴ Ibidem, s. 145—146; ponadto: M. Czaplinski et al.: *Historia Śląska*. Wrocław 2002; E. Maleczyńska, E. Maleczyński: *Dzieje Śląska*. Warszawa 1955; E. Maleczyńska, E. Maleczyński: *Dzieje Śląska*. Opracowanie zbiorowe. T. 1. Wrocław 1960.

lazł się na peryferiach zainteresowania dynastii. Administrację Śląska Cieszyńskiego podporządkowano Zwierzchniemu Urzędowi we Wrocławiu, któremu podlegały również Frydek, Bielsko, Frysztat, Raj. W połowie XVII wieku ok. 40 wsi, jako prywatne majątki książąt cieszyńskich, połączono w tzw. Komorę Cieszyńską, podległą jednostce wrocławskiej.

Druga połowa XVII wieku była najtrudniejszym okresem dla regionu. W tym czasie oddziały wojskowe Śląska Cieszyńskiego zostały zaangażowane do działań wojennych Habsburgów, zwłaszcza na Węgrzech; broniły także ziem cieszyńskich przed najazdami tureckimi. Musiano pokrywać koszty związane z utrzymaniem oddziałów licznych wojsk, które często przemieszczały się (chodzi m.in. o wojska polskie, które w 1683 roku pod wodzą króla Jana Sobieskiego ciągnęły pod Wiedeń). Skutkiem tego było ogromne zubożenie społeczeństwa oraz liczne zarazy (największa miała miejsce w 1715(?) roku; zmarło wówczas 1 500 osób)³⁵.

Poważne zmiany polityczne miały miejsce w połowie XVIII wieku, w czasie tzw. wojen śląskich, kiedy to Habsburgowie utracili część Śląska na rzecz króla pruskiego Fryderyka II. Po II wojnie śląskiej mającej miejsce w 1758 roku wojska pruskie okupowały cały Śląsk Cieszyński. Ówczesne (1744—1745) społeczeństwo było rozwarstwione, poszczególne warstwy społeczne nie posiadały równych praw.

Większość ziem znajdowała się w tym czasie w posiadaniu potomków dawnego rycerstwa, nazywanego szlachtą. Była to szlachta drobna; szlachcice posiadali przeważnie jedną, a nawet tylko część wsi, sprawowali władzę gospodarczą i sądowniczą nad posiadanymi obszarami, zwanymi państwami lub dominiami³⁶. Stosunki pomiędzy książętami a szlachtą układały się bardzo różnie. Prawo ziemskie nakazywało zwolnić chłopą, który sprzedał ziemię za zgodą pana, pod warunkiem że da za siebie zastępcę. To samo prawo zakazywało również bicia poddanego czy więzienia go bez szczególnej przyczyny. W praktyce chłopci często udawali się ze skargą na szlachcica do księcia, który rozpatrywał sprawę i wymierzał karę winowajcy³⁷. Szlachta zaś dążyła do uzyskania nietykalności w sporach ze stanem chłopskim. Starano się wymóc na księciu deklarację, że w razie konfliktów szlachta nie będzie sądzona przez niego, ale przez sąd ziemski.

W XVII i XVIII wieku szlachta straciła na znaczeniu. Odebrano jej przywilej wolności podatkowej. Panujący żądali podatków od gruntów fol-

³⁵ J. Spyra: *Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburgów (1653—1848)*..., s. 147.

³⁶ Ibidem, s. 145—146.

³⁷ „[...] książę może wydawać rozporządzenia, może załatwiać pewne sprawy polubownie — za zgodą obu stron — ale jeżeli one w ten sposób nie zostaną załatwione, wtedy już należą do sądu ziemskiego. Dotąd działo się tak zawsze, że poddany, który z uporu, bez należytej przyczyny pozwał pana przed księciem, był za to surowo karany [...]”. F. Pospiołek: *Studia z dziejów Śląska Austriackiego*. Katowice 1958, s. 28.

warczynych. W rzeczywistości szlachta nie płaciła podatków, spychała je na swoich poddanych, pomimo że stopa podatkowa chłopów była niższa niż ta, która obowiązywała mieszczan i szlachtę. Także wolność osobista szlachty uległa ograniczeniu. Szlachcic bez pozwolenia panującego nie mógł opuścić kraju czy też wysłać syna do szkoły za granicą³⁸. W XVIII wieku wskutek złej gospodarki i działań wojennych zmniejszone zostały własności szlachty cieszyńskiej. Stan ten popadał w długi i wyzbywał się majątków na rzecz właścicieli wielkich dóbr. W tym czasie wzrastały własności książęce, które w 1826 roku zajmowały aż 28% Śląska Cieszyńskiego. Toczyły się nieustannie zaciekle spory pomiędzy szlachtą a mieszczanami³⁹.

Sytuacja chłopów za panowania Habsburgów również uległa pogorszeniu. Jeden z artykułów wydanych w 1528 roku za panowania Ferdynanda I nakazywał przywiązanie chłopu do ziemi. Emigrować mógł jedynie chłop, który otrzymał pozwolenie nie tylko od pana, ale również od księcia; w dodatku taki chłop zobowiązany był wnieść opłatę, która stanowiła 5% jego majątku. Chłopi byli podporządkowani władzy wójta, zarządcy wsi, który posiadał także władzę sądowniczą⁴⁰.

Szlachta samowolnie zwiększała opłaty pańszczyźniane, tym samym coraz dotkliwej uciskając chłopów, którzy musieli pracować we wszystkie dni tygodnia. Powinności chłopskie zazwyczaj nie były spisywane, i to też wykorzystywała szlachta. Na Śląsku Cieszyńskim istniały spisy, tzw. urbarze, jedynie w posiadłościach Komory i państwa bogumińskiego. Były to jednak akty historyczne, a nie prawne, więc nie miały mocy obowiązującej. Pierwszy urbarz cieszyński, obejmujący Cieszyn, Jabłonków i 27 wsi książęcych, został sporządzony w 1577 roku. Kolejne powstały w latach 1646, 1647 i 1692⁴¹. Po objęciu władzy przez Habsburgów spadł na chłopów nowy obowiązek. Władze poleciły chłopom oszacować ich majątki

³⁸ „Ze skarg szlachty cieszyńskiej widzimy, że ona wadzi się często o drobnostki i prowadzi z upodobaniem procesy o sprawy małej wagi, że w kłótni posługuje się wyrażeniami objętymi słownikiem naszych chłopów i robotników i to najniższego stopnia, takimi, których przyzwoitość przytoczyć nie pozwala, że jest skora do pijatyki i bitki [...]”. Cyt. za: F. Popiołek: *Studia z dziejów Śląska Austriackiego...*, s. 30; więcej na ten temat w: G. Wąs: *Śląsk we władaniu Habsburgów*. W: R. Żerelik: *Dzieje Śląska do 1526 roku...*, s. 184—186.

³⁹ F. Popiołek: *Studia z dziejów Śląska Austriackiego...*, s. 35.

⁴⁰ „[...] właściciele dóbr, książę i szlachta zagarnęli chłopów zupełnie w swoją moc, zrobili z nich poddanych, którzy tym tylko różnili się od niewolników, że nie można było ich sprzedawać jak rzecz, lecz wymawianie ich sobie przy umowie kupnej było praktykowane. Zachodziły nawet wypadki sprzedaży poddanych z ich gruntami i powinnościami np. ks. Adam Waclaw sprzedał (1615) Piotrowi Gureckiemu czterech siedlaków, jednego zagrodnika i jednego chałupnika [...] z opłatami, kurami i powinnościami [...]”. F. Popiołek: *Studia z dziejów Śląska Austriackiego...*, s. 52

⁴¹ Ibidem, s. 56.

i opłacać podatki od wielkości gruntu. Procent opłat nie był stały, często wahał się od 0,6 do nawet 15%.

W początkach XVIII wieku miały miejsce pierwsze protesty chłopów, którzy żądali reform. Ruch chłopski zaczął się upowszechniać⁴². Po powstaniu chłopów w 1766 roku Maria Teresa określiła wysokość robocizny, jaką powinni wykonywać poddani względem feudalnych panów. Nakaz cesarski przyczynił się do poprawy sytuacji chłopów, ale jednocześnie spowodował ekonomiczny upadek cieszyńskiej szlachty (XVIII wiek — 28,5% szlachty, a w XIX wieku już tylko 13,5%). Pod naciskiem Józefa II (już po śmierci Marii Teresy) władze austriackie zaczęły popierać rozwój handlu, rzemiosła i rodzimej twórczości. Po pierwszym rozbiórce zaczęto budować „drogę cesarską”, która połączyła Wiedeń ze Lwowem poprzez Ołomuniec, Cieszyn i Bielsko. W 1782 roku cesarz zdecydował o likwidacji Śląska Austriackiego i połączeniu go z Morawami w jedno gubernium morawsko-śląskie ze stolicą w Brnie. Oderwanie Śląska Cieszyńskiego od reszty Śląska spowodowało problemy natury ekonomicznej (trudności ze zbytem produktów rolnych), to z kolei sprawiło, że region nad Olzą stał się pośrednikiem handlowym pomiędzy Galicją a innymi krajami monarchii (szlakami handlowymi, o których już była mowa, transponowano m.in. sól z Wieliczki, eksportowano przędzę lnianą i wełnianą, wyroby tekstylne, skóry, wosk, miód)⁴³.

Ludność rolnicza Śląska Cieszyńskiego zamieszkiwała północne części tego obszaru, południowa, górską strefa zasiedlona była przez ludność pasterską. Grupa ta prowadziła zaciętą walkę o pastwiska dla bydła. Niemal wszystkie wsie beskidzkie należały do Księstwa Cieszyńskiego, znajdowały się pod panowaniem książąt cieszyńskich, z wyjątkiem paru wsi (Ustronie Dolne, Wędrynia, Brenna, Nydek, Śmiłowice), które były w rękach szlachty. Pod koniec XVIII wieku cała południowa część Śląska Cieszyńskiego należała do książąt. Chłopi posiadali ziemię w formie wieczystej dzierżawy. W przypadku braku następcy, ziemia ta wracała do księcia. Górale, podobnie jak rolnicy, musieli wypełniać pewne obowiązki względem pana. Zmuszeni byli do płacenia czynszu gruntowego w postaci pieniężnej bądź w naturze. Habsburgowie narzucili chłopom nowe obowiązki, m.in. nakazali wypalanie drzewa na popiół do wyrobu potażu oraz obciążyli opłatami hodowlę bydła. Ponadto pasterze musieli płacić w naturze od każdego sałasu i w postaci pieniężnej — za każdą sztukę bydła wypasanego w górach⁴⁴.

Na przełomie XVII i XVIII wieku zbyt duże obciążenia ze strony państwa spowodowały masową emigrację mieszkańców wsi podbeskidzkich. Pozostawione gospodarstwa oddawano chętnym przybyszom. W drugiej

⁴² Ibidem, s. 64.

⁴³ J. Spyra: *Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburgów (1653—1848)*..., s. 147—158.

⁴⁴ F. Popiołek: *Studia z dziejów Śląska Austriackiego*..., s. 77—78.

połowie XVIII wieku tereny leśne stały się przedmiotem specjalnego zainteresowania zamożnych właścicieli. Wykupienie przez nich terenów leśnych spowodowało ograniczenie dostępu górali do drewna, które do tej pory było podstawowym materiałem w gospodarstwie (budownictwo, narzędzia, opał itp.). W 1756 roku uchwalono ustawę lasową, która nakazywała właścicielom lasów zalesianie przynajmniej połowy wyciętego obszaru. Masowo zaczęto usuwać górali z zalesionych łąk, ograniczono im także bezpłatny pobór drzewa. Ustanowiono równocześnie kary dla górali, którzy prowadzili wypas w niedozwolonych miejscach⁴⁵.

2.5. Pod panowaniem austriackim (do 1920 roku)

Na skutek wojen prusko-austriackich mających miejsce w połowie XVIII wieku (1740—1742, 1744—1745, 1756—1763) nastąpił podział Śląska pomiędzy obydwie walczące mocarstwa. Monarchia austriacka zatrzymała 1/8 omawianego obszaru, reszta ziem pozostała w rękach pruskich. Taki stan utrzymał się aż do I wojny światowej⁴⁶. Teren należący do Austrii w latach 1782—1848 tworzył jednostkę administracyjną wspólnie z Morawami — gubernię morawsko-śląską nazywaną Śląskiem Austriackim. W jej skład wchodziło Księstwo Cieszyńskie i siedem niezależnych mniejszych księstw. Po Wiośnie Ludów na Śląsku Cieszyńskim wyznaczono trzy powiaty polityczne: cieszyński, bielski i frysztacki⁴⁷.

2.5.1. Sprawy społeczno-ekonomiczne

Obszar Śląska Cieszyńskiego zamieszkały był przez ludność różnych narodowości: Polaków, Czechów, Niemców, stał się więc miejscem konfliktów narodowościowych⁴⁸. Kwestia ta została ukazana w pracach historyków

⁴⁵ Ibidem, s. 82. Więcej na temat historii Polski i Śląska: *Historia Polski*. Red. H. Łowmiański. T. 1: *Do roku 1764*. Cz. 1: *Do połowy XV wieku...*

⁴⁶ M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918—1945*. Katowice 1994, s. 7.

⁴⁷ Ibidem, s. 8.

⁴⁸ J. Kowalczyk: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa 1992, s. 16.

polskich i czeskich (J. Chlebowczyka⁴⁹, M. Kudělki⁵⁰). Należy podkreślić, że opracowania badaczy czeskich w wielu przypadkach koncentrują się na terenie Śląska Opawskiego, a Śląsk Cieszyński jest w nich traktowany marginalnie. Prawdopodobnie związane jest to z faktem, iż na tym drugim terenie nie ujawnił się wówczas czeski ruch narodowy⁵¹. Z kolei dorobek historiografii niemieckiej, dotyczący problemów narodowościowych i politycznych Śląska Cieszyńskiego jest bardzo skromny (prace H. Kudlicha i L. Löhnera)⁵².

W świetle pruskich i austriackich statystyk ludnościowych na obszarze Śląska Cieszyńskiego na przełomie XVIII i XIX wieku przeważała ludność posługująca się językiem polskim. Jednak w XIX wieku odsetek ludności polskiej zaczął się zmniejszać, choć nadal był większy niż odsetek ludności czeskiej i niemieckiej⁵³. Szybki przyrost ludności w XIX wieku przyczynił się do przemian w zakresie struktury społecznej i do rozwoju przemysłu. Jeszcze za panowania Habsburgów na Śląsku Cieszyńskim rozwinął się przemysł ciężki; powstał wówczas największy w monarchii habsburskiej okręg przemysłowy, tj. Zagłębie Ostrawsko-Karwińskie. Rozwojowi przemysłu towarzyszyły także zmiany w strukturze społeczno-zawodowej. Dzieje środowiska robotniczego tego regionu zostały opisane w wielu pracach, zarówno polskich, jak i czeskich (m.in. w pracy S. Orłowskiego)⁵⁴.

Postęp techniczny i wzrost produkcji spowodowały rozwój dróg komunikacyjnych. W latach 1840—1880 obszar Śląska został pokryty siecią linii kolejowych, to uczyniło z Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego ważny ośrodek przemysłowy Niemiec i Austrii. Dzięki temu produkcja miejscowego węgla wzrosła w latach 1850—1916 z 225 tys. do 11,3 mln ton, co wpłynęło z kolei na rozwój hutnictwa⁵⁵. W tym okresie na Śląsk Cie-

⁴⁹ J. Chlebowczyk: *Kształtowanie się świadomości i początków ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. „Kwartalnik Historyczny” 1959, nr 2; Idem: *Główne problemy i etapy stosunków polsko-czeskich na Śląsku Cieszyńskim w XIX i na początku XX wieku (do roku 1914)*. Katowice 1961; Idem: *Śląsk nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice 1971; Idem: *Świadomość społeczna i narodowa na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku*. Katowice—Kraków 1966.

⁵⁰ M. Kudělka: *Češi a Poláci na Těšínsku v době národního obrození*. Opawa 1957.

⁵¹ J. Gruchała: *Polskie Stronnictwa polityczne wobec kwestii cieszyńskiej (1918—1920)*. W: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. M.W. Wanatowicz. Katowice 1992, s. 29—49.

⁵² M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 8.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ S. Orłowski: *Galicyjska Partia Socjaldemokratyczna (PPSD Galicji i Śląska) a Czechołowiańska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim w latach 1892—1914*. Katowice. Biblioteka Główna Uniwersytetu Śląskiego. Maszynopis.

⁵⁵ M. Czaplinski: *Śląsk w II połowie XIX i na początku XX wieku*. W: *Historia Śląska*. Red. M. Czaplinski. Wrocław 2002, s. 332; więcej w: J. Buszko, J. Chlebowczyk: *Przemiany kapitalistyczne na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Historia Polski*. Red. Ż. Kormanowa. T. 3: 1850/1864—1918. Cz. 1: 1850/1864—1900. Warszawa 1963, s. 314—320.

szyński zaczęli przybywać niewykwalifikowani robotnicy polscy z Galicji oraz inteligencja i drobnomieszczaństwo z krajów czeskich. Spisy ludnościowe z przełomu XIX i XX wieku potwierdzały polski charakter regionu. Czescy narodowcy zaniepokojeni tą sytuacją rozpoczęli akcję czechizacji, która już wkrótce przyniosła rezultaty; spis ludności przeprowadzony w 1910 roku wskazywał na prawie dwukrotny — w porównaniu z poprzednim spisem — wzrost liczby ludności posługującej się językiem czeskim⁵⁶.

Według Jerzego Wiechowskiego, w tym czasie obszar Śląska Cieszyńskiego (2282 km²) zamieszkiwali w większości Polacy — 55% (Czesi — 27%, a Niemcy — 18%)⁵⁷. Czesi jednak stanowili większość wśród urzędników i pracowników wykwalifikowanych (rady gminne, urzędy, szkolnictwo, kopalnie, fabryki). Wielu Polaków rezygnowało ze swoich deklaracji narodowościowych w obawie przed prześladowaniem dzieci lub ulegało obietnicy lepszych zarobków, a tym samym wizji wzrostu poziomu życia i statusu społecznego. Józef Chlebowczyk cytuje w swojej pracy wypowiedź Polaków zaczerpniętą z „Głosu Ludu Śląskiego” z 1905 roku: „Dziś wprawdzie mamy z Czechami wiele wspólnych cech jako naród, ale tu na kresach wre między nami walka na śmierć i życie”⁵⁸.

2.5.2. Lata 1914—1919

Spór graniczny Polaków i Czechów (1918—1919)

Wybuch wojny w 1914 roku obudził polskie aspiracje narodowe i państwowe. Zawiązano Sekcję Śląską Naczelnego Komitetu Narodowego, której owocem działań był tzw. czyn legionowy — manifestacja woli odrodzenia państwa polskiego. Niestety koniec wojny uwypuklił wszelkie konflikty na tle narodowościowym: Niemcy żądali utrzymania niemieckiego charakteru Śląska Austriackiego, a z kolei Czesi rościli sobie prawo do ziem zachodnich i północno-zachodnich tego terenu, jako integralnej części historycznej ziem czeskich⁵⁹.

⁵⁶ J. Kowalczyk: *Po drugiej stronie Olzy...*, s. 62.

⁵⁷ J. Wiechowski: *Spór o Zaolzie*. Warszawa 1990, s. 10; ponadto: A. Stępnia: *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku (do 1920 roku)*. Katowice 1986, s. 15—76; J. Kokot: *Rozwój ludności i stosunki narodowościowe na Śląsku od XIX do XX wieku*. Opole 1966; Idem: *Problemy narodowościowe na Śląsku od X do XX wieku*. Opole 1973.

⁵⁸ J. Chlebowczyk: *Nad Olzą...*, s. 115.

⁵⁹ J. Kowalczyk: *Po drugiej stronie Olzy...*, s. 62.

W przededniu odzyskania przez Polskę niepodległości⁶⁰ grupa skupiona wokół Józefa Piłsudskiego i sam komendant spoglądali z optymizmem na dalszy rozwój stosunków polsko-czeskich. Wydawało się, że obalenie reżimu carskiego i spadek znaczenia Rosji pozwolą na współpracę pomiędzy Polakami i Czechami. Politycy podkreślali, że „niepodległe państwo polskie nie wyrzeknie się kraju nad Olzą”⁶¹.

Przedstawiciele wszystkich ugrupowań, zrzeszeń politycznych, narodowych, kulturalnych i gospodarczych w październiku 1918 roku w Orłowej uchwalili deklarację⁶². W tym samym czasie powstała w Cieszynie Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, która w „Dzienniku Urzędowym Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego” ogłosiła manifest popierający deklarację orłowską⁶³.

Konflikt o przynależność Śląska Cieszyńskiego nasilił się jesienią 1918 roku. Rozgorzał wówczas spór co do zasady, według której należy kierować się przy argumentowaniu swoich roszczeń terytorialnych. Działacze polscy (m.in. Roman Dmowski) akcentowali zasadę etnograficzną⁶⁴, tj. przyłączenie do RP większości ziem zamieszkałych przez ludność

⁶⁰ H. Walczak: *Józef Piłsudski i koła belwederskie wobec konfliktu polsko-czechosłowackiego w latach 1918—1920*. W: *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918—1920*. Red. K. Nowak. Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Cieszynie. Cieszyn 1999, s. 9.

⁶¹ Ibidem, s. 10.

⁶² „Gdy Polska wolna, zjednoczona, niepodległa, z polskiem wybrzeżem morskiem, uznana przez całą ludność cywilizowaną, rozpoczyna swój byt państwowy, samoistny, my Polacy Księstwa Cieszyńskiego uznajemy bezwarunkową przynależność naszą i ziemi naszej do niepodległej Polski. Tej Polsce naszej winniśmy wierność, posłuszeństwo, mienie i krew naszą i nie uznajemy żadnych więzów tym najświętszym obowiązkom przeciwnych”. W: *Ślubowanie Śląska*. „Poseł Ewangelicki” 1918, nr 8, s. 2.

⁶³ Manifest ten rozpoczynał się od słów: „Ludu Śląski! Rada Narodowa dla Księstwa Cieszyńskiego opierając się na zasadach prezydenta Stanów Zjednoczonych Wilsona, uznanych przez wszystkie narody i państwa i na jednomyślnej woli i zgodzie ludności Śląska, wyrażonych ostatnio na wiecach ludowych w Orłowej, w Boguminie, w Cieszynie, proklamuje uroczycie przynależność państwową Księstwa Cieszyńskiego do wolnej, niepodległej, zjednoczonej Polski i obejmuje nad nim władzę państwową”. „Dziennik Urzędowy Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego” 1919, nr 1, s. 1.

⁶⁴ Za: S. Zahradnik: *Korzenie Zaolzia*. Warszawa—Praga—Trzyniec 1992, s. 52—53. Zahradnik pisze: „[...] Strona czeska posługiwała się raczej racjami historyczno-prawnymi i gospodarczymi, natomiast polska etnograficznymi. Wybitny historyk czechosłowacki Jaroslav Valenta w taki oto sposób prezentował ów konflikt: »Formalnie był to spór dwóch doktryn: etnograficznej i historyczno-prawnej. Na pierwszej opierała się akcja polska, na drugiej czechosłowacka. Oba państwa posługiwały się rozległą i wielostronną argumentacją [...]. W działaniach czechosłowackich kładziono jednak coraz większy nacisk na dowody stanowiące o ekonomicznym i strategiczno-komunikacyjnym znaczeniu spornego obszaru, o ścisłej zależności i niepodzielności północnomorawskiego okręgu przemysłowego oraz o jego absolutnej niezbędności dla całej czechosłowackiej gospodarki« [...]. Ibidem.

polską. Z kolei działacze czescy (m.in. Eduard Beneš) wysuwali zasadę historyczną, tłumacząc swoje roszczenia długoletnią przynależnością Śląska Cieszyńskiego do Korony św. Wacława⁶⁵. W rzeczywistości politycy czescy kierowali się nie tyle motywami historycznymi, ile gospodarczymi — na terenach spornych istniał bowiem dobrze rozwinięty przemysł zarówno lekki, jak i ciężki: Karwińskie Zagłębie Węglowe, oraz jeden z największych w ówczesnej Europie Środkowej węzeł kolejowy w Boguminie.

W nocy z 31 października na 1 listopada 1918 roku w Cieszynie oficerowie polscy pod dowództwem kapitana Klemensa Matusiaka dokonali zamachu wojskowego. Działanie to umożliwiło przejęcie władzy Radzie Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. Urzędująca w Warszawie Rada Regencyjna oraz powstała w Krakowie Polska Komisja Likwidacyjna zaakceptowały RNKC jako reprezentację władzy polskiej na Śląsku Cieszyńskim. Strona czeska podjęła podobne działania, w wyniku których powstał w Opawie Krajowy Komitet Narodowy dla Śląska (Zemský národní výbor pro Slezsko). Powstanie tych dwóch różnych ośrodków politycznych pretendujących do objęcia władzy na tym samym terenie narzucało konieczność porozumienia się⁶⁶. W listopadzie 1918 roku zawarto porozumienie pomiędzy radą polską i czeską o tymczasowym podziale Śląska Cieszyńskiego według zasady etnograficznej. Po stronie polskiej znalazły się powiaty bielski i cieszyński oraz polskojęzyczne gminy powiatu frydeckiego (m.in. cały Cieszyn, Trzyniec wraz z hutą oraz Bogumin z węzłem kolejowym, tj. ok. 1,8 tys. km² wraz z 300 tys. mieszkańców, wśród których Polacy stanowili 73%, Niemcy — 22%, a Czesi — 5%). Natomiast stronie czeskiej przypadła czeska część powiatu frydeckiego, z wyjątkiem paru gmin polskich, oraz zachodnia część frysztackiego (500 km² z 140 tys. mieszkańców, w tym 70% Czechów, 20% Polaków i 10% Niemców)⁶⁷. Umowa miała charakter tymczasowy, wymagała akceptacji rządów obu państw. Podział ziem odpowiadał władzom polskim, lecz nie został zaakceptowany przez polityków czeskich w Pradze ani przez reprezentującą interesy czeskie za granicą Czechosłowacką Radę Narodową w Genewie⁶⁸.

W tym samym czasie Józef Piłsudski przejął z rąk Rady Regencyjnej tymczasowe zwierzchnictwo nad RP i jej armią. Osłabione siły zbrojne skierował do obrony najbardziej zagrożonych ziem polskich, tj. Lwowa, który odpierał wówczas atak Ukraińców. W ten sposób tereny Galicji, Spisza i Orawy w praktyce zostały pozbawione osłony ze strony wojska

⁶⁵ J. Wiechowski: *Spór o Zaolzie...*, s. 11.

⁶⁶ M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 14—15.

⁶⁷ J. Wiechowski: *Spór o Zaolzie...*, s. 15. Zob. *Aneks 2*, rys. 1, s. 216.

⁶⁸ M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 15.

polskiego. Politycy polscy pomimo krytykowania polityki rządu czeskiego nie chcieli zaognienia stosunków polsko-czechosłowackich, tym bardziej że militarna sytuacja Polski w tym czasie nie była najlepsza. Naczelnik państwa polskiego w swoich działaniach dążył do porozumienia z sąsiadami, czego dowód stanowił list napisany do prezydenta Czechosłowacji Tomasa Masaryka w grudniu 1918 roku. List zawierał deklarację woli nawiązania normalnych stosunków dyplomatycznych z Pragą. Niestety, nie osiągnięto spodziewanego rezultatu⁶⁹. Roszczenia Czechosłowacji do Śląska Cieszyńskiego poparła Francja. Rząd czeski stał na stanowisku, iż kwestię sporów cieszyńskich powinna rozwiązać konferencja pokojowa, oczywiście na warunkach dogodnych dla strony czeskiej. Konflikt narastał pomimo zawartego porozumienia, a strona polska i czeska umacniały swoje zaplecze zbrojne⁷⁰.

W styczniu 1919 roku wojska czechosłowackie, wspomagane przez oddziały francuskie, uderzyły bez zapowiedzi na Bogumin, Karwinę i Jabłonków. Walki, w których szczególnie mocno stawiali opór górnicy karwińscy, zakończyły się zawieszeniem broni w lutym 1919 roku. Czesi zajęli Cieszyn, skąd Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego wycofała się najpierw do Bielska, a później do Krakowa. Do dwudniowej walki doszło pod Skoczowem, gdzie zginęło 150 osób. Rząd polski nie udzielił ziemiom cieszyńskim wojskowej pomocy, w tym czasie siły zbrojne zajęte były walką z Ukraińcami w Galicji Wschodniej. Spór o Śląsk Cieszyński miał zostać rozwiązany w Paryżu na konferencji pokojowej (18 stycznia 1919 roku), na której to stronę polską reprezentowali Ignacy Jan Paderewski i Roman Dmowski, czechosłowacką zaś — Karel Kramař i Eduard Beneš⁷¹. W lutym 1919 roku podpisano układ paryski (Dmowski — Beneš), który ustalał tymczasową linię rozgraniczenia pomiędzy wojskami czechosłowackimi a polskimi.

W wyniku decyzji Rady Najwyższej premier RP Ignacy Paderewski w maju 1919 roku złożył wizytę prezydentowi Masarykowi. Ustalono wówczas, że konflikt polsko-czechosłowacki zostanie rozstrzygnięty podczas obrad komisji mieszanej. Konferencja krakowska (21 lipca 1919 roku) nie spełniła oczekiwań kół belwederskich na polubowne rozwiązanie problemu spornych ziem⁷².

We wrześniu 1919 roku Rada Najwyższa Ententy podjęła decyzję o przeprowadzeniu plebiscytu na całym obszarze Śląska Cieszyńskiego. Decyzja ta była zapewne dowodem klęski polityków Czechosłowacji, którzy sugerowali (o czym już była mowa) podział omawianych ziem według zasady

⁶⁹ H. Walczak: *Józef Piłsudski i koła belwederskie...*, s. 11.

⁷⁰ Za: M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 16.

⁷¹ Ibidem, s. 17.

⁷² H. Walczak: *Józef Piłsudski i koła belwederskie...*, s. 12.

historycznej. Jednak do plebiscytu nie doszło, a konflikt pomiędzy rywalizującymi państwami narastał⁷³.

2.6. Lata 1920—1938

Podział Śląska Cieszyńskiego (1920—1930)

Dzień 28 lipca 1920 roku stał się przełomową datą w historii Śląska Cieszyńskiego. W tym dniu na konferencji w Spa Rada Ambasadorów złożona z przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Japonii zdecydowała o przebiegu granicy polsko-czechosłowackiej na Śląsku Cieszyńskim, a także na Orawie i Spiszu. Polska otrzymała jedynie 1000 km² zamieszkałych przez 142 tys. mieszkańców (był to powiat bielski i część cieszyńskiego, miasto Cieszyn zostało podzielone), w tym 61,1% Polaków, 31,1% Niemców i 1,4% Czechów. Po stronie czeskiej znalazło się m.in. Zagłębie Karwińskie oraz węzeł kolejowy Bogumin — Jabłonków (a więc rejony najlepsze pod względem ekonomicznym). Ludność po lewej stronie Olzy liczyła ok. 259 tys. mieszkańców, w tym 48,5% Polaków, 39,9% Czechów i 11,3% Niemców⁷⁴.

Według Stanisława Zahradnika, okres od 1918 roku do decyzji Rady Ambasadorów w 1920 roku był czasem zażartych sporów; niesłusznie lata te nazywano okresem plebiscytu. Na początku w konflikcie o ziemię brały udział tzw. czynniki lokalne, m.in. z polskiej strony Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, a ze strony czeskiej — Czeski Komitet Narodowy dla Śląska. Z czasem spór zaczęli prowadzić przedstawiciele najwyższej władzy obydwu państw — w Pradze i w Warszawie⁷⁵.

⁷³ Pisali o tym m.in.: J. Bieniasz: *Śląsk Cieszyński*. Lwów 1938; F. Szymiczek: *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914—1920*. Katowice—Warszawa 1938; K. Szelong: *Podłoże organizacyjne polskiej akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego...*, s. 29—49; J. Gruchała: *Polskie Stronnictwa polityczne wobec kwestii cieszyńskiej...*, s. 9—29. Kazimierz Popiołek o tych wydarzeniach pisze w następujący sposób: „[...] Polacy byli pewni wygrania plebiscytu, z czasem jednak zaczęły się pojawiać pewne wątpliwości i obawy. Po czeskiej stronie opowiadali się Niemcy i tzw. Ślązakowcy. Polska prowadziła wojnę na wschodzie, co osłabiło jej pozycję. Toteż zarówno Polacy, jak i Czesi początkowo godzili się na odwołanie terminu plebiscytu, a następnie na rezygnację z jego przeprowadzenia [...]”. K. Popiołek: *Śląskie dzieje*. Warszawa 1976, s. 349.

⁷⁴ D. Kadłubiec: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej...*, s. 9—10; W. Roszkowski: *Historia Polski 1914—1996*. Warszawa 1997, s. 30.

⁷⁵ S. Zahradnik: *Korzenie Zaolzia...*, s. 54—55.

2.6.1. Polskie reakcje na ustalenia graniczne

Przeciwko decyzji Rady Ambasadorów protestował cały Śląsk Cieszyński (m.in. Rada Narodowa w Sejmie RP). Nie przyniosło to żadnych rezultatów⁷⁶.

Początkowo Śląsk był odrębnym obszarem polityczno-administracyjnym w ramach państwa czechosłowackiego. Jednakże w 1928 roku została wprowadzona reforma ustroju terytorialnego, w wyniku której połączono Śląsk z Morawami w jeden kraj morawsko-śląski. „Przeciwko połączeniu uprzemysłowionego Śląska z konserwatywnymi Morawami protestowały wszystkie ugrupowania polskie [...]. W zakresie administracji kościelnej (Kościoła rzymskokatolickiego) utrzymany został stan przedwojenny, tj. przynależność do niemieckiej diecezji wrocławskiej [...]”⁷⁷.

2.6.2. Prasa

O tym, w jaki sposób traktowano ludność zaolziańską, pisano w ówczesnej „Gazecie Robotniczej”⁷⁸, która poświęcała sprawom tej społeczności dużo uwagi. Często padały sformułowania: „zabór czeski”, „brutalne jarzmo”, „rugi czeskie” czy „czechizacja”. Gazeta informowała swoich czytelników o poszczególnych aspektach życia kulturalnego i gospodarczego Polaków na Zaolziu, m.in. o stanie szkolnictwa. Obok informacji w „Gazecie Robotniczej” pojawiały się także sformułowania czysto emocjonalne: „[...] jednoznaczne w wymowie wzmianki o »nieszczęsnym okresie plebiscytowym«, »niesprawiedliwym rozstrzygnięciu«, »zaprzędaniu

⁷⁶ F. Szymiczek pisał o tym w ten sposób: „[...] podział przeprowadzono wbrew woli większości ludności. Decyzją lipcową rozerwano w brutalny sposób kraj, który wieki całe stanowił jedną całość. Odtąd miały istnieć dwa Śląski Cieszyńskie, z których każdy miał żyć własnym życiem w ramach dwóch państw słowiańskich, które choć pokrewne, jeszcze dotąd nie znalazły platformy dla stałej współpracy [...]. Chciano Czechów zadowolić i zapewnić sobie ich pomoc, uczyniono to jednak kosztem trzeciego, kosztem Polaków, których znaczną, może najwartościowszą część oddano Czechom razem z kopalniami, hutami, fabrykami i kolejami. Względy gospodarcze wzięły górę nad względami narodowymi, nad sprawiedliwością i nad prawami naturalnymi [...]”. F. Szymiczek: *Walka o Śląsk Cieszyński...*, s. 165—166.

⁷⁷ Cyt. za: M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 160.

⁷⁸ Była to wydawana przez PPS na Górnym Śląsku. Podaję za: J. Januszewska-Jurkiewicz: *Spółeczeństwo województwa śląskiego wobec problemu Zaolzia w latach 1922—1938*. W: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego...*, s. 68.

ludności polskiej«. Negatywnie oceniano rolę Francji w konflikcie polsko-czeskim⁷⁹. Problematyka zaolziańska często była poruszana także w ukazującej się w cieszyńskiej części województwa prasie, a mianowicie w „Dzienniku Cieszyńskim” i „Gwiazdce Cieszyńskiej”. „Dziennik” nie tylko prezentował sytuację ludności zaolziańskiej, ale także interesował się sytuacją Polaków na Śląsku Opolskim. W piśmie tym bardzo często alarmowano opinię publiczną o postępującej czechizacji w szkolnictwie polskim, o metodach walki z czechizacją czy piętnowano m.in. wydalanie z pracy kolejarzy⁸⁰.

2.6.3. Sprawy społeczne

Wielu mieszkańców Czechosłowacji nie umiało zaakceptować życia w nowych warunkach. Ta sztuczna granica wytyczona na Olzie spowodowała w wielu wypadkach rozdzielenie rodzin, przyjaciół, znajomych. Czesi prowadzili nie w pełni jasną politykę wobec Polaków. Gwarantowali im samodzielne życie narodowe, a równocześnie chcieli „przywrócenia na łono narodu czeskiego popolszczonych Morawian”⁸¹. Z trzech narodowości zamieszkujących I Republikę Czechosłowacką (Czesi, Niemcy, Polacy) to Polacy znaleźli się w stosunkowo najgorszej sytuacji. Władze państwowe zaczęły prowadzić wobec Polaków politykę „utrudniającą”. Pierwszym tego sygnałem było stwarzanie trudności w nadawaniu czechosłowackiego obywatelstwa mieszkańcom Zaolzia. Ludność autochtoniczna otrzymywała obywatelstwo automatycznie, natomiast starania imigrantów blokowano tak, że wielu z nich nawet do roku 1938 nie miała uregulowanej kwestii obywatelstwa. Z kolei ludności czeskiej zapewniono najlepsze warunki bytowe; Czesi korzystali z poparcia administracji państwowej, a stowarzyszenia czeskie działające na Zaolziu zaktywizowały się i umocniły (m.in.

⁷⁹ Cyt. za: ibidem, s. 69.

⁸⁰ „Artykuły o tematyce zaolziańskiej częstokroć zawierały tezę, że mniejszość polska na czeskim Śląsku miała charakter szczególny i z uwagi na stan świadomości narodowej zasługiwała na opiekę, pomoc materialną oraz wsparcie moralne całego społeczeństwa polskiego w kraju. Czytelnicy prasy z lat 1922—1927 mogli zapewne wyrobić sobie jasny pogląd, że Zaolzie to ziemia polska, która w krytycznym dla państwa momencie historii znalazła się pod panowaniem czeskim. Panowanie to, porównywane z zaborem pruskim, nie szczędziło ludności polskiej krzywd i upokorzeń [...]”. J. Januszewska-Jurkiewicz: *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925—1937)*. Katowice 1992, s. 69.

⁸¹ S. Zahradnik: *Korzenie Zaolzia...*, s. 66.

Sokol, Hospodářské spolky, a także ochotnicze straże pożarne, szkolnictwo, spółdzielnie)⁸².

Trudno jest oszacować liczbę ludności polskiej zamieszkującej na Zaolziu w granicach I Republiki, gdyż dane z czeskosłowackiego spisu ludności z lat 1921 i 1930 zawierają duże nieścisłości w porównaniu z informacjami ze źródeł polskich. Faktem jest, że w owym czasie wielu Polaków emigrowało z Zaolzia dobrowolnie lub pod przymusem. Złożyło się na to wiele czynników, m.in. poczucie osamotnienia i przygnębienia wśród Polaków narastające po decyzji Rady Ambasadorów, jak również nie najlepsza sytuacja materialna i bytowa. W latach 1920—1930 Polacy nie mieli szans na zdobycie pracy w urzędach i placówkach państwowych, np. w 1930 roku w obu polskich powiatach na Zaolziu na jednego polskiego urzędnika przypadało 5 445 obywateli narodowości polskiej, natomiast na urzędnika czeskiego — 662 obywateli narodowości czeskiej. Wśród Polaków było wielu bezrobotnych, którzy mogli poprawić swoją sytuację — wystarczyło zapisać dzieci do czeskiej szkoły⁸³. Niewielu jednak zdecydowało się na taki krok. W międzywojniu Polacy na Zaolziu to w większości robotnicy i chłopi. Drobnomieszczactwo i inteligencja stanowiły niewielki odsetek społeczności. Brakowało burżuazji i ziemiaństwa. Według statystyk czeskich z 1930 roku, w przemyśle pracowało 44 777 Polaków, w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie — 12 781. Ilość osób pracujących w służbie publicznej i w wolnych zawodach stanowiła niewiele, bo tylko 2,11% ludności polskiej⁸⁴.

2.6.4. Lata 1930—1938

Stabilizacja organizmów państwowych

Współistnienie ludności polskiej i czeskiej na Zaolziu przez cały okres międzywojenny nie układało się zbyt korzystnie. W tym czasie można wyodrębnić etapy spadku i wzrostu wzajemnych napięć. W 1934 roku doszło do ponownego zaognienia stosunków pomiędzy mieszkańcami; miało to miejsce podczas obchodów 15. rocznicy wkroczenia wojsk czeskich na Śląsk Cieszyński⁸⁵. W 1935 roku kolejna fala konfliktów spowo-

⁸² Ibidem, s. 70.

⁸³ Ibidem, s. 74—77.

⁸⁴ M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 161.

⁸⁵ Maria Wanda Wanatowicz pisze: „Inspirowane w niemałym stopniu z Polski spotkały się z gwałtowną reakcją skonsolidowanej społeczności czeskiej, a także władz państwowych, które odpowiedziały represjami”. M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 163.

dowała czasowe wprowadzenie stanu wyjątkowego na Zaolziu. W latach 1935—1936 zminimalizowano ruch graniczny, usunięto ostatnie napisy w języku polskim, m.in. na stacjach kolejowych⁸⁶.

2.6.5. Wydarzenia polityczne

W latach trzydziestych XX wieku znacząca dla Śląska Cieszyńskiego okazała się kwestia sporna pomiędzy Czechosłowacją a Niemcami, dotycząca Niemców sudeckich. Mniejszość ta liczyła około 3 mln ludności, tak więc była drugą (zaraz po Czechach) grupą narodowościową w państwie czechosłowackim. Ludność niemiecka zamieszkująca Sudety dążyła do uzyskania autonomii w ramach państwa czechosłowackiego. Aspiracje niemieckie obudziły we władzach polskich nadzieję, że w takim kontekście politycznym uda się odzyskać ziemie po lewej stronie Olzy. Zbiegło się to z podobnymi postulatami wysuniętymi w Pradze przez przedstawicieli innych mniejszości narodowych na terenach Czechosłowacji, m.in. przez Słowaków i Węgrów⁸⁷. We wrześniu 1938 roku Niemcy sudeccy popierani przez Berlin wysunęli nieoficjalny projekt zorganizowania plebiscytu, który rozwiązałby sprawę przyłączenia tej części ziem czeskich do Rzeszy. Ówczesny minister spraw zagranicznych Józef Beck polecił, iż należy wykonać podobne kroki odnośnie do Śląska Cieszyńskiego⁸⁸.

21 września 1938 roku poseł czechosłowacki Kazimierz Papée w nocy złożonej rządowi praskiemu zażądał załatwienia sprawy zaolziańskiej w podobny sposób jak sprawy sudeckiej. W odpowiedzi otrzymał ogólnikowe potwierdzenie gotowości rządu do podjęcia rokowań w sprawach spornych. W dniu 23 września ogłoszono w Czechosłowacji dekret prezydenta Eduarda Beneša o powszechnej mobilizacji. Fakt ten pobudził w społeczeństwie czechosłowackim ducha oporu⁸⁹. Kilka dni później, 27 września prezydent Eduard Beneš wręczył czechosłowackiemu ministrowi spraw zagranicznych Kamilowi Krocie notę, w której rząd polski domagał się zwrotu terenów zamieszkałych przez duże skupiska ludności polskiej (powiat czeskokoczyński i frysztacki) oraz przeprowadzenia plebiscytu na pozostałych obszarach spornych. 29 września odbyła się konferencja monachijska, w której wzięli udział przedstawiciele władz Wiel-

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ J. Wiechowski: *Spór o Zaolzie...*, s. 42—45.

⁸⁸ Ibidem, s. 48—49.

⁸⁹ E. Długajczyk: *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919—1939*. Katowice 1993, s. 132.

kiej Brytanii, Francji, Niemiec i Włoch. Zgodnie z postanowieniami konferencji, przekazano Niemcom dużą część obszaru czeskiego (większego niż ten, na którym przeważała ludność niemiecka), konflikt czesko-polski zaś miał być rozwiązany w ciągu najbliższych trzech miesięcy w porozumieniu z Pragą; jeśli to nie nastąpiłoby w wyznaczonym czasie, wówczas władze mocarstw biorących udział w konferencji same miałyby zająć się tą sprawą. 30 września poseł K. Papée wręczył K. Krofci ultimatum Warszawy, w którym domagano się spełnienia żądań terytorialnych Polski z dnia 27 września, a mianowicie opuszczenia przez wojska czechosłowackie w ciągu 24 godzin obszaru zaznaczonego na mapie i przekazania w ciągu 10 dni pozostałej części powiatów czeskokieszyńskiego i frysztackiego Polsce. O przynależności państwowej pozostałego obszaru Śląska Cieszyńskiego miał zdecydować plebiscyt. Władze polskie przedstawiły w Pradze swoje stanowisko odnośnie do ziem zaolziańskich, które miało być potwierdzone dwustronnym paktem⁹⁰. W dniu 1 października 1938 roku Praga zgodziła się na polskie warunki. Oznaczało to ponowne włączenie ok. 870 km² południowo-zachodniej części Śląska Cieszyńskiego do Rzeczypospolitej; według spisu ludności z 1930 roku, na tym terenie ludność polska stanowiła 76 tys. (1/3 ludności). Na tym obszarze niezwłocznie wprowadzono język polski jako urzędowy, zakazano działalności wszelkim organizacjom czeskim i komunistycznym. Zlikwidowano czeskie szkolnictwo, a niemieckie mocno ograniczono. Wyjechało ok. 30 tys. osób, dobrowolnie lub pod przymusem⁹¹. Niespełna rok polskich rządów na Zaolziu nie spowodował scalenia tamtejszej ludności. Część mieszkańców Zaolzia przyjęła nowe postanowienia radośnie, traktując je jako wyzwolenie i połączenie z macierzą, pozostali zaś upatrywali w ludności polskiej winnych wszelkich wyrządzonej im krzywd (pogorszenie sytuacji materialnej Czechów, ucisk ze strony władz polskich). Te negatywne emocje miały swoje skutki podczas okupacji hitlerowskiej i zaraz po zakończeniu II wojny światowej⁹².

⁹⁰ „Powinien on zawierać dwa elementy: 1. stworzenie możliwości plebiscytu na tych obszarach po stronie czeskiej, które są zamieszkiwane w dużej części przez ludność polską, 2. zarządzenia wykonawcze o natychmiastowej cesji na rzecz Polski terenów, zamieszkałych przez bezsprzeczną większość polską”. J. Wiechowski: *Spór o Zaolzie...*, s. 54.

⁹¹ P. Pszczołka: *Szkolnictwo powszechne na ziemiach odzyskanych*. „Zaranie Śląskie” 1939, nr 3—4, s. 132.

⁹² S. Zahradnik: *Polacy na Zaolziu 1920—1990. Krótki szkic historyczny*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czecho-Słowacji*. Katowice 1977, s. 8. Zob. też: *Aneks 2*, rys. 2, s. 217.

2.7. Okres od II wojny światowej do czasów współczesnych

Po zajęciu Sudetów i likwidacji państwa czechosłowackiego Niemcy otoczyli południowo-zachodnie kresy II Rzeczypospolitej z obu stron⁹³. Tereny Zaolzia zostały zajęte przez wojska niemieckie w dniu wybuchu II wojny światowej. Zaolzie włączono do Rzeszy Wielkoniemieckiej jako nowy powiat Cieszyn (Kreis Teschen), który liczył 284 951 mieszkańców (według spisu ludności z grudnia 1939 roku) i miał powierzchnię 1570 km². Powiat był częścią prowincji śląskiej we Wrocławiu, a w 1940 roku wszedł w skład prowincji górnośląskiej z siedzibą władz w Katowicach. Wprowadzono język niemiecki do szkół, urzędów, kościołów i przyjęto bardzo rygorystyczną politykę antypolską (masowe aresztowania, egzekucje, mordy, zesłania do obozów koncentracyjnych i obozów pracy).

2.7.1. Polityka hitlerowska

Zaraz po zajęciu Zaolzia Niemcy uznali miejscowe przedsiębiorstwa hutnicze i górnicze za zdobycz wojenną. 17 września 1940 roku zniesiono prawo własności osób narodowości polskiej i żydowskiej. Także mniejsze przedsiębiorstwa, które znajdowały się w rękach polskich, konfiskowano na rzecz Niemców; polskich rolników z wielu miejscowości wywłaszczano, a nawet częściowo przesiedlano, aby zyskać ziemie dla napływającej ludności niemieckiej. W ten sposób chciano dokonać szybkiej germanizacji Zaolzia⁹⁴.

W latach okupacji hitlerowskiej ludność polska otrzymywała niższe przydziały żywnościowe, obuwia, odzieży, a także przedmiotów codziennego użytku. Na podstawie rozporządzenia z 16 maja 1940 roku wszystkim polskim robotnikom i urzędnikom potrącano 15% zarobków jako tzw. podatek wojenny. Polakom zakazano wstępu do niektórych miejsc publicznych, zajmowania kierowniczych stanowisk oraz zawierania małżeństw z osobami narodowości niemieckiej⁹⁵. Zlikwidowano również szkolnictwo polskie, wprowadzając język niemiecki jako wykładowy. Z życia

⁹³ Podaję za: M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska...*, s. 176. Zob. też: *Aneks 2*, rys. 3, s. 218.

⁹⁴ S. Zahradnik: *Polityka narodowościowa okupanta hitlerowskiego w powiecie Cieszyn 1939—1945*. W: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Rusnok. Czeski Cieszyn 1993, s. 11.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 11—12.

publicznego stopniowo usuwano także język czeski. W grudniu 1939 roku przeprowadzono wspomniany spis ludności, tzw. palcówkę (Fingerabdruck). Wyniki spisu nie usatysfakcjonowały Niemców (Polacy — 24%, Czesi — 21%, Niemcy — 18%, natomiast Ślązacy — 37%)⁹⁶, więc w 1942 roku przystąpili oni do akcji przyznawania tzw. niemieckiej listy narodowej (Volksliste). Analiza wyników owego spisu ukazuje, iż niewiele było osób narodowości czeskiej, ale wielu zadeklarowanych Ślązaków⁹⁷.

„Niemiecką listę narodową”, tzw. Volksliste, zaczęto nadawać od 4 marca 1941 roku. Przyznawano ją w czterech kategoriach: I grupa — aktywni Niemcy, tzw. bojownicy narodowi, II grupa — osoby zachowujące niemieckość, ale nieuczestniczące aktywnie w życiu społecznym, III grupa — osoby z większą domieszką krwi niemieckiej (np. Kaszubi, Mazurzy, Ślązacy), IV grupa — osoby pochodzenia niemieckiego całkowicie spolonizowane, które miały pozostawać pod stałą obserwacją⁹⁸.

2.7.2. Ruch oporu

Narastaniu represji niemieckich towarzyszył rozwój polskiego ruchu oporu. Pierwsze polskie organizacje powstały już jesienią 1939 roku. Były to: Tajna Organizacja Wojskowa Pawła Musioła oraz Organizacja Orła Białego Antoniego Studenckiego⁹⁹. W rejonie Brennej, Ustronia i Istebnej oraz na Zaolziu rozwijała się partyzantka leśna. Najaktywniejsze oddziały leśne to: Czantoria, oddziały AK: Strzały (Franciszka Kamińskiego) oraz Kozubowa i Brenna. Na trwałe w dziejach cieszyńskiego ruchu oporu zapisały się także siatki wywiadowcze, takie jak: Augusta (Jana Margicioka z Orłowej), wywiad przemysłowy Lido (Karola Błaszczyka z Bogumiła) i prowadzony przez cieszyńniaków w Wiedniu wywiad Stragan. Ważną rolę ode-

⁹⁶ S. Zahradnik: *Polacy na Zaolziu 1920—1990...*, s. 9; zob. także: T. Siwek: *Narodowość śląska w byłej Czechosłowacji*. W: *Kultura ludowa na pograniczu*. Red. D. Kadłubiec. Katowice 1995, s. 46—54.

⁹⁷ „Przyczyny wysokiego stanu sztucznie utworzonej narodowości »śląskiej« były bardziej skomplikowane. Częściowo tkwiły w tradycjach ruchu ślązakowskiego. [...] ludzie po prostu w celach egzystencjalnych, by przetrwać krótki — w ich mniemaniu — okres okupacji zgłaszali narodowość śląską”. Ibidem, s. 13. Więcej w: K. Popiołek: *Śląsk w czasach okupanta*. Katowice 1958; S. Zahradnik: *Nástin historického vývoje*. V: *Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*. Ed. D. Kadłubiec. Ostrava 1997, s. 10—43.

⁹⁸ J. Kazik: *Formy ucisku ludności polskiej Śląska Cieszyńskiego w czasie II wojny światowej*. W: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim...*, s. 19—20.

⁹⁹ Więcej w: K. Nowak: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*. Cieszyn 2001.

grało również emigracyjne Koło Ślązaków Cieszyńskich w Wielkiej Brytanii, broniące praw Polski do Zaolzia¹⁰⁰.

2.7.3. Ofiary okupacji niemieckiej

We wrześniu 1939 roku zastrzelono 12 Polaków w Karwinie, w marcu 1942 roku powieszono 24 Polaków w Cieszynie, w sierpniu 1944 bestialsko zamordowano 36 mieszkańców Żywocic i okolic¹⁰¹. Takie postępowanie hitlerowców spowodowało naturalną chęć przeciwstawienia się Polaków okupantowi. W 1942 roku uaktywniła się partyzantka, która rezydowała w Beskidach. Szacuje się, że podczas wojny zginęło na Zaolziu ok. 6 000 obywateli miejscowych (w tym 2 500 Żydów); w tej liczbie ok. 85% Polaków zamordowano w obozach koncentracyjnych, więzieniach (ogółem było to ok. 2,5% ludności tego obszaru)¹⁰².

2.7.4. Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne

Zdaniem Jana Němečka¹⁰³, nie zostało dotąd opublikowane żadne całościowe opracowanie na temat stosunków politycznych pomiędzy Polakami i Czechami podczas II wojny światowej. Piszący o tym okresie oparł się w swojej monografii na rozległej bazie źródłowej — przeprowadził kwerendę w archiwach praskich, warszawskich, londyńskim, bratysławskim, moskiewskim, paryskim i waszyngtońskim. W opinii autora, wraz z latami wojny stosunki polsko-czechosłowackie zaczęły się stopniowo pogarszać.

Na ochłodzenie kontaktów pomiędzy Polakami i mieszkańcami Czechosłowacji miała wpływ sprawa Zaolzia. Eduard Beneš 12 grudnia 1943 roku w Moskwie podpisał układ dwustronny ze Związkiem Radzieckim (układ czechosłowacko-radziecki o wzajemnej współpracy i pomocy powojennej). W czasie rozmów z Józefem Stalinem prezydent Czechosłowacji

¹⁰⁰ Ibidem, s. 214—215.

¹⁰¹ S. Zahradnik: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej 1939—1945*. Opole 1988, s. 223—232; T. Siwek: *Narodowość śląska w byłej Czechosłowacji...*, s. 48.

¹⁰² S. Zahradnik: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej...*, s. 220. Zob. też: *Aneks 2*, tab. 2, s. 209.

¹⁰³ J. Němeček: *Od spojenectví roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939—1945*. Praha 2003.

poruszył też sprawę polskiego rządu, przedstawił premiera Mikołajczyka w dobrym świetle, ale ostatecznie chciał uzyskać jak najlepszą pozycję dla swojego kraju i poparł władze sowieckie: „[...] chciał zachować dla odbudowanego państwa czechosłowackiego rolę pośrednika między Wschodem i Zachodem”¹⁰⁴.

2.7.5. Lata powojenne

Po zakończeniu II wojny światowej, kiedy to wojska niemieckie wycofały się z ziem Śląska Cieszyńskiego, Polacy na Zaolziu zaczęli organizować polską administrację. W cieszyńskim hotelu Piast powstała Tymczasowa Rada Narodowa Zaolzia i polska milicja.

W czerwcu 1945 roku (w Moskwie) i w lutym 1946 roku (w Pradze) sprawa Zaolzia stała się tematem polsko-czechosłowackich rokowań. Polscy eksperci proponowali Czechom Zaolzie w zamian za część dawnego Śląska Niemieckiego i Kotliny Kłodzkiej lub Spisz i Orawę. Strona czeska nie wyraziła zgody na taki układ. Rozmowom politycznym towarzyszyły napięcia na pograniczu, dochodziło do szykan i aresztowań ludności polskiej. Zamykano polskie szkoły i przedszkola. Konflikt zakończył się dopiero w 1947 roku, kiedy to 10 marca Józef Stalin podpisał polsko-czechosłowacką umowę o przyjaźni¹⁰⁵.

2.7.6. Życie polityczne, gospodarcze i kulturalne (do roku 1989)

W latach powojennych w polskiej części Śląska Cieszyńskiego kształtował się — jak w całym PRL — system komunistyczny. Zaczęto wysiedlać ludność niemiecką. Wyjechała też większość ocalałych z zagłady Żydów. Niezależnie od uwarunkowań politycznych, od końca wojny stale postępowały przeobrażenia gospodarcze cieszyńskiego regionu. Zaczęły powstawać liczne zakłady produkcyjne, m.in. „Cefana”, „Termika”, „Zampol”, „Olza”, „Polkap”.

¹⁰⁴ K. Nowak: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku...*, s. 107, zob. też: ibidem, s. 107—130.

¹⁰⁵ K. Nowak: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku...*, s. 107—130; więcej w: *Stan i potrzeby badań nad dziejami Cieszyna*. Red. K. Nowak, I. Panic. Cieszyn 1998.

Z kolei po lewej stronie Olzy w lutym 1948 roku miał miejsce przewrót polityczny, w wyniku którego nieograniczoną władzę zdobyli komuniści. Władze komunistyczne nie były zainteresowane utrzymywaniem zróżnicowania etnicznego Republiki, lecz raczej budowaniem socjalistycznego, jednomyślnego społeczeństwa. W procesie tym nie uwzględniono innych narodowości oprócz czeskiej i słowackiej, co wiązało się z zakazem reaktywowania przedwojennych polskich organizacji (uznawanych za „faszystowskie” lub „beckowskie”). Dopiero tzw. praska wiosna (1968 rok) umożliwiła odrodzenie się dawnych organizacji, m.in. Harcerstwa Polskiego i Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej. Niestety, niesprzyjające dla Zaolziaków warunki polityczne trwały aż do roku 1989, kiedy to w Czechosłowacji miała miejsce tzw. aksamitna rewolucja¹⁰⁶.

Mimo wielu przeszkód natury politycznej polska kultura na Zaolziu rozwijała się. Od 1947 roku organizowano jedną z większych imprez kulturalnych tego regionu Gorolskie Święto. Prasę zaolziańską reprezentowały: „Głos Ludu”, „Zwrot”, „Jutrzenka”, „Ogniwo”, „Kalendarz Śląski”, „Kalendarz Zwrotu”. Po roku 1989 zaczęto reaktywować dawne organizacje, m.in. Macierz Szkolną. Powstała Rada Polaków i Rada Przedstawicieli, które reprezentowały i nadal reprezentują interesy Polaków mieszkających na Zaolziu.

2.8. Struktura wyznaniowa Zaolzia

2.8.1. Dzieje historyczne. Chrystianizacja

Położenie Księstwa Cieszyńskiego powodowało, iż najwcześniej stykano się tu z prądami kulturalnymi idącymi od strony południa. Prawdopodobnie proces chrystianizacji rozpoczął się tutaj znacznie wcześniej niż w Wielkopolsce czy nawet Małopolsce. Świadczy o tym istnienie wspomnianej już najstarszej budowli sakralnej na tym terenie — rotundy pw. św. Mikołaja. Rotunda przez długi czas pełniła funkcję kaplicy zamkowej.

¹⁰⁶ K. Nowak: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku...*, s. 124; więcej w: U. Kaczmarek: *Tożsamość regionalna mieszkańców Zaolzia*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną*. Red. I. Bukowska-Floreńska przy współudziale H. Rusek. Katowice 1997, s. 16—28.

Według Franciszka Popiołka¹⁰⁷, chrześcijaństwo rozpowszechniane było od strony Moraw za sprawą działalności św. Metodego (mogło to nastąpić już w roku 880 lub 882). Podbój ziem śląskich w X wieku przez Świętopełka utorował drogę chrześcijaństwu na tym terenie. W czasie panowania Bolesława Chrobrego zostało utworzone biskupstwo wrocławskie, któremu podlegał Śląsk. Pierwsze parafie zaczęto jednak tworzyć dopiero w XIII wieku. W XIV wieku na ziemiach cieszyńskich było już 12 parafii (m.in. w Dębowcu, Błędowicach, Jasienicy, Kończycach Wielkich, Lipowcu, Piotrowicach, Rudzicy czy Wiśle). Kolejne kościoły zaczęto budować w wieku następnym w Skoczowie, Boguminie, Frysztacie, Bielsku, tak że pod koniec XV wieku liczba ich wzrosła do pięćdziesięciu¹⁰⁸.

2.8.2. Reformacja

Początek reformacji datuje się na dzień wystąpienia Marcina Lutra (1483—1546)¹⁰⁹, który w październiku 1517 roku ogłosił 95 tez, między innymi przeciwko katolickiej nauce o odpustach i praktyce odpustowej¹¹⁰. Pierwsze ogniska reformacji mieściły się w Niemczech (luteranizm), Szwajcarii (odłam protestantyzmu — kalwinizm) i Anglii (anglikanizm) oraz przenikały do wielu krajów europejskich¹¹¹.

¹⁰⁷ F. Popiołek: *Dzieje Śląska Austriackiego*. Cieszyn 1913, s. 82.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 85; W. Josiek: *Dzieje ewangelicyzmu na Śląsku Cieszyńskim, cz. I*. „Zwrot” 1995, nr 8, s. 37—40; Idem: *Dzieje ewangelicyzmu na Śląsku Cieszyńskim, cz. III*. „Zwrot” 1995, nr 10, s. 31.

¹⁰⁹ Więcej w: S. Markiewicz: *Protestantyzm*. Warszawa 1982, s. 6, 29.

¹¹⁰ Nieco subiektywne spojrzenie na problematykę luteranizmu w Europie wyraził ksiądz Karol Nawa: „W początkach XVI wieku szalała w Niemczech, Francji i Anglii oraz na północy w krajach skandynawskich w całej pełni herezja Lutra. Pod płaszczykiem oształającego słowa „reformacji religijnej” (Glaubensreformation) zataczała coraz szersze kręgi i posuwała się również na południe do Austrii i na wschód do Polski, a tym samym do diecezji wrocławskiej”. K. Nawa: *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*. Bytom 1997, s. 49. Odmiennie zdanie wyrażają księża Kościoła ewangelickiego: K. Michejda: *Dzieje Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1992; O. Michejda: *Pięć pięćdziesięciolecie Kościoła Jezusowego na Wyższej Bramie przed Cieszynem (1909—1959)*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego...*; J. Broda: *Materiały do dziejów Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim i Państwie Pszczyńskim w XVI i XVII wieku*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego...*

¹¹¹ „[...] cechą polskiej reformacji było to, że wśród szlachty szerzył się głównie kalwinizm, a wśród mieszczaństwa luteranizm. Szlachta aprobowała kalwinizm głównie z tego powodu, że jego demokratyczna struktura konfesyjna stwarzała szerokie możliwości ingerencji ludzi świeckich w organizację Kościoła, w następstwie czego uzależniała Kościół od szlachty”. S. Markiewicz: *Protestantyzm...*, s. 36.

Na Śląsku Cieszyńskim reformacja luteraska objęła mieszczaństwo, a także — inaczej niż w pozostałych częściach Polski — szerokie kręgi chłopstwa i górali¹¹². Według Franciszka Popiołka¹¹³, luteranizm zaczął szerzyć się na ziemiach cieszyńskich za panowania magnata morawskiego Persteina, który był opiekunem małoletniego wówczas księcia Wacława. Propaganda protestancka rozpoczyna się w Księstwie Karniowskim. Ok. 1540 roku zaczęto wprowadzać w Opawie pierwsze nowości w nabożeństwie katolickim.

Na ziemi cieszyńskiej przyjmowanie protestantyzmu związane było z wyprzedawaniem budynków i ziemi przez klasztory, m.in. w Orłowej, głównie „z powodu wielkiego niedostatku i długów”¹¹⁴. Początkowo na protestantyzm przeszli mieszkańcy Cieszyna i okolicznych wsi. Ruch reformatorski w tym czasie nie dotarł jedynie w okolice Frydka. Wynikało to stąd, że ziemia frydecka była w rękach katolickiego rodu von Logau i aż do początków XX wieku zachowała katolicki charakter¹¹⁵. Osiągnięcie polskiej reformacji stanowiło uchwalenie na sejmie konwokacyjnym 28 stycznia 1573 roku tzw. konfederacji warszawskiej, która gwarantowała bezwarunkowy i wieczny pokój pomiędzy ludźmi różniącymi się w wierze. Niestety, postanowienia te w późniejszym okresie często nie były egzekwowane¹¹⁶.

W 1594 roku, w czasie panowania księżnej Katarzyny Sydonii, sprawującej władzę w imieniu małoletniego Adama Wacława, został zbudowany kościół ewangelicki pw. św. Trójcy w Cieszynie. Księżna wydała zarządzenie odnoszące się do nauczania i wyznawania wiary ewangelickiej¹¹⁷. W 1598 roku syn księżnej Sydonii, Adam Wacław, zakazał mieszkańcom Cieszyna i Jabłonkowa wyznawać inną religię od augsburskiej, a w 1610 roku sam przeszedł na katolicyzm. Prawdopodobnie związane było to z uzyskaniem korzyści w postaci powiększenia ziem księcia poprzez połączenie ich z ziemiami Rudolfa II¹¹⁸.

W kolejnych latach XVII wieku ewangelicy zmuszeni byli zwracać swe kościoły katolikom. Jedynie kościół pw. św. Trójcy w Cieszynie pozostał

¹¹² Ibidem, s. 36—37.

¹¹³ F. Popiołek: *Dzieje Śląska Austriackiego...*, s. 93.

¹¹⁴ Ibidem, s. 96.

¹¹⁵ M. Michalska: *Uwarunkowania historyczno-kulturowe współczesnej religijności ludności polskiej na Zaolziu*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 3: *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 1999, s. 179—191.

¹¹⁶ S. Markiewicz: *Protestantyzm...*, s. 37.

¹¹⁷ „[...] żeby służy Kościoła i szkoły nauczali młodzież i dorosłych z pism biblijnych, prorockich i apostoelskich, według wyznania augsburskiego, pism i katechizmu Lutra”. F. Popiołek: *Dzieje Śląska Austriackiego...*, s. 97.

¹¹⁸ Ibidem.

w rękach ewangelików. Dopiero w 1709 roku za zgodą cesarza Józefa I wybudowano w Cieszynie kościół Jezusowy i założono zbór¹¹⁹. W ten sposób Cieszyn stał się centrum protestantyzmu dla Księstwa Cieszyńskiego i dla obszarów dalszych, tj. Głubczyc, Tarnowskich Gór, Pszczyń. Stan taki trwał do 1781 roku, kiedy część Śląska przejął król pruski Fryderyk II Wielki, a zbór cieszyński — jedyny zbór w Austrii — zdany był wyłącznie na własne siły¹²⁰. Dopiero 13 października 1781 roku cesarz Józef II, syn Marii Teresy, wydał patent tolerancyjny, który pozwalał na swobodną praktykę religijną w granicach „trzem wyznaniom, tj. ewangelikom wyznania augsburskiego i helweckiego oraz prawosławnym”¹²¹.

2.8.3. Kontrreformacja

Dalsze losy protestantyzmu na Śląsku Cieszyńskim były bardzo ściśle związane z wydarzeniami politycznymi. Podczas wojny trzydziestoletniej wojska protestanckie, które zajmowały Śląsk, przekazały władzę w ręce ewangelików, wojska carskie zaś popierały katolików. W 1629 roku zmuszono księżnę Elżbietę Lukrecję do wydania statutu religijnego nakazującego przyjęcie katolicyzmu przez radę miejską. Postanowiono nie dopuszczać w Cieszynie niekatolików do sprawowania urzędów miejskich¹²². Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej nawracanie ludności śląskiej na katolicyzm postępowało w dosyć szybkim tempie. Jedynie dzięki wstawiennictwu królowej szwedzkiej pozwolono ewangelikom śląskim nie opuszczać swej ziemi i odwiedzać własne kościoły. Po śmierci księżnej Lukrecji protestanci zwrócili się do księcia z prośbą o możliwość swobodnego wyznawania swojej religii. Książę nie wyraził jednak zgody. Ostateczne działania kontrreformacyjne przeprowadzili jezuita, sprowadzeni do Karniowa, Cieszyna i Opawy w 1671 roku. Ich zabiegi spowodowały stopniowe znikanie ewangelizmu. W 1679 roku w Cieszynie nadal pozostawało niewielu ewangelików, ale rozporządzenie cesarskie zakazujące udzielania

¹¹⁹ W Pracowni Zbiorów Śląskich Biblioteki Śląskiej w Katowicach można znaleźć 3 pieśni. *Pieśni ludowe o założeniu Kościoła Ewangelickiego przed Cieszynem. Na uroczystość 150-letniego Jubileuszu dnia 24 maja 1859 obchodzonego, na pamiątkę wydane. W tłóczy i nakładem Karola Prochaski. Cieszyn 1859.* Biblioteka Śląska w Katowicach. Pracownia Zbiorów Śląskich. Sygn. 397070 I. Zbiór ten zawiera tekst 3 pieśni pisanych tzw. szwabachą.

¹²⁰ W. Josiek: *Dzieje ewangelicyzmu na Śląsku Cieszyńskim, cz. III...*

¹²¹ Cyt. za: M. Michalska: *Uwarunkowania historyczno-kulturowe...*, s. 179—191.

¹²² F. Popiołek: *Dzieje Śląska Austriackiego...*, s. 100.

ślubów niekatolikom spowodowało ostateczne przejście na katolicyzm kilkuset rodzin¹²³. Dopiero uznanie dla wyznania ewangelickiego wyjednał dla mieszkańców Śląska Cieszyńskiego król szwedzki Karol XII. Po pokonaniu Augusta II, króla polskiego i elektora saskiego, Karol zajął Saksonię i zagroził samej Austrii. Cesarz Józef I, chcąc uniknąć ataku szwedzkich wojsk, ustąpił w sprawach religijnych. Na wieść o tym ewangelicy wysłali do szlachty swoich wysłanników z prośbą o przywrócenie czterech kościołów wiejskich, m.in. w Pogwizdowie i Pierścu. Cesarz jednak pozwolił jedynie na to, by protestanci mogli być tolerowani; zakaz nabywania domów i posiadania praw obywatelskich obowiązywał nadal. Protestantów, którzy porzucili swoją wiarę z przymusu, nazywano odszczepieńcami i pod groźbą wydalenia z kraju oraz konfiskaty majątków zmuszano do przejścia na wiarę katolicką¹²⁴.

2.8.4. Współczesność

Na omawianym terenie, jak wynika z danych Zarządu Głównego PZKO, istniały od 1910 roku cztery główne grupy wyznaniowe, tj. grupa rzymskokatolicka, ewangelicka, czesko-słowacka, żydowska, a także osoby deklarujące się jako „bez wyznania”. W latach 1910—1991 pierwsza i druga grupa (katolicy i ewangelicy) były dominującymi. Dalsza część wywodu poświęcona będzie tym właśnie grupom¹²⁵.

Po 1989 roku na Zaolzie zaczęli przybywać zakonnicy z Polski: franciszkanie, karmelici bosi, jezuita. Z ich inicjatywy zaczęły powstawać tzw. zakony świeckie, których członkami były i nadal są osoby nieduchowne. Równolegle istnieją tu również grupy formalne, funkcjonujące przy parafiach kościołów katolickich, tj. róże różańcowe, bractwa szkaplerzne.

Małgorzata Michalska wśród katolickich grup formalnych wymienia między innymi bractwo szkaplerzne liczące stu członków, istniejące w Łomnej Górnej od 1990 roku, czy III Zakon Franciszkański (istniejący od 1989 roku), do którego należy sześćdziesiąt osób świeckich z Jabłon-

¹²³ Ibidem, s. 102.

¹²⁴ Ibidem, s. 104. Więcej w: H. Patzelt: *Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien*. Dülmen 1989; *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*. Red. T. Wojak. Warszawa 1974; W. Josiek: *Nástin vývoje náboženských poměrů na Těšínku do roku 1920. V: Polská národní menšina...*, s. 165—184.

¹²⁵ Według spisów ludności w roku 1910 w powiatach cieszyńskim i frysztaeckim mieszkało 72,6% katolików i 25% ewangelików.

kowa i okolic¹²⁶. Co roku organizowane są spotkania młodzieży katolickiej, tzw. oazy, m.in. w Wędryni i Czeskim Cieszynie. Spotkania te cieszą się dużą popularnością wśród młodzieży polskiej i czeskiej z Moraw i ze Śląska Cieszyńskiego. Istnieją również związki przykościelne tworzone przez same kobiety; są to: Związek Niewiast Chrześcijańskich (Karwina-Frysztat) czy Wspólnota Młodych Matek (Mosty koło Jabłonkowa)¹²⁷.

Poza wspólnotami religijnymi nieposiadającymi osobowości prawnej istnieją także takie, których podstawą działania są statuty; wspólnoty takie figurują jako samodzielne podmioty w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej. Wspólnotą sformalizowaną jest m.in. Wspólnota Katolicka Rodzina Chrześcijańska, która podejmuje działania w zakresie popularyzacji poglądów i ideałów chrześcijańskich, organizuje imprezy i uroczystości kościelne czy pomaga najuboższym (działalność charytatywna)¹²⁸. Z kolei zaolziański Kościół ewangelicki współpracuje z diecezją tego Kościoła w Polsce i — podobnie jak Kościół katolicki — posiada przy poszczególnych zborach zarówno organizacje nieformalne (Koła Niewiast, Stowarzyszenie Ewangelickich Niewiast), jak i formalne (Towarzystwo Ewangelickie, Diakonia Śląska, Społeczność Chrześcijańska)¹²⁹.

2.9. Obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna Zaolzia

Spisy ludnościowe na Zaolziu w latach 1880—1991 były przeprowadzane przez cztery różne władze, tj. austriacką (1880—1910), czechosłowacką (1921—1930), hitlerowską (1939) i ponownie czechosłowacką (1950—1991)¹³⁰.

Ostatni przed I wojną światową spis ludności przeprowadzony przez władze austriackie wykazał, iż na ogólną liczbę mieszkańców Zaolzia, tj. 179 tys., przypadało aż 124 tys. Polaków (69%), 33 tys. Czechów (18%)

¹²⁶ *Funkcjonowanie wspólnot religijnych w warunkach pogranicz etnicznych i wyznaniowych. Przypadek Zaolzia*. W: *Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce*. Red. Z. Kłodnicki, H. Rusek. Wrocław 2003, s. 227—244; więcej w: H. Rusek: *Pogranicze etniczne — wielokulturowa przestrzeń*. W: „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 4: *Przestrzeń kulturowego współistnienia*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 2000.

¹²⁷ *Funkcjonowanie wspólnot religijnych...*, s. 227—244.

¹²⁸ M. Michalska: *Religia jako wyznacznik tożsamości etnicznej ludności polskiej na Zaolziu*. W: „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 2: *Kultury regionalne i pogranicza kulturowe a świadomość etniczna*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 1999.

¹²⁹ Zob. S. Zahradnik: *Ewangelicy Polacy na Zaolziu (Republika Czeska)*. „*Myśl Protestancka*” 1997, nr 4.

¹³⁰ S. Zahradnik: *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880—1991*. Trzyniec 1991, s. 7.

i 22 tys. Niemców. Z kolei w spisie z roku 1991 (ostatnim dostępnym) zanotowano zdecydowany spadek liczebności ludności polskiej — do 38% (68 tys.) i jednoczesny wzrost ogólnej liczby ludności czeskiej — do 50% (88—89 tys.)¹³¹. Spisy te były przeprowadzane odmiennymi metodami; według przyjętych kryteriów do 1939 roku najważniejsza była narodowość. Władze monarchii austro-węgierskiej wpisywały narodowość na podstawie używanego na co dzień języka. W roku 1921 wprowadzono inne kryterium dotyczące oceny przynależności narodowej spisywanych osób. Kierowano się „przynależnością szczepową, a jej głównym objawem jest zazwyczaj język ojczysty (mateřský jazyk)”¹³². Zabroniono (zakaz ten figurował w instrukcji wypełniania formularza) pośredniego określenia narodowości poprzez przynależność regionalną (na przykład Hanak czy Ślązak). W 1927 roku uchwalono nową ustawę, wedle której spisy ludnościowe miały odbywać się co dziesięć lat; ustalono także nowy sposób ich przeprowadzania: „[...] narodowość zapisuje się z reguły według języka macierzystego. Inną narodowość aniżeli tę, za którą przemawia język macierzysty, można wpisać jedynie wówczas, jeśli osoba spisywana nie posługuje się językiem macierzystym ani wśród swej rodziny, ani w domu, natomiast zupełnie biegle włada językiem danej narodowości”¹³³.

Ludność Zaolzia do 1938 roku korzystała z praw, jakie przysługiwały mniejszościom narodowym (posiadała własne szkolnictwo, organizacje społeczne, prasę itd.). Wraz z wejściem na ziemie za Olzą wojsk polskich rozpoczęły się prześladowania ludności czeskiej. Akcja wysiedleńcza objęła 60 tys. osób¹³⁴. Spis z roku 1939, przeprowadzony przez hitlerowskiego okupanta, był „zgłoszeniem celem policyjnego stwierdzenia ludności”.

Według Stanisława Zahradnika, o pierwszym powojennym spisie, który odbył się w 1950 roku, niewiele wiadomo, gdyż jego wyniki nie zostały opublikowane. Tutaj narodowość określono w taki sposób: „[...] narodowość jest przynależnością do narodu, z którego kulturalną i twórczą społecznością jest spisywana osoba wewnętrznie złączona i do którego się przynależy [...]”¹³⁵. Z kolei Urszula Kaczmarek sięgnęła do sprawozdań polonijnych¹³⁶, w których pojawiają się dane liczbowe dotyczące ludności polskiej zamieszkującej w zwartych grupach dwa powiaty, tj. czeskokoczyński i karwiński, oraz w mniejszych skupiskach w powiecie ostrawskim, szcze-

¹³¹ I. Bogoczová: *Świadomość i kompetencja językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu*. Ostrava 1996, s. 7.

¹³² S. Zahradnik: *Struktura narodowościowa Zaolzia...*, s. 8.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 28.

¹³⁵ Ibidem, s. 9.

¹³⁶ *Sprawozdanie polonijne z 1952 roku*. Archiwum MSZ. Sygn. 277, t. 7, t. 495, w. 58.

gólnie w okolicy Bogumina. Według spisu ludności z 1950 roku, na terenie województwa ostrawskiego było ok. 42 tys. obywateli narodowości polskiej z obywatelstwem czeskosłowackim oraz 13 tys. — z obywatelstwem polskim. W latach sześćdziesiątych XX wieku na Zaolziu nastąpił duży rozwój przemysłu, zwłaszcza górnictwa i hutnictwa, co spowodowało napływ na te tereny siły roboczej z całej Czechosłowacji. Miało to znaczny wpływ na zmianę struktury narodowościowej Zaolzia. W tych latach zlikwidowano powiat czeskokocziński oraz włączono jedną z jego części do powiatu karwińskiego (z miastem Czeski Cieszyn), a drugą, większą (z Trzyńcem i Jabłonkowem) do powiatu frydecko-misteckiego¹³⁷. W 1970 roku w powiecie Frydek-Mistek Polacy stanowili tylko 13%, w czeskokoczińskim zaś było ich jeszcze około 40%. W kolejnych spisach obowiązywała zasada pozwalająca na swobodne zadeklarowanie wybranej narodowości¹³⁸.

W marcu 1991 roku przeprowadzono pierwszy spis w nowej sytuacji politycznej, po latach totalitaryzmu komunistycznego. W spisie tym nie dokonano żadnych zmian jeśli chodzi o zasady określania narodowości; w arkuszu spisowym uwzględniono narodowość czeską, słowacką, ukraińską, ruską, polską, węgierską, niemiecką i nie stwierdzoną¹³⁹.

Pierwszy spis z 1880 roku wykazał 85 zaolziańskich gmin, z których w 70 większość mieszkańców była narodowości polskiej (w 14 — czeskiej, w 1 — niemieckiej). Dziesięć lat później (1890) wyniki spisu wykazały spadek liczby gmin o przeważającej ludności czeskiej (12 gmin) i wzrost liczby gmin z przewagą ludności polskiej (72 gminy). Spis z 1910 wykazał wzmocnienie pozycji ludności czeskiej i częściowo niemieckiej, kosztem ludności polskiej. Z kolei w 1921 liczba ludności czeskiej raptownie wzrosła (Czesi — 50%, Polacy — 38%, Niemcy — 10%). Spis przeprowadzony przez władze hitlerowskie wyeksponował deklaracje narodowości śląskiej (aż 36,6% — 49 miejscowości), co prawdopodobnie spowodowane było obawami przed represjami. Wówczas Polacy stanowili 24% ludności zaol-

¹³⁷ Z. Jasiński: *Polacy w Czechosłowacji w świetle spisu ludności z 1980 r.* „Sobótka” 1985, nr 4, s. 510.

¹³⁸ Wskazówki do deklaracji z 1970 roku: „Narodowość jest to przynależność do narodu lub grupy narodowościowej (np. czeskiej, słowackiej, polskiej, niemieckiej itp.). Każdy ma prawo swobodnie i według własnego przekonania decydować o swej przynależności narodowej [...]. Język ojczysty może się różnić od podanej narodowości [...], osoby dorosłe zawsze określają narodowość, narodowość nieletnich dzieci określa się według rodziców. Jeśli rodzice posiadają różne narodowości, [to — M.Sz.] wpisujemy narodowość dziecka według jednego z nich, i to w zależności od umowy zawartej między rodzicami. Każda podlegająca spisowi osoba może podać tylko jedną narodowość”. Cyt. za: S. Zahradnik: *Struktura narodowościowa Zaolzia...*, s. 9.

¹³⁹ Uwaga o języku: „Język ojczysty: zapiszcie język, którym przeważnie rozmawiali rodzice z dzieckiem; w wypadku, kiedy rodzice rozmawiali różnymi językami, wpiszcie ten, którym rozmawiała z dzieckiem matka”. Cyt. za: *ibidem*, s. 10.

ziańskiej, Czesi — 21%, a Niemcy — 18%. W każdej miejscowości doszło do istotnych zmian w strukturze ludności¹⁴⁰.

Po II wojnie światowej, według S. Zahradnika, władze komunistyczne utrudniały podtrzymanie odrębnego bytu narodowego na Zaolziu. Przyczyniało się do tego prawdopodobnie również uprzemysłowienie tego obszaru, co z kolei spowodowało napływanie ludności z zewnątrz i urbanizację regionu. W latach 1970—1980 w dwóch powiatach okręgu północnomorawskiego liczba Polaków zwiększyła się (do 52 193 osób w 1980 roku).

W 1995 roku na Zaolziu żyło ok. 43 500 osób, które deklarowały narodowość polską. Analiza danych z tabeli pozwala zauważyć spadek liczebności osób deklarujących narodowość polską na rzecz wzrastającej liczby ludności narodowości czeskiej.

Tabela 1

Struktura narodowościowa Czechosłowacji 1921—1991

Data spisu	Ogółem	Czesi	Słowacy	Rusini, Ukraińcy	Polacy	Węgrzy	Niemcy	Reszta
15.02.1921	13 006 604	6 831 618	1 968 100	102 313	109 580	657 646	3 207 213	130 134
01.12.1930	14 004 179	7 426 287	2 295 809	119 016	99 712	603 764	3 304 641	155 953
01.03.1950	12 338 450	8 383 923	3 240 549	67 615	72 624	367 733	165 117	40 889
01.03.1961	13 754 577	9 069 222	3 836 213	54 984	67 552	533 934	140 402	43 270
01.12.1970	14 344 987	9 318 019	4 199 902	58 651	65 132	570 487	85 663	47 142
11.12.1980	15 283 095	9 791 122	4 676 378	54 582	68 176	579 166	61 129	52 542
03.03.1991	15 567 666	8 426 070	4 819 948	39 302	61 542	586 844	53 418	1 580 502

Źródło: S. Zahradnik: *Polacy na Zaolziu w historii, statystyce i dokumentach*. Czeski Cieszyn 1995.

Irena Bogocz w wprowadzeniu do swojej książki pt. *Świadomość i kompetencja językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu* przedstawia zależności językowe w rodzinie i w czterech instytucjach, tj. szkole, organizacjach młodzieżowych, środkach masowego przekazu, Kościele. Wyniki badań socjolingwistycznych umacniają mnie w przekonaniu, iż język jest ważnym czynnikiem etnoidentyfikacyjnym, który decyduje o przynależności do danej grupy etnicznej, a potem narodowościowej. Identyfikacja narodowościowa związana jest z deklaracją języka jako ojczystego, a identyfikacja etniczna — z deklaracją gwary. Kolejny krok stanowi wybór języka kształcenia (wyboru tego dokonują rodzice). W podsumowaniu należy stwierdzić, iż mieszkańcy Zaolzia wykazują tendencje dysglosyjne, związane z funkcją języka¹⁴¹.

¹⁴⁰ Jak pisze Stanisław Zahradnik: „[...] uogólniając najbardziej »śląskim« powiatem sądowym był Jabłonków (74%), najbardziej polskim — Czeski Cieszyn (26%), najbardziej czeskim — Bogumin (46%) i najbardziej niemieckim — Cieszyn (30%)”. S. Zahradnik: *Struktura narodowościowa Zaolzia...*, s. 22.

¹⁴¹ I. Bogoczová: *Świadomość i kompetencja językowa...*, s. 10, s. 77—78.

2.9.1. Związki małżeńskie

Obecnie liczba zawieranych na Zaolziu małżeństw mieszanych wykazuje tendencję wzrostową¹⁴². Osoby należące do najmłodszego pokolenia przy zawieraniu małżeństw raczej nie kierują się narodowością partnera. Często zachowania takie oceniane są negatywnie przez starsze pokolenie autochtonów, które obawia się asymilacji. Jak pisze Halina Rusek, asymilację na Zaolziu przyspieszają czynniki związane z osadnictwem czeskim i słowackim na terenie pogranicza, ale w dużej mierze na ten proces ma wpływ coraz częstsze zawieranie małżeństw mieszanych narodowościowo: polsko-czeskich czy polsko-słowackich.

W latach 1931—1933 Polacy mieszkający w Czechosłowacji zawarli 1 231 małżeństw, wśród których 964 (78,3%) stanowiły małżeństwa polskie (obie strony narodowości polskiej); w latach 1951—1953 małżeństwa polskie zawarto w liczbie 304 (45,5%), w okresie 1961—1963 były to 162 związki (zaledwie 31,9%)¹⁴³. W latach 1950—1974 spośród 29 923 małżeństw zawartych w Czechosłowacji przez Polaków 34% było zawartych z partnerem polskim, 59,2% z Czechem lub Czeską i 5,3% ze Słowakiem lub Słowaczką. Z kolei badania z 1980 roku wykazały, iż partnerami Polek na Zaolziu są w 37,6% Polacy, w 55% Czesi, a w 6,2% Słowacy¹⁴⁴. W 1991 roku w Republice Czeskiej zawarto 6 921 czysto polskich małżeństw i 22 282 małżeństwa mieszane, w których jeden z małżonków zadeklarował narodowość polską¹⁴⁵.

¹⁴² „[...] rodziny egzogamiczne niewątpliwie przyspieszają proces asymilacji na rzecz społeczeństwa większościowego [...]. Językiem komunikacji jest albo wspólny kod językowy — ludowa gwara cieszyńska, albo język narodu większościowego. Zdarzają się jednak wypadki, że dziecko zwraca się do każdego z rodziców w jego kodzie ojczystym. [...] u takiego dziecka może ukształtować się też pozytywny stosunek do narodów obydwu rodziców, poczucie podwójnej samoidentyfikacji narodowej. [...] tego typu przypadki należą do rzadkości”. Cyt. za: I. Bogoczová: *Świadomość i kompetencja językowa...*, s. 10; zob. też ibidem, s. 77—78.

¹⁴³ H. Rusek: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice 1997, s. 24—25; J. Chlebowczyk: *O małżeństwach mieszanych*. „Kalendarz Cieszyński” 1986, s. 98; A. Szczypka-Rusz: *Elementy tradycji kulturowej w społeczności polskiej na Zaolziu*. W: *Kulturowe, społeczne i edukacyjne wyznaczniki dróg życiowych młodzieży z Zaolzia*. Red. T. Lewowicki. Katowice 1994, s. 49—58.

¹⁴⁴ U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych...*, s. 64.

¹⁴⁵ T. Siwek: *Małżeństwa Polaków w Republice Czeskiej*. „Zwrot” 1995, nr 9, s. 26.

2.9.2. Rozwój czasopiśmiennictwa i instytucji kulturalnych

Od roku 1920 Śląsk Cieszyński po lewej stronie Olzy musiał zacząć funkcjonować samodzielnie, w warunkach izolacji politycznej, w oderwaniu od polskich korzeni, kultury i języka. W tym czasie nie istniały na terenie Zaolzia czasopisma, w których można by zajmować się problematyką ludoznawstwa. W pierwszych latach zaczął ukazywać się miesięcznik „Nasze Pisemko” (1922—1938), przeznaczony dla młodzieży uczęszczającej do polskich szkół ludowych w Czechosłowacji. W nim zamieszczane były opowiadania, bajki, zagadki ludowe, publikowano je jednak w języku literackim¹⁴⁶. Nieco później zaczął ukazywać się dwutygodnik „Ogniwo” (1935—1938), również kierowany do młodych ludzi mieszkających na Śląsku Cieszyńskim w Czechosłowacji; ponadto drukowano „Naszą Młodzież” (od 1921 roku)¹⁴⁷. W latach 1906—1938 systematycznie publikowany był „Dziennik Cieszyński”, w którym zamieszczano artykuły związane z ludoznawstwem, a ich tematyka łączyła się z prozą, obrzędami, ze strojami i z pieśniami ludowymi¹⁴⁸; potem ukazywały się popularne „Kalendarze Śląskie” (pierwszy egzemplarz został wydrukowany w 1856 roku, a kolejne ukazują się do dnia dzisiejszego).

Dopiero kiedy w 1949 roku założono Polski Związek Kulturalno-Oświatowy (PZKO), zaczęto na szerszą skalę upowszechniać wiadomości o kulturze ludowej i podnosić znaczenie badań folklorystycznych. W grudniu 1949 roku powstał miesięcznik „Zwrot”. Czasopismo to, ukazujące się w kolejnych latach pod nazwą „Kalendarz Zwrotu”, posłużyło jako forum dla wielu folklorystów, miłośników i entuzjastów cieszyńskiej kultury ludowej. Mogli oni na łamach pisma wyrażać swoje poglądy, refleksje i przedstawiać wyniki własnych badań. Wśród publikujących w „Kalendarzu Zwrotu” autorów byli m.in. muzykologzy (Karol Hławiczka — 1894—1976)¹⁴⁹, nauczyciele, malarze, rzeźbiarze (Karol Piegza — 1899—1988, Leon Derlich — 1905—1965, Józef Ondrusz — 1918—1996, Adam Wawrosz — 1913—1971, Paweł Kubisz — 1907—1968, Franciszek Świder — 1911—1997, Rudolf Żebrok — 1915—1984). Na początku 1960 roku drukowano w „Kalendarzu” tzw. żywe teksty oraz *Godki i pogwarki* pisane w gwarze cieszyńskiej¹⁵⁰.

Pod koniec 1965 roku w Czeskim Cieszynie powstała — przy Zarządzie Głównym Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego — Sekcja Folklorysty-

¹⁴⁶ W. Milerski: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaolziu...*, s. 14.

¹⁴⁷ Za: D. Kadłubiec: *Historia i współczesność badań nad cieszyńską kulturą ludową, zwłaszcza zaolziańską*. W: *Zaolzie. Studia i materiały...*, s. 38.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Więcej wiadomości o badaczach kultury Śląska Cieszyńskiego znajduje się w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska* (s. 73—74).

¹⁵⁰ Ibidem, s. 40.

styczna (SF), której członkami byli przede wszystkim nauczyciele zainteresowani rodzimą kulturą ludową. Można powiedzieć, iż powstanie Sekcji otworzyło nowy rozdział w działalności ludoznawczej Polaków na Zaolziu¹⁵¹.

Żywnienie badań terenowych. Lata 1965—1974. W 1965 roku — z inicjatywy Sekcji Folklorystycznej — rozpoczęto pierwsze badania terenowe na Śląsku Cieszyńskim; przeprowadzano je w południowej części Zaolzia (od Bystrzycy aż po granicę słowacką). Do Sekcji Folklorystycznej dołączył Daniel Kadłubiec, który w 1962 roku spotkał w Koszarzyskach jednego z najlepszych na tych terenach gawędziarzy — Józefa Jeżowicza. Wtedy też „odkryto” gawędziarkę Annę Chybidziurową z Bukowca i Marię Czudkową z Milikowa¹⁵². W latach 1962—1967 D. Kadłubiec¹⁵³ zebrał około 350 tekstów z miejscowości zaolziańskich¹⁵⁴. W ramach kształcenia członków SF, którzy często byli amatorami, odbywały się seminaria folklorystyczne w różnych miejscowościach zaolziańskich (m.in. Górna Łomna, Jabłonków, Ligotka Kameralna, Nydek, Bogumin, Czeski Cieszyn). Na tychże seminariach swoje prelekcje wygłaszali znani naukowcy, m.in. Barbara Bazielić, Karol Hławiczka, Jan Tacina, Józef Ligęza, czy też członkowie SF¹⁵⁵. Materiały folklorystyczne i etnograficzne zebrane przez członków SF archiwizowane były w postaci artykułów i większych publikacji¹⁵⁶.

Upowszechnianie kultury ludowej i działalność Sekcji Folklorystycznej. Lata 1975—1979. W celu upowszechnienia kultury ludowej co roku jesienią organizowano Dni Folkloru. Odbywały się one w zaolziańskich miejscowościach, m.in. w Czeskim Cieszynie, Lutyni Dolnej, Milikowie, Jabłonkowie. Sekcja Folklorystyczna organizowała również Wiosenne Seminaria Folklorystyczne (w 1975, 1978, 1979 roku)¹⁵⁷. Od lat siedemdziesiątych XX wieku Sekcja kontynuowała badania w terenie na południu Zaolzia, rozszerzając ich zasięg na część północną (od Cieszyna po Bogumin).

¹⁵¹ Więcej w: L. Brożek: *Tradycje ludoznawcze na Śląsku Cieszyńskim*. „Zaranie Śląskie” 1959, z. 1, s. 11—28.

¹⁵² W. Milerski: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaolziu...*, s. 17.

¹⁵³ M.in. Bukowiec, Piosek, Milików, Koszarzyska, Karpętna, Sibica, Łazy, Guty, Niebory, Końska, Wędrynia, Bystrzyca, Nydek.

¹⁵⁴ R. Danel: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej*. W: *Płyniesz Olzo... Zarys kultury materialnej ludu cieszyńskiego*. Red. D. Kadłubiec. T. 1. Ostrawa 1970, s. 49.

¹⁵⁵ Więcej szczegółów związanych z tematyką poszczególnych seminariów znajduje się w odsyłaczach bibliograficznych.

¹⁵⁶ M.in. w „Zwrocie”, „Kalendarzu Śląskim”, „Głosie Ludu”, „Ogniwie”, „Zaraniu Śląskim”, „Kwartalniku Opolskim”; *Płyniesz Olzo... Zarys kultury duchowej ludu cieszyńskiego*. T. 1... Ostrawa 1970; *Płyniesz Olzo... Zarys kultury materialnej ludu cieszyńskiego*. Red. D. Kadłubiec. T. 2. Ostrawa 1972; *Gawędziarz cieszyński Józef Jeżowicz*; G. Fierla: *Strój Lachów Śląskich*. W: *Atlas polskich strojów ludowych*. Wrocław 1969; J. Ondrusz: *Hej koło Cieszyna*. Czeski Cieszyn 1975.

¹⁵⁷ W. Milerski: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaolziu...*, s. 22.

Badano folklor narracyjny i pieśniowy, w tym folklor górniczy i dziecięcy. Uzyskane materiały drukowano w zeszytach tematycznych Sekcji Folklorystycznej, w „Zwrocie”, „Głosie Ludu”, „Kalendarzach Śląskich”. W tym okresie członkowie Sekcji zaczęli brać udział w sesjach naukowych organizowanych przez Filię Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie w ramach zajęć z folklorystyki przeznaczonych dla studentów tejże uczelni¹⁵⁸.

Kontynuacja działań na rzecz kultury ludowej. Lata 1980—1989. Na początku lat osiemdziesiątych zaczęto organizować na Zaolziu konkursy folklorystyczne, w których brały udział koła PZKO. Warunkiem uczestnictwa była znajomość kultury ludowej omawianego terenu (m.in. przysłów, pieśni, obrzędów, zwyczajów, tańców, stroju). Z kolei rok 1981 ogłoszono Rokiem Kultury Ludowej. Organizowano wówczas wiele spotkań, podczas których propagowano rodzimą kulturę. Sekcja Folklorystyczna zainicjowała również Przeglądy Cieszyńskiej Pieśni Ludowej (funkcjonujące do dnia dzisiejszego pod nazwą Śląskie Śpiewanie), których celem była popularyzacja folkloru muzycznego (przeglądy odbyły się m.in. w Wędryni, Bystrzycy, Czeskim Cieszynie). W ramach Dni Folkloru organizowano także regularne Seminaria Folklorystyczne¹⁵⁹. W tym czasie prowadzono nadal badania terenowe w ponad dwudziestu miejscowościach północnej części Zaolzia, dotyczące przede wszystkim obrzędowości dorocznej danej społeczności w kontekście historycznym¹⁶⁰.

Z inicjatywy Sekcji zaczęto upowszechniać kulturę materialną i sztukę ludową poprzez zakładanie tzw. izb regionalnych w poszczególnych miejscowościach Zaolzia, co z kolei mobilizowało miejscowych miłośników folkloru do penetracji terenu w celu wyszukiwania eksponatów na wystawy¹⁶¹.

2.10. Życie kulturalne i narodowe ziemi cieszyńskiej

2.10.1. Początki oświaty

W połowie XIII wieku w Cieszynie istniała prawdopodobnie zamkowa lub parafialna szkoła. Pierwsze zapiski nauczycieli powoływanych z grupy

¹⁵⁸ Ibidem, s. 23.

¹⁵⁹ J. Szymik: *Publikacje Sekcji Folklorystycznej w latach 1980—1984*. Jednodniówka z okazji dwudziestolecia Sekcji Folklorystycznej przy Zarządzie Głównym Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego. Czeski Cieszyn 1985.

¹⁶⁰ W. Milerski: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaolziu...*, s. 24.

¹⁶¹ D. Kadłubiec: *Historia i współczesność badań...*, s. 50.

pisarzy książęcych pochodzą z 1331 roku. O dynamicznym rozwoju cieszyńskiego szkolnictwa może świadczyć liczba 105 żaków Akademii Krakowskiej rekrutujących się z obszaru Śląska Cieszyńskiego¹⁶².

Do XV wieku na Śląsku Cieszyńskim grupę najlepiej wykształconą stanowili zakonnicy, którzy zdobywali wykształcenie w przyklasztornych szkołach. Pierwsze szkoły miejskie zaczęły powstawać z początkiem XV wieku i ściśle związane były z Kościołem (nauczycieli rekrutowano spośród osób duchownych, a następnie spośród osób świeckich, które były pomocnikami duchownych przy odprawianiu nabożeństw)¹⁶³. O stanie szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim dają wyobrażenie sprawozdania wizytatorów biskupich, którzy w latach 1652, 1679 i 1687—1688 odwiedzili parafie diecezji wrocławskiej¹⁶⁴.

Za panowania Habsburgów na Śląsku Cieszyńskim oprócz szkół niższego stopnia istniała jedna szkoła główna, dwa gimnazja (ewangelickie i katolickie) oraz tzw. preparanda (później seminarium nauczycielskie), która przygotowywała nauczycieli. U schyłku XVIII wieku realizowano tzw. przymus szkolny; wówczas do szkoły ludowej nie uczęszczał niespełna 1% dzieci w wieku szkolnym (w tym czasie w każdej gminie znajdowała się szkoła ludowa)¹⁶⁵. Przeciętny poziom wykształcenia społeczeństwa Śląska Cieszyńskiego (choć zróżnicowany w obrębie poszczególnych klas społecznych, zawodowych, wyznaniowych i narodowych), zależny od usytuowania topograficznego (na terenach górskich znacznie odbiegający od wykształcenia ludności z obszarów nizinnych i miejskich), w stosunku do innych części ziem polskich (na przykład Galicji i Królestwa) był relatywnie wysoki¹⁶⁶.

Istotne znaczenie dla rozwoju szkolnictwa ludowego miała ustawa z 14 maja 1869 roku, na mocy której zlikwidowano podporządkowane Kościołowi wyznaniowe szkolnictwo ludowe (pozostały jedynie prywatne szkoły wyznaniowe utrzymywane przez zbory lub klasztory). Ustawa nakładała na dzieci ośmioletni obowiązek nauki i normowała sytuację społecz-

¹⁶² „W tej liczbie z Cieszyna były 64 osoby, z Bielska — 27, a ze Skoczowa — 11”. J. Chlebowczyk: *Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu...*, s. 100.

¹⁶³ F. Popiołek: *Dzieje Cieszyna z ilustracjami...*, s. 304—306.

¹⁶⁴ Szkoła parafialna w Cieszynie została opisana w następujący sposób: „Cieszyn: szkoła murowana, na cmentarzu; na dole mieszka rektor, na górze organista, trzeci pokój wolny; pokój opalany dla młodzieży dosyć obszerny, chłopców uczących się około 50”. *Ibidem*, s. 309.

¹⁶⁵ Więcej o szkolnictwie ludowym na przełomie 1899 i 1900 roku pisała „Gwiazdka Cieszyńska” 1899, R. 52, nr 1—4 (materiały dostępne w Książnicy Cieszyńskiej).

¹⁶⁶ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/1948—1920*. Uniwersytet Wrocławski. Resortowy Program Badań Podstawowych RP III 36. „Przeobrażenia społeczne i narodowe na Śląsku”. Wrocław—Warszawa 1983, s. 23; zob. A. Kocur: *Z dziejów szkolnictwa*. „Zwrot” 1973, R. 24, nr 2, s. 33; nr 4, s. 30; nr 6, s. 34; nr 8, s. 33; nr 10, s. 27—28; 1974, R. 26, nr 1, s. 31; nr 4, s. 33—34; nr 5, s. 30—31; nr 8, s. 35—36; nr 9, s. 31—32; nr 12, s. 28—29.

no-zawodową nauczycieli. Oprócz inteligencji i mieszczaństwa kształcili się również bogaci chłopcy, zwłaszcza wyznania ewangelickiego, ponieważ w Cieszynie istniała jedna z nielicznych w Austrii prywatna, wyznaniowa szkoła średnia, utrzymująca się z funduszy członków zborów ewangelickich.

2.10.2. Problemy językowe w edukacji — XIX wiek

Polski ruch narodowy ziemi cieszyńskiej w XIX wieku konsekwentnie dążył do wprowadzenia języka polskiego do szkolnictwa ludowego, a także stworzenia szkół o charakterze narodowym. Przewaga osób narodowości niemieckiej na Śląsku Austriackim, w tym również na Śląsku Cieszyńskim, przejawiała się w dominacji niemieckojęzycznego szkolnictwa. W 1850 roku wprowadzono do dwóch gimnazjów cieszyńskich (do katolickiego i ewangelickiego) naukę języka polskiego, jednak dopiero w 1895 utworzono Polskie Gimnazjum Macierzy Szkolnej. Język polski obowiązywał tylko tych uczniów, którzy przy zapisaniu do szkoły zadeklarowali język polski jako język macierzysty (stąd wyodrębniono szkoły ludowe polskie, czeskie i niemieckie)¹⁶⁷. Uwzględnienie języka polskiego jako języka nauczania wiązało się z reformą podręczników w szkołach ludowych. Pierwsze polskie podręczniki były pełne czechizmów i germanizmów¹⁶⁸. Reforma z 1869 roku nieco unowocześniła programy, wprowadziła nowe przedmioty nauczania, rozszerzając zakres przekazywanej wiedzy. Na bardzo niskim poziomie była jednak nauka języka ojczystego. Uczniowie często posługiwali się gwarą, a polszczyzny literackiej nie znali. Języka polskiego nie znali dobrze także nauczyciele, którzy pobierali edukację w szkole niemieckiej. Stan taki utrzymywał się aż do powstania seminarium nauczycielskiego¹⁶⁹. Postanowienie Rady Szkolnej Krajowej z 1873 roku „o nauce języka niemieckiego w szkołach nieniemieckich na Śląsku” spowodowało niestety zaniżenie poziomu nauczania w polskim szkolnictwie ludowym. W seminarium nauczycielskim w Cieszynie wprowadzono język polski dopiero w 1890 roku i traktowano go jako przedmiot fakultatywny¹⁷⁰.

¹⁶⁷ M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 25; więcej w: J. Galicz: *Język polski w dawnych gimnazjach polskich*. W: Idem: *Z minionych lat. Przyczyunki do historii ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1927, s. 63.

¹⁶⁸ J. Londzin: *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim*. W: *VI Sprawozdanie gimnazjum polskiego w Cieszynie*. Cieszyn 1901.

¹⁶⁹ M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 25; więcej w: J. Galicz: *Język polski w dawnych gimnazjach polskich...*, s. 28—29.

¹⁷⁰ Jan Kubisz pisał o tej sytuacji w ten sposób: „Nauka języka polskiego ograniczała się jedynie do kilku wiadomości gramatycznych. Toteż nie mieliśmy żadnych podręczni-

Panująca w szkolnictwie sytuacja utrudniała rozwój polskiego życia kulturalnego, a dominacja niemieckiego szkolnictwa średniego hamowała powstanie Gimnazjum Polskiego oraz seminarium nauczycielskiego. W 1885 roku powołano Macierz Szkolną Księstwa Cieszyńskiego; organizacja ta dążyła do utworzenia polskiego gimnazjum, seminarium nauczycielskiego i szkoły rolniczej. W dziesięć lat później powstało Gimnazjum Polskie, a w 1903 roku Macierz Szkolna wraz z Towarzystwem Szkół Ludowych zorganizowała Gimnazjum Realne w Orłowej i podjęła się jego utrzymywania¹⁷¹.

2.10.3. Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim (okres od 1848 roku do lat dziewięćdziesiątych XIX wieku)

Pierwsze przejawy życia kulturalnego o wyraźnie polskim charakterze można było zaobserwować na Śląsku Cieszyńskim kilka lat przed Wiosną Ludów¹⁷². Według Mirosława Fazana, specyfika kultury polskiej i życia kulturalnego na Śląsku Cieszyńskim wynikała z dwóch okoliczności. Po pierwsze, była to kultura całkowicie ludowa, plebejska, wytworzona przez te warstwy społeczne. Nie miała wspólnych cech z tzw. kulturą dla ludu, która była wytworem warstw oświeconych. Po drugie, kulturze na Śląsku Cieszyńskim wytyczono ściśle określone cele, tj. dążono do zachowania języka ojczystego, obrzędowości, tradycji, zwyczajów¹⁷³. Tak więc kultura była głównym czynnikiem, który działał przeciwko asymilacji w systemie kulturalno-narodowym państwa zaborczego: „[...] kultura polska mas plebejskich na Śląsku Cieszyńskim uczestniczyła bowiem najpierw czynnie w umacnianiu odrębności etniczno-językowej, a potem w kształtowaniu świadomości narodowej zarówno przez kultywowanie wartości własnych, jak i postępującą wraz z rozwojem procesu narodotwórczego akceptacją kultury ogólnonarodowej. Stąd

ków, jedynie słowo profesora i sposób niby nauki poglądowej w rodzaju rysunków na tablicy utrwał przez cały czas szkoły tę naukę języka polskiego”. J. Kubisz: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Cieszyn 1928, s. 147–148.

¹⁷¹ „Przed wybuchem I wojny światowej na 296 polskich szkół ludowych przypadają 154 jednoklasówki (27% stanu ogólnego tego typu szkół na Śląsku Cieszyńskim) i 154 dwuklasówki (28,9%), a siedmioklasowych szkół polskich było tylko 2,7%”. M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 32–33.

¹⁷² J. Chlebowczyk: *Wybory i świadomość społeczna na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku. Przyczynek do badań nad kształtowaniem się świadomości i aktywności społecznej w okresie kapitalizmu*. Katowice—Kraków 1966, s. 77.

¹⁷³ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 9.

w kulturze regionu cieszyńskiego manifestowały się tak charakterystyczne wartości i zjawiska, jak folklor i inne wytwory kultury ludowej (zwyczaje, ubiór, obrzędy), czyli to wszystko, co obok języka dawało świadectwo odrębności etniczno-kulturowej, polskości mieszkańców Śląska Cieszyńskiego¹⁷⁴.

W pierwszej fazie procesu narodotwórczego polskie badania naukowe ograniczały się do amatorskich folklorystyczno-etnograficznych działań. Materiał folklorystyczny zbierany podczas badań terenowych, a szczególnie opowiadania i pieśni o tematyce historycznej, stawały się substytutem nieistniejącej jeszcze wiedzy o przeszłości regionu. Materiały te służyły popularyzacji tej wiedzy; ich zaletę stanowiło również to, że były opracowywane i „literacko” stylizowane¹⁷⁵. Przykładem mogą być powiastki ludowe oparte na regionalnym materiale folklorystycznym Roberta Zanibala¹⁷⁶.

2.10.4. Powstanie Czytelni Polskiej

W listopadzie 1848 roku powstała w Cieszynie pierwsza oficjalna instytucja życia kulturalnego — działające legalnie Towarzystwo Cieszyńskie dla Wydoskonalenia się w Języku Polskim, czyli Czytelnia Polska. Organizacja ta kontynuowała bezpośrednio cele wyznaczone przez powstałe wcześniej młodzieżowe tajne związki¹⁷⁷. „Zabiegali o usprawnienie funkcji języka polskiego w komunikacji społecznej, lecz zarazem nieobce im były dążenia do nadania językowi polskiemu funkcji nośnika wartości narodo-wo-kulturalnych¹⁷⁸. Członkowie Czytelni Polskiej organizowali wieczorki

¹⁷⁴ Ibidem, s. 10.

¹⁷⁵ M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 209; więcej w: J. Pośpiech: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku w XIX i XX wieku (do roku 1939)*. Warszawa—Wrocław 1977.

¹⁷⁶ L. Brożek: *Robert Zanibal — zapomniany pisarz — folklorysta*. „Zaranie Śląskie” 1972, z. 3, s. 399: „Do podań ludowych dodawał Zanibal sporo prawdziwych, a także zmyślonych zdarzeń, stwarzając wcale interesujący obraz Księstwa Cieszyńskiego, jego mieszkańców i jego stolicy w XVII wieku”. Więcej z twórczości R. Zanibala: *Ondraszek*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1872, nr 18—32; Idem: *Hrabia Prażma, czyli kościółek św. Antoniego na Górcie Praszywce*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1867, nr 44—45; Idem: *Dwór Adama Waclawa*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1870, nr 1—13.

¹⁷⁷ Więcej w: F. Zahradnik: *Czytelnia Ludowa w Cieszynie*. „Zaranie Śląskie” 1963, z. 2.

¹⁷⁸ M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 56. Andrzej Cinciała pisał o Czytelni: „Pozostawiono założyć Czytelnię na szerokiej podstawie, Czytelnię dla ludu bez różnicy wyznania, stanu lub zatrudnienia, Czytelnię dla wszystkich mającą za cel podanie środków oświaty dla tutejszej ludności polskiej i krzewienia życia towarzyskiego”. A. Cinciała: *Pamiętnik dra Andrzeja Cinciały, notariusza w Cieszynie (1825—1898)*. Katowice 1931, s. 94.

artystyczno-literackie, podczas których czytano fragmenty dzieł literackich, deklamowano poezję oraz śpiewano pieśni polskie i słowiańskie. Niestety, nie zachowały się konkretne dane dotyczące repertuaru prezentowanego na tych spotkaniach¹⁷⁹. Prawdopodobnie śpiewano pieśni ze zbioru wydanego przez Towarzystwo Czytelni Cieszyńskiej (Cieszyn 1849) przy współudziale Pawła Stalmacha¹⁸⁰.

2.10.5. Wpływ powstania tajnych organizacji na rozwój polskiego życia kulturalnego (od lat dziewięćdziesiątych XIX wieku do 1920 roku)

W drugiej fazie procesu narodotwórczego inicjatorami badań folklorystycznych byli m.in. Paweł Stalmach¹⁸¹ i Andrzej Cinciała¹⁸² — uczący się języka polskiego poprzez tajne związki młodzieżowe, tj. Złączenie Polskie¹⁸³

¹⁷⁹ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 57—58.

¹⁸⁰ *Zbiór pieśni sławiańskich*. Towarzystwo Czytelni Polskiej w Cieszynie. Cieszyn 1849. Zbiory Książnicy Cieszyńskiej. Sygn. C 003712I. Więcej w rozdziale: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

¹⁸¹ Paweł Stalmach (1824—1891), działacz ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim, redaktor „Gwiazdki Cieszyńskiej”, zainicjował wydawanie „Kalendarza Cieszyńskiego” i „Kalendarza Polskiego”, zorganizował m.in. teatr amatorski przy Czytelni. Jego prace to m.in. artykuły na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej”, *Księgi rodu słowiańskiego czy Cieszymir* — śpiewogra o założeniu Cieszyna. Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*. Cieszyn 1995, s. 216—217; E. Buława: *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1997, s. 13—63.

¹⁸² Andrzej Cinciała (1825—1898), doktor, notariusz w Cieszynie, wydawał „Tygodnik Cieszyński”, przyczynił się m.in. do wprowadzenia języka polskiego w administracji zboru ewangelickiego w Cieszynie, był współorganizatorem teatru amatorskiego, wydał podręczniki prawnicze, *Słownik dialektyczny Śląska Cieszyńskiego czy zbiór Pieśni ludu śląskiego* (1883). Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 73—74; K. Turek: *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska*. Katowice 1992; J.S. Bystron: *Cinciała Andrzej*. W: PSB. T. 4. Kraków 1938; J. Morawska-Kleczkowska: *Andrzej Cinciała, etnograf Śląska Cieszyńskiego*. „Katolik” 1958, nr 16, s. 7; *Cinciała Andrzej*. W: *Słownik folkloru polskiego*, s. 66; J. Kurzelowski: *Sylwetki naszych działaczy. Andrzej Cinciała*. „Zwrot” 1967, nr 8, s. 6—7; K. Turek: *Andrzej Cinciała jako folklorysta cieszyński*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Kubik. Katowice 1977, s. 89—100; E. Buława: *Pierwsi szermierze...*, s. 68—119.

¹⁸³ Więcej w: M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 42: „Złączenie Polskie odznaczało się tymi wszystkimi cechami, które były właściwe europejskiemu ruchowi młodzieżowych związków tajnych. [...] na celu miała popularyzację wiedzy”. E. Grim: *Paweł Stalmach, jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn 1910, s. 159.

i Towarzystwo Polskie¹⁸⁴ — w gimnazjum ewangelickim w Cieszynie. Był to ruch wyłącznie amatorski. Badaniami zajmowali się ludzie niedysponujący odpowiednimi kwalifikacjami badawczymi, warsztatem, pozbawieni instytucjonalnego oparcia. Koncentrowali się głównie na gromadzeniu i niekiedy publikowaniu materiałów folklorystycznych. Ruch ten pozbawiony był jakiegokolwiek refleksji teoretycznej¹⁸⁵.

W animacji polskiego życia kulturalnego zarówno Złączenie Polskie, jak i Towarzystwo odegrały ważną historyczną rolę¹⁸⁶. Organizacje te, niemające celów politycznych ani programów społecznych, koncentrowały się na upowszechnianiu kultury polskiej, szerzeniu i gromadzeniu informacji o jej zasobach, na doskonaleniu się w dziedzinie sprawności językowej, otwierającej dostęp do kultury polskiej. Za sprawą tych organizacji następował awans kultury polskiej w świadomości społecznej¹⁸⁷. Niestety, działalność wszystkich stowarzyszeń polskiego życia kulturalnego powstałych podczas Wiosny Ludów została stłumiona po 1849 roku. Na mocy rozporządzenia ministerialnego w listopadzie 1851 roku usunięto z urzędów i szkół język polski. Zawieszono również wydawanie „Tygodnika Cieszyńskiego”; jego publikację wznowiono pod nazwą „Gwiazdka Cieszyńska”, po czym zawieszono jej wydawanie na rok¹⁸⁸. Pod koniec 1854 roku zlikwidowano Czytelnię Polską oraz Bibliotekę dla Ludu Kraju Cieszyńskiego¹⁸⁹.

Czytelnię Polską ponownie powołano do życia w 1861 roku pod nazwą Czytelnia Ludowa¹⁹⁰, a o fakcie tym poinformował miejscową ludność Paweł Stalmach na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej”¹⁹¹. Nowym elementem programowym Czytelni Ludowej w porównaniu z Czytelnią Polską

¹⁸⁴ Więcej: „Towarzystwo uczących się języka polskiego [...] stawiało sobie za cel doskonalenie się jego członków w polskim języku literackim. [...] Głównym przedmiotem była gramatyka, [...] czytanie autorów polskich piszących prozę lub poezję, uczenie się na pamięć krótszych lub dłuższych poezji, [...] spisywanie pieśni śląskich”. M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 45.

¹⁸⁵ Ibidem, s. 210—211.

¹⁸⁶ Jak pisze Józef Chlebowczyk, „Pojawienie się tych organizacji można traktować jako wstępną fazę kształtowania się współczesnej świadomości narodowej wśród miejscowej młodzieży i inteligencji, rekrutującej się z warstw zamożniejszych”. J. Chlebowczyk: *Śląsk nad Olzą...*, s. 28.

¹⁸⁷ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 47—48.

¹⁸⁸ Więcej w: I. Homola: „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stalmacha 1848—1887. Katowice—Kraków 1968, s. 41—49.

¹⁸⁹ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 65.

¹⁹⁰ Jak pisał Lucjan Malinowski, „Czytelnia Ludowa powołana została z myślą o rozwijaniu bardziej wszechstronnego polskiego życia kulturalnego, niż Czytelnia Polska”. L. Malinowski: *Zarys życia ludowego na Śląsku*. „Ateneum” 1877, T. 2, z. 4.

¹⁹¹ „Celem Czytelni Ludowej jest podanie środków oświaty dla tutejszej ludności polskiej, z czym ma się łączyć uprawa krajowej mowy polskiej oraz obywatelska towarzyskość”. „Gwiazdka Cieszyńska” 1861, nr 36.

była „obywatelska towarzyskość”¹⁹². Warto dodać, że do członków Czytelni Ludowej zaliczały się osoby pochodzące z różnych stanów społecznych, o różnym wykształceniu. Czytelnia funkcjonowała również (podobnie jak Czytelnia Polska) jako organizator życia kulturalnego. Raz w tygodniu odbywały się w jej siedzibie wieczory literacko-artystyczne. Na tych spotkaniach upowszechniano polską poezję, literaturę, śpiew i tańce. Jeden z wieczorów poświęcono obchodom „tysiącletniej rocznicy zaprowadzenia chrześcijaństwa w Słowiańszczyźnie”. W ten sposób Czytelnia włączyła się do obchodów jubileuszu „apostołów Słowiańszczyzny” — świętych Cyryla i Metodego¹⁹³. W 1863 roku został utworzony Teatr Polski Amatorski w Czytelni Ludowej w Cieszynie¹⁹⁴; repertuar tej instytucji był ważnym elementem narodowej i kulturalnej dydaktyki.

Do roku 1883 Czytelnia Ludowa stanowiła jedyną polską instytucję odpowiedzialną za życie kulturalne i decydującą o jego kierunkach oraz inicjującą różne przedsięwzięcia kulturalno-narodowe na Zaolziu¹⁹⁵. Z inicjatywy Pawła Stalmacha zaczęto zakładać pierwsze Katolickie Kółka Rolnicze z Czytelniami (zwane też Katolickoludowymi Kółkami Rolniczymi i Oświaty wraz z Czytelniami bądź Kółkami Katolickoludowymi Rolniczymi i Oświaty)¹⁹⁶. Kółka te powstały między innymi (począwszy od 1897 roku) w Górnej Suchej, Czechowicach, Mostach koło Jabłonkowa, Kończycach Wielkich, Oldrzychowicach, Boguminie, Wędryni, Stonawie, Gnojniku¹⁹⁷. Czytelnie współpracowały ponadto z Towarzystwem Szkół Ludowych (TSL). Jedno z najwcześniej założonych TSL powstało w Karwinie (1894), kolejne w Rychwałdzie (1896) i w Stonawie (1899)¹⁹⁸.

Na przełomie XIX i XX wieku powołano do istnienia organizację życia kulturalnego społeczności lokalnych — Towarzystwo „Jedność”¹⁹⁹.

¹⁹² M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 68.

¹⁹³ Ibidem, s. 76.

¹⁹⁴ Od 1881 roku w 118 przedstawieniach (191 realizacjach scenicznych) wystawił 98 pozycji repertuarowych. W większości były to sztuki komediowe (m.in. A. Fredry).

¹⁹⁵ M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 81; więcej w: T. Dyboski: *Pamiętnik Czytelni Ludowej w Cieszynie 1861—1911*. Cieszyn 1912. Podobne instytucje powstały w Drogomyślu (1868), Jabłonkowie (1870) i Skoczowie (1871).

¹⁹⁶ Ibidem, s. 97.

¹⁹⁷ „Na przykład Kółko w Górnej Suchej w latach 1889—1902 zrzeszające 58 do 68 członków w swej Czytelni trzymało 5 gazet i dysponowało księgozbiorem złożonym z 562 tomów, udostępnianym 35 czytelnikom wyjątkowo aktywnym”. M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 97.

¹⁹⁸ Więcej w: J. Chlebowczyk: *Z dziejów rozwoju kultury polskiej na Śląsku Cieszyńskim na początku XX wieku*. „Pamiętnik Cieszyński”. Katowice 1961.

¹⁹⁹ M. Fażan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 108: Statut Oddziału „Jedności” w Karwinie-Sowińcu, par. 3 pkt d.

Działalność oddziałów „Jedności” w zakresie życia kulturalnego, zróżnicowana pod względem aktywności, skoncentrowana była głównie na rozpowszechnianiu czytelnictwa²⁰⁰. Oddziały „Jedności” organizowały ponadto różnego rodzaju zabawy taneczne, występy teatrów amatorskich, gry i pochody z muzyką. „Jedność” podejmowała również działania mające na celu rozwój amatorskiego ruchu śpiewaczego. W składzie niektórych zarządów poszczególnych Towarzystw „Jedności”, zasiadali chórmistrzowie choć według M. Fazana, brak jest na ten temat tekstów źródłowych²⁰¹.

W 1907 roku „Jedność” została zaanektowana przez Macierz Szkolną. Macierz objęła swym zasięgiem prawie cały Śląsk Cieszyński, dotarła do niemal wszystkich grup społecznych ludności polskiej²⁰². Organizacja prowadziła zwłaszcza działalność na rzecz rozwoju szkolnictwa polskiego i placówek wychowawczych.

Koła Macierzy we współpracy z TSL zakładały i prowadziły biblioteki z bezpłatnymi wypożyczalniami książek i czytelniami. Macierz Szkolna była instytucją, która z początkiem XX wieku nadała czytelnictwu na Śląsku Cieszyńskim charakter masowy i powszechny jak na panujące wówczas warunki społeczno-polityczne i narodowe, strukturę społeczną i poziom edukacyjny polskiej publiczności kulturalnej (czytelniczej), a także strukturę i zawartość zbiorów²⁰³.

2.10.6. Badania naukowe na Śląsku Cieszyńskim

„W ścisłym powiązaniu z procesami narodotwórczymi i w uzależnieniu od nich zrodził się na Śląsku Cieszyńskim polski skromny ruch naukowy”²⁰⁴. Pracą zbieracką i gromadzeniem materiału folklorystycznego zajmowali się m.in. nauczyciele z Lesznej: Jerzy Mrowiec i Henryk Matuszyński, oraz pisarz ludowy, również nauczyciel Robert Zanibal-Czanibal (1843—1878), który

²⁰⁰ Więcej w: „Dziennik Cieszyński” 1907, nr 276: „Celem Czytelni Ludowej jest podanie środków oświaty dla tutejszej ludności polskiej, z czym ma się łączyć uprawa krajowej mowy polskiej oraz obywatelska towarzyskość”.

²⁰¹ M. Faza n: *Polskie życie kulturalne...*, s. 113.

²⁰² Na przykład we Fryszacie na 2 250 Polaków koło Macierzy Szkolnej zrzeszało 30 członków, w Łazach na 4 660 — koło I miało 100 członków, a koło II — 80, w Istebnej na 2 200 — 50, w Wędrynie na 2 322 — 20, w Ropicy na 1 119 — 30, w Śmitowicach na 615 — 40. Podają za: M. Faza n: *Polskie życie kulturalne...*, s. 125—126.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ L. Brożek: *Tradycje ludoznawcze...*, s. 11.

oprócz drukowanych w „Gwiazdce Cieszyńskiej” opowiadań pozostawił w rękopisie *Księstwa Cieszyńskiego powieści, osobliwości, lud i jego obyczaje, sprawy itp.*, pracę wzorowaną na monografiach Oskara Kolberga.

Wspomniany już Andrzej Cinciała wydał w 1888 i 1894 roku na łamach „Wisły” *Zbiór przysłów śląskich*, a w 1852 roku oddał do druku zbiór *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna*²⁰⁵. Cztery lata później otrzymał nagrodę Akademii Umiejętności za *Słownik dialektologiczny*²⁰⁶. Opublikował również zbiór przysłów²⁰⁷.

Zbieraniem pieśni²⁰⁸ i gromadzeniem materiałów folklorystycznych zajmowali się również ks. Józef Firla²⁰⁹ (1866—1911), który wydał pod pseudonimem „Bogusławski” *Nazwy słowiańskie w ziemi cieszyńskiej*²¹⁰, oraz i Bogumił Hoff²¹¹ (1829—1894), który rozpoczął prace nad pionierskim dziełem *Lud cieszyński, jego właściwości i siedziby. Obraz etnograficzny*²¹². B. Hoff zdołał opublikować zaledwie tom pierwszy pt. *Początki Wisły i Wiślanie* (Warszawa 1888). Inne jego prace to: *Kolęda w Wiśle, w wiosce u źródła Wisły, Hala Juroszków*²¹³. Autor *Ludu Cieszyńskiego...* współpracował także z Oskarem Kolbergiem i pomagał w przygotowaniu jednego z tomów *Ludu*, tj. *Wielkiego Księstwa Poznańskiego*²¹⁴. Śląskiem Cieszyńskim zainteresował się również Jan Karłowicz (1836—1903), jeden z najwybitniejszych etnografów i językoznawców polskich. Przebywał on latem 1891 roku w Jaworzu koło Bielska. Zapoznał się ze strojem wałaskim i sporządził jego opis do ilustracji wykonanej przez B. Hoffa²¹⁵.

Do grona osób zainteresowanych folklorem śląskim można też zaliczyć Stanisława Ciechanowskiego z Krakowa, autora zbiorku *Pieśni ludu*

²⁰⁵ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 211; więcej na temat zbioru A. Cinciały *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna* w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

²⁰⁶ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 130; więcej w: W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Do druku przygotowali L. Brożek i Z. Hierkowski. Katowice 1965.

²⁰⁷ A. Cinciała: *Przysłowia, przypowieści i ciekawsze zwroty językowe ludu polskiego na Śląsku w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1855.

²⁰⁸ Więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

²⁰⁹ Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 98.

²¹⁰ „Gwiazdka Cieszyńska” 1895, nr 1—4, 6, 8, 10; więcej w: L. Brożek: *Tradycje ludoznawcze...*

²¹¹ Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 127; R. Danel: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej...*, s. 37.

²¹² B. Hoff: *Lud cieszyński, jego właściwości i siedziby. Obraz etnograficzny*. Seria 1: *Górale Beskidów Zachodnich*. T. 1: *Początki Wisły i Wiślanie*. Warszawa 1888.

²¹³ „Wisła” 1894, nr 9.

²¹⁴ L. Brożek: *Tradycje ludoznawcze...*, s. 14.

²¹⁵ „Wisła” 1892.

śląskiego z okolic Cieszyna²¹⁶. Maria Wystouchowa²¹⁷ gromadziła materiały etnograficzne i gwarowe na temat folkloru śląskiego. Część zebranego materiału ogłosiła w pismach lwowskich, tj. „Tygodniu” (dodatku literackim do „Kuriera Lwowskiego”) i „Zorzy”²¹⁸.

Przełom XIX i XX wieku charakteryzował się wzrostem dynamiki życia kulturalnego i naukowego Śląska Cieszyńskiego, widocznym m.in. w rozwoju etnograficznych badań naukowych. Ważnym momentem w dziejach cieszyńskiego ruchu folklorystycznego było utworzenie Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (PTL), stanowiące rezultat stale rozwijającego się na Śląsku Cieszyńskim amatorskiego ruchu zbierackiego. W gronie założycieli i pierwszych zbieraczy znaleźli się m.in.: ks. Józef Londzin, dr Ernest Farnik²¹⁹ i ks. Antoni Macoszek²²⁰. PTL skupiało wokół siebie liczne grono miłośników, byli to m.in.: Andrzej Hławiczka²²¹, Oskar Zawisza, Wiktor Kiszka²²², Paweł Pustówka²²³, Jan Sikora, Jan Stec.

Do intensyfikacji ruchu zbierczego i jego popularyzowania na Śląsku Cieszyńskim przyczynił się bez wątpienia kwartalnik „Zaranie Śląskie”, traktowany od początku jako organ PTL. Pierwsze zeszyty powstawały z prywatnej inicjatywy Ernesta Farnika, który w swoich zamierzeniach chciał wydawać pismo literackie, a materiał folklorystyczny miał w nim zajmować znaczną, ale nie najważniejszą część. „Za sprawą PTL i »Zarania Śląskiego« wartości regionalne kultury ludowej weszły w obieg polskiego życia kulturalnego na Śląsku Cieszyńskim”²²⁴.

²¹⁶ „Wisła” 1894, T. 8, s. 312; 1900, T. 14, s. 524—527, 740—742; 1901, T. 15, s. 473—477; 1905, T. 19, s. 380—384.

²¹⁷ Więcej w: Z. Kucharska: *Kontakty M. Wystouchowej z ludnością Śląska Cieszyńskiego*. „Sobótka” 1974, nr 1, s. 67—74; więcej w: R. Danel: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej...*, s. 38.

²¹⁸ M.in. „Tydzień” w latach 1896, 1897, 1898 czy „Zorza” w roku 1900.

²¹⁹ Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 93; M. Fazan: *Ernest Farnik. Sylwetka biograficzna*. „Rocznik Cieszyński”. Cieszyn 1976, s. 28—54.

²²⁰ J. Pośpiech: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku...*, s. 64.

²²¹ Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 125.

²²² Więcej w: *ibidem*, s. 143; zob. też rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

²²³ Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 192; zob. też rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

²²⁴ M. Fazan: *Polskie życie kulturalne...*, s. 215—217. Zob. też Z. Jasiński: *Mały leksykon nadolziański*. Opole 1990, s. 185: „Od 1908 roku wydawcą było Towarzystwo Ludoznawcze w Cieszynie, a od 1931 roku Towarzystwo wraz z Instytutem Śląskim w Katowicach, po II wojnie światowej wydawnictwo Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach. Pismo o charakterze naukowo-literackim, zawiera także artykuły o tematyce historycznej, folklorystycznej poprzednio także wyraźnie etnograficznej. Początkowo bogato ilustrowane. Jedno z najstarszych pism regionalnych w Polsce. Skupiało wokół siebie czołowe posta-

Wielkie zasługi na polu zbieractwa materiałów folklorystycznych można przypisać rodzinie Londzinów z Zabrzega²²⁵. Gromadzeniem zabytków kultury ludowej trudnił się ojciec ks. Londzina, również Józef, nauczyciel i organista (1835—1906). Zbierał m.in. pieśni i tańce (*Nowy zbiorek śląskich pieśni ludowych*). Ze Śląska Cieszyńskiego pochodzi także znana dobrze polskiej nauce rodzina Bystroniów. W dorobku twórczym Jana²²⁶, językoznawcy i nauczyciela gimnazjalnego, oraz jego syna Jana Stanisława²²⁷, etnologa, folklorysty, znajdują się prace z zakresu śląskiej literatury ludowej. Jan Bystron (1860—1902) zajmował się w głównej mierze badaniami dialektologicznymi. Największą jego rozprawą językoznawczą była praca *O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny w Księstwie Cieszyńskim*, napisana z inicjatywy Lucjana Malinowskiego, którego J. Bystron był uczniem²²⁸. Praca ta stanowiła pierwsze opracowanie gwary Lachów²²⁹. Z kolei Jan Stanisław Bystron (1892—1964) nazywany był pionierem nowoczesnego ludoznawstwa. Badał dzieje, piśmiennictwo, język i folklor regionu Śląska Cieszyńskiego. Kompendium wiedzy o ludzie śląskim zawarł w pracy pt. *Wstęp do ludoznawstwa polskiego* (1939), a także w opracowaniu *Kultura ludowa* (1936). Wiele publikacji J.S. Bystron poświęcił pieśni ludowej (m.in.: *Polska pieśń ludowa* — 1921, *Wpływy słowiańskie w niemieckiej poezji ludowej* — 1921, *Historia w pieśni ludu polskiego* — 1925)²³⁰.

Folklorystą był również Andrzej Hławiczka²³¹ (1866—1914), którego rodzina należała do najbardziej zasłużonych dla Śląska Cieszyńskiego. A. Hławiczka skupiał wokół siebie muzykalnych kolegów nauczycieli, którzy działali w Polskim Towarzystwie Pedagogicznym; byli to m.in.: Andrzej Koziół (Zamarski), Bernard Kotula (Cierlicko), Paweł Pustówka (Goleszów), Rudolf Szotkowski (Istebna), Wiktor Kiszka (Sucha Końska)²³². Zbierał pieśni głównie w Cieszynie, Dziegielowie, Sibicy, Mistrzowicach,

cie śląskiej nauki, literatury i sztuki. Stało się platformą działaczy regionalnych i amatorskiego ruchu kulturalnego”.

²²⁵ Więcej w: J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 177—179; rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 73.

²²⁶ Więcej w: ibidem, s. 58; zob. też rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 76.

²²⁷ Więcej w: ibidem, s. 59; zob. też rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 76.

²²⁸ J. Pośpiech: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku...*, s. 60.

²²⁹ „K. Nitsch wysoko ocenił rozprawę J. Bystronia pisząc, iż należy do rzadkich prac, w których doskonała, praktyczna znajomość gwary łączy się z gruntowną wiedzą językową”. J. Pośpiech: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku...*, s. 60.

²³⁰ Więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 76—77.

²³¹ Więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 73—74.

²³² J. Pośpiech: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku...*, s. 67.

Łyżbicach, Puńcowie i Brennej. W czasie, gdy działał, zapisano 600 pieśni, których duża część złożyła się na zbiór *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*. Niektóre z pieśni ukazały się w „Zaraniu Śląskim”, reszta została zdeponowana w cieszyńskim muzeum, a następnie przekazana do dyspozycji krakowskiej redakcji *Pieśni*, gdzie niestety zaginęła w czasie wojny²³³.

W historii cieszyńskiej folklorystyki znaczącą rolę odegrał także Karol Hławiczka (1894—1976), syn Andrzeja, wybitny muzykolog, dyrygent, kompozytor i pedagog. Pisał o specyfice pieśni cieszyńskiej m.in. w „Zwrocie”, „Zaraniu Śląskim”²³⁴.

Folklorem interesował się również proboszcz w Cierlicku, Oskar Zawisza (1878—1933). Zbierał pieśni ludowe i bajki (m.in. 29 bajek o utopcu)²³⁵.

Jak pisze Robert Danel: „Cieszyńskim Kolbergiem jest czasem nazywany i — trzeba przyznać — nie bez racji Jan Tacina z Bielska-Białej. O ogromie wysiłku tego skromnego człowieka mogą dać pewne wyobrażenia nawet suche liczby. Zbieracz zgromadził do tej pory około 12 000 pieśni ludowych, około 300 pieśni obozowych (z czasów II wojny światowej), wiele zabaw ludowych, opisy instytucji wiejskich i zwyczajów pasterskich, a oddana do druku praca na temat tańców ludowych liczy 1 750 stron maszynopisu [...]”²³⁶. W latach 1928—1936 Jan Tacina zebrał na terenie Oldrzychowic, Milikowa, Nawsia, Ropicy, Końska, Łyżbic, Rzeki, Gródka, Górnej Łomnej, Jabłonkowa, Bystrzycy, Gutów, Koszarzysk i Ligoty 458 pieśni od 56 wykonawców. Materiał ten przekazał J. Ligęzie i S.M. Stoińskiemu. W tym czasie J. Tacina prowadził również badania terenowe na obszarze polskocieszyńskim (Puńców, Dziegielów, Kozakowice, Haźlach, Skoczów, Ustroń, Wisła, Istebna, Koniaków); zebrał tam 800 pieśni, które niestety zaginęły podczas II wojny światowej. Zbiór nagrań z 600 pieśniami z Górnego Śląska również uległ zniszczeniu podczas okupacji²³⁷. J. Tacina prowadził także dokumentację tańców — w 23 miejscowościach po obu stronach Olzy zebrał półtora tysiąca melodii tanecznych, z których wiele ma kilka wariantów²³⁸.

²³³ Ibidem, s. 68.

²³⁴ R. Danel: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej...*, s. 41; więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 73—74. J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 125.

²³⁵ „Zaranie Śląskie” 1910, T. 1, s. 37, 40, z. 3—4, s. 147—149 (5 pieśni); 1912, z. 2—4, s. 116—120 (29 opowieści o utopcach); J. Pośpiech: *Dzieje folklorystyki polskiej 1800—1864. Epoka przedkolbergowska*. Red. H. Kapełuś, J. Krzyżanowski. Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 507.

²³⁶ R. Danel: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej...*, s. 41; więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 74—76. J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 249.

²³⁷ R. Danel: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej...*, s. 42.

²³⁸ Więcej w rozdziale 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*, s. 74—75.

2.10.7. Język

Ludność zamieszkująca Zaolzie posługuje się jednym z dialektów języka polskiego, tj. gwarą zachodniocieszyńską, która stanowi jedność z gwarą istniejącą po prawej stronie Olzy. Uwarunkowania polityczne, historyczne tego regionu powodują, iż oprócz wymienionej gwary występują tu również inne formy mowy: polski język literacki, czeski język literacki, czeski język urzędowy itp.²³⁹

Na Śląsku Cieszyńskim początkowo posługiwano się językiem łacińskim, dopiero od połowy XIV wieku zaczęto używać tu języka niemieckiego. Natomiast sto lat później w urzędach jako obowiązujący został przyjęty język czeski. Stało się tak, ponieważ był to język bardziej zrozumiały dla miejscowej ludności niż łacina czy język niemiecki²⁴⁰. Kolejny wiek, wiek XVI był złotym czasem dla literatury polskiej, a także dla Śląska Cieszyńskiego. Szczególnie silnie na życie umysłowe tegoż regionu wpłynęła reformacja. W tym okresie religią dominującą był luteranizm. Jak pisze D. Kadłubiec: „[...] cała ziemia cieszyńska z wyjątkiem okolic Czechowic, w myśl zasady »cuius regio, eius religio — czyj kraj, tego religia« przyjęła luteranizm za ówczesnym władcą księciem Wacławem Adamem (1545—1579). Przy każdym domu modlitwy zakładano szkoły, gdzie nauczano czytania i pisania. Tak więc zbory miały ogromny udział w rozwoju języka i piśmiennictwa narodowego (nauka odbywała się w języku ojczystym, czytano m.in. dzieła M. Reja czy J. Kochanowskiego)”²⁴¹.

Za panowania Habsburgów w szkołach cieszyńskich uczono pisma gotyckiego, tzw. szwabachy. Dopiero od roku 1848 zaczęto używać czcionek łacińskich; wtedy też ukazały się pierwsze egzemplarze „Tygodnika Cieszyńskiego”, który później został przemianowany na „Gwiazdkę Cieszyńską”²⁴².

Gwara cieszyńska jest jedną z gwar zespołu południowośląskiego, których wspólną cechą jest brak mazurzenia. W południowej części Śląska Cieszyńskiego (Polska: Jaworzynka, Koniaków, Istebna; Czechy: Nawsie, Mosty, Jabłonków) występuje tzw. jabłonkowanie²⁴³. Zjawisko to polega na silnym zmiękczeniu spółgłosek *sz*, *ż*, *cz*, *dż*, np. *szie-*

²³⁹ B. Madecka: *Zakres funkcjonowania języka polskiego*. W: *Zaolzie. Studia i materiały...*, s. 106.

²⁴⁰ D. Kadłubiec: *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna*. Katowice 1994, s. 8.

²⁴¹ Ibidem, s. 10.

²⁴² Ibidem, s. 12.

²⁴³ A. Zaręba: *Gwara cieszyńska na tle dialektów śląskich*. „Kalendarz Śląski” 1974, s. 94.

dzieć — *siedzieć*, *biczia* — *bicza*. Kolejną cechą gwary cieszyńskiej jest udźwięcznianie międzywyrazowe, np. *brad Adam*, *człowieg idzie*, *sog owocowy*. Charakterystyczna jest również wymowa *rz+y*, np. *grzyby* — *grziby*, *krzywda* — *krziwda*, *krzywy* — *krziwy* itp., która występuje na całym Śląsku. W charakterystyczny sposób wymawiane są także wyrazy, które w języku literackim mają grupy spółgłoskowe *śr-*, *źr-* na początku wyrazu lub *-jrz-* w środku wyrazu, np. *środa* — *strzoda*, *źródło* — *zdrzódło*, *obejrzeć się* — *obezdrzić się*, *ujrzeć* — *dozdrzić*. Są to cechy specyficzne dialektów śląskich, a tym samym gwary cieszyńskiej. Występuje też zespół cech typowych tylko dla omawianej gwary. Pierwszą z nich jest na pewno wymowa samogłosek nosowych, np. *gęba* — *gymba*, *zęby* — *zymby*. Nieco inaczej mówi się na południu, w okolicach Jabłonkowa (Czechy), inaczej w Istebnej (Polska), a inaczej bardziej na północ, w okolicach Cieszyna; np. Jabłonków: *widzym krowym*; Istebna: *widzynie, idymie*; w Cieszynie: *widzym krowe*²⁴⁴. Z kolei w okolicy Bogumina (północny zachód) używa się podobnej formy jak w okolicach Cieszyna, tj. *gymba*, *zymby*, ale wygłosową nosówkę wymawia się jak *a*, np. *widza ta baba*.

W gwarze cieszyńskiej jest wiele wyrazów, które odróżniają ją od innych gwar śląskich²⁴⁵. Są to ślady słownictwa staropolskiego, np. *gid* — *robactwo*, *gizd* — *obrzydliwiec*, *króm* — *oprócz*, *oje* — *dyszal wozu*, *snęby* — *swaty*. Dużo jest wyrazów, których znaczenie nie pokrywa z ogólnopolskim, np. *biedny* — *ubogi* (ogólnopolski), a w gwarze cieszyńskiej: *biydny* — *chory*, *sławowity*. Inny przykład: *mnożyć* — *powiększać*, *pomnażać* (ogólnopolski), *mnożyć* — *uprawiać* (gwara cieszyńska)²⁴⁶. Specyficzne położenie Śląska Cieszyńskiego powoduje, że region geograficzny nie jest wolny od zapożyczeń językowych (język czeski, język słowacki). Z języka czeskiego pochodzą np.: *wielebniczek* — *proboszcz*, *siedlok* — *bogaty gospodarz*, *obec* — *gmina*, *galaty* — *spodnie*, *browek* — *wieprzek*, *cesta* — *droga*, *kiery* — *który*, *skyrz* — *z powodu*; ze słowackiego (szczególnie na południowym wschodzie): *wreco* — *worek*, *wymię owcy* lub *kozy*, *czuć* — *słyszeć*, *hladać* — *szukać*, *dołu* — *na dół*, *hore* — *do góry* itp.

W gwarze cieszyńskiej istnieją również zapożyczenia z języka niemieckiego, np. *sztok* — *piętro*, *blot* — *piec kuchenny*, *ancug* — *ubranie*, *mantel* — *płaszcz*, *szyrank* — *szafa*. Niektóre zapożyczenia sięgają też środ-

²⁴⁴ Ibidem, s. 96.

²⁴⁵ „[...] ten odrębny językowo region jest blisko związany z literacką polszczyzną. Najbardziej łączy gwarę cieszyńską z polskim językiem ogólnonarodowym brak mazurzenia i prawie że identyczna wymowa samogłosek nosowych. I gdyby nie znaczna odrębność wyrazowa, jaką się odznacza gwara cieszyńska, to trudno by było ją odróżnić od potocznej polszczyzny”. A. Zaręba: *Gwara cieszyńska...*, s. 97.

²⁴⁶ Ibidem.

kowego Śląska, np. *niemocny* — chory, *pracny* — mozolny, ciężki, *tróchtła*, *trówła* — skrzynia, *stróm* — drzewo²⁴⁷.

2.10.8. Obecna sytuacja językowa

Na Śląsku Cieszyńskim z pojęciem tożsamości narodowej wiązała się zawsze tożsamość regionalna, a na nią miała i ma wpływ kultura ludowa, której podstawę stanowi język polski. Sytuacja językowa Polaków mieszkających na Zaolziu jest odmienna od sytuacji ich rodaków na ziemiach polskich. Mniejszość polska w Republice Czeskiej ma konstytucyjnie zagwarantowane prawo do nauki w języku ojczystym, prawo do prowadzenia działalności wydawniczej i porozumiewania się w kontaktach urzędowych w języku polskim na swoim etnicznym terenie. Jednakże gwara pozostaje ciągle podstawowym językiem codziennej komunikacji.

Układ językowy na Śląsku Cieszyńskim należy traktować jako trójjęzyczny, tzn.: język polski — gwara — język czeski. O wyborze danego języka decydują takie czynniki, jak sytuacja komunikacyjna, temat wypowiedzi czy narodowość. Każdy Polak mieszkający na Zaolziu dysponuje tzw. kompetencją socjolingwistyczną, czyli znajomością reguł rządzących sposobem wypowiedzi w danej sytuacji²⁴⁸. Jest to zjawisko dysglosji, która stanowi pewien wzór społeczny, reprezentuje całościowe społeczne zorganizowanie, trwające przez wiele pokoleń. Zakłada ona ścisłe rozgraniczenie funkcji zastosowania poszczególnych odmian języka, np. jeden język używany jest

²⁴⁷ Zob. więcej na temat sytuacji językowej na Śląsku Cieszyńskim: J. Bystroń: *O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny w Księstwie Cieszyńskim*. Kraków 1885; A. Zaręba: *Gwara cieszyńska...*; J. Basara: *Słownictwo polskich gwar Śląska na terenie Czechosłowacji*. Wrocław 1975; B. Cząstka: *Gwary Zaolzia*. Katowice 1984; J. Labocha: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w Czechosłowacji. Sytuacja językowa i jej perspektywy na tle uwarunkowań historycznych*. „Przegląd Polonijny” 1988, T. 14, z. 2, s. 78—83; Eadem: *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe*. Kraków 1997; J. Damborský: *Gwara czesko-cieszyńska*. W: *Z badań porównawczych języków oraz dialektów słowiańskich i niesłowiańskich na ziemiach nadodrzańskich*. Red. J. Brzeziński. Zielona Góra 1992; I. Nowakowska-Kempna: *Pogranicze językowo-kulturowe w perspektywie badań językoznawstwa porównawczego (zarys problematyki)*. W: *Śląsk w badaniach językoznawczych: badanie pogranicza językowo-kulturowego polsko-czeskiego*. Red. I. Nowakowska-Kempna. Katowice 1993, s. 22—35; R. Mrózek: *Z badań nad polszczyzną śląską polsko-czeskiego pogranicza*. W: *Śląsk w badaniach językoznawczych...*, s. 55—58; E. Lotko: *Czesko-polskie pogranicze językowe na Zaolziu*. W: *Śląsk w badaniach językoznawczych...*, s. 131—138; J. Raclavska: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku*. *Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity*. Ostrava 1998, s. 111.

²⁴⁸ B. Madecka: *Zarys funkcjonowania języka polskiego...*, s. 106.

w kontaktach prywatnych, drugi — w oficjalnych²⁴⁹. W codziennych kontaktach mieszkańcy Zaolzia posługują się gwarą. Dzieci Polaków z literacką odmianą języka polskiego zapoznają się dopiero w szkole. Tam podczas zajęć szkolnych, w rozmowie z nauczycielami mówią „czysto po polsku”.

Problemy komunikacyjne sprawia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego posługiwanie się polszczyzną w sensie ogólnonarodowym²⁵⁰. Słaba umiejętność operowania „czystą polszczyzną” spowodowana jest ograniczonymi sytuacjami, w których można jej użyć, tj. jedynie podczas sporadycznych kontaktów z krewnymi w Polsce czy podczas zakupów. Znacznie częściej pojawia się sposobność używania języka czeskiego (np. środki masowego przekazu, imprezy społeczne, urzędy).

2.11. Podsumowanie

Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim miało charakter samorodny i było wytworem aktywności różnych kręgów społecznych oraz wywodzących się spośród nich ugrupowań. Jak pisze M. Fazan, „za ich sprawą, poczynając od lat czterdziestych XIX w. ludność polska Śląska Cieszyńskiego weszła w krąg kultury ogólnonarodowej, organizując swe życie kulturalne w strukturach obowiązujących w europejskim modelu życia kulturalnego XIX w.”²⁵¹. Działalność ta spełniała wiele funkcji, m.in. edukacyjne czy nawet rekreacyjne. Były one podporządkowane procesom budzenia świadomości narodowej i „budowaniu ponadreligijnej wizji narodowej”. Idee narodowe okazały się bardzo żywotne, szczególnie po lewej stronie Olzy, ujawniały się w podejmowaniu aktywności w dziedzinie życia intelektualnego i artystycznego.

²⁴⁹ J. Straczuk: *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznej wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*. Warszawa 1999, s. 19.

²⁵⁰ I. Bogocz: *Język jako czynnik zachowania tożsamości etnicznej (na przykładzie najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu)*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza...*, s. 53—57; I. Bogocz: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska*. Ostrava 1993; Eadem: *Jazyk a jeho dynamika*. V: *Polská národní menšina...*, s. 85—106.

²⁵¹ M. F a z a n: *Polskie życie kulturalne...*, s. 258—259.

3. Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska

3.1. Początki badań nad folklorem muzycznym — XIX wiek

Folklorystyka śląska zaczęła kształtować się w pierwszej połowie XIX wieku i podobnie jak w całej ówczesnej Polsce również tutaj związana była z sytuacją polityczną i narodowo-społeczną¹. W tym czasie prawie cały Śląsk znajdował się pod władzą pruską, jedynie Śląsk Cieszyński pozostawał w granicach monarchii austriacko-węgierskiej.

Pierwsza akcja zbierania materiałów folkloru muzycznego na Śląsku Cieszyńskim² wiązała się z wydaniem apelu przez Towarzystwo Przyjaciół Muzyki Cesarstwa Austriackiego (Společnost přátel hudby rakouského mocnářství) w Wiedniu w styczniu 1819 roku³. W odezwie tej zalecano

¹ J. Pośpiech: *Dzieje folklorystyki polskiej 1800—1864. Epoka przedkolbergowska*. Red. H. Kapełuś, J. Krzyżanowski. Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 425; J. Tacińska: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku*. „Kalendarz Śląski” 1964, R. 3, s. 137.

² Julian Pulikowski zacytował tekst profesora Pawła Musioła, który ukazał się w „Zaraniu Śląskim” z 1931 roku: „Akcja ta miała powodzenie, bo dosyć liczne zbiory naszych pieśni ludowych wysłano wówczas do Wiednia. Kto wie, czy pieśni te nie dałoby się tam jeszcze odszukać albo w powyższym towarzystwie, albo w jakimś archiwum [...]”. Pisał również: „Zaciekawiony zacząłem szukać w bibliotekach wiedeńskich w zamiarze odnalezienia wyżej wspomnianych zbiorów pieśni ludowych [...] Biblioteka »Towarzystwa przyjaciół muzyki« posiada wprawdzie cały szereg zbiorów pieśni ludowych (ułożony w roku 1819) i to przeważnie niemieckich, czeskich, kroackich, dalmatyńskich, brak jednak zupełnie zapisków dotyczących pieśni polskich [...]. Gdzie one się teraz znajdują, tego nie można zbadać... trzeba się liczyć z zupełną ich stratą...”. J. Pulikowski: *Sześć polskich pieśni ludowych z r. 1819*. „Zaranie Śląskie” 1931, z. 2, s. 131.

³ J. Bauman-Szulałowska: *Polska kultura muzyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim w latach 1922—1939*. Katowice 1994, s. 57.

zbieranie pieśni i melodii tańców ludowych. Kanclerz monarchii austro-węgierskiej Saurau zwrócił się do władz administracyjnych o otoczenie opieką akcji zbierackiej; zachęcał do gromadzenia pieśni świeckich na jeden głos wraz z jak najliczniejszą liczbą tekstów, a także tańców oraz pieśni religijnych. W odpowiedzi na tę odezwę władze Moraw i Śląska apelowały o pomoc i wsparcie tych działań szczególnie do nauczycieli oraz do administratorów cywilnych i świeckich⁴. Rządca Moraw i Śląska, Antonín Bedřich hr. Mitrovský, 24 marca 1819 roku zwrócił się do profesora J. Meinerta i Franciszka Antoniego Kolovrat hr. Libšteinskigo o radę, jak należy zorganizować akcję, aby przyniosła dobre rezultaty. Przygotowano specjalne instrukcje zbierackie i rozesłano je. 16 kwietnia 1819 roku Libšteinski wydał rozporządzenie kancelarskie, przesłane do wiadomości administratorom cywilnym i duchownym, wzywające do poparcia przedsięwzięcia. Odrębnym pismem z dnia 28 czerwca Libšteinski nakazał przesłać materiały w dwóch egzemplarzach: jeden do Towarzystwa Przyjaciół Muzyki Cesarstwa Austriackiego w Wiedniu, drugi — do Muzeum Franciszka w Brnie⁵.

Akcja ta została dobrze przyjęta na ziemi cieszyńskiej i zaowocowała wydaniem pierwszych zbiorów pieśni, m.in. zapisano: trzy pieśni religijne nadesłane przez nauczyciela skoczowskiego Leopolda Sajunza (Zająca), pieśń religijną i weselną z Lipowca przesłaną również przez nauczyciela — Pawła Polovskiego z Pierścica, pięć pieśni religijnych i jedną pogrzebową od nauczyciela Václava Gerlocha — z Simoradza, dwie kolędy od nauczyciela Karla Glosny z Dębowca, od Vincentego Soblika cztery pieśni świeckie i jedną pogrzebową oraz z Karwiny od organisty Josefa Horského trzy pieśni religijne. Zebrano również dziewiętnaście tekstów cieszyńskich (wielkanocne, weselne, pogrzebowe, taneczne) bez podanego miejsca zapisu. Niektóre z tych tekstów znalazły się w czeskich publikacjach oraz zbiorach pieśniowych⁶. Zebrane podczas tej akcji materiały zaginęły. Potem starano się odszukać zagubione zbiory. Ponad sto lat później udało się znaleźć tylko nikłą część materiałów, tj. sześć tekstów pieśni łącznie z nutami. Pięć z nich pochodzi ze Śląska Cieszyńskiego, a jedna z pogranicza śląsko-morawskiego.

⁴ Ibidem, s. 427.

⁵ F. Bartoš: *Zpráva o rukopisných sbírkách národních písní moravských z r. 1819 shodovaných ve Františkovém Muzeu v Brně*. „Museum Franciscum. Annales” 1895, s. 67.

⁶ J. Pośpiech: *Dzieje folklorystyki polskiej...*, s. 428; Idem: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939)*. Warszawa—Wrocław 1977, s. 3; Idem: *Sześć pieśni śląskich z roku 1810* (błąd drukarski: za: J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna w epoce przedkolbergowskiej*. Akademia Muzyczna im. K. Szymanowskiego w Katowicach. Seria II: Prace specjalne nr 9. Katowice 1999, s. 16). „Kwartalnik Muzyczny” 1933, z. 17/18, s. 34—35.

Drahomir Šajtar w artykule *Stan i cele czeskiej folklorystyki w dzielnicy śląskiej* zamieścił fotokopie dwóch pieśni z cieszyńskiego archiwum brneńskiego: *Zdało mi się, zdało* z napisem *Hirtenlied in Teschnischen* (*Pieśń pasterska w Cieszyńskim*) oraz *Choćbyś miała, ma dziewczeczko* (ze zbioru L. Zająca). Z pieśni zanotowanych przez L. Zająca zachowała się tylko jedna melodia: *W szczerym polu* (*Zbiór tańców* Jana Londzina, I, 225, s. 3), natomiast A. Cinciała (*Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna*) podał teksty dwóch innych pieśni: *W moim ogródeczku* (nr 6) i *Choćbyś miała* (nr 94)⁷.

Zdaniem Jana Pośpiecha, na Śląsku Cieszyńskim bodaj najszerzej rozwinął się wczesny ruch amatorski zbierania śląskich pieśni ludowych⁸. W 1849 roku ukazał się *Zbiór pieśni sławiańskich*⁹ Pawła Stalmacha, który przeznaczony był dla Czytelni Polskiej. W pozycji tej znalazły się pieśni polskie, czeskie, sławiańskie, chorwackie i ukraińskie. P. Stalmach pisał w swoim pamiętniku: „[...] znalazła ta książeczka najlepsze przyjęcie i odtąd śpiewano po wsiach podane pieśni narodowe. Pisarze polscy nieraz potem wyrażali podziwienie w pismach publicznych, że śpiewy narodowe polskie więcej są upowszechnione między ludem na Śląsku aniżeli w innych krajach polskich”¹⁰.

Pieśni w zbiorze P. Stalmacha zostały zebrane w kilku działach: dział I — *Pieśni polskie* (a w nim znalazły się pieśni *Zabawne, Wzbudzające, Krakowiaki*), dział II — *Pieśni Czeskie* (5), dział III — *Pieśni Słowackie* (4), dział IV — *Pieśni Chorwackie* (3), dział V — *Pieśni Ruskie* (2)¹¹.

Według recenzentów prac P. Stalmacha (m.in. A. Cinciały), zbiór ten nigdy się nie ukazał drukiem, a rękopis zaginął. Jedynie wspomniano w „Gwiazdce Cieszyńskiej” z 1864 roku, której P. Stalmach był redaktorem, iż na łamach czasopisma w najbliższym czasie mają ukazać się wymienione pieśni¹². Z okazji legendarnej 1050. rocznicy założenia Cieszyna autor *Zbioru pieśni sławiańskich* napisał w 1859 roku tzw. śpiewogrę ludową pt. *Cieszymir*, w której zamieścił podanie o trzech braciach wraz z kilkoma melodiami ludowym ze zbioru wcześniejszego¹³.

⁷ K. Hławiczka: *Muzyka ludowa Śląska Cieszyńskiego*. W: *Z zagadnień twórczości ludowej*. Studia folklorystyczne pod red. R. Górskiego i J. Krzyżanowskiego. Wrocław 1972, s. 285.

⁸ J. Pośpiech: *Dzieje folklorystyki polskiej...*, s. 428.

⁹ Zbiór dostępny w Książnicy Cieszyńskiej, sygn. C003712 I; więcej w: L. Brożek: „*Zbiór pieśni sławiańskich*” Pawła Stalmacha. W: *Kultura muzyczna Ziemi Cieszyńskiej. Twórczość i życie muzyczne*. Katowice 1977, s. 138—140.

¹⁰ J. Pośpiech: *Dzieje folklorystyki polskiej...*, s. 430.

¹¹ P. Stalmach: *Zbiór pieśni sławiańskich*. Towarzystwo Czytelni Polskiej w Cieszynie. Drukowano u Karola Prochaski 1849.

¹² J. Pośpiech: *Dzieje folklorystyki polskiej...*, s. 430.

¹³ Egzemplarz *Śpiewogry ludowej Cieszymir* dostępny jest w Bibliotece Śląskiej w Katowicach (Pracownia Zbiorów Śląskich, sygn. 1074 I).

Jednym z pierwszych działaczy na polu narodowym i muzycznym ziemi cieszyńskiej był dr Andrzej Cinciała (1825—1898)¹⁴. W latach 1847—1850 zbierał on pieśni ludowe, które ukazały się drukiem w 1885 roku jako zbiór *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna*¹⁵. Pozycja ta obejmuje znaczną liczbę pieśni (402), niestety zawiera wyłącznie teksty pieśniowe pozbawione zapisu nutowego, co dla badań muzykologicznych stanowi poważny mankament. A. Cinciała podzielił zgromadzony materiał na: pieśni miłosne, weselne; miłosne (odmówne); miłosne (o utraconych wianeczkach, kochankach); zalotne; żołnierskie; łowieckie; wyszydające (wyśmiewne); kolędy; pieśni różnej treści oraz pieśni nowszej daty i w dialekcie morawskim¹⁶. W pracy tej znajduje się również 80 przyśpiewek, które towarzyszyły tańcom. W grupie *Pieśni różnej treści* można znaleźć wiele wariantów pieśni popularnych, np. *Była jedna babusia rodu bogatego czy Kandyżeś bywał czarny baranie*. Pomimo braku zapisu linii melodycznej zbiór ten stanowi cenne źródło folklorystyczne, w którym zawarty został żywy ówczesny repertuar pieśniowy. Wiele z zamieszczonych w tomie pieśni funkcjonuje do dziś w tradycyjnym repertuarze, np. pieśń nr 164 rozpoczynająca się od słów: *Czyjaż to roliczka niezorana? To mojigo synka zaniehbana...*¹⁷, dzisiaj znana jest jako: *Czyjeż to poleczko niezorane? Od mego syneczka zaniehbane...*¹⁸. Również charakterystyczne dla Beskidu Śląskiego *Helokanie* (nr 186), należące do działu *Pieśni pasterskich*¹⁹, czy teksty tańca *Kołomajka* w dziale *Przyśpiewek i Tańców*, wykonywane były w XX wieku i do dnia dzisiejszego znajdują się w repertuarze zespołów folklorystycznych²⁰. Znaczna część pieśni miłosnych, zalotnych i balladowych zebranych przez A. Cinciałę ukazała się w późniejszym zbiorze *Pieśni ludowych z polskiego Śląska* J. Ligęzy i M. Stoińskiego²¹.

¹⁴ O dokonaniach i życiu A. Cinciały ukazało się wiele prac (wymieniam je tu za: K. Turek: *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska*. Katowice 1992); J.S. Bystroń: *Cinciała Andrzej*. W: PSB. T. 4. Kraków 1938; J. Morawska-Kleczkowska: *Andrzej Cinciała, etnograf Śląska Cieszyńskiego*. „Katolik” 1958, nr 16, s. 7; *Cinciała Andrzej*. W: *Słownik folkloru polskiego*, s. 66; J. Kurzelowski: *Sylwetki naszych działaczy. Andrzej Cinciała*. „Zwrot” 1967, nr 8, s. 6—7; K. Turek: *Andrzej Cinciała jako folklorysta cieszyński*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego...*, s. 89—100; J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*. Cieszyn 1995, s. 73—74.

¹⁵ A. Cinciała: *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna*. „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”. Wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności. T. 9. Nr 3. Kraków 1885; więcej w rozdziale 2.10.6: *Badania naukowe na Śląsku Cieszyńskim*.

¹⁶ A. Cinciała: *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna*. Kraków 1885.

¹⁷ Ibidem, s. 56.

¹⁸ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*. Cieszyn 1988, s. 320.

¹⁹ Ibidem, s. 62—63.

²⁰ A. Cinciała: *Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna...*, s. 71.

²¹ J. Ligęza, M. Stoiński: *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*. T. 2. Kraków 1938.

Ogromną rolę w dziedzinie badań folklorystycznych na Śląsku Cieszyńskim odegrała rodzina Londzinów z Zabrzega. Jan Londzin (1821—1906) był założycielem i kierownikiem kapeli ludowej, której członkami byli jedynie Londzinowie (10 osób). Sam założyciel grał w zespole przez 70 lat. Miał pięciu synów: Jana, Andrzeja, Pawła, Józefa i Michała²². Gromadzeniem pieśni zajmował się ojciec ks. Józefa Londzina (1863—1929), również Józef Londzin (1835—1906), nauczyciel i organista, autor *Nowego zbiorku śląskich pieśni ludowych*²³.

Pieśni ludowe gromadził również Wiktor Kisza (1880—1954). Pierwsze jego zbiory pochodzą z lat 1899, 1900, 1903, 1904, 1905 z okolic Strumienia i Stonawy. Zbierał pieśni także w okolicach Istebnej, Koniakowa, Jaworzynki w latach 1932—1937²⁴. Zawierający 250 pieśni materiał zaginął. Część pieśni z tego zbioru przetrwała, gdyż zamieszczono je wcześniej w publikacji Polskiej Akademii Umiejętności pt. *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*²⁵.

Andrzej Hławiczka²⁶ (1866—1914) od 1901 roku rokrocznie wydawał *Śpiewniki szkolne*²⁷, co bez wątpienia przyczyniło się do rozwoju nauki śpiewu na Śląsku Cieszyńskim. Następnie opublikował *Pieśni religijne*, *Pieśni śląskie i towarzyskie*²⁸, zbiory *Harfa i Lira*²⁹, a także *Pieśni okolicz-*

²² J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku...*, s. 138.

²³ W „Gwiazdce Cieszyńskiej” (1902, nr 42, 44) pisano o tym zbiorze w następujący sposób: „Mamy pod ręką nowy, cenny zbiorek śląskich pieśni ludowych pod tytułem: »Zbiór piosnek i różnych arii ludu polskiego w powiecie bielskim (na Śląsku austr.) i sąsiednich wioskach Śląska pruskiego w okolicy Pszczyny«. Zawdzięczamy zbiorce ten gorliwej i wytrwałej pracy Józefa Londzina, nauczyciela z Zabrzegu. Zebrane są te piosnki i pracowicie i umiejętnie [...]. Ile zbiór pieśni ludowych dra A. Cinciały z powodu braku melodyj traci na wartości, o ile zbiorce Londzina jest cenniejszym, bo każda piosnka opatrzona jest właściwą sobie melodią [...]. Pomiędzy pieśniami przez dra Cinciałę zebranymi jest wiele naleciałości czeskich i byłoby nie od rzeczy zbadać już raz ile pieśni tego zbioru pochodzi z poza Ostrawicy [...]. Zbiorce Londzina jest czystej krwi polski. Nie ma tu żadnych naleciałości granicznych obcych [...]. Pomagał Londzinowi zbierać p. Jan Kupiec, śpiewak z Łąki koło Pszczyny [...], że więc pieśni w zbiorce Londzina pochodzą z innych niż zbiorce Cinciały okolic, dlatego też znaleźliśmy bardzo niewiele piosnek znanych już z Cinciały [...]. Pieśni rozpadają się na stanowe i okolicznościowe [...]. Pomiędzy pieśniami rodzaju pierwszego są pasterskie, żołnierskie, studenckie, małżeńskie, wędrownie itp. Z okolicznościowych: żniwne, weselne, majowe, sieroce, szydzące, złodziejskie, zbójcekie, obyczajowe i miłosne [...] te ostatnie [...] są to pieśni poważno-erotyczne np. złamanej wiary, nieszczęśliwej miłości, utraty wianka [...]” J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku...*, s. 137.

²⁴ J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku...*, s. 139; J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 143.

²⁵ J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 143.

²⁶ Więcej w rozdziale 2.10: *Życie kulturalne i narodowe ziemi cieszyńskiej*.

²⁷ Dostępne w Książnicy Cieszyńskiej, sygn. II-WM-3b 63.

²⁸ Dostępne w Książnicy Cieszyńskiej, sygn. KD I 725.

²⁹ J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 124; J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku...*, s. 138.

nościowe³⁰. Zbiór *Pieśni śląskie i towarzyskie* zawiera 60 pieśni napisanych w dwugłosie. Są to pieśni popularne, towarzyskie, m.in. *Czerwone jabłuszko*, *A nie ta ptaszyna*, *Stańmy bracia wraz*, oraz charakterystyczne dla Śląska Cieszyńskiego, np. *Płyniesz Olzo*, *Przy miasteczku przy dworcem i Tam, gdzie Czantorja*. Są to melodie znane na całym Śląsku, nie tylko Cieszyńskim.

Zbiór *Pieśni okolicznościowych*³¹ A. Hławiczki zawiera z kolei 24 pieśni napisane w dwugłosie na chór męski. Pieśni podzielone są na grupy: *Pieśni na uroczystości poświęcenia szkół, jubileusze itp.* (7), *Pieśni przy ślubie* (8), *Pieśni pogrzebowe* (9).

Karol Hławiczka (1894—1976), syn Andrzeja, był muzykologiem, autorem podręczników szkolnych, dyrygentem, kompozytorem. Ogłosił drukiem m.in. 12 podręczników szkolnych (np. *Śpiewnik szkolny* — I część — 1922, II część — 1925) oraz rozprawy na temat polonezów cieszyńskich³². K. Hławiczka pisał³³, iż jego ojciec Andrzej „był pierwszym zbieraczem pieśni śląskich i organizatorem akcji zapisywania pieśni ludowych na początku bieżącego stulecia. [...] najdawniejsze pieśni śląskie zanotowane przez mego ojca, noszą daty 1900, 1902, 1904, a pierwszy śpiewniczek pieśni śląskich »Pieśni śląskie i towarzyskie« został wydany przez ojca w roku 1905 w układzie na dwa głosy”³⁴.

Jan Tacina (1909—1990)³⁵ zebrał ok. 14 tysięcy pieśni. Niektóre z nich wydał w zbiorach *Gronie nasze gronie* (1959), *Pieśni ludowe Śląska Opol-*

³⁰ Dostępne w Książnicy Cieszyńskiej.

³¹ *Pieśni okolicznościowe na chór męski ułożył Andrzej Hławiczka, nauczyciel w Cieszynie. Część I. Nakładem Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Cieszynie. 1903.*

³² J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 126.

³³ K. Hławiczka: *Początki zainteresowań śląską pieśnią ludową*. „Kalendarz Zwrotu” 1954, R. 1, s. 77.

³⁴ Nie można do końca zgodzić się z twierdzeniem Karola Hławiczki, iż jego ojciec Andrzej był pierwszym zbieraczem pieśni ludowych. Jak wykazałam we wcześniejszej części pracy, pierwsze próby zbierania i zapisywania pieśni zaczęto już w 1819 roku, tak więc Andrzej Hławiczka mógł być nie pierwszym, ale jednym z kolejnych zbieraczy pieśni ludowych na Śląsku Cieszyńskim.

³⁵ Więcej w rozdziale 2.10.6: *Badania naukowe na Śląsku Cieszyńskim*; K. Turek: *Jan Tacina jako śląski folklorysta muzyczny*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego...*, s. 138—153; więcej w: J. Broda: *Drugi po Kolbergu*. „Śpiew w Szkole” 1960, nr 2, s. 96—97; E. Bublik, E. Rosner: *Jan Tacina*. W: *Muzycy Ziemi Cieszyńskiej*. „Głos Ziemi Cieszyńskiej” 1967, nr 7; M. Szumowski: *Beskidzki Kolberg*. „Kalendarz Beskidzki” 1967, s. 65—68; R. Danel: *Folklorystyka Ziemi Cieszyńskiej*. „Kalendarz Beskidzki” 1959, s. 166—170; Idem: *Folklorystyka Ziemi Cieszyńskiej*. W: *Płyniesz Olzo... Zarys kultury duchowej ludu cieszyńskiego*. Red. D. Kadłubiec. T. 1. Ostrawa 1970, s. 41—42; J. Porębski: *Jan Tacina*. „Poglądy” 1972, nr 7, s. 2; K. Turek: *Jan Tacina jako śląski folklorysta muzyczny*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego...*, s. 138—153; K. Pieczka: *Na 70-lecie urodzin Jana Taciny — folklorysty i pedagoga*. „Kalendarz Ewangelicki” 1980, s. 293—297; M. Tomiczek: *Jan Tacina — śląski folklorysta muzyczny*. „Podbeskidzie” 1983, z. 1—2, s. 40—42.

skiego (1963), *Tańce ludowe Śląska Cieszyńskiego* (1981), *Kolędy beskidzkie* (1987)³⁶. J. Tacina wyróżniał się wśród śląskich zbieraczy uzyskanymi rezultatami badań terenowych. Zwrócił się do Komitetu Redakcyjnego Wydawnictw Śląskich PAU w Krakowie i ofiarował mu cały swój zbiór pieśni (liczący 550 tekstów z melodiami). Redakcja wykorzystwała w druku ok. 400 pieśni i stale współpracowała z J. Taciną. Dotarł on do wybitnych informatorów, np. Anny Czyż z Wisły i Marii Byrtusowej z Istebnej³⁷.

W zbiorze J. Taciny *Śląskie pieśni ludowe*³⁸ znalazły się: *Pieśni balladowe i żołnierskie*, *Pieśni o zalotach i miłości*, *Pieśni weselne*, *Pieśni rodzinne*, *Kolędy*, *Pieśni pasterskie*, *Pieśni komiczne*, *Pieśni satyryczne*, *Przyśpiewki taneczne*, *Różne pieśni*. Autor zbioru prace nad gromadzeniem pieśni rozpoczął już w czasach studenckich. Badaniami terenowymi objął znaczne części czeskiej i polskiej strony Śląska Cieszyńskiego³⁹. Pisał: „[...] od 56 wykonawców zebrałem 458 pieśni. Cały ten zbiór oddałem w roku 1936 redaktorom II tomu »Pieśni ludowych z polskiego Śląska« J. Ligęzie i S.M. Stoińskiemu. [...] mój zbiór z terenu czesko-cieszyńskiego został powiększony w czasie powojennym w ten sposób, że mój kolega i przyjaciel Jan Broda wręczył mi swój zbiorek zebrany w Gutach w latach 1938—1939 w liczbie 80 pieśni od 20 wykonawców. Ponadto Jan Broda wręczył mi także znalezione przedwojenny zbiór Jana Zientka z Nawsia w liczbie 125 pieśni. Połączone zbiory: swój (niedrukowany), Brody i Zientka wysłałem w roku 1954 na konkurs literacki PZKO w Czeskim Cieszynie”⁴⁰.

Jan Tacina podjął również próbę połączenia nauki gry na mandolinie i skrzypcach z muzyką ludową jako podstawą repertuaru; wzbogacił tym metodykę szkolnictwa muzycznego⁴¹.

³⁶ J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 249.

³⁷ J. Pośpiech: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku...*, s. 147.

³⁸ J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe*. Czeski Cieszyn. 1957; Idem: *Ziemia cieszyńska. Życie ludu śląskiego w jego pieśni*. „Zaranie Śląskie” 1937, z. 3, s. 203—208.

³⁹ Zbadał następujące miejscowości: Oldrzychowice (w latach 1928—1930, 1934, 1935), Milików (1930, 1934), Nawsie (1930, 1934), Ropica (1928, 1930, 1932), Końska (1933), Łyżbice (1933), Rzeka (1933, 1934), Gródek (1933, 1934), Górna Łomna (1934), Jabłonków (1934), Bystrzyca (1934), Guty (1934, 1935), Koszarzyska (1935), Ligota Kamealna (1936).

⁴⁰ J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku...*, s. 140—141; więcej w: J. Tacina: *Ze wspomnień o moim zbieractwie*. „Kwartalnik Opolski” 1976, nr 4, s. 80—90; J. Oksza [Rudolf Stefan Dominik]: *Wywiad z profesorem Taciną*. „Kalendarz Ewangelicki” 1973, s. 151—154.

⁴¹ We wstępie do podręcznika *Nauka gry na skrzypcach lub mandolinie oparta na muzyce ludowej* J. Tacina napisał: „Nauka gry instrumentalnej jest częścią składową pracy, której ogólny cel zawiera się w pojęciu kształcenia, względnie wychowania muzycznego. Z tego tytułu jej zadaniem jest również rozwijanie zdolności muzycznych wychowanka. Zadanie to może być spełnione nie tylko przez opanowanie wykonawstwa gry, lecz także przez wzbogacenie umysłu ucznia przyswajaniem nowego działu wartości estetycz-

W drugim dziesięcioleciu międzywojennym poza Janem Taciną amatorską akcją zbierania folkloru na terenie powiatu czeskosieczyńskiego podjęli: w latach 1932—1936 Karol Piegza (1899—1988)⁴² i Eugeniusz Fierla (1910—1989)⁴³ w miejscowościach Karwina, Łazy, Orłowa; oraz Ferdynand Pustówka (1894—1965)⁴⁴, który w 1932 roku opublikował *Zbiór śpiewek wiślańskich*⁴⁵ (zbiór ten zawiera 50 pieśni zapisanych wraz z melodiami w jednogłosie).

Ważną pozycję w śpiewactwie śląskim zajmują zbiory ukazujące się pod wspólnym tytułem *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*. Przygotowanie i opracowanie tej edycji, która obejmowała materiały źródłowe ze Śląska, powierzono Janowi Stanisławowi Bystroniowi (1892—1964)⁴⁶. Stronę językową opracował Kazimierz Nitsch, a korektę muzyczną wykonał Adolf Chybiński⁴⁷. Zbiór *Pieśni ludowe z polskiego Śląska z rękopisów zebranych przez ks. Emila Szramka oraz zbiorów dawniejszych A. Cinciąły i J. Rogera — Pieśni balladowe* został wydany jako zeszyt I w 1927 roku w Krakowie, natomiast zeszyt II: *Pieśni o zalotach i miłości*, wydano w 1934 roku. Zeszyty te stanowiły tom pierwszy; składało się nań 491 numerowanych pozycji pieśniowych oraz ich warianty. Niektóre przykłady mają od kilku do kilkunastu odmian muzyczno-tekstowych⁴⁸. W 1938 roku został wydany drugi tom *Pieśni ludowych z polskiego Śląska*, który także zawierał ballady i pieśni o zalotach i miłości (712 przykładów wraz z wariantami). Dzieło J.S. Bystronia kontynuowali Józef Ligęza (1910—1972)⁴⁹, ówczesny

nych, jakimi są utwory przeznaczone do nauki gry. Jeżeli chodzi o repertuar dydaktyczny, to materiałem najlepiej odpowiadającym początkowemu uczniowi są utwory muzyki ludowej. Ich zaleta polega na tym, że podane z pokolenia na pokolenie, ukształtowały się w ten sposób, że przybrały takie formy, jakie mogą najlepiej odpowiadać poziomowi i psychice ucznia, rozpoczynającego swe kształcenie”. J. Tacina: *Nauka gry na skrzypcach lub mandolinie oparta na muzyce ludowej*. Cz. 1. Bielsko-Biała 1965, s. 4. Egzemplarz dostępny w Książnicy Cieszyńskiej, sygn. 9346.

⁴² J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej...*, s. 218.

⁴³ Ibidem, s. 51.

⁴⁴ Ibidem, s. 226—227.

⁴⁵ J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku...*, s. 141. *Zbiór śpiewek wiślańskich* znajduje się w archiwum autorki.

⁴⁶ Więcej w rozdziale 2.10: *Życie kulturalne i narodowe ziemi cieszyńskiej*.

⁴⁷ K. Turek: *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska...*, s. 46.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Więcej w: D. Simonides: *Wybitny folklorysta. Wspomnienie o Józefie Ligęzie*. „Poglądy” 1973, nr 4, s. 17; Idem: *Józef Ligęza — wybitny polski etnograf-folklorysta*. „Zaranie Śląskie” 1973, z. 4, s. 786—794; L. Brożek: *Bibliografia prac Józefa Ligęzy*. „Zaranie Śląskie” 1973, nr 4, s. 794—802; A. Widera: *Józef Ligęza*. „Literatura Ludowa” 1973, nr 4—5, s. 135—136; M. Faza: *Uczony i działacz, doc. Józef Ligęza*. „Kalendarz Śląski” 1974, s. 151—155; Idem: *Józef Ligęza 1910—1972 (etnograf, działacz społeczno-kulturalny)*. „Rocznik Katowicki” 1979, s. 142—143.

profesor gimnazjalny, oraz Stefan Marian Stoiński (1891—1945)⁵⁰, dyrektor Instytutu Muzycznego w Katowicach⁵¹. Pieśni zawarte w obu opublikowanych tomach pochodziły z różnych części Śląska. Zaczerpnięte były ze zbiorów Feliksa Musialika (1865—1943) i Łukasza Wallisa (1863—1940), a także Jana Taciny.

Po opublikowaniu dwóch tomów z pieśniami J. Ligęza i S.M. Stoiński przygotowywali kolejne materiały źródłowe do druku. Przed wybuchem wojny w roku 1939 wydali kolejny zeszyt tomu trzeciego *Pieśni ludowych z polskiego Śląska*, który zawierał pieśni o miłości (273 przykłady i ich warianty). Niestety wybuch II wojny światowej sparaliżował prace redakcyjne, a rękopis tomu trzeciego, który zawierał pieśni obrzędowe, zaginął. Dopiero w 1961 roku ukazał się zbiór *Pieśni ludowych z polskiego Śląska*, oznaczony jako tom trzeci, zeszyt II, który zawierał pieśni rodzinne (188 pieśni i ich warianty). Pieśni do druku przygotował Józef Ligęza przy współpracy Franciszka Rylinga (1902—1986), pedagoga i kompozytora działającego w Katowicach⁵².

Trzytomowe dzieło J.S. Bystronia, J. Ligęzy i S.M. Stoińskiego jest cenną pozycją folklorystyki muzycznej Śląska Cieszyńskiego, Śląska Górnego i Opolskiego. Autorzy pracy zadbali o prawidłowy zapis melodii. Dużą uwagę poświęcili informacjom dotyczącym respondenta lub autora zbioru, z którego zaczerpnięto przykład, a także miejscu pochodzenia pieśni. W pierwszym i drugim tomie autorzy nadawali kolejnym pieśniom tytuły według najistotniejszych treści w nich zawartych, w tomie trzecim zaś z tego zrezygnowali, wykazując się w ten sposób pewnego rodzaju niekonsekwencją, i pisali jedynie incipity poszczególnych pieśni.

⁵⁰ Więcej w: K. Hławiczka: *S.M. Stoiński, laureat śląskiej nagrody muzycznej*. „Chór” 1937, nr 10, s. 6—8; A. Aniszczuk: *Stefan Marian Stoiński*. „Śpiewak” 1939, nr 2, s. 24—25; „Śpiewak” 1946, luty (numer specjalny poświęcony S.M. Stoińskiemu); A. Dygacz: *Stefan Stoiński*. „Życie Śpiewacze” 1950, nr 5, s. 12—14; J. Fojcik: *Życie i działalność S.M. Stoińskiego w XX rocznicę śmierci*. „Życie Śpiewacze” 1965, nr 12, s. 8—10; L.T. Błaszczuk: *Dyrygenci polscy i obcy w Polsce działający w XIX i XX wieku*. Kraków 1967, s. 282—283; H. Orzyszek: *Stefan Marian Stoiński — patriota i muzyk śląski*. „Rocznik Katowicki” 1979, s. 114—120; J. Bauman-Szulakowska: *Polska kultura muzyczna...*, s. 129—131, 205—206, 248—249.

⁵¹ K. Turek: *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska...*, s. 47.

⁵² Ibidem, s. 49.

3.2. Tańce

Taniec na Śląsku Cieszyńskim, a szczególnie w Beskidzie Śląskim ściśle związany był z obrzędowością doroczną i rodzinną, m.in. z okresem bożonarodzeniowym: z chodzeniem po kołędzie, świętem Trzech Króli, „mikołajami” (zwyczaj występujący tylko w tym regionie etnograficznym), i wielkanocnym: z „marzanną”, „goikiem”.

Okazją do urządzania wspólnych zabaw tanecznych były także różnego rodzaju prace gospodarskie, w których wykonywaniu wzajemnie pomagali sobie sąsiedzi, tzw. pobaby, szkubaczki (darcie pierza) oraz prządki, łuskanie fasoli, obróbka lnu. Podczas niedziel i świąt również urządzano zabawy np. w karczmie, podczas których taniec odgrywał jedną z ważniejszych ról.

Taniec wpisany w obrzędowość rodzinną często związany był z określonymi osobami, miejscem i czasem wykonania. Przykładem może być tzw. bioły, wykonywany podczas oczepin panny młodej przez zamężne kobiety. Taniec ten pełnił funkcję inicjacji młoduchy (panny młodej), symbolicznie przyjmował ją do grona mężatek. Niektóre tańce, np. kotek, w którym oprowadzano pannę młodą po całej zagrodzie, miały także określoną funkcję pragmatyczną. Zdaniem Janiny Marcinkowej, czynność ta pozwalała zapoznać się młodej mężatce z nowym gospodarstwem⁵³.

Taniec pełnił także funkcję magiczną. Związany był z hodowlą bydła, uprawą roli. Tańczono w zapusty, aby „dobrze rośło” (głównie chodziło o len)⁵⁴. Jak pisze Daniel Kadłubiec, najpopularniejszym we wsiach beskidzkich (na południu) był taniec zwany owięziokiem, a także masztołka, wrona i rejna⁵⁵. Wykonanie owięzioka nie wiązało się z konkretną melodią, jak to często ma miejsce w przypadku tańców ludowych. Tańczyć go można było z towarzyszeniem różnych pieśni i melodii beskidzkich. Całość tańca obejmowała część śpiewaną i część taneczną. W części pierwszej tempo śpiewu zmieniało się w zależności od nastroju melodii i inicjatywy osoby, która rozpoczynała przyśpiewkę. Z kolei część druga miała dwa etapy o zmiennym charakterze: wolnym i szybkim⁵⁶.

⁵³ J. Marcinkowa: *Folklor taneczny Beskidu Śląskiego*. Warszawa 1969, s. 30—31.

⁵⁴ J. Sikora: *Pobaba na len*. „Zaranie Śląskie” 1908, R. 2, z. 3, s. 143—144.

⁵⁵ D. Kadłubiec: *Kultura ludowa*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*. Cieszyn 2001, s. 244.

⁵⁶ P. Łysek: *Twarde żywocy Jury Odcesty...*; więcej w: M. Kiereś: *Uwagi o zmianach kulturowych górali Śląska Cieszyńskiego. Wybrane zagadnienia z badań terenowych*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną i regionalną*. Red. I. Bukowska-Floreńska, współudział H. Rusek. Katowice 1997, s. 89—96.

Nazwa tańca pochodzi od „owięziej skóry”, czyli skóry woła, krowy lub cielęcia, z której wyrabiano kierzpce do tańca. Owięziok był tańcem zalotnym: chłopak lub mężczyzna opłacał kapelę i popisывał się przed wybranką śpiewem, w którym zapraszał ją do tzw. chodzonego. W okolicach Cieszyna i Skoczowa tańczono najczęściej jawornickiego, czardasza śląskiego, a niedaleko Karwiny i Bogumina (na północy): za wodą, tkacki, ostrawski. Na całym obszarze Śląska Cieszyńskiego tańczono rehtora, świniorza, kozoka i kołomajki⁵⁷.

Według Karola Hławiczki, cennym materiałem mogącym służyć poznaniu muzyki ludowej Śląska Cieszyńskiego są zeszyty muzyczne wiejskich muzyków z rodziny Londzinów pochodzącej z okolic Zabrzega⁵⁸. Najdawniejszym zbiorem z melodiami tańców jest zbiór Jana Londzina (1821—1906), zawierający 294 melodie. Znalazły się tam następujące tańce: 30 walców, 4 szotysze, 7 polek i galopów, 6 mazurów, 1 krakowiak, 10 marszów oraz 43 inne tańce i pieśni. Najpopularniejsze były wtedy tańce tzw. wolne (powolne, starodawne, chodzone), czyli polonezy ludowe, których w zbiorze Londzina znalazło się 118⁵⁹. Drugi zbiór Jana Londzina zachował się tylko fragmentarycznie (tj. numery od 132 do 180), razem 49 tańców, w tym najwięcej tańców wolnych (57%)⁶⁰. Z kolei trzeci zeszyt Józefa Londzina (Notten — Buch des Joseph Londzin — Zabrzeg, am. 22. May 1852) zawiera 31 tańców wolnych (w tym 14 bez nazwy), 4 walce, 11 polek, 1 galop, 3 mazury, 2 marsze oraz 18 innych tańców, a między nimi jeden taniec śląski o nazwie całowany. W tych trzech zeszytach widoczna jest dominacja poloneza i jego znacząca pozycja wśród tańców na Śląsku Cieszyńskim w pierwszej połowie XIX wieku⁶¹.

Natomiast o kołomajce S.M. Stoiński pisał: „Ciekawym przykładem jest np. taniec pod nazwą Kałamajka. Ruski ten taniec przyswoili sobie Ślązacy gdzieś na przełomie wieków XVIII i XIX w epoce wojen napoleońskich, kiedy na Śląsku stacjonowały wojska rosyjskie i ruskie [...]. Otóż kołomyjkę tę tańczono na Śląsku do słów:

*Kołomajka tańczujcie,
Jyny pieca szanujcie itd.*

⁵⁷ D. Kadłubiec: *Kultura ludowa...*, s. 244.

⁵⁸ K. Hławiczka: *Muzyka ludowa Śląska Cieszyńskiego...*, s. 285.

⁵⁹ J. Tacina: *Zapomniany taniec ludowy*. „Kalendarz Beskidzki” 1964, s. 157.

⁶⁰ K. Hławiczka: *Muzyka ludowa Śląska Cieszyńskiego...*, s. 286.

⁶¹ Karol Hławiczka pisał o tym w następujący sposób: „[...] ta obfitość tańców oraz pieśni o rytmach poloneza w folklorze Śląska Cieszyńskiego świadczy nie tylko o olbrzymiej popularności poloneza w tym czasie, ale także o tym, jak wielki wpływ wywarł na muzykę ludową tego kraju reprezentacyjny taniec polski, polonez. Jego wpływ na Śląsku jest znacznie większy niż w innych regionach kraju”. K. Hławiczka: *Zbiór nieznanych polonezów polskich z początku XVIII wieku*. „Muzyka” 1961, nr 1, s. 23—67.

Taniec ten wraz z melodią zachował się również u Ślązaków języka niemieckiego, ale do słów: *Um den Maibaum tanzt herum...*, przy czym Ślązacy niemieccy tłumaczyli dowcipnie na język niemiecki wyraz »Kałomajka« jako Koło moika, Koło drzewa majowego = *Um den Maibaum*⁶².

Problematyką tańca zajmował się także Jan Tacina, który objął swoimi badaniami cały Śląsk Cieszyński wraz z miejscowościami znajdującymi się po lewej stronie Olzy⁶³. Sporządzone przez badacza opisy tańców znalazły się w kolejnych numerach wydawanych na Śląsku czasopism, m.in. w „Zwrocie”⁶⁴. W swoich pracach J. Tacina dzielił tańce ze względu na sposób ich tańczenia (taniec pojedynczych par, np. owczarek, lender, szotysz, czy tańce zespołowe, np. kaczok, krzyżok, koziorajka, piłka, zagrodnik), w zależności od metrum (np. w dwumiarze: szpacyr polka, kozok; w trójmiarze: walc, szustany i inne), tańce tzw. naśladowe (najczęściej ruchy zwierząt, np. zajaczek, związane z rzemiosłem, np. szewc, kowol) i zabawy (podczas wesela — bioły). W ramach tej systematyki można odnaleźć grupę tańców, które łączą charakterystyczne kroki lub figury, np. krok boczny dosuwany czy podskok nożycowy. W zbiorach znajdują się zapisy linii melodycznych, tekstów i warianty (o ile takie istnieją) oraz opis wykonania przeznaczony dla tancerzy⁶⁵.

W latach pięćdziesiątych materiały dotyczące tańca zaczęła gromadzić Janina Marcinkowa, która swoje badania rozpoczęła w 1949 roku⁶⁶. J. Marcinkowa opierała się na pracach wcześniejszych zbieraczy, np. Jerzego Drozdy⁶⁷, i zbiorach Jana Taciny oraz na badaniach własnych. W swoich publikacjach odnotowała nie tylko opisy choreotechniczne tańców, zasięg ich występowania, ale również charakterystykę regionu (m.in. tło geograficzne, zarys dziejów, strój oraz wybrane obrzędy i zwyczaje)⁶⁸. Wspomniała również o funkcji akompaniamentu

⁶² S.M. Stoiński: *Rytmy polskie w śląskich pieśniach i tańcach ludowych*. „Zaranie Śląskie” 1945, R. 16, s. 51.

⁶³ J. Tacina: *Śląskie tańce ludowe*. T. 1: *Śląsk Cieszyński*. Bielsko-Biała 1981.

⁶⁴ „Zwrot” 1951, nr 12; „Kalendarz Zwrotu” 1956; „Kalendarz Zwrotu” 1958.

⁶⁵ J. Tacina: *Opisy choreograficzne tańców ludowych*. „Zwrot” 1952, R. 4, nr 1, s. 9—10.

⁶⁶ J. Marcinkowa: *Tańce Beskidu i Pogórza Cieszyńskiego*. Warszawa 1996; *Kozoka bych tańcowała*. W: *Płyniesz Olzo...* T. 1...; J. Marcinkowa: *Folklor taneczny Beskidu Śląskiego...*; Eadem: *Folklor taneczny regionu cieszyńskiego*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego...*, s. 37—49; Eadem: *Tradycyjne tańce Pogórza i Beskidu Cieszyńskiego*. *Górnośląski almanach muzyczny*. Katowice 1988, s. 67—82.

⁶⁷ J. Drozd: *Wiązanka tańców śląskich*. Poznań 1937. Wyd. 2 — 1947; *Dożynki Cieszyńskie*. Katowice 1964.

⁶⁸ J. Marcinkowa: *Tańce Beskidu i Pogórza Cieszyńskiego...*

i rodzajach instrumentów towarzyszących tańcom. O zagadnieniu tym pisali już wcześniej: Jan Tacina⁶⁹, Bożena Jeszka-Blechert⁷⁰ i Czesław Pilecki⁷¹.

3.3. Instrumenty

Specyficzna kultura Karpat wywarła duży wpływ na używane na Śląsku Cieszyńskim instrumentarium. Przykładem tego instrumentarium może być zachowany i używany do dnia dzisiejszego instrument pasterski, należący do grupy aerofonów ustnikowych — trombita. Podobne instrumenty znane są na terenie całego łuku karpackiego, a także w centralnej i wschodniej Polsce pod nazwą ligawki lub bazuny. Jak dowodzi A. Kopoczek w swoich pracach⁷², najstarszym poświadczonym typem kapeli Beskidu Śląskiego był skład: gajdy i skrzypce⁷³. Kapele grały też w składzie: gajdy i cymbały; skład ten całkowicie zaniknął, a wiadomości o jego funkcjonowaniu zachowały się m.in. w pracy Lucjana Malinowskiego: „[...] muzy-

⁶⁹ J. Tacina: *Beskidzkie gajdy*. „Kalendarz Cieszyński” 1956.

⁷⁰ B. Jeszka-Blechert: *Gajdy beskidzkie (charakterystyka ogólna)*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego...*, s. 75—86.

⁷¹ Cz. Pilecki: *Gajdy-ludowy instrument muzyczny w Beskidzie Śląskim*. „Rocznik Etnografii Śląskiej” 1972, T. 4, s. 91—146.

⁷² A. Kopoczek pisze o instrumentach pasterskich: „Śledząc uważnie źródła, można w zarysie nakreślić typologię cieszyńskich kapel, funkcjonujących pod koniec XIX i na początku XX wieku. Były to kapele o składzie następującym: gajdy i skrzypce, gajdy i cymbały, kapele smyczkowe, kapele mieszane, kapele dęte”. A. Kopoczek: *Etniczność i interetniczność w cieszyńskim instrumentarium muzycznym*. W: *Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce*. Red. Z. Kłodnicki, H. Rusek. Wrocław 2003, s. 159—171. Zob. też: A. Kopoczek: *Instrumenty muzyczne Beskidu Śląskiego i Żywieckiego. Aerofony proste i ich repertuar*. Bielsko-Biała 1984; Idem: *Ludowe narzędzia muzyczne z ceramiki na ziemiach polskich*. Katowice 1989; Idem: *Nauka gry na okarynie*. Katowice 1990; Idem: *Piszczalaki bez otworów bocznych Beskidu Śląskiego i Żywieckiego*. W: *Polskie instrumenty ludowe. Studia folklorystyczne*. Red. A. Dygacz, A. Kopoczek. Katowice 1981; A. Kopoczek: *Ludowe instrumenty muzyczne polskiego obszaru karpackiego. Instrumenty dęte*. Rzeszów 1996; Idem: *Cymbały na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Kultura ludowa na pograniczu*. Katowice 1995; Idem: *Kapele ludowe na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Nasza Ojcowizna. Jednodniówka na 30-lecie Sekcji Folklorystycznej Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturowo-Oświatowego*. Czeski Cieszyn 1995, s. 457; A. Kopoczek: *Etniczność i interetniczność...*, s. 159—171; Idem: *Z badań nad instrumentami muzycznymi w Karpatach Polskich (uwagi metodologiczne)*. W: *Kultura, język, edukacja I*. Red. R. Mrózek. Katowice 1995, s. 267—275.

⁷³ A. Kopoczek: *Kapele ludowe na Śląsku Cieszyńskim...*, s. 46.

kanci grający na cymbałach i dudzie umieszczeni byli na miejscu podniesionym w kącie izby”⁷⁴.

Kapele smyczkowe stały się podstawą kapel ludowych w Polsce, również na Śląsku Cieszyńskim. Był to skład: skrzypce I (prym), skrzypce II (sekund) i bas; prymista grał główną melodię z ornamentyką, drugi skrzypek zaznaczał słabe części taktu, natomiast basista grał, akcentując mocne części taktu.

Najbardziej rozpowszechnione jednak na ziemi cieszyńskiej były kapele mieszane⁷⁵. Jan Kubisz⁷⁶ w swoich zapiskach wymienia zespół składający się ze skrzypka, z klarncisty, basisty i cymbalisty; poszczególne instrumenty w zespole symbolizować miały główne postacie wesela, tj. klarnet — pan młody (żeńich), skrzypce — pani młoda (młoducha), bas — ojciec, a „cymbał symbolizował realistę — liczącego, kto za muzykę zapłaci, a kto nie. Po skończonym bowiem tańcu chłopcy cisnęli się do cymbalisty i jeden po drugim papierowe dziesiątniki wtykali w otwór cymbału [...]”⁷⁷.

Jan Tacina opisuje również skład kapeli, o której dowiaduje się od Franciszka Londzina z Zabrzega, urodzonego tam w 1876 roku. Była to kapela weselna z czasów młodości Franciszka Londzina: klarnet D, trąbka C, skrzypce i cymbały⁷⁸. Zestawy aerofonów i chordofonów można było spotkać w okolicach Trzyńca, Łyżbic, Stonawy, Dębowca⁷⁹. Oprócz kapel mieszanych na Śląsku Cieszyńskim zaczęły pojawiać się takie, w których składzie były tylko aerofony. Kapele takie rozpowszechnione zostały w połowie XIX wieku — wpływ wojskowych orkiestr dętych⁸⁰. A. Kopoczek wymienia miejscowości (zarówno te po stronie polskiej, np. Brenna, Cieszyn, Istebna, Kończyce Wielkie, Wisła, jak i te pozostające w granicach Republiki Czeskiej, np. Frysztat, Karwina, Ligotka Kameralna, Lutynia Dolna i Górna, Orłowa, Sibica, Żuków Dolny), w których działały tego rodzaju zespoły instrumentalne⁸¹. J. Tacina jako charakterystyczne dla Śląska wskazuje kapele dęte. Opisuje różne kombinacje składów, np. kapelę Emila Klimsza z Trzyńca: klarnet Es, klarnet B, trąbka, puzon (trombon), pierwsze skrzypce, drugie skrzypce, kontrabas⁸².

Alojzy Kopoczek w swoich rozprawach pisze głównie o instrumentach dętych: aerofonach swobodnych (np. bicz, gwizdek), wargowych (np.

⁷⁴ Ibidem, s. 48; J. Marcinkowa: *Tańce Beskidu i Pogórza Cieszyńskiego...*, s. 28.

⁷⁵ A. Kopoczek: *Kapele ludowe na Śląsku Cieszyńskim...*, s. 50.

⁷⁶ J. Kubisz: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Cieszyn 1928, s. 30.

⁷⁷ J. Tacina: *Śląskie tańce ludowe*. T. 1..., s. 24.

⁷⁸ Ibidem, s. 25.

⁷⁹ A. Kopoczek: *Kapele ludowe na Śląsku Cieszyńskim...*, s. 51.

⁸⁰ Ibidem, s. 52.

⁸¹ Ibidem, s. 52—53.

⁸² J. Tacina: *Śląskie tańce ludowe*. T. 1..., s. 25.

piszczałka sałasznikowa), stroikowych (np. piszczałki podwójnostroikowe koniczne bez otworów palcowych, piszczałki pojedynczostroikowe cylindryczne bez otworów palcowych i instrumenty dudowe), ustnikowych (np. trombity, rogi), jako charakterystycznych dla Beskidu Śląskiego⁸³. Wspomina też, że na Śląsku Cieszyńskim w kapelach grywano na cymbałach⁸⁴.

Współcześnie na obszarze Zaolzia funkcjonuje wiele kapel. Problematyka związana z muzyką instrumentalną nie była przedmiotem badań, nie jest także głównym tematem niniejszej pracy i pozostaje kwestią otwartą, zasługującą na podjęcie odrębnych działań empirycznych i analiz.

3.4. Pieśń ludowa w Cieszyńskim

Zbieraniem i zapisywaniem pieśni ludowych zaczęto interesować się na początku XIX wieku, o czym szczegółowo pisałam (zob. s. 69—72).

Po II wojnie światowej podjęto akcję zbierania folkloru muzycznego w Polsce (w tym folkloru na Śląsku Cieszyńskim⁸⁵), dzięki której zachowało się wiele materiałów o cieszyńskiej pieśni ludowej, stanowiących do dnia dzisiejszego cenne źródło nie tylko dla folklorystów⁸⁶. W akcji tej brali udział m.in. Jan Tacina i Jan Broda. Jan Broda w 32 miejscowościach powiatu cieszyńskiego i bielskiego zebrał 2 434 pieśni pochodzące od

⁸³ A. Kopoczek: *Instrumenty muzyczne Beskidu Śląskiego i Żywieckiego...*; Idem: *Ludowe instrumenty muzyczne polskiego obszaru karpackiego...*

⁸⁴ A. Kopoczek: *Cymbały na Śląsku Cieszyńskim...*, s. 113—119. Zob. też *Aneks 2*, tabela 14, s. 214.

⁸⁵ Jan Tacina opisał to wydarzenie w następujący sposób: „Na obszarze woj. katowickiego w akcji zbierania folkloru muzycznego jest czynna Ekipa Regionalna Śląsko-Dąbrowska pod kierownictwem mgr Józefa Ligęzy w Katowicach. Ekipa ta składa się obecnie z dziewięciu zbieraczy, działających w swoich powiatach [...]. Z kolei poświęcimy kilka uwag najciekawszemu dla etnografa muzycznego zakątkowi Śląska Cieszyńskiego, jakim jest Istebna”. J. Tacina: *Akcja zbierania folkloru muzycznego w Polsce*. „Zwrot” 1951, R. 3, nr 9, s. 8—10.

⁸⁶ Jan Tacina opisał to wydarzenie w następujący sposób: „Na obszarze woj. katowickiego w akcji zbierania folkloru muzycznego jest czynna Ekipa Regionalna Śląsko-Dąbrowska pod kierownictwem mgr Józefa Ligęzy w Katowicach. Ekipa ta składa się obecnie z dziewięciu zbieraczy, działających w swoich powiatach [...]. Z kolei poświęcimy kilka uwag najciekawszemu dla etnografa muzycznego zakątkowi Śląska Cieszyńskiego, jakim jest Istebna”. J. Tacina: *Akcja zbierania folkloru muzycznego w Polsce*. „Zwrot” 1951, R. 3, nr 9, s. 8—10.

172 wykonawców. Jan Tacina w Istebnej, Koniakowie, Jaworzynce i Wiśle zebrał 2 389 pieśni wykonanych przez 79 respondentów.

W jednym z fragmentów swojego artykułu J. Tacina przytoczył przykłady pieśni ludowych zanotowanych w Istebnej, które oparte są na skali podhalańskiej i mają ruchomy III stopień⁸⁷. Jak pisał autor, pieśni te „są małą częścią większego zbioru, jakiego dokonałem w latach przedwojennych (1936—1938), a następnie powtórnie w latach powojennych (1947—1951) — zbiór przedwojenny zniszczony został przez okupację”⁸⁸.

Na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku zbieraniem i badaniem pieśni ludowych Beskidu Śląskiego zajęła się Alina Kopoczek, doktorantka Adolfa Dygacza. W 1988 roku wydała zbiór *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*, a w 1993 skrypt *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego*⁸⁹.

3.5. Czeskie i morawskie badania nad pieśnią ludową

Pod koniec XIX wieku folklorysty czescy rozpoczęli badania nad zachodnią częścią Śląska Cieszyńskiego, zamieszkałą przez ludność czeską.

Jednym z najwybitniejszych folklorystów i zbieraczy morawskich pieśni, nazywanym morawskim Oskarem Kolbergiem, był František Bartoš⁹⁰ (1837—1906). F. Bartoš publikował prace z zakresu językoznawstwa i literaturoznawstwa czeskiego, a także prowadził badania dotyczące ludu morawskiego. W 1883 roku wydał pierwszą część obrazków ludoznawczych w książce *Lid a národ [Lud i naród]*; po dwóch latach ukazała się kolejna część publikacji⁹¹. W 1892 roku F. Bartoš wydał książkę *Moravský*

⁸⁷ Ibidem, s. 9—10.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna. Dzieje zbiorów i badań oraz charakterystyka cech stylistycznych polskiej muzyki ludowej*. Katowice 2000. W latach osiemdziesiątych Alina Kopoczek napisała rozprawę doktorską, w której zebrała i przeanalizowała materiał pieśniowy Beskidu Śląskiego. Niestety, praca ta jest niedostępna, prawdopodobnie zaginęła.

⁹⁰ Więcej w: J. Ondrusz: *František Bartoš (1837—1906). Życie i dzieło*. W: *Z zagadnień polskiej kultury muzycznej. Studia folklorystyczne*. Red. A. Dygacz. Katowice 1994; V. Ceko: *K pobytu Františka Bartoše ve Slezsku*. „Radostná země” 1957, R. 7, z. 4, s. 123—124; *František Bartoš (1837—1906)*. V: *Československý hudební slovník*. Státní hudební vydavatelství. Praha 1963.

⁹¹ J. Ondrusz: *František Bartoš...*, s. 86.

lid [*Lud morawski*], a w roku 1905 ukazało się jego *Deset rozprav lidopi-
sných* [*Dziesięć rozpraw ludoznawczych*].

Poza licznymi rozprawami ludoznawczymi F. Bartoš wydawał też zbiory pieśni ludowych, które gromadził podczas badań terenowych. W 1882 roku opublikował pierwszą część zbioru pt. *Národní písně moravské v nově nasbírané* [*Ludowe pieśni morawskie na nowo zebrane*]. Druga część tego zbioru ukazała się w latach 1888—1889, natomiast część trzecia — w latach 1900—1901. W trzeciej części zbioru *Národní písně moravské v nově nasbírané* F. Bartoš umieścił także pieśni ludowe (91) ze Śląska Cieszyńskiego, pochodzące z roku 1819 (zebrane w ramach akcji propagowanej przez Towarzystwo Przyjaciół Muzyki Cesarstwa Austriackiego w Wiedniu). Według Józefa Ondrusza, tylko niektóre z 91 pieśni są pochodzenia rodzimego:

1. *W moim ogródeczku szatwija* (Cieszyn).
2. *Zdało mi się zdało, że w polu gorzało* (Cieszyn).
3. *W szczerym polu stoi goiczek* (Cieszyn).
4. *Choćbyś miała, ma dziewczeczko, strzybny pas* (Cieszyn).
5. *Na dębowskim zamku* (Dębowiec k. Cieszyna).
6. *Kroguloszku, mały ptozsku, wysoko lotosz* (Dębowiec k. Cieszyna).
7. *Zbladła pani, zbladła, w okieneczku siadła* (Cieszyn).
8. *Całe noce upłakując* (Cieszyn).
9. *Nie mam strzybła, ani złota* (Skoczów).
10. *Ujodeś mie, piesku, ujod* (Cieszyn).
11. *Skoczył Polok na nolepke* (Dębowiec k. Cieszyna).
12. *Już świat na opak idzie* (Cieszyn).
13. *Wino słodkie, nie zganione* (Cieszyn).

J. Ondrusz wymienia także pieśni kościelne pochodzenia polskiego:

1. *O wiosno króciuchna życia mego* (na pogrzebie dziecka — Cieszyn).
2. *Zbliżajmy się przed tron Pana* (Pierściec).
3. *Witaj Boże utajony w najświętszym sakramencie* (Pierściec).
4. *Słodki Jezu Zbawicielu, racz im dać pożegnani* (Pierściec).
5. *Nastały Gody* (kolęda z Simoradza)⁹².

Część pieśni ze Śląska Cieszyńskiego odnalazł J. Pulikowski (o czym była mowa wcześniej). Są to:

1. *Całe noce upłakując* (3 zwrotki).
2. *W moim ogródeczku szatwija* (6 zwrotek).
3. *Choćbyś miała, ma dziewczeczko, strzybny pas* (4 zwrotki).
4. *Wino słodkie, nie zganione* (4 zwrotki).
5. *W szczerym polu stoi goiczek* (1 zwrotka).
6. *Nie mam strzybła, ani złota* (7 zwrotek).

⁹² Ibidem, s. 89.

Resztę pieśni z Cieszyńskiego opublikowali František Bartoš i Leoš Janáček (trzecia część wydana była przy współpracy L. Janáčka)⁹³.

W 1951 roku został wydany kolejny zbiór morawski pt. *Moravské národní písně* autorstwa Franciszka Sušila. Według Karola Hławiczki, pieśni te były zbierane w latach 1830—1860 na całych Morawach aż po Mistek, Frydlant, Ostrawę, a na północy po Racibórz⁹⁴. F. Sušil już wcześniej opublikował zbiory w roku 1835, 1840 i 1860. Wydawnictwo to zostało przedrukowane w trzeciej edycji z 1941 roku, a ostatnie czwarte wydanie ukazało się właśnie w 1951 roku. Zbiór Sušila zawiera 2256 tekstów pieśni ludowych i 1 889 melodii do tych tekstów. K. Hławiczka zauważa, że „zapisy pieśni Sušila nie oddają tylko jednej wersji wykonania pieśni w formie dokumentalnej, ale są podaniem [...] jej najczystszej formy, wyłuskanej z kilku podobnych wariantów”⁹⁵. Autor *Morawskich pieśni ludowych* pisał: „[...] przy żadnej melodii nie poprzestaliśmy na jednym słyszeniu i na jednym zapisie, ale melodię tę kazaliśmy kilkakrotnie — i dla uchwycenia jej sedna — i na innych miejscach zaśpiewać: dlatego żadna melodia nie jest oparta na jednym, żebyśmy tak powiedzieli »czytaniu«”⁹⁶.

Redaktorzy czwartego wydania *Morawskich pieśni ludowych* (Robert Smetana i Bedřich Václavek) stwierdzili, że pieśni morawskie i czeskie z omawianego zbioru zasadniczo różnią się między sobą⁹⁷. K. Hławiczka zauważył podobieństwo pieśni morawskich do pieśni polskich w rytmice — jak to nazywa — jońskiej, inaczej mówiąc: w rytmice mazurkowej. Według niego melodii o takim rytmie na Morawach jest bardzo dużo.

W zbiorze Sušila odnotowano parę pieśni, które wydają się zapożyczone z terenów polskich, np.:

1. Pieśń nr 1080 (s. 359), nr 2350 (s. 718) — pieśni o incipicie *Vyjel do pole*, w Polsce znane jako *Wyjechał Jasio*.
2. Pieśń nr 807—809 (s. 283) pt. *Kalina*, znana w całej Polsce.

⁹³ Jak pisze J. Ondrusz: „[...] pochodzenia pieśni religijnych, zamieszczonych w tym zbiorze, należałoby doszukiwać się w czeskich śpiewnikach kościelnych i kancjonałach, które na Śląsku Cieszyńskim były w użyciu do lat siedemdziesiątych XIX wieku. Bowiem polski *Kancjonał ewangelicki* Jerzego Heczki ukazał się dopiero w 1865 roku”. Ibidem, s. 90.

⁹⁴ K. Hławiczka: *Stopień samorodności i oryginalności śląskiej pieśni ludowej. Uwagi na marginesie IV wydania Morawskich pieśni ludowych Fr. Sušila*. „Zwrot” 1952, nr 4, s. 8.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ „[...] pieśni czeskie są z reguły prawidłowo zbudowane, przeważa w nich tryb durowy, oparte są w wielkiej części na melodycznych postępkach trójdźwiękowych, a rytmika ich jest więcej charakteru instrumentalnego. Natomiast pieśni morawskie wykazują wiele nieprawidłowości (duży procent pieśni o zdaniach trzy — względnie pięcioletkowych), użytkową częścią tonacji minorowe i kościelne”. Ibidem, s. 9.

3. Pieśni wspólne Morawom i Śląskowi (4), tj.:
- w Polsce pieśń o incypicie *Przez wodę koniczki* (w zbiorze Sušila nr 1005, s. 339 — *Pomale, koničky, přes vodu*);
 - druga pieśń — o incypicie *Zachodzi słoneczko* (w zbiorze Sušila nr 744, s. 266 — *Około Pavlovic teče voda*) — ta sama linia melodyczna;
 - trzecia pieśń — *Com jo się tam nachodził* (w zbiorze Sušila nr 1031, s. 345 — *V tej Uherskej Skalici*) — ta sama linia melodyczna, inny rytm;
 - czwarta pieśń — *Listeczku dębowy* (według K. Hławiczki ma pochodzenie czeskie — w zbiorze Sušila nr 1227, s. 396, o incypicie *Łączeni, łączeni (Lóčeni, lóčeni)*⁹⁸).

Na obszarze powiatu czeskokoczyńskiego w tym samym czasie co w Polsce (lata pięćdziesiąte XX wieku) prowadzili prace czescy folklorysty. Owocem tych prac był zbiór Jaromíra Gelnara i Oldřicha Sirovátky pt. *Slezské písně z Třinecka a Jablunkovska*⁹⁹. Zbiór ten zawiera 195 tekstów pieśniowych wraz z melodiami oraz 5 zapisów nutowych tańców (kołomajka, 3 owięzioki, krzyżok) na skrzypce i gajdy (kapełę typową dla tego obszaru etnograficznego). Pieśni podzielono na zbójnickie, ballady, rekruckie i wojaskowe, miłosne, weselne, rodzinne i społeczne, kolędy, pasterskie, szatańskie, przyśpiewki i pieśni komiczne. Teksty melodyczne zapisane są bez zarzutu. Natomiast tekst słowny w wielu wypadkach jest czeski, czasem polski lub gwarowy, zapisany jednak zawsze znakami alfabetu czeskiego. Świadczy to o pewnym celowym „przywłaszczaniu” folkloru polskiego po czeskiej stronie Śląska Cieszyńskiego.

3.6. Życie śpiewacze

Początki ruchu śpiewaczego na Śląsku Cieszyńskim były nierozdzielnie związane z pracą polskich działaczy¹⁰⁰. Życie muzyczne o profilu narodowym zaczęło funkcjonować na tym terenie w drugiej połowie XIX wieku, kiedy to lokalne społeczności zostały zasilone inteligencją polską¹⁰¹. Przewodnikami, którzy czynnie kształtowali życie muzyczne,

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ J. Tacina: *Zbiory pieśni ludowych...*, s. 141.

¹⁰⁰ J. Bauman-Szulakowska: *Polska kultura muzyczna...*, s. 64; J. Gabryś-Cybulska: *Sylwetki muzyków cieszyńskich w świetle uwarunkowań społecznych*. W: *Kultura muzyczna Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 3.

¹⁰¹ J. Bauman-Szulakowska: *Polska kultura muzyczna...*, s. 64.

byli nauczyciele¹⁰², dyrygenci¹⁰³, kompozytorzy¹⁰⁴, działacze¹⁰⁵ i kapelmistrze¹⁰⁶.

3.6.1. Pierwsze chóry

Według Eugeniusza Fierli, początki polskiego śpiewu chóralnego przypadły na rok 1848, a więc czas wybuchu Wiosny Ludów. Ważną rolę w rozwoju polskiego śpiewu chóralnego odegrała młodzież, która w 1885 roku zorganizowała tajne stowarzyszenie Jedność (zob. s. 59—60). Organizacja ta skupiała polskich uczniów, kształcących się w cieszyńskich szkołach średnich. Członkowie Jedności zorganizowali swój chór, w którego repertuarze znalazły się pieśni polskie¹⁰⁷. E. Fierla wśród pierwszych chórów na Śląsku Cieszyńskim wymienia również chór Kółka Pedagogicznego, które powstało w 1889 roku, a przy którym odbywały się regularne spotkania oraz próby chóru męskiego, prowadzonego przez A. Hławiczkę. Materiał czerpano z *Harfiarza* Stefana Surzyńskiego¹⁰⁸. Na potrzeby chórów Andrzej Hławiczka stworzył zbiór *Pieśni śląskie i towarzyskie* (o czym już wspominałam), a w 1910 roku wydał zbiór 100 pieśni na chór męski pt. *Harfa*, w 1914 zaś zbiór *Lira* zawierający również 100 pieśni, ale na chór mieszany. W roku 1906 powstał chór przy towarzystwie gimnastycznym Sokół, a w 1908 Wojciech Marek założył Polskie Towarzystwo Śpiewackie. W tym samym czasie z inicjatywy Stanisława Macury powstał wielki chór mieszany, który zadebiutował w 1907 roku podczas pierwszych dożynek cieszyńskich¹⁰⁹. Ruch śpiewaczy propago-

¹⁰² J. Śliwka, A. Hławiczka, A. Nohel, W. Kiswa, J. Michejda, F. Pinocy, P. Myrdacz — podają za: J. Bauman-Szulałowska: *Polska kultura muzyczna...*, s. 64; więcej w: J. Gabryś-Cybulska: *Sylwetki muzyków cieszyńskich...*, s. 3—33.

¹⁰³ F. Kretschman, W. Marek (założyciel chórów Harmonia i Sokół), W. Kiswa, S. Macura, E. Hila, J. Samiec, E. Guziur, J. Hadyna, ks. L. Biłko, A. Poćwierz, E. Berger, E. Bubik, J. Kiswa — podają za: J. Bauman-Szulałowska: *Polska kultura muzyczna...*, s. 64.

¹⁰⁴ J. Hadyna, A. Poćwierz, E. Kaim, P. Pustówka, O. Zawisza, K. Hławiczka, W. Macura, J. Gawlas, Z.K. Rund, T. Prejzner — podają za: ibidem.

¹⁰⁵ J. Drozd, ks. L. Biłko, E. Baron, K. Grycz, J. Foltyn, E. Guziur, E. Bubik, E. Rosner, K. Wronka — podają za: ibidem.

¹⁰⁶ Jan i Józef Londzin, J. Kubik — orkiestry dęte; Z.K. Rund, A. Klocek — orkiestry dęte; J. Baranowski, E. Bubik, A. Czaja (senior) i J. Czaja (junior) — podają za: ibidem.

¹⁰⁷ J. Hadyna: *Pięćdziesiąt lat Towarzystwa Śpiewaczego Harmonia w Cieszynie*. Cieszyn 1958.

¹⁰⁸ *Monografia śpiewactwa polskiego (na Śląsku Cieszyńskim) 1927—1967*. Red. E. Fierla. Czeski Cieszyn 1967, s. 7.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 8.

wany był również wśród warstw robotniczych; w 1908 roku powstało stowarzyszenie kulturalno-oświatowe Siła, które organizowało życie teatralne i śpiewacze.

Na Zaolziu pierwsze chóry powstawały od 1904 roku, kiedy to szkolne mury opuszczali pierwsi absolwenci gimnazjum polskiego¹¹⁰. W 1908 roku powstało w Cieszynie Polskie Towarzystwo Śpiewacze „Harmonia”, które aż do 1919 roku prowadził Wojciech Marek¹¹¹.

Ważnym wydarzeniem w historii ruchu śpiewaczego na Śląsku Cieszyńskim był występ połączonych chórów, który odbył się na pierwszych dożynkach w 1913 roku. Pod dyrekcją Stanisława Macury chóry wykonały wiązanekę pieśni góralskich z akompaniamentem orkiestry wojskowej. Autorem tej wiązanki był siedemnastoletni wówczas Karol Hławiczka¹¹² (o tym wydarzeniu wspominają autorzy wszystkich prac na temat śpiewactwa zaolziańskiego).

W tym samym roku z inicjatywy Jana Kiszy, chórmistrza Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, zorganizowano w Cieszyńskim Domu Narodowym zebranie dyrygentów poszczególnych kół. Zobowiązano przybyłych kierowników chórów do doboru odpowiedniego polskiego repertuaru pieśniowego, by w razie potrzeby można było utworzyć reprezentatywny chór nauczycieli.

3.6.2. Powstanie Związku Polskich Chórów w Czechosłowacji (lata międzywojenne)

Po podziale Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku zaolziański ruch śpiewaczy zaczął funkcjonować w oddzieleniu od Macierzy. Rok później powstało Towarzystwo Nauczycieli Polskich, a w 1925 roku — Chór Nauczycieli Polskich¹¹³.

W 1927 roku z inicjatywy Jana Kiszy utworzono samodzielną organizację śpiewaczą: Związek Polskich Chórów w Czechosłowacji. Na zręby tej organizacji składało się 21 chórów — 880 osób. W tym okresie ZPCh był głównym organizatorem polskiego życia muzycznego na Zaolziu; związek dysponował wyszkoloną kadrą, wśród członków ZPCh byli m.in.:

¹¹⁰ Zob. *Aneks 2*, tabela 15, s. 215.

¹¹¹ *Sejmik śpiewaczy. Czeski Cieszyn 7.12.1986*. Polski Związek Kulturalno-Oświatowy. Sekcja Śpiewaczo-Muzyczna. Związek Polskich Chórów w Czechosłowacji. Materiały archiwalne ZG PZKO w Czeskim Cieszynie.

¹¹² „Dziennik Cieszyński” z dnia 10.10.1913 r.

¹¹³ *Monografia śpiewactwa polskiego...*; J. Chlebowczyk: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVII, XIX, XX*. Śląski Instytut Naukowy. Katowice 1971, s. 183.

Piotr Feliks, Emanuel Guziur, Rudolf Wojnar, Jerzy Samiec¹¹⁴. Najważniejsze przedwojenne wydarzenie dla chóralistyki po lewej stronie Olzy stanowił zlot śpiewactwa polskiego w Warszawie, w którym uczestniczyło 400 śpiewaków z Zaolzia (czerwiec 1937 roku)¹¹⁵. W roku 1937 Związek Polskich Chórów w Czechosłowacji zorganizował obchody jubileuszowe z okazji 10-lecia swojego istnienia. W okresie swego funkcjonowania związek wydał m.in. śpiewnik zawierający 150 pieśni jednogłosowych (red. Jerzy Samiec) oraz 112 pozycji chóralnych¹¹⁶. W 1938 roku poszczególne miejscowości były reprezentowane przez 1 lub 2 chóry¹¹⁷. Lata 1935—1938 stanowiły najprężniejszy okres w historii ruchu śpiewaczego na Zaolziu. W tym czasie działało w regionie 112 chórów. Chóry często brały udział w konkursach i imprezach muzycznych poza granicami Czechosłowacji¹¹⁸.

3.6.3. Rozkwit działalności chórów zaolziańskich (lata powojenne)

Działania ruchu śpiewaczego w okręgu cieszyńskim zostały wznowione po wojnie, tj. w sierpniu 1945 roku¹¹⁹. W maju 1950 roku w ramach Ogólnos Śląskiego Zjazdu Śpiewaków zorganizowano w Cieszynie Dzień Pieśni z udziałem 5 chórów¹²⁰, a w 1952 roku odbył się koncert z okazji Miesiąca

¹¹⁴ A. Mainka: *Kontakty muzyczne Zaolzia z Polską*. W: *Kultura muzyczna Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 99.

¹¹⁵ *Monografia śpiewactwa polskiego...*, s. 12—13; więcej w: „Zwrot” 1976, nr 12, s. 30; T. Kania: *Organizacje dla dzieci i młodzieży polskiej na Zaolziu i Kresach Ostrawskich (uwarunkowania i przejawy działalności z ostatniego 80-lecia)*. W: *Kulturowe, społeczne i edukacyjne wyznaczniki dróg życiowych młodzieży z Zaolzia*. Red. T. Lewowicki. Katowice 1994, s. 23—49.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 13.

¹¹⁷ J. Fojcik: *Sprawozdanie roczne Stowarzyszenia Śpiewaków Śląskich*. Katowice 1938.

¹¹⁸ Zob. *Aneks 2*, tabela 16, s. 215.

¹¹⁹ O kulturze muzycznej ziemi cieszyńskiej K. Hławiczka pisał w ten sposób: „[...] nasze polskie śpiewactwo na Śląsku czechosłowackim ma niewątpliwie piękne karty za sobą i stanowi jeden z trzonów naszego dorobku kulturalnego. [...] niezbędnym czynnikiem pogłębienia kultury muzycznej jest pielęgnowanie oprócz muzyki chóralnej także muzyki kameralnej i orkiestralnej”. K. Hławiczka: *Aktualne zagadnienia kultury muzycznej na Śląsku czechosłowackim*. „Zwrot” 1953, R. 5, nr 7, s. 8. W 1947 roku 400 zaolziańskich chórzystów pod dyktando Rudolfa Wojnara wzięło udział w zjeździe śpiewaczym w Cieszynie z okazji odsłonięcia tablicy pamiątkowej Macierzy Szkolnej, a w 1949 roku cztery chóry z Łazów, Stonawy, Trzyńca i Kojkowic uczestniczyły w zlocie Związku Młodzieży Szkolnej w Cieszynie.

¹²⁰ W marcu 1950 roku zorganizowano konkurs młodych talentów na ziemi cieszyńskiej. Były to popisy uczniów szkoły muzycznej w Cieszynie, którzy śpiewali w ramach

Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. W 1953 roku okręg cieszyński przygotował festiwal zespołów artystycznych z udziałem 94 zespołów — chóralnych, tanecznych, folklorystycznych i recytatorskich. Corocznie organizowano okręgowe zjazdy, które połączone były z konkursami chórów i orkiestr. W roku 1960 ważnym wydarzeniem był występ trzytysięcznego chóru (dyr. E. Guziur) złożonego z młodzieży wszystkich szkół cieszyńskich. Popis ten zainaugurował obchody 1150-lecia miasta Cieszyna¹²¹.

Jak pisze E. Guziur: „Od 1965 daje się zauważyć w cieszyńskim ruchu śpiewaczym poważny kryzys, którego symptomy widoczne były już wcześniej”¹²². W tym okresie zasłużone Towarzystwo Śpiewacze „Harmonia” zawiesiło swoją działalność, ale z kolei po 5-letniej przerwie wznowił swą działalność chór Harmonia jako Chór Akademicki Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie¹²³. Chóry zaolziańskie natomiast działały dosyć prężnie i po roku 1960 często przyjeżdżały do Polski na gościnne występy. W latach 1947—1962 na Zaolziu istniały 43 zespoły mieszane, 18 chórów żeńskich i 21 męskich. W tym okresie Śląsk Cieszyński zaliczany był do najbardziej „rozśpiewanych” regionów. Jednak od początku lat siedemdziesiątych XX wieku liczba chórów na Zaolziu zaczęła się stopniowo zmniejszać. W 1971 roku działały 33 chóry, w tym 17 mieszanych, 9 żeńskich i 7 męskich¹²⁴.

3.6.4. Reprezentacyjne chóry Zaolzia

Na terenie Zaolzia istniało wiele zespołów chóralnych, których działalność warto by omówić i scharakteryzować. W tym miejscu ograniczę się do opisu tylko kilku wybranych zespołów reprezentacyjnych.

występów chórów, grali na skrzypcach i fortepianie. Występowały również chóry z Łazów, Gródka, Stonawy, Trzyńca, Jabłonkowa, Orłowej (nie tylko dziecięce, ale również mieszane i męskie). Zob. *Młode śląskie talenty muzyczne i śpiewacze w powiatowym i krajowym współzawodnictwie konkursowym*. „Zwrot” 1950, R. 2, nr 6, s. 12—13. W tym również roku zorganizowany został przez Komisję Śpiewaczo-Muzyczną przy Poradni Świeclicowej PZKO 3-miesięczny kurs dla dyrygentów chóralnych w Czeskim Cieszynie. Zob. E. Guziur: *Zadania zespołu śpiewaczego i rola dyrygenta*. „Zwrot” 1950, R. 2, nr 10, s. 15.

¹²¹ E. Guziur: *Organizacja polskiego ruchu śpiewaczego na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Kultura muzyczna Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 93.

¹²² Ibidem, s. 95.

¹²³ J. Fojcik: *Śląski ruch śpiewaczy 1945—1974*. Katowice 1983, s. 141; E. Guziur: *Organizacja polskiego ruchu śpiewaczego...*, s. 95.

¹²⁴ E. Sztaba: *Spojrzenie na 25-lecie PZKO*. „Kalendarz Śląski” 1973, [Ostrawa 1972], s. 46.

Najczęściej są wskazywane w publikacjach i mają najpełniej opracowaną dokumentację cztery następujące chóry: Chór Nauczycieli Polskich przy PZKO w Czechosłowacji, Chór Męski „Hasło” z Orłowej, Chór Mieszany „Harfa” z Czeskiego Cieszyna, Polski Zespół Śpiewaczy „Hutnik” z Trzyńca¹²⁵.

Chór Nauczycieli Polskich przy Polskim Związku Kulturalno-Oświatowym w Republice Czeskiej jest najdłużej działającym spośród wymienionych zespołów. Przejął on bogatą tradycję śpiewaczą od chóru męskiego, który powstał w 1889 roku przy Kółku Pedagogicznym oraz od późniejszych zespołów działających przy Polskim Towarzystwie Pedagogicznym. W 1913 roku Jan Kisza wystąpił z inicjatywą utworzenia reprezentacyjnego chóru nauczycielskiego. Plany te zostały zrealizowane dopiero po I wojnie światowej, w 1921 roku, kiedy na Zaolziu powstało Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji. Chór rozpoczął działalność w 1926 roku pod kierownictwem Jana Kiszy. Zespół wielokrotnie występował na koncertach w Polsce, m.in. w Cieszynie, Bielsku-Białej, Katowicach, Krakowie¹²⁶. W repertuarze zespołu pojawiały się utwory zarówno polskich kompozytorów, jak i regionalnych. Za swoją działalność chór i jego kolejni dyrygenci otrzymali wiele nagród.

Chór Męski „Hasło” z Orłowej powstał w 1927 roku. Jego pierwszym dyrygentem był Eugeniusz Fierla, a od 1937 roku funkcję tę pełnił Emanuel Guziur. Niestety, sytuacja polityczna po roku 1939 uniemożliwiła dalszą działalność chóru. Podczas okupacji hitlerowskiej spośród 21 śpiewaków aresztowanych przez gestapo 11 zostało straconych¹²⁷. Hasło reaktywowało swoją działalność po zakończeniu II wojny światowej; w listopadzie 1945 roku zorganizowano pierwszy koncert w Karwinie. Chór wykonał pieśni ludowe opracowane przez polskich i regionalnych kompozytorów (m.in. *Usnęła Zuzanka* J. Hadyny)¹²⁸. Pierwszym powojennym dyrygentem Hasła był Emil Jędrzejczyk, następnie Eugeniusz Fierla, a od 1954 roku Brunon Rygiel. Zespół otrzymał wiele nagród podczas konkursów nie tylko czechosłowackich, ale także polskich. Chór działa do dnia dzisiejszego.

¹²⁵ Chóry te stanowią niewielki procent zespołów wokalnych działających na terenie Zaolzia (jest to wybór autorki). Temat ten jest otwarty i zasługuje na wnikliwe badania. Niestety nie może być przedstawiony całościowo w niniejszej rozprawie (wymaga osobnych działań empirycznych i analiz).

¹²⁶ *Kronika Chóru Nauczycieli Polskich*. T. 1 i 2: 1960—1973. Materiały Archiwalne ZG PZKO w Czeskim Cieszynie. Zob. także: „Zwrot” 1951, R. 3, nr 2, s. 10.

¹²⁷ Zob. *Na 40-lecie Chóru Nauczycieli Polskich przy Polskim Związku Kulturalno-Oświatowym w Czechosłowacji*. Materiały archiwalne ZG PZKO w Czeskim Cieszynie.

¹²⁸ *Program koncertu Chóru nauczycieli Polskich w Czechosłowacji. Program na sezon zimowy 1945—1946*. Materiały archiwalne ZG PZKO w Czeskim Cieszynie. O występach chórów Hasło i Harfa więcej w: „Zwrot” 1951, R. 3, nr 11, s. 14l; „Zwrot” 1952, R. 4, nr 10, s. 20; *Trzeci Festiwal Muzyki i Śpiewu na Śląsku czechosłowackim*. „Zwrot” 1953, R. 5, nr 4, s. 11—12.

Chór Mieszany „Harfa” z Czeskiego Cieszyna został założony w 1949 roku przez Karola Hławiczkę. Organizował on Festiwale Muzyki i Śpiewu, podczas których występowała Harfa. Chór wykonywał pieśni kompozytorów polskich. Niestety, niepochlebna opinia o występie chóru z 1954 roku spowodowała, że K. Hławiczka zerwał kontakt z zespołem. Chór istniał nadal, ale nie osiągał większych sukcesów¹²⁹.

W 1954 roku w Trzyńcu powstał kolejny zespół śpiewaczy: Hutnik, który miał swoją siedzibę przy Hucie Trzyńskiejkiej. 27 października 1954 roku chór ten liczył 80 członków. Przez 5 lat swojej działalności zespół 4 razy zmieniał nazwę¹³⁰. Hutnik koncertował w wielu miejscach na terenie Śląska Cieszyńskiego (m.in. w Bystrzycy, Jabłonkowie, Suchej Górnej, Oldrzychowicach)¹³¹.

Dzieje chóralistyki na Śląsku Cieszyńskim są związane z działalnością wielu organizacji i towarzystw polskich, takich jak Czytelnia Ludowa Pawła Stalmacha. Cieszyńscy animatorzy kultury zamieszkujący tereny po lewej stronie Olzy cechowali się przywiązaniem do polskich tradycji. Nabrało to szczególnego znaczenia po wydarzeniach 1920 roku; od tamtej pory działalność muzyczna (nie tylko chóralna) pozwalała na utrzymanie kontaktu z rodakami oraz polskim repertuarem ludowym i popularnym. Można przypuszczać, że dzięki determinacji wielu Zaolziaków i ich potrzebie kultywowania tradycji polskiego śpiewu wymienione chóry mogły nadal dobrze funkcjonować i rozwijać się.

3.6.5. Chóry i zespoły instrumentalne działające przy parafiach katolickich i ewangelickich

Kościoły katolicki i ewangelicki miały duży wpływ na kulturę muzyczną omawianego obszaru. Na Zaolziu rozpowszechniła się chóralistyka — grupy wokalne działały często przy kościołach i zborach. W Karwinie, Jabłonkowie, Łomnej Górnej i Wędryni pod patronatem Kościoła katolickiego funkcjonowały chóry dziecięce i młodzieżowe¹³². Natomiast przy

¹²⁹ *Monografia 20 lat Harfy. PZKO w Czeskim Cieszynie. 1969.* Materiały archiwalne ZG PZKO w Czeskim Cieszynie.

¹³⁰ *Monografia Hutnik Polski Zespół Śpiewaczy. 1974.* Materiały archiwalne ZG PZKO w Czeskim Cieszynie.

¹³¹ *Ibidem.* Więcej w: K. Jaworski: *Polski zespół śpiewaczy „Hutnik”*. „Kalendarz Śląski” 1999, s. 138—140.

¹³² Zob. *Kronika parafii rzymskokatolickiej w Łomnej Górnej, Kronika parafii rzymskokatolickiej w Wędryni*; podaje za: A Różańska: *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania na Zaolziu.* Czeski Cieszyn 2002, s. 237—241.

wielu zborach ewangelickich istniały męskie, żeńskie, mieszane, a także dziecięce i młodzieżowe zespoły wokalne; fakt ten związany jest z dominującą rolą śpiewu w liturgii protestanckiej. Występy chórów uświetniają do dnia dzisiejszego wiele uroczystości religijnych.

Chóry funkcjonujące przy Miejscowych Kościołach Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego biorą udział w imprezach organizowanych przez obydwie Kościoły. Członkowie tych grup są przedstawicielami wyznania katolickiego i ewangelickiego, jednak nie przeszkadza im to w uczestnictwie w liturgii jednego bądź drugiego Kościoła. Wpływ na to ma struktura wyznaniowa Śląska Cieszyńskiego. Ewangelicy i katolicy zamieszkują te same miejscowości, często tworzą mieszane rodziny. Chóry parafialne i zborowe prowadzone są zarówno przez osoby duchowne, jak i świeckie. W swoim repertuarze mają pieśni w języku polskim i czeskim¹³³, pieśni rodzime, a także tłumaczone z języka niemieckiego i angielskiego, opracowane przez dyrygentów: Gustawa Hławiczkę, Józefa Kotasa, Jana Moravkę, Józefa Sikorę. Dyrygenci chórów ewangelickich często sięgają do utworów J.S. Bacha, G.F. Haendla, S. Moniuszki i J. Trzanowskiego¹³⁴.

W obrządku protestantów szczególne miejsce zajmuje sztuka, a zwłaszcza muzyka¹³⁵. Jak już wcześniej wspomniałam, przy kościołach ewangelickich istniały i istnieją do dzisiaj chóry parafialne. Oprócz chórów działają także grupy wokально-muzyczne i dziecięce zespoły śpiewacze. W 1999 roku istniało 15 zespołów młodzieżowych związanych z Kościołem ewangelickim (m.in. w Ligotce Kameralnej, Oldrzychowicach, Olbrachcicach, Bystrzycy, Trzyńcu, Błędowicach)¹³⁶.

Oprócz wymienionych form działalności muzycznej na Zaolziu funkcjonują również kościelne orkiestry dęte, których początki działalności sięgają lat sześćdziesiątych XX wieku i związane są z ruchem misyjnym.

¹³³ M. Hupka: *Koncert wielkanocny Collegium Canticorum*. „Zwrot” 1996, R. 47, nr 6; J. Kula: *Koncert świąteczny*. „Zwrot” 1997, R. 48, nr 2.

¹³⁴ Jak pisze Aniela Różańska, „Do działalności edukacyjnej w obszarze muzycznym w szerokim tego słowa znaczeniu należy zaliczyć ponadto wspólne śpiewanie i muzykowanie, któremu poświęca się dużo czasu i uwagi na wszystkich typach spotkań parafialnych. Właściwie każdej formie działań parafialnych towarzyszy wspólny śpiew. Dzięki temu nawet dziś, kiedy powszechnie uważa się, że ginie tradycja wspólnego śpiewania, w środowisku ewangelickim — a można powiedzieć szerzej: na Zaolziu — społeczna kultura śpiewaczo-muzyczna jest wysoka”. A. Różańska: *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania na Zaolziu...*, s. 237—241.

¹³⁵ Reformator Kościoła ewangelickiego pisał o muzyce: „[...] pragnąłbym wszystkie sztuki, w szczególności muzykę, widzieć w służbie Tego, który je stworzył i dał. Stąd też proszę wszystkich pobożnych chrześcijan, gdy im się to podoba i gdy im Bóg łaski takiej użyczy, by w rozwoju jej pomagali”. P. Plinta: *Ks. dr Marcin Luter i muzyka*. W: „Z Problemów Reformacji”. T. 6. Bielsko-Biała 1993, s. 126.

¹³⁶ A. Różańska: *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania...*, s. 237—241.

Obecnie istnieje 7 orkiestr dętych grających repertuar kościelny, muzykę poważną i gospel¹³⁷.

3.6.6. Szkolnictwo muzyczne

Kultura muzyczna regionu jest nierozzerwalnie związana z rozwojem szkolnictwa muzycznego. Według Jerzego Drozda¹³⁸, około 1950 roku powstała pierwsza zinstytucjonalizowana kapela, która działała na zamku.

Efektom rozwijającego się życia muzycznego było otwarcie w 1861 roku szkoły muzycznej w Cieszynie, która funkcjonowała aż do 1945 roku. Była to szkoła prywatna założona przez Karola Slavika, działacza muzycznego i organizatora życia muzycznego. Później funkcję dyrektora szkoły przejął jego syn K. Slavika — Otokar. Od 1932 roku datuje się działalność filii Konserwatorium Muzycznego w Katowicach, którą do 1934 roku prowadził Jan Gawlas. Następnie powstała z inicjatywy Józefa Cetnera i Jana Drozda Szkoła Muzyczna im. I.J. Paderewskiego. Do uczniów tej szkoły należeli kompozytorzy i artyści śląscy, m.in.: Stanisław Hadyna, Antoni Poćwierz, Karol Stryja, Jan Sztwiertnia¹³⁹. Obecnie istniejące na Zaolziu szkoły muzyczne znajdują się w Karwinie (powstała w 1919 roku), Czeskim Cieszynie, Nowym Boguminie, Orłowej, Rychwałdzie, Trzyńcu, Hawierzowie i Jabłonkowie.

¹³⁷ Ibidem, 240.

¹³⁸ J. Drozd: *Rozwój szkolnictwa muzycznego na ziemi cieszyńskiej*. W: *Kultura muzyczna Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 89—91.

¹³⁹ J. Bauman-Szulałowska: *Zarys dziejów życia muzycznego na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne...*, s. 335—359; *60 lat Państwowej Szkoły Muzycznej im. Ignacego Paderewskiego w Cieszynie*. Cieszyn 1994. Materiały dostępne w Książnicy Cieszyńskiej, sygn. KN II 11386.

4. Charakterystyka zbioru pieśni zaolziańskich

4.1. Materiał pieśniowy — wprowadzenie

W rozdziale tym przedstawiona zostanie analiza warstwy muzycznej (skale, forma, metrum itd.) i słownej (poetyka — wybrane zagadnienia) 179 pieśni (wraz z wariantami — 194) zapisanych podczas badań terenowych prowadzonych przez autorkę na Zaolziu w latach 2001—2005. W analizie tej znalazły się odsyłacze do wariantów zawartych w zbiorach pieśni ludowych Aliny Kopoczek (*Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*)¹, Jana Taciny (*Śląskie pieśni ludowe*)², a także odniesienia do zbiorów regionalnych, powszechnie używanych przez mieszkańców Zaolzia³. Pieśni zebrane przez A. Kopoczek i J. Tacinę posłużyły jako przykłady do analizy porównawczej dotyczącej poetyki. Materiał opracowywano na podstawie statystyki zawartej w skrypcie *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego*⁴ Aliny Kopoczek oraz wyników własnych analiz.

¹ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*. Cieszyn 1988.

² J. Tacina: *Gronie nasze gronie. Pieśni ludowe znad źródeł Olzy*. Katowice 1959; Idem: *Śląskie pieśni ludowe. (Wybór ze zbioru konkursowego)*. Czeski Cieszyn 1957.

³ M.in.: J. Wierzgoń: *Śpiewamy Wszyscy. Śpiewnik popularny dla każdego*. Katowice—Czeski Cieszyn 1998; D. Kadłubiec: *Z biegiem Olzy. (Cieszyńskie piosenki ludowe)*. Opole 1986; *Śpiewnik PZKO*. Oprac. kolektyw Aktywu Śpiewaczo-Muzycznego. Czeski Cieszyn 1962; *Śpiewnik młodzieżowy*. Wyd. Komisja Młodzieży Związkowej ZG PZKO z okazji 35-lecia PZKO. Czeski Cieszyn 1981; *150 pieśni. Zbiór pieśni jednogłosowych dla młodzieży*. Czeski Cieszyn 1931; J. Firla: *Śpiewamy piosenki. Zbiór 80 pieśni żołnierskich, górniczych, towarzyskich i ludowych*. Zrzeszenie Śpiewaczo-Muzyczne.

⁴ A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego. Materiały pomocnicze do analizy pieśni ludowych*. Katowice 1993.

4.1.1. Klasyfikacja, sposoby interpretacji i analizy materiału

Jan Tacina gromadził materiał pieśniowy w Beskidzie Śląskim zarówno po stronie polskiej (Trójwieś-Istebna, Jaworzynka, Koniaków i Wisła), jak i po stronie czeskiej w południowej części Zaolzia (Mosty k. Jabłonkowa, Bukowiec). W jego zbiorze zatytułowanym *Śląskie pieśni ludowe* znajduje się 100 pieśni pogrupowanych ze względu treść słowną i funkcję w następujący sposób: *Pieśni balladowe i żołnierskie* (7), *Pieśni o zalotach i miłości* (42), *Pieśni weselne* (13), *Pieśni rodzinne* (10), *Kolędy* (4), *Pieśni pasterskie* (6), *Pieśni komiczne* (3), *Pieśni satyryczne* (7), *Przyśpiewki taneczne* (1), *Różne pieśni* (7). Oprócz tego zbioru J. Tacina opublikował *Gronie nasze gronie* — śpiewnik zawierający 122 pieśni podzielone według tematyki tekstu słownego: *Gronie groniczki* (7), *Życie na groniach* (14), *Zbójnicy* (9), *Wojsko* (7), *Wesele, Małżeństwo* (10), *Pasterstwo* (7), *Młodzieniec* (23), *Dziewczyzna* (10), *Gajdy i skrzypce* (9), *Przy muzyce* (26).

W zbiorze *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej* Alina Kopoczek podzieliła zebrany materiał pieśniowy również według funkcji i treści tekstu słownego na poszczególne działy: *Pieśni historyczne* (67) — z zaznaczeniem okresów historycznych, poczynając od XIII wieku aż do II wojny światowej, *Pieśni towarzyskie* (32), *Współczesna twórczość regionalna* (16), *Pieśni ludowe: obrzędowe, powszechne i zawodowe*⁵. Zbiór jest obszerny, dominują w nim pieśni miłosne i zalotne. W grupie pieśni ludowych zarówno A. Kopoczek, jak i J. Tacina zamieścili metryczki wykonawców, a oprócz czasu trwania utworów — metrum i dźwięk inicjalny.

Materiał zgromadzony w *Gronie nasze gronie* ze względu na pochodzenie z polskiej części Beskidu Śląskiego nie został w niniejszej publikacji poddany analizie muzykologicznej, stanowił jedynie, wraz ze zbiorami *Śląskie pieśni ludowe* oraz *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*, materiał porównawczy.

Zebrane i przeanalizowane pieśni podzielono według funkcji i treści warstwy słownej, opierając się na kryterium przyjętym przez A. Kopoczek w zbiorze *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej* oraz systematyce J. Sadownika. Różnorodność poruszanej w pieśniach tematyki powoduje niekiedy problemy z przyporządkowaniem poszczególnych utworów do jednej z grup. Treść pieśni może być zakwalifikowana w zależności od interpretacji. Przykładem takim jest pieśń nr 80 *Joniczek trowe siecze*, którą można umieścić w grupie pieśni miłosnych lub gospodarsko-rolniczych.

Badania terenowe przeprowadzono wśród respondentów indywidualnych i podczas spotkań grupowych na terenie całego Zaolzia⁶. Podczas penetracji

⁵ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*

⁶ Zob. rozdział 1.2: *Cel i motywy badań*, s. 7—9.

u informatorów indywidualnych stwierdzono zwyczaj powszechnego prowadzenia zeszytów z tekstami pieśni, które często były zapisywane w sposób niezgodny z zasadami ortografii, „ze słuchu”. Świadczy to o tym, że przebadane osoby (z pokolenia „starszego”) mają w pamięci melodie pieśni, a zapisane słowa pomagają przywołać w danej chwili linię melodyczną. Moim zdaniem, ma to także bezpośredni wpływ na żywotność konkretnego repertuaru.

4.2. Zagadnienia melodyczne

Zbiór pieśni uzyskanych przez autorkę podczas badań terenowych został poddany analizie muzykologicznej z uwzględnieniem następujących kryteriów: tonalności (rodzaje skal), linii melodycznych, zwrotów inicjalnych, zwrotów kadencyjnych, interiekcji, metroritmiki (melizmatyka, rodzaje metrum), formy.

Warstwę muzyczną potraktowano nadrzędnie w stosunku do warstwy słownej (ze względu na zainteresowania autorki). Jeśli podczas analizy pojawiały się wątpliwości dotyczące wersyfikacji i formy, to świadomie rozwiązywane były na korzyść materiału muzycznego.

Autorka zdaje sobie sprawę, iż zebrany materiał muzyczny stanowi próbkę, a właściwie wycinek repertuaru wokalnego badanego obszaru i wnioski płynące z jego analizy warto, w celu rozszerzenia kontekstu, porównać z wnioskami Aliny Kopoczek zamieszczonymi w opracowaniu *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego*⁷.

Autorka niniejszej pracy zebrała materiał muzyczny i stranskrybowała go według norm przyjętych i stosowanych przez muzykologów polskich⁸. Zapisała za pomocą nuty romboidalnej faktyczny dźwięk, od którego wykonawcy rozpoczęli melodie. Warstwa muzyczna zanotowana została na pięciolinii w ten sposób, by uniknąć dużej liczby znaków chromatycznych. Nie zapisywano tonacji, a znaki chromatyczne umieszczano przy poszczególnych nutach. Metrum pieśni ustalane było według wzoru przyjętego przez Ludwika Bielawskiego⁹.

Ponadto w transkrypcjach nie uwzględniono odchyień emisyjnych uwarunkowanych wiekiem i niesprawnością artykulacyjną.

⁷ A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*

⁸ M. Szyndler: *Transkrypcja muzyczna materiału pieśniowego. Wybrane problemy badań etnomuzykologicznych na przykładzie pogranicza Śląska Cieszyńskiego*. „Twórczość Ludowa” 2004, nr 4; J. Sobieska: *Transkrypcja muzyczna dokumentalnych nagrań polskiego folkloru. Założenia metodyczne*. „Muzyka” 1964, nr 9, s. 69.

⁹ L. Bielawski: *Rytmyka polskich pieśni ludowych*. Kraków 1970, s. 90—93.

4.2.1. Tonalność

Ustalenie cech tonalnych materiału pieśniowego wymaga określenia materiału dźwiękowego, inaczej mówiąc: skali, jaką wykorzystuje dana pieśń¹⁰. W polskich melodiach ludowych występują różne typy skal albo ich wycinki. Można wyróżnić skale wąskozakresowe, pentatoniczne, modalne oraz skalę góralską, cygańską, a z nowszych: durową i molową. Często jest zjawisko łączenia różnych odmian i typów skal w jednej melodii¹¹.

Skale wąskozakresowe, pentatonika i elementy pentatoniczne. Termin „wąska melodyka” został pierwszy raz zastosowany przez Adolfa Chybińskiego, natomiast terminy „melodia wąskiego zakresu” lub „melodie wąskozakresowe” pojawiły się w pracach Anny Czekanowskiej¹². Analogiczną terminologię stosowali w swoich językach m.in. Béla Bartók¹³, Walter Wiora¹⁴ czy Werner Danckert¹⁵.

W zebranych materiale jedynie 6 pieśni opartych jest na skalach należących do wąskozakresowych. Pieśń nr 38b w pierwszej części reprezentuje skalę tritoniczną (fis¹, a¹, h¹), jej ambitus nie przekracza kwinty czystej. Także pieśń nr 172 reprezentuje ten typ skali (h, d¹, e¹), w tym przypadku o ambitusie kwarty czystej. A. Kopoczek w swojej pracy¹⁶ sugeruje, iż skale wąskozakresowe można zauważyć przede wszystkim w repertuarze kołędników, połaźników, a więc w repertuarze dziecięcym. Przykład nr 38b można zakwalifikować do pieśni dziecięcych, a nr 172 — do kołysanek, czyli pieśni dla dzieci. Z kolei pieśń nr 40 reprezentuje skalę tetratoniczną i równocześnie należy do pieśni wolnometrycznych. Skala pentachordalna występuje w pieśni nr 52 (c¹, d¹, e¹, f¹, g¹) i nie przekracza ambitusu kwinty czystej (TTST); pieśń nr 52 związana jest z tematyką bożonarodzeniową i można ją zakwalifikować do grupy pieśni jasełkowych. Pentachord występuje rów-

¹⁰ Pisała o tych zagadnieniach m.in.: J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna. Dzieje zbiorów i badań oraz charakterystyka cech stylistycznych polskiej muzyki ludowej*. Katowice 2000, s. 250; J. Sobieska: *Polski folklor muzyczny*. Cz. 1. Warszawa 1982, s. 82.

¹¹ J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna...*, s. 250.

¹² A. Chybiński: *Pieśni ludu polskiego na Orawie*. W: *Pieśni orawskie*. Zebrał E. Mika. Kraków 1957, s. 99; A. Czekanowska: *Pieśni biłgorajskie. Przyczynek do interpretacji polskiego pogranicza południowo-wschodniego*. Wrocław 1961, s. 73—78; Eadem: *The Diatonic Melodies of the Narrow Range in Slavic Countries*. „Lud” 1966, T. 50, s. 392—410; Eadem: *Ludowe melodie wąskiego zakresu w krajach słowiańskich*. Kraków 1972.

¹³ B. Bartók: *Serbo-Croatian Volk Songs*. New York 1951, s. 52—56.

¹⁴ W. Wiora: *Older than Pentatony*. In: *Studia memoriae Belae Bartok sacra*. Budapeszt 1957, s. 184.

¹⁵ W. Danckert: *Grundriss der Volksliedkunde*. Berlin 1939, s. 19.

¹⁶ A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*, s. 10.

nież w pieśni wolnometrycznej nr 166. Ciekawym przykładem skali pentachordalnej jest pieśń nr 155, w której mamy do czynienia z bifurkacją IV stopnia skali.

Skalę pentachordalną można potraktować jako wycinek skali molowej z bifurkacją IV stopnia, która powoduje krok sekundy zwiększonej w kierunku descendentálním, co może sugerować naleciałości skali cygańskiej¹⁷.

Tematyka związana ze skalą pentatoniczną poruszana była przez J. Bobrowską, J. Sobieską i A. Czekanowską¹⁸.

Przykładem, w którym występuje skala ditoniczna (c¹, d¹, fis¹, g¹, a¹), jest pieśń nr 140, a także pieśń numer 45b (jako wycinek skali anhemitonnicznej w 1. takcie)¹⁹, jak również jako połączenie ze skalą molową pieśń nr 169.

Według A. Kopoczek, bardziej typowe dla Beskidu Śląskiego jest występowanie pieśni opartych na pentatonice zawierającej półton (hemitonnicznej). W melodiach mogą pojawiać się również dźwięki przejściowe, tzw. pieny, które mają zmienną intonację²⁰.

Skale modalne. W polskim folklorze muzycznym typy skal modalnych występują w czystej postaci bardzo rzadko. Najczęściej skale te łączone są z tonalnością dur-mol. Są to skale: eolska, frygijska, dorycka, lidyjska, miksolidyjska, jońska²¹.

Według Aliny Kopoczek, skale modalne występują w ok. 4% pieśni jej zbiorów (1 850 pieśni). Najczęstsze są zrosty skali doryckiej i molowej, które pojawiają się w repertuarze miłosnym i weselnym. Z kolei skala frygijska jako charakterystyczna dla tego regionu wiąże się z pieśniami obrzędowymi „chmielowymi”²².

W analizowanym w niniejszej pracy materiale skale modalne nie występują w czystej postaci. Łączą się na przykład z elementami pentatoniki. Ma to miejsce w pieśni nr 89, gdzie zauważyć można skalę dorycką z kadencją nawiązującą do pentatoniki anhemitonnicznej. Z kolei w pieśniach nr 104 i 131 skale modalne występują fragmentarycznie. W pierwszej z pieśni znaleźć można elementy skali doryckiej, natomiast pieśń nr 131 posiada elementy skali miksolidyjskiej²³.

¹⁷ Interwał sekundy zwiększonej jest charakterystyczny dla skali cygańskiej. Więcej w: J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna...*, s. 264.

¹⁸ Ibidem; J. Sobieska: *Polski folklor muzyczny*. Cz. 1...

¹⁹ Zob. *Aneks 1*, pieśń 45b.

²⁰ A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*, s. 14.

²¹ J. Sobieska: *Polski folklor muzyczny*. Cz. 1..., s. 91–92.

²² A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*, s. 20–21.

²³ Zob. *Aneks 1*.

Skala góralska. W opracowaniach muzykologicznych skala góralska była różnie określana. Nazywano ją skalą góralską podhalańską (Chybiński), wałaską (Stoiński), słowiańską (Rogowski), a także skalą rogu alpejskiego (Dancert). Niektórzy teoretycy zakładają, że skala góralska jest skalą, która łączy w sobie elementy skali lidyjskiej z molową (Lissa), miksolidyjskiej z alterowaną kwartą lub też całotonowej ze skalą perską (Rogowski)²⁴.

W analizowanym zbiorze jedna z pieśni oparta jest na elementach skali góralskiej (pieśń nr 105). W 4 innych pieśniach występują elementy skali góralskiej (pieśń nr 120) albo bifurkacja IV stopnia skali (nr 158, 159, 161)²⁵. Alina Kopoczek podaje tylko jedną pieśń z obszaru Beskidu Śląskiego, która oparta jest na tej skali²⁶. Można więc wnioskować, iż skala ta nie stanowi specyfiki pieśni omawianego obszaru (mogą występować jedynie jej elementy).

Skala durowa i molowa. Największy procent wśród przeanalizowanych pieśni stanowią takie, których materiał dźwiękowy oparty jest na skali durowej (140 pieśni) i molowej (20). W większości przypadków są to skale defektywne (tabela 2). Przeważającą część w defektywnych skalach durowych stanowią melodie pozbawione VIII stopnia skali (83), VII stopnia (39) i VI stopnia (16). Pieśni wykonywane w skalach molowych pozbawione są najczęściej stopnia VIII (13), VI (7) i VII (5).

Zwroty inicjalne, kadencyjne oraz interwały najczęściej w nich występujące. Zwroty inicjalne w zebranej grupie pieśni najliczniej prezentowane są przez takie, które rozpoczynają się od I stopnia skali, od V (35 — np. pieśni nr 26, 36, 47, 53, 61, 66, 69, 72, 76, 85, 92), od III (9 — przykłady nr 4, 55, 57, 89, 99, 122, 154, 157, 159). Interwałem najczęściej występującym w zwrocie inicjalnym jest interwał prymy, który pojawia się w 61 pieśniach (34% zbioru). Kolejnymi pod względem częstotliwości występowania interwałami są: kwarta czysta (21 pieśni — 11,7%), sekunda wielka (12 pieśni — 6,7%), tercja mała (8 pieśni — 4,4%), tercja wielka (6 pieśni — 3,3%), sekunda mała (4 pieśni — 2,2%), kwinta czysta (2 pieśni — 1,1%).

W 13 pieśniach zwrot inicjalny rozpoczyna się rozłożonym trójdźwiękiem o kierunku descendentnym (np.: nr 12 — trójdźwięk durowy w I przewrocie; nr 148 — trójdźwięk durowy bez przewrotu) lub ascendentnym (np.: nr 37, 37b, 39, 39b, 40, 46, 49, 59, 67, 77, 117, 140, 142, 166 — trójdźwięk durowy bez przewrotu; nr 127 — trójdźwięk molowy bez przewrotu).

²⁴ J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna...*, s. 264.

²⁵ Zob. *Aneks 1*.

²⁶ Zob. A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*, s. 17.

Tabela 2

Wykaz melodii wykorzystujących cały materiał skali oraz melodii w defektywnych skalach durowych i molowych w badanym zbiorze

Melodie w defektywnych skalach durowych		Melodie w defektywnych skalach molowych
Cały materiał skalowy	2, 3, 6, 22, 23, 24, 31, 38b, 47, 48, 55, 72, 85, 96, 98, 101, 102, 107, 113, 122, 130, 137, 138, 141, 144, 154, 163, 164, 165, 168, 174, 181, 182, 183, 183, 184	29, 30, 97, 106, 115, 152
Pozbawione stopnia skali	I	7, 9, 16, 17, 18, 21, 22b, 33, 35, 35b, 35c, 36, 42, 44, 47, 53, 57, 66, 83, 111, 123, 125
	II	44, 64
	III	16
	IV	125
	V	87
	VI	10, 11, 13, 20, 34, 41, 45b, 50, 60, 62, 67, 69, 75, 87, 129, 146
	VII	9, 10, 11, 14, 20, 21, 27, 28, 34, 38, 46, 49, 50, 53, 59, 60, 63, 64, 65, 73, 77, 80, 81, 82, 84, 90, 91, 94, 114, 116, 121, 133, 134, 135, 142, 143, 143d, 171, 180
	VIII	8, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 20, 21, 22b, 25, 25b, 27, 30, 34, 37, 37b, 38, 39, 39b, 41, 43, 45b, 46, 50, 51, 54, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 69, 70, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 94, 95, 96, 99, 100, 103, 112, 115, 116, 117, 121, 124, 126, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 142, 143, 143b, 143c, 143d, 146, 148, 149, 150, 153, 156, 157, 160, 167, 170

Zwroty kadencyjne kończą się najczęściej na I stopniu skali (108 pieśni — 60,3% zbioru), a także na stopniu III (30 pieśni — 16,7% zbioru), V (3 pieśni) i II (2 pieśni). W 80 pieśniach stanowiących 44,5% zbioru zwroty kadencyjne mają kierunek descendentalny, w 11 zaś — charakter ascendentalny, co z kolei stanowi 6,1% zbioru.

Częstym zjawiskiem jest występowanie VII stopnia skali poniżej stopnia I tzw. wsiowego. Ma to miejsce w zakończeniach 23 pieśni (np. pieśni nr 24, 144)²⁷.

Autorka przyjęła, że zwrot kadencyjny w analizowanym materiale stanowią 3 ostatnie dźwięki melodii. Ze względu na różnicowanie struktury zwrotów kadencyjnych, a także w celu przygotowania materiału do ana-

²⁷ Zob. *Aneks 1*.

lize i porównania autorka stworzyła 4 grupy obrazujące specyfikę zwrotów kadencyjnych. Są to:

1. Grupa I — **descendentalna**, gdzie 3 ostatnie dźwięki tworzą 2 interwały o kierunku opadającym.
2. Grupa II — **descendentalno-ascendentalna**, gdzie pierwszy i drugi dźwięk zwrotu kadencyjnego mają kierunek descendentalny, a drugi i trzeci — kierunek ascendentalny.
3. Grupa III — **ascendentalno-descendentalna**, gdzie pierwszy i drugi dźwięk zwrotu kadencyjnego mają kierunek ascendentalny, a drugi i trzeci — kierunek descendentalny.
4. Grupa IV — **ascendentalna**, gdzie 3 ostatnie dźwięki tworzą 2 interwały o kierunku wznoszącym.

Tabela 3

Zwroty kadencyjne z grupy I — descendentalnej. Charakterystyczne interwały i kierunek linii melodycznej w poszczególnych pieśniach (3 ostatnie dźwięki)

Układ interwałów	Pieśni (nr)
1cz + 2w	37b, 39, 39b, 63, 74, 150
1cz + 2m	20, 83
1cz + 3m	35, 35b, 35c, 49, 142
1cz + 5	114
2m + 1	27, 143c
2m + 2w	19, 26, 29, 68, 68b, 71, 90, 110, 115, 127, 143, 145, 155, 169
2m + 3m	118
2m + 3w	140
2m + 4zm	152
2w + 1	67, 81, 108, 141, 143d, 179
2w + 2m	6, 9, 21, 33, 36, 44, 53, 60, 64, 80, 89, 103, 111, 122, 137, 158, 165, 171, 176
2w + 2w	2, 4, 12, 28, 31, 34, 41, 46, 50, 58, 65, 73, 77, 79, 82, 84, 91, 93, 94, 97, 99, 100, 102, 104, 105, 112, 113, 120, 121, 124, 128, 133, 134, 135, 138, 146, 148, 149, 153, 159, 163, 166, 167, 170, 177, 178
2w + 3m	172
3m + 1	51
3m + 2w	1b, 10, 72, 116
3m + 3w	1a, 37, 101, 174
3w + 1	96
3w + 2m	57
3w + 3w	38

Dane przedstawione w tabeli 3 dowodzą, iż w zebranych materiale występuje najwięcej pieśni (46), których 3 ostatnie dźwięki tworzą ciąg

2 sekund wielkich o kierunku descendentálním. Charakterystyczne jest również to, że pierwszy z interwałów nie przekracza odległości tercji wielkiej.

Tabela 4

Zwroty kadencyjne z grupy II — descendentálno-ascendentálnej. Charakterystyczne interwały i kierunek linii melodycznej w poszczególnych pieśniach (3 ostatnie dźwięki)

Układ interwałów	Pieśni (nr)
1 + 1	52, 107, 143b
2m + 2m	30, 45, 62, 88, 106, 119, 126, 151
2w + 2w	130, 168
3m + 2m	13, 32, 54, 129, 144, 147
3m + 4cz	43
4zm + 2m	3
5zm + 2m	56, 161

W tej grupie dominują dwa ciągi: ciąg złożony z dwóch sekund małych (8) oraz ciąg złożony z tercji małej i sekundy małej (6).

Tabela 5

Zwroty kadencyjne z grupy III — ascendentálno-descendentálnej. Charakterystyczne interwały i kierunek linii melodycznej w poszczególnych pieśniach (3 ostatnie dźwięki)

Układ interwałów	Pieśni (nr)
2m + 3m	2, 8, 22, 47, 48, 59, 86, 109, 131, 154
2w + 2w	25, 25b
2w + 3w	45b, 139, 160
3m + 2m	42
3m + 2w	55, 69, 70, 75, 92, 132, 156, 157
3w + 3w	23
4cz + 3w	117
5cz + 3m	61

Z materiału zaprezentowanego w tabelach 3—6 wynika, iż w grupie III przeważającą część stanowią następujące po sobie interwały sekundy małej i tercji małej (10) oraz tercji małej i sekundy wielkiej (8), w grupie

Tabela 6

Zwroty kadencyjne z grupy IV — ascendentalnej. Charakterystyczne interwały i kierunek linii melodycznej w poszczególnych pieśniach (3 ostatnie dźwięki)

Układ interwałów	Pieśni (nr)	Układ interwałów	Pieśni (nr)
2m + 1	16, 17, 18, 85, 87, 98	2w + 3m	7, 95
2w + 1	123	3w + 3m	173
2w + 2m	78, 125, 136, 164, 175	4cz + 1	38b

IV zaś — sekundy małej i prymy (6) oraz sekundy wielkiej i sekundy małej (5). W całym analizowanym zbiorze zdecydowanie dominuje descendentalny charakter zwrotów kadencyjnych.

Interiekcje. Według Aliny Kopoczek, interiekcje nie stanowią specyfiki śląskiego materiału muzycznego²⁸. Mogą one występować na początku pierwszego wersu, jak to ma miejsce w pieśniach: nr 26 — *Ej mamulko, tatulku...*, nr 29 — *Ej na górze, na górze...*, nr 62 — *Hej na moście...*, nr 72 — *Hej koło Cieszyna...*, nr 75 — *Ej rosi, rosi, rosiczka...*, nr 98 — *Hej rozwidnio sie...*, jak również wydłużać poszczególne wersy — na przykład w pieśni nr 91, w której wydłużony został drugi wers:

/ *Ciyjno nocka, idym nim /*, 2× (4+3)
hej, / na Wyrchłómnej dziywki spióm /. 2× (5+3)

Zabieg ten powoduje, że strofa staje się strofą dwuwersową różnowersową, w której drugi wers będący 7-zgłoskowcem został rozszerzony do postaci 8-zgłoskowca.

Z kolei w pieśni nr 131 interiekcję stanowią wykrzykniki *hej, hej* (charakterystyczne dla pieśni o tematyce miłosnej i pasterskiej), które odgrywają tutaj rolę specyficznego refrenu występującego wewnątrz drugiego wersu.

/ *Pod naszymi łokny łorzech zielóny /*, 2×
hej, hej łorzech zielóny

Linia melodyczna. Trudno jest w zebranych materiale pieśniowym wyodrębnić jeden charakterystyczny rodzaj linii melodycznej. Przyjmuję, że linie melodyczne w badanych pieśniach mogą mieć kształt łukowo-falisty (pieśni nr 3, 4, 6, 7, 9, 10, 15, 17, 18, 19, 24, 25, 30, 63, 68, 107, 113), falisty o charakterze descendentalnym (nr 45, 71, 85, 98, 125, 128), fali-

²⁸ Zob. A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*, s. 60.

sty o charakterze ascendentalem (nr 61, 65, 76, 101, 116, 120), łukowy (nr 33, 37, 40, 60, 106) lub falisty (nr 5, 8, 11, 12, 13, 22, 38, 44, 45b, 47, 54, 55, 58, 66, 69, 70, 78, 79, 83, 87).

Ambitus. W zebranych pieśniach najczęściej występuje ambitus oktawy (64), można też wskazać te, w których występuje ambitus septymy wielkiej (31), nony wielkiej (28), seksty wielkiej (19), kwinty czystej (11), seksty małej (9), nony małej (6), decymy wielkiej (4), decymy małej (2), undecymy małej (2), kwarty czystej (2), septymy wielkiej (2) i undecymy wielkiej (1).

4.3. Metrorrytmika

Zdaniem Ludwika Bielawskiego, rytmika polskich pieśni ludowych wykazuje następujące cechy: odtaktowość, tendencja do upostaciowań descendentalnych, takty proste (dominacja), duży wpływ rytmiki tanecznej²⁹.

Większa część pieśni ludowych rozpoczyna się zgodnie z taktem, co oznacza, że mało jest przedtaktów. W zebranych materiale występują jednak pieśni mające przedtakt (7), np. pieśń nr 24, 63, 160 czy 165, i łączą się one z metrum trójmiarowym. Prawdopodobnie są to wpływy tradycji muzycznej Śląska, gdzie dominuje trójmiar; melodie z przedtaktami mogą być pochodzenia niemieckiego.

W melodiach zgromadzonych przez autorkę dominują rytmy proste (przykłady: nr 1a, 1b, 2, 6, 10, 12, 15, 16, 18, 20, 25, 26—29, 32, 34—35c, 38—39b, 41, 45, 46, 50, 55, 59, 61, 67—68b, 70, 74, 77—81, 85, 87, 88, 90, 91, 93, 98, 100, 105—110, 112, 114, 116—119, 121, 123—125, 127, 131—133, 135—138, 140, 141, 143—144, 147, 151, 152, 162, 164, 167—169, 174, 175). Przeważają rytmy o charakterze descendentalem. Są to: joniki descendentale (np. nr 7, 13, 22b, 23, 30, 33, 38b, 40, 44, 45b, 48, 49, 51, 54, 58, 64, 72, 83, 101, 104, 111, 130, 149, 150, 161, 166, 172, 176, 179), anapesty (np. nr 4, 9, 37, 37b, 53, 71, 89, 155, 158, 177) i jeden przykład jambu (pieśń nr 145). Występują też rytmy o charakterze ascendentalem: trocheje (np. nr 8, 19, 36, 42, 43, 47, 56, 57, 62, 66, 69, 86, 92, 94, 95, 96, 103, 122, 129, 134, 142, 154, 156, 157, 170, 171), daktyle (np. nr 11, 14, 73, 75, 115, 126, 128, 148), joniki ascendentale (np. nr 52, 76, 82, 159), a także amfibrachy (np. nr 5, 21, 31, 65, 84, 99, 120, 178).

²⁹ L. Bielawski: *Rytmika polskich pieśni ludowych...*, s. 63—72.

W zebranych materiale dominują rytmy mazurkowe (joniki descendentalne), mniej jest pieśni, w których pojawia się rytmika walcerkowa (jamby i trochej). Odnotować można też parę melodii o rytmice krakowiakowej (amfibrachy). Ich występowanie może świadczyć o wpływach na melodie cieszyńskie muzyki morawskiej, słowackiej oraz węgierskiej³⁰.

Według Karola Hławiczki, najbardziej rozpowszechnionym tańcem na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX wieku był polonez ludowy zwany wolnym lub chodzonym³¹. Prawdopodobnie rytmy mazurkowe śpiewane na Śląsku mają swe korzenie właśnie we wczesnym polonezie ludowym.

4.3.1. Melizmatyka

Melizmatyka nie jest cechą charakterystyczną muzyki badanego obszaru. Można ją zauważyć w 18 pieśniach (np. nr 43, 47, 50, 57, 60, 66, 69, 94, 97, 110, 119, 122, 145, 153, 183, 107, 144, 169). Najczęściej melizmatyka pojawia się w pieśni tylko jeden raz (np. w pieśni nr 47 — w takcie 4., nr 57 — w takcie 5., nr 66 — takcie 11.) albo też występuje wraz z interiekcją (pieśń nr 61 w taktach 14. i 15.); są to melizmaty krótkie oparte na dwóch dźwiękach.

4.3.2. Melodie wolnometryczne

W materiale, który analizowano, jest 10 melodii sklasyfikowanych jako wolnometryczne; 6 z nich znajduje się w grupie pieśni pasterskich (np. pieśni nr 27, 40, 71, 139, 153, 155), 2 w grupie miłosnych (np. pieśni nr 91, 98), 1 pieśń dziecięca (nr 173) oraz 1 z grupy dla dzieci (nr 172).

W pieśniach nr 27, 91, 98, 139, 153, 155, 166 dźwięki wykonane poza faktycznym tempem zapisano za pomocą fermaty. W pieśniach nr 27, 28, 166, wykonywanych przez przedstawicielkę pokolenia starszego Anielę Kupiec (ur. 1920), można było zauważyć celowe przeciągnięcia ostatnich sylab w wersie. Mogłoby to świadczyć o pojawieniu się rubata będącego

³⁰ Ibidem, s. 103—109.

³¹ K. Hławiczka: *Przenikanie i wzajemne wpływy elementów muzycznych polskich i czeskich w folklorze cieszyńskim*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Kubik. Katowice 1977, s. 11—24.

specyficzną manierą wykonawczą podczas śpiewania melodii wolnometrycznych. Potwierdza to również wykonanie pieśni nr 98, 139, 153 śpiewanych z kolei przez przedstawicieli pokolenia młodszego; w pieśniach tych również zauważalne były elementy rubata, podobnego do stosowanego przez Anielę Kupiec oraz informatorów wykonujących pieśń nr 155 zanotowaną podczas badań grupowych w Lutyni Dolnej³². W melodii nr 166 mamy do czynienia z formą dialogową związaną z tematyką pieśni i jej funkcją (pieśń ta śpiewana była podczas wypasu bydła i owiec — dwie pasterki śpiewały na przemian, nawołując do siebie z dwóch przeciwie położonych pagórków), która dodatkowo warunkuje wolnometryczność tego utworu.

4.3.3. Dwumiar

Większa część pieśni w omawianym zbiorze (wykluczając 11 melodii wolnometrycznych) ma ustaloną rytmikę taktową. Najwięcej jest pieśni w metrum 2/4, jedynie pieśni nr 26, 68, 140 są w metrum 2/2, natomiast pieśni nr 39, 39b, 50, 52, 55, 84, 86, 90b, 96, 117, 118, 120, 129, 134 — w metrum 2/8. Pieśni w metrum 2/8 łączą się z tekstami o tematyce pasterskiej.

4.3.4. Trójmiar

W południowej Polsce i na terenie Beskidu Śląskiego pieśni w metrum trójmiarowym występują rzadziej (tereny górskie to dominacja metrów dwumiarowych). Poza terenami południowymi Śląska Cieszyńskiego spotyka się wiele pieśni trójmiarowych, mających specyficzną rytmikę polonezową³³ (np. pieśń nr 19). W zbiorze znajdują się 44 pieśni w metrum 3/4 (24,5% zbioru).

³² Zob. *Aneks 1*.

³³ Zob. K. Hławiczka: *Przenikanie i wzajemne wpływy elementów muzycznych...*, s. 11—24.

4.3.5. Czteromiar

Metrum 4/4 nie występuje zbyt często w omawianym materiale, stanowi bowiem niewielki wycinek zbioru — 8,9% (16 pieśni: nr 2, 8, 9, 10, 11, 14, 20, 24, 25, 29, 42, 71, 111, 136, 158, 159).

4.3.6. Metrum zmienne

Metrum zmienne występuje w 9 pieśniach. Zmiany mają różny charakter. Mogą być chwilowe, np.: metrum 3/4 zmienia się w jednym takcie na 5/4, po czym powraca do pierwotnego metrum (3/4), jak to ma miejsce w pieśni nr 22b; czy z metrum 2/4 na 3/4, jak w pieśni nr 28; albo zmiana jest tylko jedna (np. nr 148). Z kolei w pieśni nr 41 sześć pierwszych taktów jest zapisanych w metrum 2/4, kolejne cztery w 3/4 i dopiero w dwóch ostatnich taktach następuje powrót do metrum pierwotnie użytego (2/4). W pieśni nr 47 pojawiają się trzy różne metra: 2/4, 3/4 i 4/4.

4.4. Forma

Wszystkie elementy, które poddano do tej pory analizie, mają wpływ na formę pieśni. W zależności od liczby wyodrębnionych członów wyróżniamy formy dwuczęściowe, trzyczęściowe, czteroczęściowe i wieloczęściowe. Uwzględnienie kryteriów muzycznych (m.in. metroritmiki) oraz kryteriów związanych z tekstem słownym (omówionych w dalszej części pracy) pozwoliło autorce na wyodrębnienie trzech grup: formy dwuczęściowe, formy trzyczęściowe i formy koliste.

4.4.1. Formy dwuczęściowe

W omawianym zbiorze formy dwuczęściowe występują w 75 pieśniach — 41,8%. W pieśni nr 123 można zauważyć podział na poprzednik (P)

(zakończony na V stopniu skali) i następnik (N) (na I stopniu skali). Jest to forma AA¹. Również w pieśni nr 143 ma miejsce ta sama sytuacja, tj. P i N w stosunku 5:1.

W pozostałej części pieśni można wyodrębnić formę dwuczęściową, ale o budowie wewnętrznej AB. Najczęściej forma ta łączy się ze strofą dwuwersową równowersową, np. w pieśniach nr 13, 16, 18, 23, 31, 33, 39, 39b, 43, 56, 57, 62, 85, 87, 95, 108, 122, 124, 127, 132, 133, 145, 160, 161, 165, 179, lub dwuwersową różnowersową, np. w pieśniach nr 37, 37b, 51, 52, 59, 63, 64, 68, 70, 83, 84, 89, 101, 112, 115, 170.

W przykładach nr 30, 96, 105, 148 budowę wewnętrzną pieśni można rozdzielić na jeszcze mniejsze części A(ab) B(cd) i połączyć ze strofą czterowersową równowersową. Tak jest również w pieśni nr 91: A(ab) B(cd), i w pieśniach nr 111, 116, 118, 128, 136, 151, ale łączą się one ze strofą czterowersową różnowersową.

Nietypowym przykładem formy dwuczęściowej jest pieśń nr 35, która łączy się ze strofą trzywersową równowersową poprzez powtórzenie wewnętrzne jednego członu śródwersowego. W pieśniach nr 74, 82, 94, 103, 106, 138 ma miejsce podobna sytuacja, jednak forma dwuczęściowa łączy się tutaj ze strofą trzywersową różnowersową. Istnieje też specyficzna odmiana formy dwuczęściowej z refrenem (np. pieśni nr 19, 25, 61, 78, 114, 163).

Chciałabym w tym miejscu ponownie zaznaczyć, iż w przypadku wątpliwości przyjmowałam zasadę nadrzędności tekstu muzycznego nad tekstem słownym, stąd często forma muzyczna i jej budowa decydowały o formie strofy. Ze względu na współistnienie obydwu warstw niemożliwe jest omawianie każdej z nich osobno.

4.4.2. Formy trzyczęściowe

W polskiej muzyce ludowej formy trzyczęściowe występują najrzadziej. W badanym zbiorze formę tę można wskazać w 32 pieśniach. Jest to najczęściej powtórzenie drugiego wersu ze zmianą w tekście muzycznym i słownym. Według J. Bobrowskiej³⁴, forma taka leży na pograniczu dwuczęściowej i trzyczęściowej. Autorka niniejszej pracy zakwalifikowała ten rodzaj do formy trzyczęściowej ze względu na to, że w tego typu formie najczęściej powtarzany jest następnik, ze zmianą w tekście muzycznym lub słownym. Przykładem może być pieśń nr 5, w której powtórzony został drugi wers ze zmianą w tekście muzycznym.

³⁴ J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna...*, s. 198.

Wskazać można także pieśni o schemacie abc (np. pieśni nr 26, 45b, 48, 49, 80, 131, 146, 147, 152, 167), aa¹B (pieśni nr 42, 69, 154) lub abb¹ (pieśni nr 14, 66, 117, 121, 125, 130, 142, 150, 157).

4.4.3. Formy koliste

Ciekawym przykładem formy trzyczęściowej jest forma kolista, która wynika ze specyficznego powiązania melodii z tekstem słownym³⁵. Często jest to budowa aBa¹, gdzie część a¹ zostaje powtórzona dokładnie lub prawie dokładnie z innym tekstem słownym, a w części środkowej (B) wykorzystany jest zarówno materiał muzyczny, jak i słowny części a i a¹. W środkowej części następuje rozdrobnienie rytmiczne określone przez B. Bartóka jako „ściągnięcie rytmiczne”³⁶. Forma ta jest charakterystyczna dla pieśni balladowych.

Według D. Pawłaka, „człon początkowy w stosunku do członu końcowego wykazuje identyczność lub wariantowość, część środkowa jest skonstruowana melodycznie i rytmicznie [...], może liczyć od 6 do 13 taktów”³⁷.

W zebranych zbiorze forma kolista występuje w 25 pieśniach (13% zbioru), ale nie zawsze w typowej postaci. Typową budowę kolistą można zauważyć np. w pieśniach nr 11, 12, 20 (aBa¹), 22, 32, 34, 50, 65, 71, 72, 75, 79, 90, 93, 102, 109, 113, 126, 135, 137, 149, 171, 174, 180.

Uwzględniając kryteria, które przyjęto w niniejszej dysertacji, należy odnotować, iż nietypową formę kolistą reprezentuje pieśń nr 92. Nietypowość tego przykładu polega na tym, że w zależności od interpretacji może być różnie postrzegany. Można przyjąć, że melodia tej pieśni ma schemat aba¹, ale do części a¹ dodany został jeszcze jeden takt będący taktem zamykającym. Można też założyć, że cztery pierwsze takty to część a, po nich następuje dwutaktowy refren i część b (trzy ostatnie takty). Przyjmuję pierwszą z wymienionych interpretacji, ponieważ uważam, że część środkowa wykorzystuje zarówno rytmikę, jak i tekst słowny części pierwszej i ostatniej.

Według Aliny Kopoczek³⁸, teksty pieśni o budowie kolistej to głównie ballady, kolędy, pieśni dożynkowe, miłosne, a także refleksyjne, rodzinne, zbójnickie i żołnierskie. Wśród przeanalizowanych w niniejszym zbiorze pieśni o formie kolistej dominuje tematyka miłosna i refleksyjna.

³⁵ Ibidem, s. 293.

³⁶ Ibidem.

³⁷ D. Pawlak: *Folklor muzyczny Kujaw*. Kraków 1981, s. 115.

³⁸ Zob. A. Kopoczek: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego...*, s. 111.

4.4.4. Podsumowanie

Zebrany materiał muzyczny stanowi jedynie niewielki wycinek twórczości folklorystycznej badanego regionu, analiza muzyczna i poetycka materiału ma stanowić podstawę nakreślenia specyfiki folkloru muzycznego Śląska Cieszyńskiego.

Występowanie skal wąskozakresowych i pentatonicznych w pieśniach Zaolzia nie jest częste i nie stanowi o specyfice pieśni badanego obszaru. Skale wąskozakresowe spotyka się w repertuarze dziecięcym (obrzędowość doroczna — podłóżnicy, pacholcy) i dla dzieci (kołysanki). Rzadkie występowanie tego typu skal związane jest z zanikiem wielu obrzędów i charakterystycznego związanego z nimi repertuaru. Jedynie w pamięci informatorów reprezentujących starsze pokolenie zachowały się jeszcze zwyczaje związane z obrzędowością doroczną (kolędowanie). Dzisiaj niektóre z nich podtrzymywane są jeszcze przez polskie szkoły na Zaolziu. Dzieci uczą się tekstów życzeniowych w przekazie wtórnym od swoich nauczycieli i odwiedzają domy sąsiadów, składając im życzenia świąteczne (Boże Narodzenie, Wielkanoc) i noworoczne.

Z kolei skale pentatoniczne występują raczej w postaci fragmentarycznej, tzn. pojawiają się tylko jako zwroty pentatoniczne oparte na skali hemitonicznej. Również pieśni oparte na skalach modalnych stanowią niewielki procent zbioru. Nie występują one w czystej postaci, a jedynie jako elementy lub jako zrosty ze skalą pentatoniczną. Wiąże się to z dominacją tonalności dur-mol, która obecnie systematycznie wypiera dawne skale, co z kolei spowodowane jest m.in. nadmiernym używaniem instrumentów takich jak akordeon lub pianino, stanowiących akompaniament podczas prób zespołów folklorystycznych.

Również skalę góralską można spotkać we fragmentach jako zrosty ze skalą durową i molową; takie zrosty stanowią większość w przeanalizowanym materiale muzycznym. Występowanie skali góralskiej (szczególnie na terenach południowych Beskidu Śląskiego) świadczy o związku ludowej kultury muzycznej z kulturą górską i pasterską (wpływy wołoskie).

Specyficzne dla omawianego obszaru są pieśni wolnometryczne, które nie mają konkretnego, ustalonego metrum. Śpiewane są w charakterystyczny powolny sposób z przeciąganiem ostatniej sylaby we frazie. Ich teksty najczęściej oscylują wokół tematyki pasterskiej, miłosnej. Swoista budowa tych pieśni i sposób ich śpiewu związane są z górzystą, południową częścią Śląska Cieszyńskiego. Pieśni wolnometryczne wykonywano podczas wypasu owiec lub bydła, najczęściej śpiewały je dwie osoby znajdujące się na dwóch przeciwległych pagórkach. Wolne tempo wyko-

nania wiązało się z akustyką; śpiewający musiał odczekać aż wybrzmi do końca fraza i dopiero wtedy mógł rozpocząć śpiewanie nowej. Pieśni te miały formę dialogową; spełniały funkcję komunikacyjną i ludyczną. Często dwie pasterki rywalizowały ze sobą, która głośniej i piękniej zaśpiewa. Śpiew stanowił również formę wypełniania czasu podczas wypasu zwierząt.

Największy procent wśród przeanalizowanych pieśni stanowią te, których materiał dźwiękowy oparty jest na skali durowej (140 pieśni), znacznie mniej jest pieśni w skali molowej (20). Dużą część stanowią pieśni w skali defektywnej, które w przypadku trybu durowego pozbawione są VII stopnia skali (39), potem VI (16), a w przypadku molowego — pozbawione stopnia VI (7) i VII (5). Związane jest to z problematyką akompaniamentu poruszoną we wcześniejszej części pracy.

Zwroty inicjalne w zebranej grupie pieśni najczęściej rozpoczynają się od I stopnia skali, od V (35), potem od III (9) interwałem prymy i kwarty czystej. Charakterystyczną cechą zwrotów inicjalnych w zebranych materiale jest ich zdecydowany kierunek ascendentalny (w 113 pieśniach, czyli w ok. 63%).

Zwroty kadencyjne kończą się najczęściej na I, III, a rzadziej na V i II stopniu skali. Najczęściej mają kierunek descendentalny, co stanowi ich cechę charakterystyczną. Linia melodyczna ma z reguły kształt falisty bądź falisto-łukowy, melizmaty i interiekcje nie stanowią cechy dominującej w pieśniach Śląska Cieszyńskiego.

Ambitus w większości przypadków stanowi oktawa czysta (64). Rzadziej stosowana jest septyma wielka (31), nona wielka (28), seksta wielka (19), jeszcze rzadziej kwinta czysta (11), seksta mała (9), nona mała (6), decyma wielka (4), decyma mała (2), undecyma mała (2), kwarty czysta (2), septyma wielka (2), undecyma wielka (1). Mało jest pieśni, których ambitus nie przekracza kwinty czystej. Świadczy to o zanikaniu pieśni opartych na skalach wąskozakresowych, a tym samym o zaniku repertuaru dziecięcego, kołędowego.

Najwięcej pieśni w zebranych zbiorze śpiewanych jest w metrum 2/4, co stanowi cechę dominującą pieśni na terenie południowym Śląska Cieszyńskiego (Beskid Śląski); nie brakuje też pieśni w metrum 3/4, związanych z rytmiką polonezową, których pojawienie się na tych ziemiach świadczy o związkach Zaolzia z Górnym Śląskiem oraz o wpływach niemieckich. W zebranych materiale można odnotować formy dwuczęściowe, trzyczęściowe, czteroczęściowe i wieloczęściowe, ale zdecydowanie dominuje forma dwuczęściowa (w 75 pieśniach, tj. 41,8% zbioru).

4.5. Uwagi do poetyki

Szczegółowa analiza tekstu słownego wykracza poza ramy niniejszej dysertacji, ale myślę, że warto wyszczególnić te najbardziej charakterystyczne i najczęściej pojawiające się w tekstach pieśni elementy poezji ludowej. Trzeba podkreślić, że w pieśni ludowej równie ważne są płaszczyzna muzyczna i słowna; obydwie te elementy łączą się w jedną całość, o czym pisze m.in. J. Bartmiński: „[...] swoistość poezji ludowej polega między innymi na tym, że w odróżnieniu od literackiej zachowuje ona głęboki związek z muzyką, jest poezją meliczną”³⁹.

4.5.1. Tematyka

Podczas przyporządkowania poszczególnych pieśni wzorowałam się na klasyfikacji funkcjonalno-treściowej J. Bystronia, zmodyfikowanej przez J. Sadownika⁴⁰. W materiale uzyskanym podczas badań w terenie znalazło się bardzo mało pieśni związanych z obrzędowością rodzinną; są to jedynie pieśni weselne (4)⁴¹. W swym zbiorze A. Kopoczek⁴² zamieściła 52 pieśni weselne (przykłady nr 117—169), w tym 3 oczepinowe, natomiast J. Tacina⁴³ w *Śląskich pieśniach ludowych* zawarł ich 13, a w *Gronie nasze gronie* wyszczególnił grupę pieśni pod wspólnym tytułem *Wesele, Małżeństwo*. Jednak tylko 4 podane przez Tacinę przykłady to pieśni obrzędowe, resztę stanowią pieśni rodzinne o pożyciu małżeńskim.

Obszerniej reprezentowana jest grupa pieśni związanych z obrzędowością doroczną. W zebranych materiale są to pieśni wykonywane podczas chodzenia z „goikiem”, Bożego Narodzenia i w noc św. Jana. W zbiorach J. Taciny i A. Kopoczek spotkać można również repertuar związany z „gregoriankami”, dożynkami, „Mojem”, „pobabą na len”⁴⁴; pieśni o takiej tema-

³⁹ J. Bartmiński: *O języku folkloru. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*. Wrocław 1973, s. 65—66.

⁴⁰ J. Sadownik: *Z zagadnień klasyfikacji i systematyki polskiej pieśni ludowej*. „Polska Sztuka Ludowa” 1956, nr 6, s. 343—354.

⁴¹ Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 3, 41, 42, 171.

⁴² A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 158—176.

⁴³ J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe...*, s. 31—38.

⁴⁴ Zob. A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*; J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe...*

tyce nie udało się współcześnie zarejestrować. Prawdopodobnie w okresie komunizmu pieśni takie stały się elementem propagandowym i kojarzone są — szczególnie przez osoby ze starszego pokolenia — jako nacechowane ideologicznie. Repertuar taki budzi negatywne skojarzenia i jest niechętnie przywoływany lub mógł ulec świadomemu wyparciu z pamięci respondentów. Wśród pieśni obrzędowych dorocznych najczęściej respondenci przywoływali te związane z „goikiem”⁴⁵.

Liczną grupę stanowią pieśni powszechne, szczególnie rodzinne, miłosne, zalotne i refleksyjne. Najpopularniejsze zdają się, przytaczane zarówno podczas badań indywidualnych, grupowych, jak i na przeglądach Śląskiego Śpiewania, pieśni miłosne. Przykładem jest pieśń:

*Zaświeć mi, miesięczku, na rogu kościoła,
Powiedz mi ma miła, moja roztomiła,
Czy ty będziesz moja*⁴⁶,

lub

*Od buczka do buczka listek drobny,
Powiedz mi syneczku, jeśliś dobry?
Jeśliś dobry to przidź ku mnie,
Dostaniesz gymbulki wieczór u mnie*⁴⁷.

Jedną z liczniejszych jest również grupa pieśni zalotnych. Reprezentuje ją pieśń:

*Kiedy jo szel ku Marynie,
Oj, oj, oj, oj, oj, oj, oj,
Chodzywałech po drabinie itd.*⁴⁸

Znaczną część zbioru stanowią pieśni refleksyjne o życiu, przyrodzie, a także o śpiewaniu⁴⁹. W grupie pieśni rodzinnych na uwagę zasługuje pieśń *Ojcowski dom*, która dla mieszkańców Zaolzia jest swoistym hymnem, pie-

⁴⁵ Poszczególne warianty różnią się w warstwie słownej i w warstwie muzycznej, ale nie są to duże różnice, schemat przeważnie pozostaje taki sam, tzn. występują zwrotki i stale powtarzający się refren zaczynający się od słów: „Goiczek zielony, pięknie przistrojony...”. Zob. *Aneks 1*, pieśni nr 25, 25a, 25b, 100.

⁴⁶ W zbiorze A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...* ta pieśń znajduje się w grupie pieśni zalotnych (s. 235).

⁴⁷ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 109.

⁴⁸ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 22b.

⁴⁹ Zob. *Aneks 1*, pieśni nr 54, 84; 37b, 38, 38b, 43, 82, 104; 5, 7, 23, 39, 39b, 45b, 67, 73, 83, 85, 95, 97, 101, 102, 109, 112, 169.

śnia śpiewaną na każdej uroczystości, a także w trakcie pożegnania zmarłego⁵⁰.

Warto wyszczególnić też grupę pieśni komicznych (13 — zbiory własne) i obscenicznych (4 — zbiory własne)⁵¹. W pieśniach tych często poruszana jest tematyka związana ze stosunkiem małżonków do siebie, np. męża do żony (pieśń nr 19). Prawdopodobnie ta grupa pieśni jest liczniej reprezentowana, ale ze względu na ich treść respondenci stosują naturalną cenzurę.

Podgrupę w pieśniach zawodowych stanowią te o tematyce charakterystycznej dla terenów górskich, tj. pieśni pasterskie oraz pieśni związane z pracą na roli, określane mianem gospodarsko-rolniczych (w zbiorach własnych pieśni pasterskie — 3, gospodarsko-rolnicze — 6)⁵².

Często podczas badań terenowych notowano pieśni, które można zaliczyć do pieśni pasterskich (3), śpiewane podczas pasienia bydła, owiec z charakterystycznym dla terenów Beskidu Śląskiego tzw. helokaniem⁵³. Wśród pieśni zawodowych wyróżniają się szczególnie te dwie grupy. W zbiorze Aliny Kopoczek znajdują się jeszcze pieśni zbójnickie, rzemieślnicze, pocztylionkie i żołnierskie. J. Tacina w *Śląskich pieśniach ludowych* nie wyodrębnia grupy pieśni zawodowych, wymienia jedynie pieśni żołnierskie razem z pieśniami balladowymi, w *Gronie nasze gronie* zaś umieszczone są pieśni pasterskie (7), zbójnickie (9), a także te o muzykach, kapełach i graniu w dziale zatytułowanym *Gajdy i skrzypce* (9).

4.5.2. Nazwy geograficzne

W badanym zbiorze pieśni często pojawiają się nazwy miejscowości (m.in. Cieszyn, Ligotka, Mosty, Gródek, Koszarzyska), regionów etnograficznych (m.in. Morawy), rzek (Olza), szczytów górskich (Girowa, Czantoria, Kozubowa) czy też określenia dotyczące mieszkańców poszczególnych miast lub wsi: „ligoccy pachołcy”, „gródecy weterani” (są to przykłady pieśni zawierających nazwy miejscowości⁵⁴, nazwę regionu etnograficznego⁵⁵,

⁵⁰ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 142. Autorka tę pieśń umieściła w grupie pieśni zatytułowanych: *Współczesna twórczość regionalna*.

⁵¹ Zob. *Aneks 1*, pieśni nr 13, 17, 20, 86, 87, 99, 105, 108, 113, 114, 116; 16, 18, 19, 37.

⁵² Zob. *Aneks 1*, pieśni nr 40, 76, 166 oraz 21, 49, 78, 80, 92, 178.

⁵³ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 166. Pieśń ta w formie nawoływań posiada wiele wariacji słownych i zależy w dużej mierze od inwencji osoby ją wykonującej. Prawdopodobnie pełniła funkcję komunikacyjną.

⁵⁴ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 72.

⁵⁵ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 174.

nazwę szczytu górskiego⁵⁶, określenie dotyczące mieszkańców⁵⁷ czy nazwę rzeki⁵⁸).

W zbiorze J. Taciny można znaleźć 2 pieśni, w których pojawia się nazwa szczytu górskiego:

*Jaworowy, ostry, gróńciczek rozkoszny,
Tujdam, tujdam, gróńciczek rozkoszny...*⁵⁹

oraz nazwa mieszkańców jednej z miejscowości zaolziańskich:

*Śmiłowscy pachotcy na szpacyr szli,
Jak wyszli za wrota, jiskali wszy...*⁶⁰

4.5.3. Sposoby rozpoczynania utworu

Poetycki tekst ludowy może rozpoczynać się m.in. układem paralelnym, powtórzeniem czy okrzykiem⁶¹.

W zebranych materiale najczęściej spotykany jest układ paralelny: zestawienie świata przyrody ze światem ludzkich uczuć⁶². Zabieg ten występuje w 14 pieśniach i ich wariantach. Często paralela dotyczy świata roślinnego i ludzkich uczuć⁶³, mogą też być zestawione uczucia ze zjawiskami astro-nomicznymi⁶⁴.

Powtórzenia są środkiem składniowym stanowiącym cechę charakterystyczną prymitywnej poezji ludowej, uznawanym za najstarszy element poetyki⁶⁵. W przedstawionych przykładach możemy zaobserwować trzy rodzaje powtórzeń: leksykalne (powtórzenia wyrazów lub ich części)⁶⁶, syntaktyczne (powtórzenia zwrotów lub zdań)⁶⁷, konstrukcyjne (powtórzenia pewnego schematu obrazowego)⁶⁸.

⁵⁶ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 5.

⁵⁷ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 10.

⁵⁸ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 141.

⁵⁹ J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe...*, s. 50.

⁶⁰ Ibidem, s. 58.

⁶¹ J. Bobrowska: *Pieśni ludowe regionu żywieckiego*. Kraków 1981, s. 78.

⁶² M. Głowiński: *Zarys teorii literatury*. Warszawa 1986, s. 128—129.

⁶³ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 112.

⁶⁴ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 130.

⁶⁵ S. Czernik: *Stare złoto. O polskiej pieśni ludowej*. Warszawa 1962, s. 275.

⁶⁶ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 140.

⁶⁷ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 120.

⁶⁸ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 78.

Sposób rozpoczynania okrzykiem nie jest charakterystyczny dla pieśni Śląska Cieszyńskiego. W zbiorze pochodzącym z badań terenowych okrzyki pojawiają się zaledwie w 8 pieśniach. Na przykład *ej* (pieśń nr 26, 29, 75), *hej* (pieśń nr 62, 72, 98, 128), *ho, ho, ho* (pieśń nr 153).

4.5.4. Personifikacja (animizacja)

Jednym z tropów stosowanych w pieśniach jest animizacja, która polega na przypisywaniu przedmiotowi martwemu, stanowi lub pojęciu właściwości istot żywych. Odmianą tego rodzaju tropu jest personifikacja, która przypisuje wymienionym elementom tylko cechy ludzkie⁶⁹. Często w pieśniach ludowych przypisuje się cechy ludzkie zwierzętom, które mają do wykonania konkretne prace gospodarskie czy rzemieślnicze⁷⁰.

4.5.5. Symbolika

Symbol to trop, który w danym utworze jest znakiem językowym wskazującym nie tylko na swój desygnat, ale również na treść, którą ten desygnat reprezentuje. Symbol często bezpośrednio oznacza jakiś inny przedmiot bądź sugeruje tylko jakąś wewnętrzną treść, pośrednio wskazuje elementy, które się na nią składają⁷¹. Warstwa słowna pieśni ludowych, zwłaszcza należących do grupy pieśni obrzędowych, zawiera wiele symboli, które zachowały się do dnia dzisiejszego w tekście, ale współcześnie nie są zrozumiałe. To zjawisko ma miejsce również w pieśniach miłosnych i zalotnych⁷².

Najczęściej przywoływanym symbolem jest wianek obrazujący niewinność dziewczycą (panieństwo, cnotę, dziewictwo)⁷³. W innej pieśni spotkać można rutę — roślinę afrodyzjak: „w średniowieczu uważana za afrodyzjak, stała się częścią wianka weselnego”⁷⁴. Wysiewanie ruty oznaczało nadzieję panny na szybkie wyplatanie wianka, czyli zamążpójście⁷⁵. W pie-

⁶⁹ M. Głowiński: *Zarys teorii literatury...*, s. 121—122.

⁷⁰ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 141.

⁷¹ M. Głowiński: *Zarys teorii literatury...*, s. 122.

⁷² Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 44.

⁷³ W. Kopaliński: *Słownik mitów i tradycji kultury*. Kraków 1996, s. 1280.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 1007.

⁷⁵ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 96.

śniach przedstawiano również jabłoneczkę — jako symbol płodności, rozrodzości, siły witalnej⁷⁶.

4.5.6. Zdrobnienia i spieszczenia

Według J. Bartmińskiego⁷⁷, spieszczenia i zdrobnienia są specyficznymi cechami polskiej pieśni ludowej. Przykładem może być pieśń ze zbioru J. Taciny:

*Odeszeł mie, poszeł preczka,
Wziął kluczycki od serdeczka...*⁷⁸

4.5.7. Epitety

Najmniej skomplikowanym i najczęściej spotykanym przekształceniem semantycznym jest epitet. W wielu przypadkach występują epitety stałe, które łączą te same zjawiska. Najczęściej w pieśniach ludowych są to określenia kolorów towarzyszące rzeczownikom, np. zielony wianek (łąka, lasek, gaik, jawór itd.) czy modre, czarne oczy⁷⁹.

W pieśniach zalotnych, weselnych i miłosnych często występuje epitet „złoty” („poślacany”), jak w pieśni ze zbioru J. Taciny:

*Gdybyś ty była sierota,
Nie miałabyś ty wianka ze złota*⁸⁰.

Mniej liczne są określenia innych cech, np.: „sucha”, „jedwabna”, a także określenia charakterów i przymiotów ludzkich: „szwarny”, „nadobny”, „głupi”, „pobożny”, oraz stanu posiadania: „uboga”, „ubogi”, „bogaty”. W poezji ludowej dominują epitety związane z symboliką ludową.

⁷⁶ J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe...*, s. 8.

⁷⁷ J. Bartmiński: *O języku folkloru...*, s. 138.

⁷⁸ J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe...*, s. 8.

⁷⁹ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 138.

⁸⁰ J. Tacina: *Śląskie pieśni ludowe...*, s. 7.

4.6. Podsumowanie

W zebranych materiale pieśniowym dominują pieśni z grupy powszechnych o tematyce miłosnej, refleksyjnej, zalotnej i komicznej (satyrycznej). Jako nieliczne występują pieśni związane z obrzędowością doroczną, więcej jest pieśni obrzędowych rodzinnych o tematyce weselnej (zaślubiny, oczepiny, wesele)⁸¹.

Zebrany materiał został przeanalizowany pod kątem wybranych zagadnień związanych z poetyką tekstu słownego (ze względu na zainteresowania autorki pracy). Wyszczególnione zostały te elementy poetyki pieśni, które w zgromadzonym materiale powtarzały się najczęściej. Należą do nich: tematyka, sposoby rozpoczynania utworu, epitety, personifikacja, symbolika, paralela, zdrobnienia i spieszczenia.

W pieśniach analizowanego zbioru pojawiały się nazwy miejscowości (m.in. Jabłonków), pasm górskich (m.in. Girowa, Czantoria), rzek (Olza) i mieszkańców (np. „ligoccy pacholcy” — mieszkańcy Ligotki Kameralnej) z badanego terenu, co świadczy o tym, iż poszczególne pieśni występowały i występują tylko w określonych miejscowościach.

Repertuar pieśniowy analizowany w niniejszej pracy zawarty jest w większej części w lokalnych śpiewnikach, z których korzystają mieszkańcy Zaolzia (Jan Tacina: *Śląskie pieśni ludowe*. Czeski Cieszyn 1957; Józef Wierzoń: *Śpiewamy wszyscy. Śpiewnik popularny dla każdego*. Katowice—Czeski Cieszyn 1998; *Śpiewnik PZKO*. Oprac. kolektyw Aktywu Śpiewaczo-Muzycznego. Zarząd Główny PZKO. Czeski Cieszyn 1962; *Śpiewnik młodzieżowy*. Wydała Komisja Młodzieży Związkowej ZG PZKO z okazji 35-lecia PZKO. Czeski Cieszyn 1981).

⁸¹ Autorka podczas badań terenowych nie zapisała pieśni obrzędowych rodzinnych związanych z chrzciniami i pogrzebami.

5. Repertuar muzyczny Zaolzia a cykl obrzędowości dorocznej i rodzinnej

Pieśni obrzędowe pełniły w ramach obrzędów określoną funkcję, ściśle wiązały się z czasem, miejscem i osobą lub osobami je wykonującymi. Teksty tych pieśni przesyczone były symboliką, która dzisiaj nie zawsze jest do końca zrozumiała. Często pieśni te miały znaczenie magiczne¹. W niniejszej rozprawie pieśni obrzędowe zostały zakwalifikowane do poszczególnych grup według systematyki funkcjonalno-treściowej, której kryterium był tekst słowny, podjętej najpierw przez Jana Stanisława Bystronia w 1920 roku², a w roku 1954 poprawionej i uzupełnionej przez Jana Sadownika³.

Pieśni obrzędowe zajmowały szczególne miejsce w życiu rodzin zamieszkujących zwłaszcza tereny południowe Śląska Cieszyńskiego. Ludność tych terenów trudniła się głównie rolnictwem, hodowlą zwierząt oraz wypasem bydła, stąd wynikało jej ogromne przywiązanie do ziemi i zespolenie z ziemią przekazywaną z pokolenia na pokolenie, ze zmieniającymi się porami roku oraz z cyklem życia rodzinnego (narodziny, zaślubiny, śmierć). Wydarzenia te miały swoje odzwierciedlenie w obrzędach rodzinnych, dorocznych i w pieśniach im towarzyszących. Wszelkie przemiany zwyczajów, obyczajów i obrzędów ludowych oraz związanych z nimi pieśni następowały na przestrzeni stuleci bardzo powoli. Dla mieszkańców Zaolzia, którzy po roku 1920 zostali odcięci od swoich polskich korzeni i wzorów, zachowanie tradycji ludowych stało się szczególnie ważne. Pielęgnowanie tych

¹ J. Bobrowska: *Polska folklorystyka muzyczna. Dzieje zbiorów i badań oraz charakterystyka cech stylistycznych polskiej muzyki ludowej*. Katowice 2000, s. 210.

² J.S. Bystron: *Polska pieśń ludowa*. Kraków 1920.

³ J. Sadownik, J.S. Bystron: *Z zagadnień klasyfikacji i systematyki polskiej pieśni ludowej*. „Polska Sztuka Ludowa” 1956, nr 6, s. 343—354.

tradycji rozumiano jako oręż w walce o utrzymanie własnej tożsamości⁴.

5.1. Pieśni w obrzędach i zwyczajach związanych z rokiem kalendarzowym

5.1.1. Adwent

W etnografii, folklorystyce początek adwentu jest równocześnie początkiem ludowego roku obrzędowego. Obrzędowa doroczna obyczajowość ludowa stanowi — tak jak rok kościelny — zamknięty krąg, podzielony na odcinki. Obecnie okres ten obejmuje cztery niedziele. Zwyczajowo w każdy czwartek odbywały się tzw. szkubaczki⁵ czy prządki — darcie pierza, przędzenie wełny i lnu. Na okres adwentu przypadały dni, którym patronowali święci; w te dni czyniono różne praktyki, zwyczaje i obrzędy magiczne (30 listopada — św. Andrzeja — wróżby, lanie wosku; 6 grudnia — św. Mikołaja; 13 listopada — św. Łucji; 21 grudnia — św. Tomasa; 24 grudnia — Wigilia Bożego Narodzenia). Poniżej omówione zostaną tylko te zwyczaje czy obrzędy, którym towarzyszyła muzyka, tj. charakterystyczne pieśni czy akompaniament kapeli.

Św. Mikołaja — 6 grudnia. Na Śląsku Cieszyńskim tego dnia obowiązuje zwyczaj chodzenia tzw. mikołajów⁶. Są to najczęściej osoby dorosłe lub starsza młodzież, którym przewodniczy św. Mikołaj w stroju biskupa. Często w grupie znajduje się diabeł, anioł, Panna Maryja, Żyd. Pojawiają się też inne postacie przedstawiające osoby z różnych grup zawodowych⁷. Często grupie towarzyszy instrumentalista, który akompaniuje do śpiewu (śpie-

⁴ J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy na Śląsku Cieszyńskim*. Czeski Cieszyn 2001, s. 15.

⁵ Jedna z respondentek — Aniela Kupiec (ur. 1920, Nydek, wywiad z dnia 02.02.2002 r.) — tak wspomina szkubaczki: „Pyt.: Czy są jeszcze dzisiaj spotkania szkubaczkowe? A.K.: U nas sóm jeszcze szkubaczki... To organizujóm ludzie, kierzi majóm taki wyinksze gospodarstwo, óni majóm tego piyrzo wyncyj, a to tak sie organizuje z poniedziałku na pióntek, ale to je strasznie pryndko... ale czy óni tam bydóm śpiywać, nie wiem... tam sie łopowiada bajki, taki historyje rozmaite... [...]”. Materiały w posiadaniu autorki.

⁶ J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*, s. 30.

⁷ Wiadomości te pochodzą od studentów etnologii zamieszkujących tereny Beskidu Śląskiego.

wane są pieśni popularne w tym regionie, niezwiązane ściśle z tym dniem⁸. W okolicach Trójwsi (polska część Beskidu Śląskiego) postacie chodzące w gronie mikołajów tworzyły dwie grupy, tj. tzw. czarni („cierni”) i biali („bioli”). Pierwsza grupa (diabły, cygan, cyganka, kominiarz, kowal, Żyd, śmierć) miała za zadanie wyrządzić jak największą szkodę w gospodarstwie, które odwiedziła. Z tego powodu nie była dobrze widziana w domach. Natomiast grupa druga (ksiądz lub biskup, panna młoda, pan młody, drużyna, ministrant) składała życzenia. Dawniej chodzono w wymyślnych strojach, w maskach, postacie miały wywalone na wierzch języki. Współcześnie stroje są uboższe. Zwyczaj mikołajów przejęła młodzież szkolna⁹.

Św. Łucji — 13 grudnia. Dzień św. Łucji uważany był za dzień, w którym szczególnie działały tzw. złe moce. O zmierzchu zapalano w oknach domów świece, a młodzież chodziła po wsi z ludzką czaszką owiniętą papierem, w której oczodołach paliły się świeczki, a następnie zbierała się w karczmie, gdzie pomimo adwentu bawiła się przy muzyce¹⁰.

Św. Tomasza — 21 grudnia. Od dnia św. Tomasza we wsiach Beskidu Śląskiego zaczynali chodzić tzw. połaźnicy. Byli to mali chłopcy, którzy wraz z życzeniami wręczali gospodarzom gałązkę świerkową lub jodłową ozdobioną bibułą. W zamian otrzymywali drobne podarunki lub pieniądze.

Alina Kopoczek przytacza pieśń śpiewaną przez połaźników, zapisaną w Istebnej w 1974 roku¹¹, o incipicie *Jo je mały połaźniczek...*:

*Jo je mały połaźniczek,
Prziszętech tu po trojniczek,
Trojniczek mi dejcie,
Sy mnie sie nie śmieijcie,*

⁸ Anna Łysko (ur. 24.04.1948), Teresa Pieter (ur. 01.06.1936), wywiad z dnia 29.11.2002 r., Bukowiec, wspominają ten zwyczaj tak: „Pyt.: A byli tu Mikołaje? A.Ł.: Tak, chodzili w Mikołaja, dzisiaj chodzą dzieci, a kiedyś jak byłem mała to chodzili wielcy... a to sie było z czym oganiać, bo furt wymazali... Pyt.: Jak wyglądali? A.Ł.: Mikołaj był jako biskup, Cygan, Cyganka, kominiarz, z każdego fachu jakiś był... najpierw bioli wchodzili, a potem trzeba było uciekać, bo czorni wchodzili i wymazali... kozali rzykać i my buch na kolana i to robili... Cyganka kradła... a te dziecka, które były spurne to diabeł chciał do garaka... Pyt.: Czy coś przy tym śpiewali? A.Ł.: Nie, nic...” Materiały w posiadaniu autorki.

⁹ B. Łacek-Gorzółka: *Obrzędowość, zachowania magiczne i demonologia Jaworzynki*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. D. Kadłubca. Wydział Etnologii i Nauki o Edukacji. Uniwersytet Śląski. Cieszyn 2004.

¹⁰ Więcej w: M. Kiereś: *Święta Łucja dnia przyrzuca*. „Gość Niedzielny” 1997, R. 74, nr 50 (bielsko-żywiecki nr 50/290), s. 18; J. Szymik: *Łucja w zwyczajach ludowych*. „Kalendarz Cieszyński” 1989 [Cieszyn 1988], s. 167—168.

¹¹ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*. Cieszyn 1988, s. 185.

*Bo jo z wozym nie jadym,
Suchej rzepy nie wierzym,
Co mi docie to weznym —
Albo grosz, albo dwa,
To jest moja kolęda.*

Szczodry dzień — 23 grudnia. W tzw. szczodrym dniu dorośli obowiązkowo wypijali tzw. szczodrzoka, czyli kieliszek wódki („warzónki” — ciepłej wódki, która była zaprawiana karmelem), i składali sobie życzenia bożonarodzeniowe. W nocy przed Wigilią Bożego Narodzenia panny udawały się o północy do lasu, w którym ścinały drzewko iglaste (tzw. szczęście) i zabierały je do domu. Przyniesione drzewko ozdabiały bibułą i stawiły przy płocie przed domem. Panny musiały strzec drzewka całą noc, ponieważ jego skradzenie mogło oznaczać staropanieństwo. Z biegiem czasu drzewko zaczęto przynosić do domu, zawieszano je pod sufitem wierzchołkiem w dół i zwano podłaźniczką.

5.1.2. Wigilia Bożego Narodzenia — 24 grudnia

Z Wigilią Bożego Narodzenia związanych było wiele praktyk magicznych, zwyczajów¹² dotyczących przygotowań do wieczerzy wigilijnej i jej samej¹³.

5.1.3. Boże Narodzenie — 25 grudnia

Na Śląsku Cieszyńskim zwyczaj, obrzędy i pieśni ludowe związane z Bożym Narodzeniem wykonuje się od północy 25 grudnia, tj. od chwili narodzenia Jezusa Chrystusa. Czas ten dzielony jest na dwa odrębne

¹² Aniela Kupiec (ur. 1920, Nydek, wywiad z dnia 02.02.2002 r.) o śpiewaniu kolęd na Zaolziu „Pyt.: Czy podczas Wigilii śpiewa się kolędy? A.K.: Śpiwómy kolyndy, wszystkie, jaki sóm polski. W moim domu śpiwó sie, ci starsi. A dziecka sie krziwo dziwajóm na to, że za dużo tego śpiwó, że miyni [...], a miyndzy nami ateści, nic nie widzóm, ale sie nieciyrpliwióm. Ni ma piekniejszych kolynd niż polski, na całym świecie cudowniejszych [...]. Amerykanie, Czeši puszczejóm nómi swoje w telewizji, ale ni ma popularniejszych kolynd niż polski [...]”. Materiały w posiadaniu autorki.

¹³ Tematyka ta jest bardzo obszerna i wychodzi poza ramy pracy. Więcej w: J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*

odcinki, tj. czas tzw. Godów od 25 grudnia do 6 stycznia (Święto Trzech Króli) i od 7 stycznia do wtorku przed środą popielcową (święto ruchome)¹⁴.

Jak pisze w swojej pracy Jan Szymik, w wielu miejscowościach podczas Godów dziecięce zespoły amatorskie i zespoły stworzone przez osoby dorosłe odgrywały jasełka, czyli sztuki o narodzeniu Chrystusa¹⁵. W południowej części Zaolzia po Wigilii chodzili kołędnicy, nazywani pastuszkami¹⁶, śpiewając pieśni kołędowe. Po Świętach Bożego Narodzenia, między dniem św. Szczepana a Nowym Rokiem, chodzili pachołcy, którzy również śpiewali lub deklamowali pieśni albo formuły życzeniowe.

Jan Tacina w zbiorze *Po kołędzie*¹⁷ w części pt. *Kołędy z Zaolzia. Z rękopisu odnalezione w 1928 roku*¹⁸, zamieścił 10 tekstów, niestety tylko słownych, kołęd (od nr 57 do 67). Dużym mankamentem pracy jest brak zapisu nutowego, co powoduje mniejszą przydatność zbioru w pracy muzykologicznej. Jedynie tekst słowny można porównywać z innymi publikacjami z tego regionu. Niestety, zapisy sporządzone przez J. Tacinę

¹⁴ J. Ondrusz: *Godni świynta w powiarkach*. „Zwrot” 1973, nr 12, s. 32—33; K. Piega: *Rozchodny dzień*. „Biuletyn Ludoznawczy” 1979, z. 9, s. 147.

¹⁵ J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*

¹⁶ Aniela Kupiec (ur. 1920, Nydek, wywiad z dnia 02.02.2002 r.) tak mówi o okresie bożonarodzeniowym: „Pyt.: A czy tutaj chodzili kołędnicy w okresie Bożego Narodzenia? A.K.: Tu chodzili Pastuszkowie, miyndzy świyntami, miyndzy Wilijóm a Nowym Rokym. To były dziecka szkolne [...]. Teraz ci kolyndnicy nie chodóm po dómach... A śpiywali »Pozwólcie nóm pastuszkowie rozmili, bydziemy wóm kolyndować w tej chwili...«. Tako staro ciotka, co już jest umrzito, mynza mojigo, óna znała moc tych starych pieśni... óna to przekazała swojemu wnukowi, a óni to przekazali czeskimu zespołowi, kiery to śpiywo jako swoje... jo. [...] I to był taki malutki teatrzyk przy każdym domu [...], a óni przy śpiywie podskakiwali przy słowach: »Teraz sobie w koło podskoczymy wesoło«, a przy słowach: »skłonimy się aż ku ziymi«, kłaniali się albo klynkali na kolano”. Materiały w posiadaniu autorki.

Z kolei Anna Łysko (ur. 24.04.1948) i Teresa Pieter (ur. 01.06.1936), wywiad z dnia 29.11.2002 r., Bukowiec, tak wspominają Pastuszków: „*Przy pastuszkach*: »Pozwólcie nóm chrześcijanie rozmili...« (przycacza tę samą melodię i tekst jak A. Kupiec). T.P.: Óni chodzili przed świętami, po chałupach... a anioł to była dziełucha... Pyt.: Jak wyglądali Pastuszkowie? T.P.: Byli trzo pastuszkowie, anioł... óni jako przisli to tańcowali: *Pozwólcie nóm chrześcijanie rozmili...*”. Materiały w posiadaniu autorki. Teksty i melodie zob. *Aneks 1*, pieśni nr 50, 51, 52.

¹⁷ Jan Tacina tak pisze o zbiorze: „Są to pieśni wykonywane przez starsze grupy kołędnicze. Za wyjątkiem numeru 2 (*Pójdziemy bracia w drogę z wieczora*) i 36 (*Mości gospodarzu*) wszystkie inne zapisane są od ludu i nigdzie nie opublikowane. [...] pominięcie zapisów muzycznych w niniejszym zbiorze wynika z popularnego charakteru wydawnictwa”. J. Tacina: *Po kołędzie*. Bielsko-Biała 1998, s. 125—126. Zbiór dostępny w Książnicy Cieszyńskiej, sygn. KN I 12511.

¹⁸ Ibidem.

są w języku literackim, co stanowi dużą stratę dla folklorystyki zaolziańskiej.

5.1.4. Św. Szczepana — 26 grudnia

Od dnia 26 grudnia zaczynali chodzić kołędnicy, a we wsiach Trójwsi (Beskid Śląski po stronie polskiej) i w okolicach Jabłonkowa — połaźnicy. Dzień ten był czasem wypłacania służbie całorocznych zarobków, żegnania się ze służbą i przyjmowania nowych parobków. Organizowano tzw. szczepoński zabawy, tj. potańcówki, na które służba zapraszała swoich gospodarzy¹⁹. J. Szymik przytacza tekst popularnej przyspiewki, która obrazuje to, co działo się na zabawie:

*Szóstke dała, aby tańcowała,
Szóstke wziyni, óna stoi w siyni...*

Każda osoba ze służby mogła zamówić dla siebie „kawałek muzyczny”, za co musiała zapłacić²⁰.

5.1.5. Mięsopest (karnawał)

Po Święcie Trzech Króli (czyli od 7 stycznia) rozpoczynał się na Śląsku Cieszyńskim mięsopest zwany karnawałem. W tym okresie urządzano potańcówki, bale i zabawy. Często miały one wspomagać ubogich i wiązały się z działalnością charytatywną²¹. We wsiach Trójwsi (Istebna, Koniaaków, Jaworzynka) w czasie ostatków bawiono się od niedzieli do środy. Wierzono bowiem, że im więcej będzie się tańczyć w tym czasie, tym więcej zostanie sprowadzony urodzaj na gospodarstwo. Tańczono i bawiono

¹⁹ J. Broda: *Życzenia noworoczne*. „Literatura Ludowa” 1957, nr 4, s. 51; D. Kadłubiec: *Hej kołęda, kołęda...* „Kalendarz Śląski 1980”. Ostrawa 1979, s. 197—199; J. Ondrusz: *O połaźnikach, czyli noworocznych wieszownikach*. „Ogniwo” 1980, nr 5, s. 148.

²⁰ Tekst ten wraz z melodią przytacza A. Kopoczek w zbiorze *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 346.

²¹ J. Szymik: *Karnawał w zwyczajach i obrzędowości ludowej na Śląsku Cieszyńskim*. „Konfederat Śląska Cieszyńskiego” 1998, R. 3, nr 2.

się w karczmach. Najczęściej wykonywano tańce takie jak świńskiok, kołomajka czy boškany²².

5.1.6. Wielki Post

Wielki Post zarówno na Śląsku Cieszyńskim, jak i w innych regionach Polski trwał 40 dni. Wszystkie niedziele Wielkiego Postu miały ustalone nazwy, tj. pierwsza niedziela — Wstępna (Chuda), druga — Sucha, trzecia — Głucha, czwarta — Śródpostna (Radosna, Tłusta), piąta — Czarna (Morzana), szósta — Palmowa (Kwietna). Wielki Post rozpoczynała środa Popielcowa (Popielec), podczas której obowiązywał ścisły post.

5.1.7. Św. Grzegorza — 12 marca

12 grudnia obchodzone jest święto żakowskie, którego korzenie sięgają średniowiecza. Święto to zwane jest często gregoriankami. Pierwotnie charakter obchodów tego święta był na Śląsku Cieszyńskim ściśle kościelny. Po pewnym czasie obchody te przeobraziły się w zabawę świecką w formie kwesty, a nawet zebraniiny grupy uczniów szkolnych, którzy byli poprzebierani za pisarzy, księży, nauczycieli, sędziów, doktorów itp. Śpiewano przy tym pieśń o incipicie:

*Dziś świętego Grzegorza,
Kierego Bóg z za morza cudną ręką wyprowadził,
Na papieski trón posadził*²³.

W zbiorze Aliny Kopoczek zapisana jest jedna pieśń z Zebrzydowic (z melodią) o tej tematyce:

*Powiedziesz mi, żoczku miły, tyś jest żoczek uczony,
Nader w szkołach wybrany, powiedziesz mi, co jest jeden?
A jeden jest Jezus Chrystus, co nad nami króluje*²⁴.

²² Wypowiedzi z badań terenowych pochodzą z pracy: B. Łacek-Gorzołka: *Obrzędowość, zachowania magiczne i demonologia Jaworzynki...*

²³ J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*, s. 78—80.

²⁴ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 191.

5.1.8. Św. Józefa — 19 marca

Podczas „Jozefek” w szczególny sposób składano życzenia imieninowe solenizantom. Kapele ludowe, orkiestry górnicze czy hutnicze chodziły po domach, gdzie mieszkali mężczyźni, znajomi Józefowie. Wykonywali pod oknami domu dwie, trzy melodie popularne. Za to otrzymywali wódkę i poczęstunek²⁵.

5.1.9. Marzanna (data ruchoma)

Obchód z marzanną odbywał się na dwa tygodnie przed niedzielą wielkanocną, czyli zaczynał się w piątą niedzielę Wielkiego Postu (tzw. Czarną Niedzielę). Po wsiach obnoszono kukłę, symbolizującą odchodzącą zimę. J. Szymik podaje tekst słowny pieśni, którą śpiewano przy tej okazji:

*Morzana, morzana, coś w poście jodała?
Groch ze szpyreczkami, Pón Boczek je s nami!*²⁶

Po obejściu z kukłą wsi wnoszono ten symbol braku życia nad rzekę i tam marzannę topiono lub palono. Często do wsi wracano „z życiem”, tj. z zieloną gałązką (maik, gaik, nowe latko). Zwyczaj ten dotrwał na Śląsku Cieszyńskim do drugiej połowy XIX wieku, potem zaniknął. Zwyczaj obnoszenia marzanny spotkać można na Górnym Śląsku, sąsiadującym ze Śląskiem Cieszyńskim.

5.1.10. Wielkanoc i poniedziałek wielkanocny (śmiergust)

Drugi dzień świąt Wielkiej Nocy, podobnie jak drugi dzień Bożego Narodzenia, był porą, w której odwiedzano się i składano sobie życzenia. Młodzież męska chodziła po śmierguście; w tym dniu należało polać wodą bądź wysmagać wierzbowymi gałęziami każdą kobietę, bez względu na wiek. Pleciono tzw. karwacze z prętów wierzby lub wikliny i ozdabiano wstążkami (tzw. bandlami); tymi to „narzędziami” suszono (smagano)

²⁵ J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*, s. 80—81.

²⁶ *Ibidem*, s. 81.

panny na wydaniu²⁷. Śmiergustnicy bądź polywocy (tak byli nazywani) często grali na gajdach, skrzypcach lub trąbce, oznajmiając tym samym swe przybycie. Panny w tym dniu chodziły z goikiem, tj. drzewkiem przystrojonym bibułą i wydmuszkami z jajek²⁸. Śpiewały pieśń o incipicie *Dej Boże dobry dzień pod wasze łokienka...* z charakterystycznym refrenem zaczynającym się od słów: „Goiczek zielony, pięknie przystrojony...”²⁹.

W zbiorze A. Kopoczek można znaleźć dwa warianty pieśni śpiewanych podczas chodzenia z goikiem. Jedna zaczyna się od słów: „Goiczek zielony, pięknie ustrojony” (Jaworzynka), druga: „Dej Pan Bóg dobry dzień” (Brenna). Podobne pieśni podała A. Kupiec³⁰.

5.1.11. Stawianie moja — 30 kwietnia

Wieczorem ostatniego dnia kwietnia chłopcy będący kawalerami stawali przed domem panny na wydaniu drzewo iglaste, z którego ściągano

²⁷ Ibidem.

²⁸ Aniela Kupiec (ur. 1920, Nydek, wywiad z dnia 02.02.2002 r.) tak mówi o okresie wielkanocnym i o chodzeniu z goikiem: „**Pyt.: Przy ostatnim spotkaniu śpiewała pani pieśni związane z kołędowaniem. A na Wielkanoc też chodzono z życzeniami?** A.K.: U nas chodzili z goikym... tego je strasznie moc... Dyc to jeszcze teraz chodźom, mająm ozdobińóm choinke... kiejsi to jedliczkym brali, ale teraz je jedliczek mało to bioróm brzóske... tam sóm wajca... to chodziły dziewczynki w strojach ludowych... mamy ich pięknie poubierały i prziszły i śpiywały... ale ty dziywczynta są przy tym zarobióm... teraz ludzie to traktujóm jako luksus, by posłuchać te ludowóm twórczość i mająm do tego taki stosunek ciepły, tak że nikiedy dajóm po stówce [sto koron]... **Pyt.: A słodycze też dostają?** A.K.: Ja, też, też... czekoladki albo coś gdoś upiecze, najwyincej pomarańczki... **Pyt.: Kiedy te dziewczęta chodziły z tym Goikiem?** A.K.: Zawsze w poniedziałek wielkanocny, w Śmiergust, czym pryndzej rano... za moich czasów kiedyś to traktowali to ludzie czynściowo jako zarobek, dzisio to sóm już raczej popisy... to już nie jest czysto zarobkowe, a wtedy to chodziło piynć, dziewiyńć, dziesiyńć goiczkorek, to sie mijaly w bramie... kiery pryndzej prziszel to wyyncyj dostol, a kiery zaś późnie, to zaś miyni dostol... A.K.: Kiejsi ludzie ni mieli tela piniyndzy jako mająm dzisio... tak kiejsi to sie ty grejcarki dowało, dzisio sto koron, to je strasznie moc piniyndzy... A.K.: Jo dała sto koron choć to je isto moc pinindzy, ale jo to dała tymu, że chcym, żeby to sie jeszcze utrzymywało, bo jo je stary folklorysta, no i zależy mi na tym... **Pyt.: Z goikiem chodzono w Lany Poniedziałek. Czy dziewczęta nie obawiały się właśnie polania wodą?** A.K.: Nie śmieli... to było tabu... goiczkorki... były świynte... ludzie polywali sie putniami, wiadrami, ale goiczkorki były świynte...A.K.: To było straszne... kiejsi jak bliżyj potoku to do potoka zasmczyli, łokómpali... i to musioł, bo by nie był gibki...”. Materiały w posiadaniu autorki.

²⁹ Melodia i tekst: zob. *Aneks 1*, pieśń nr 25, 25b.

³⁰ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 194—195; więcej w: J. Ondrusz: *Cieszyńskie zwyczaje i wierzenia wielkanocne*. „Zwrot” 1995, nr 4, s. 3—9.

korę i zostawiano jedynie zielony czubek. Był to tzw. mój. To wielki honor dla panny, przed której domem pierwszego dnia maja można było zobaczyć „moja”. W *Śpiewniku Macierzy Ziemi Cieszyńskiej* figuruje pieśń z melodią o incipicie:

*Hejże, już nasz Jasineczek do domu jedzie,
piękne malowane drzewo, hej, z lasa wiezie*³¹.

5.1.12. Św. Jana Chrzciciela (wianki) — 24 czerwca

Święto to znane jest jako sobótka, wianki czy noc świętojańska. Podczas tej nocy woda, ogień i zioła nabierały magicznych własności. Na wzgórzach czy nad rzekami palono ogniska. Śpiewano pieśni o incipicie:

*Dzisiaj wieczór krótki, rozpolmy sobótki!
Jónie, Jónie, święty Jónie*³².

5.1.13. Dożynki

Dożynki obchodzono po zakończeniu wszystkich prac żniwnych. Obrzęd ten składał się z trzech części. Pierwsza część odbywała się na polu, przy ostatnim łaniu. Zwana była ostatnim snopem lub przepiórką. Drugą część zwano: „ostatnio fura”, a trzecia to tzw. okrężne (żniwówka, potrzebne)³³.

5.2. Pieśni i obrzędy rodzinne

Na temat obrzędowości rodzinnej pisał znakomity etnolog i badacz Jan Stanisław Bystron w następujący sposób: „Obrzędy rodzinne są związane

³¹ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 196.

³² J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*, s. 97—98, więcej w: Idem: *Wianki lub Sobótka czyli Noc Świętojańska (widowisko)*. „Biuletyn Ludoznawczy” 1979, z. 10, s. 124—130.

³³ J. Szymik: *Doroczne zwyczaje i obrzędy...*, s. 132—133; A. Waclawik: *Obrzęd dożynkowy (widowisko)*. „Biuletyn Ludoznawczy” 1979, z. 10, s. 115—119; J. Szymik: *Dożynki — żniwówka (widowisko)*. „Biuletyn Ludoznawczy” 1984, z. 14, s. 3—24.

z zasadniczymi datami życia: z jego początkiem i końcem, tudzież z połączeniem się młodych dla wspólnego życia. [...] dziecko, które się dopiero co urodziło, musi być oficjalnie, obrzędowo przyjęte do grupy, gdyż inaczej nie będzie jej członkiem; zmarły musi być również z zachowaniem tradycyjnego rytuału wyłączony, aby przestał być członkiem danego społeczeństwa i jako taki nie był dlań groźny; para młodych musi być związana obrzędowo węzłem małżeńskim, aby fakt ten był społecznie uznany i ważny”³⁴.

W zebranych materiale pieśniowym nie występują pieśni chrzcinowe i takie, które mogłyby pośrednio nawiązywać do tego wydarzenia.

5.2.1. Pieśni związane z weselem

Najbardziej rozbudowaną i właściwie jedyną dostępną grupę pieśni obrzędowych rodzinnych stanowią pieśni związane ze ślubem i z weselem. Jedną z pieśni jest pieśń związana z oczepinami panny młodej — pieśń nr 42 o incipicie: *O pójże ty ma Haniczko do tej komórki...*, której zmieniony nieco wariant melodyczny podaje A. Kopoczek³⁵.

Jedna z pieśni stanowi swoiste podziękowanie skierowane do rodziców:

*Dziękuję wóm mamuliczko, za me wychowanie,
Dziękuję wóm tatuliczku za me piastowanie.
Wiele nocyście nie spali,
na swe rynecście mie brali,
teraz idym od was*³⁶.

Na Śląsku Cieszyńskim popularny był taniec tzw. biały, podczas którego męzatkę symbolicznie przyjmowały pannę młodą do swego grona³⁷.

Dawniej wesela odbywały się zgodnie z najdawniejszym obrzędem i tradycją, których już tylko elementy można współcześnie spotkać. Zuzanna Czeczotkowa wspomina to w następujący sposób: „[...] To wyście [...] Przi-szeł do tej młoduchi³⁸ żynich³⁹ a starosta [...] Dźwyrze były zaryglowane, bo to były stare zopory [...] zaburzili, chcieli pochładać [...] Młoducha była

³⁴ J.S. Bystróż: *Etnografia Polski*. Poznań 1947, s. 160.

³⁵ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 168.

³⁶ Zbiory własne. Zob. *Aneks 1*, pieśń nr 41.

³⁷ Zob. s. 78.

³⁸ „Młoducha” — panna młoda.

³⁹ „Żynich” — pan młody.

schowano, potym przikludzili [...] były też małe družki, pytali żynicha, czy to ta [...] Ale nóm trzeba co winkszigo, bo to małe. Przi tym se zaroz naloli, wypili [...] A śpiywali:

*Pocoście tu prziszli, wy żyniszi pyszni,
Ni ma tu dziwczynia podle waszej myśli.
Potym jak tóm młoduchym przikludzili:
Jak sie wóm nie godzi, to proszim iść dali,
Cobyście bogatszóm niewiastym obrali.*

Z kolei panna młoda dziękowała rodzicom za wychowanie:

Dziynkujym wóm tatuliczku za me wychowanie...⁴⁰.

Zuzanna Czeczotkowa wiele razy była zapraszana na wesela jako družba. Umiała „składać pieśni na każdego”. Pieśń nr 3 i 4 (zob. *Aneks 1*) stanowią próbkę jej talentu kompozytorskiego i śpiewaczego.

W *Śpiewniku Macierzy Ziemi Cieszyńskiej* w grupie pieśni weselnych możemy znaleźć 54 pieśni. Są to zarówno pieśni związane z zaręczynami (pieśń nr 118, 119), z wyjazdem z domu rodzinnego (nr 120, 120b, 121), z podziękowaniem rodzicom (nr 122), z oczepinami, ze stratą wianka (nr 127, 132, 143, 146, 147, 157, 163, 164, 166, 169), „na družbów, starości i starostów” (nr 136, 138, 139), jak i takie z motywem chmielowym (nr 144, 145)⁴¹.

5.2.2. Pieśni pogrzebowe

Autorka nie zapisała przykładów pieśni pogrzebowych. Podczas badań uzyskano jedynie informację, iż w czasie pogrzebów śpiewano i śpiewa się do dzisiaj pieśni kościelne zapisane w kancjonale (mówiła o tym Aniela Kupiec z Nydku podczas przeprowadzonego wywiadu)⁴².

⁴⁰ Więcej w: M. Szyndler: *Z wizytą u Zuzanny Czeczotkowej w Milikowie (Zaolzie)*. „Twórczość Ludowa” 2003, nr 3.

⁴¹ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej...*, s. 158—176.

⁴² Aniela Kupiec (ur. 1920, Nydek, wywiad z dnia 02.02.2002 r.): „Pyt.: **A przy pogrzebie co się śpiewało?** A.K.: [...] Tu się śpiywało pieśni z ewangelickich kancynołów... trzi dni przed pogrzebem zmarłego spotykali sie znajómi, sómsiedzi i śpiywali ty pogrzebowe pieśni, czysto pogrzebowe, religijne [...]”. Materiały w posiadaniu autorki.

5.3. Podsumowanie

Obrzędy i zwyczaje związane z kalendarzem oraz życiem rodzinnym obchodzono w podobny sposób po obydwóch stronach Olzy, po stronie polskiej i czeskiej, niezależnie od podziałów politycznych. Towarzyszyła temu muzyka w postaci instrumentalnej i wokalne. Według informatorów, w czasach ich młodości śpiewano te same pieśni, które śpiewa się obecnie. Różnią się one w warstwie słownej (mają zmienione teksty słowne lub tylko pojedyncze słowa); różnice można odnaleźć również w warstwie muzycznej (zmiana pojedynczych nut lub inny wariant). Specyficzne dla obrzędowości dorocznej Śląska Cieszyńskiego były pochody mikołajów, połażników, pachotków, pastuszków czy goiczarek. Towarzyszyły im pieśni, które zachowały się do dnia dzisiejszego w pamięci najstarszych informatorów, choć w niektórych przypadkach w większym stopniu w lokalnych śpiewnikach. Z kolei w obrzędowości rodzinnej dominowały pieśni związane ze ślubem, z oczepinami i weselem, które również w większości przypadków zachowały się w materiałach zastanych⁴³.

⁴³ Podczas rozmów przeprowadzonych z wybranymi informatorami autorka pracy zanotowała najwięcej pieśni obrzędowych związanych z obrzędowością doroczną. Ilość pieśni i samych tekstów związanych z obrzędami rodzinnymi była znikoma.

6. Wnioski końcowe

Śląsk Cieszyński poprzez swoje położenie oraz uwarunkowania historyczne i polityczne znajdował się pod wpływem różnych kultur. Zjawiska te zostały szczegółowo opisane w rozdziale *Śląsk Cieszyński — problematyka historyczna*. Zagadnienia w nim omówione wraz z treścią rozdziału *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska* stanowią kontekst rozważań poświęconych analizie muzycznej i słownej zebranego podczas badań terenowych materiału. Szeroki kontekst umożliwił, moim zdaniem, ukazanie zjawisk związanych z funkcjonowaniem polskiego repertuaru pieśniowego na Zaolziu we współczesności.

Mam świadomość zanikania dawnego repertuaru pieśniowego wraz z odchodzeniem najstarszego pokolenia mieszkańców Zaolzia, osób przyswajających ów repertuar poprzez uczestniczenie w sytuacjach, w których występował on w naturalnym kontekście (m.in. szkubaczki, pobaby, wesela, muzyki, kolędowanie). Repertuar ten mógł być interesujący ze względu na występujące w nim elementy archaiczne; dlatego też autorka podjęła działania, których celem było jego zebranie i utrwalenie pieśni Zaolzia. Po zakończeniu analizy okazało się jednak, że dawny repertuar stanowi niewielką część zebranego obecnie materiału. Ów naturalny proces zanikania pieśni spowodowany jest zanikiem niektórych sytuacji folklorotwórczych — związane z nimi pieśni nie są wykonywane. W wyniku tego nawet u najstarszego pokolenia repertuar przeszedł zmiany strukturalne. Zauważa się tendencję do redukcji liczby zwrotek konkretnej pieśni. Śpiewa się dwie lub trzy zwrotki najczęściej powtarzane i poprzez to nieświadome działanie tworzy się pewien stały kanon, co z kolei nie służy zachowaniu dawnej formy pieśni. Obecnie w repertuarze występującym na terenie Śląska Cieszyńskiego następuje unifikacja materiału pieśniowego. W wyniku powszechnego dostępu do śpiewników, nagrań magnetofonowych i CD oraz opracowań dotyczących pieśni ludowych omawia-

nego regionu zanika wariantywność i wariabilność. Najczęściej funkcjonują ustalone „kanony” melodyczne i tekstowe wykonywania poszczególnych pieśni i wszelkie, nawet celowe, odstępstwa od przyjętego wzorca uważane są przez słuchaczy za błąd.

Jedynie w repertuarze pokolenia starszego można zaobserwować jeszcze tendencje do tworzenia wariantów. Osoby te poznawały pieśni w procesie przekazu bezpośredniego, w naturalnym kontekście ich występowania, w czasach ich młodości, podczas różnego typu sytuacji towarzyskich, sprzyjających przekazywaniu materiału pieśniowego (wspólne prace: szkubaczki, pobaby, a także wesela, zabawy lub wypas owiec i bydła). Dominuje tutaj repertuar o tematyce miłosnej, zalotnej i pasterskiej. Spotkać można również pieśni zabarwione erotycznie, które autorka zakwalifikowała do grupy obscenicznych (m.in. pieśń nr 16 — *Hore Łomnóm*, 17 — *Brzinkoť, tirlikoť* i 18 — *Siedzi Hanka u potoka*). Pieśni o zabarwieniu erotycznym są charakterystyczne dla repertuaru, którego nosicielami byli mężczyźni, jednak podczas badań, ze względu na niewielką ich liczbę w gronie informatorów, pieśni te prezentowane były głównie przez kobiety. One zaś niechętnie przedstawiały pieśni obsceniczne młodszemu pokoleniu oraz osobom spoza środowiska, gdyż sztucznie stworzona sytuacja oraz wiek respondentek powodował u nich opory natury moralnej. Kobiety reprezentujące najstarsze pokolenie uważały, że śpiewanie takich pieśni „nie przystoi” osobom w „ich wieku”.

Z kolei pokolenie młodsze nie miało możliwości bezpośredniego poznawania repertuaru pieśniowego w naturalnym kontekście. Znajomość pieśni młodzi zawdzięczają polskim szkołom i zespołom folklorystycznym, w których uczą się konkretnych wariantów pieśniowych. Zaobserwować można to zjawisko podczas konkursu Śląskie Śpiewanie, organizowanego corocznie w Czeskim Cieszynie. W przeglądzie tym uczestniczą dzieci i młodzież reprezentujące szkoły polskie na Zaolziu. Tutaj uwidacznia się problem, o którym była mowa wcześniej, dotyczący unifikacji repertuaru. Każdego roku pojawiają się te same, stałe pozycje pieśniowe; do najczęstszych należą te o incipitach: *Chłopek, ci ja chłopek...*, *Czyjeż to poleczko niezorane...* oraz *Zaświeć mi miesiącku...* itp. Śpiewanie tych samych pieśni związane jest z nauką wariantów z konkretnych śpiewników, z których korzystają nauczyciele w szkołach. Oczywiście pojawiają się też pieśni mniej znane i rzadziej wykonywane, jednak te należą do mniejszości. Sytuacja ta powoduje powielanie repertuaru znanego, który funkcjonuje jako wzór. Tego typu konkurs jest wielkim wydarzeniem dla pokolenia młodszego mniejszości zaolziańskiej. Dzięki niemu dzieci i młodzież zapoznają się z folklorem muzycznym Śląska Cieszyńskiego, kultywują swoją gwarę i stroje (pieśni śpiewane są w języku polskim i w gwarze, często

dzieci występują w strojach ludowych), a to z kolei pozwala im kształtować i podtrzymywać polską tożsamość narodową.

W badaniach grupowych często uczestniczyły osoby reprezentujące pokolenie średnie. Grupa ta prezentowała podczas badań postawę świadcząca o zainteresowaniu polskim repertuarem pieśniowym i innymi elementami polskiego folkloru (gwara, strój). Wykorzystywała folklor podczas spotkań towarzyskich i podkreślała swą polską tożsamość narodową. Autorka pracy ma świadomość występującej wśród Zaolziaków reprezentujących pokolenie średnie postawy odmiennej, a mianowicie świadomej rezygnacji z przynależności do mniejszości polskiej na rzecz narodowości czeskiej (problemy małżeństw mieszanych, asymilacji pokolenia ich dzieci). Wiadomości te nie są poparte szczegółowymi badaniami wśród tej grupy osób. Pochodzą z relacji Zaolziaków deklarujących tożsamość polską.

Należy podkreślić, że znaczną część funkcjonującego obecnie wśród mniejszości polskiej na Zaolziu repertuaru stanowią pieśni popularno-towarzyskie, które często mają charakter ogólnopolski (*Pije Kuba do Jakuba, Hej z góry, z góry jadą Mazury* itp.). Pochodzą one z różnych źródeł. Są to zarówno pieśni o tematyce wojennej, powstałe podczas II wojny światowej, np. *Wojenko, wojenko* oraz *Z młodej piersi się wyrwało*, jak i przedwojenne szlagiery, np. *Przybyli ułani pod okienko*, czy też współcześnie funkcjonujące piosenki wykonywane podczas spotkań towarzyskich, przy ogniskach, na wycieczkach, np. *Tam nad Wisłą w dolinie, Wczoraj obiecałaś mi na pewno, Jadą, jadą dzieci drogą*¹.

Mieszkańcom Zaolzia nie są obce także pieśni czeskie, morawskie i słowackie, co uwarunkowane jest przeszłością historyczną i kulturową, kiedy to narody czeski i słowacki funkcjonowały w jednym państwie (Czechosłowacji) i oddziaływały na kulturę polskiej mniejszości. Współcześnie Polacy na Zaolziu korzystają z czeskich i słowackich środków masowego przekazu, co wpływa na repertuar pieśniowy. Osoby reprezentujące starsze pokolenie słuchają audycji radiowych i telewizyjnych poświęconych zarówno muzyce polskiej, jak i czeskiej. Chętnie uczą się różnych pieśni, niezależnie od ich pochodzenia. Jedynym kryterium jest tutaj estetyka danej melodii. Rezultaty tego można zauważyć w prywatnych zapisach pieśniowych. Wiele starszych osób posiada zeszyty, w których notuje, często od czasów swej młodości, teksty słowne usłyszanych pieśni (polskie i czeskie). Świadczy to o tym, że Zaolziacy nie skupiają się tylko i wyłącznie na kulturze polskiej, lecz poszerzają swój repertuar, czerpiąc z dostępnych źródeł.

Na podstawie materiału zebranego podczas badań indywidualnych i grupowych autorka niniejszej dysertacji przeprowadziła analizę muzykologiczną i filologiczną, która pozwoliła wyodrębnić w zgromadzonych

¹ Zob. *Aneks 1*.

pieśniach cechy charakterystyczne dla folkloru muzycznego omawianego obszaru, jak również umożliwiła dostrzeżenie elementów wspólnych dla całego Śląska Cieszyńskiego i Śląska. W tym celu pozyskane melodie zestawiono z wybranymi zbiorami funkcjonującymi na Śląsku Cieszyńskim), ze szczególnym uwzględnieniem opracowań Jana Taciny (*Gronie nasze gronie i Śląskie pieśni ludowe*)² i Aliny Kopoczek (*Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*)³.

W analizowanym zbiorze 179 pieśni (z wariantami — 194 notacje) obserwuje się zanik repertuaru związanego z obrzędowością doroczną i rodzinną. W rozdziale *Repertuar muzyczny Zaolzia a cykl obrzędowości dorocznej i rodzinnej* autorka przedstawiła obrzędy i zwyczaje Śląska Cieszyńskiego, opierając się na wiedzy uzyskanej od informatorów, zebranych pieśniach i materiale umieszczonym w opracowaniach J. Taciny, A. Kopoczek i J. Szymika. Według respondentów, obrzędy i zwyczaje związane z kalendarzem oraz życiem rodzinnym obchodzono w podobny sposób po obydwóch stronach Olzy niezależnie od podziałów politycznych. Towarzystwa temu muzyka wokalna i instrumentalna.

Współcześnie występuje znikoma ilość pieśni, których podłoże tonalne stanowią skale wąskozakresowe i pentatoniczne. Te ostatnie nie pojawiają się w czystej postaci, jedynie jako zwroty pentatoniczne oparte na skali hemitonicznej. Dotyczy to repertuaru dziecięcego (obrzędowość doroczna — podłaznicy, pachołcy) i dla dzieci (kołysanki). Rzadkość występowania tego typu skal należy łączyć z zanikiem wielu obrzędów i charakterystycznego dla nich repertuaru. Jedynie w pamięci informatorów reprezentujących pokolenie starsze zachowały się jeszcze obrzędy związane z cyklem rocznym (kolędowanie). Dzisiaj niektóre z nich podtrzymywane są jeszcze przez polskie szkoły na Zaolziu. Dzieci uczą się tekstów życzeniowych w przekazie wtórnym od swoich nauczycieli — odwiedzają domy sąsiadów, przekazując im życzenia świąteczne (Boże Narodzenie, Wielkanoc) i noworoczne. W przyszłości (a właściwie już obecnie) zjawiska te mają postać folkloryzmu. Związane jest to również z unifikacją prezentowanego repertuaru. Śpiewa się pieśni znane i w ten sposób powieliła się ich wybrane warianty. Współcześnie zanotowany materiał związany z obrzędowością rodzinną stanowią jedynie pieśni dotyczące zaślubin. Pozostałe podgrupy pieśni obrzędowych rodzinnych (chrzciniowe i pogrzebowe) nie zostały zarejestrowane przez autorkę podczas badań terenowych.

Również pieśni oparte na skalach modalnych stanowią niewielki procent całości zbioru. Nie występują one w czystej postaci, stanowią jedy-

² J. Tacina: *Gronie nasze gronie. Pieśni ludowe znad źródeł Olzy*. Katowice 1959; Idem: *Śląskie pieśni ludowe. (Wybór ze zbioru konkursowego)*. Czeski Cieszyn 1957.

³ A. Kopoczek: *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*. Cieszyn 1988.

nie elementy lub zrosty ze skalą pentatoniczną. Wiąże się to z dominacją tonalności dur-mol, która obecnie systematycznie wypiera dawne skale (w zebranych zbiorze na skalach durowych opartych jest 140 pieśni, a na molowych — 20). Spowodowane jest to m.in. wprowadzaniem akompaniamentu na akordeonie lub pianinie podczas prób zespołów folklorystycznych.

Także skalę góralską można spotkać fragmentarycznie jako zrosty ze skalą durową i molową. Występowanie tej skali (szczególnie na terenach południowych) świadczy o związkach ludowej kultury muzycznej z kulturą górską i pasterską (wpływy wołoskie)⁴.

W przeanalizowanym materiale pojawiają się pieśni wolnometryczne. W Beskidzie Śląskim śpiewa się je w charakterystyczny powolny sposób z przeciąganiem ostatniej sylaby we frazie. Ich odmienna budowa i sposób śpiewania związane były z górzystą, południową częścią Śląska Cieszyńskiego. Pieśni wolnometryczne wykonywano podczas wypasu owiec lub bydła, najczęściej na dwóch przeciwległych halach. Wolne tempo wykonania wiązało się z akustyką; śpiewający musiał odczekać, aż wybrzmi do końca fraza, i dopiero wtedy mógł rozpocząć śpiewanie nowej. Pieśni takie miały formę dialogową i spełniały funkcję komunikacyjną oraz ludyczną. Często dwie pasterki rywalizowały ze sobą, która głośniej i piękniej zaśpiewa. Była to również forma wypełniania wolnego czasu podczas pasienia. Dzisiaj pieśni wolnometrycznych można wysłuchać na różnego rodzaju przeglądach, występach zespołów folklorystycznych; zostały pozbawione swojego naturalnego kontekstu (otwarte przestrzenie), który wykonawcy starają się odtworzyć na scenie. Często pieśni te śpiewane są przez dwie osoby, które ustawia się na dwóch przeciwległych końcach sceny, by odtworzyć choćby w małej części sposób wykonania (forma dialogowa).

W budowie morfologicznej wyróżnia się zwroty inicjalne, które w zebranych materiale mają zdecydowany kierunek ascendentálny (w 113 pieśniach, czyli w ok. 63%). Natomiast zwroty kadencyjne kończą się najczęściej na I, III, a rzadziej na V i II stopniu skali. Najczęściej mają kierunek descendentálny, co stanowi ich cechę charakterystyczną. Linia melodyczna ma najczęściej kształt falisty bądź falisto-łukowy, melizmaty i interiekcje nie są cechą dominującą w pieśniach na Zaolziu. Występujące melizmaty to najczęściej melizmaty krótkie, oparte na dwóch dźwiękach.

Niewiele jest pieśni, których ambitus nie przekracza kwinty czystej, dominuje ten o ambitusie oktawy czystej (64 pieśni — ok. 40%). Świadczy to o zanikaniu pieśni opartych na skalach wąskozakresowych, co wiąże się pośrednio z zanikaniem repertuaru dziecięcego i kolędowego.

⁴ Zob. rozdział 3.3: *Instrumenty*.

W zbiorze przeważają pieśni w metrum 2/4, charakterystycznym dla terenów południowych Śląska Cieszyńskiego (Beskid Śląski), ale występują także pieśni w metrum 3/4 z rytmiką polonezową, których pojawienie się na tym terenie świadczy o jego związkach z Górnym Śląskiem, oraz walcerkową z wpływami niemieckimi.

W zebranych materiale można spotkać formy dwuczęściowe, trzyczęściowe, czteroczęściowe i wieloczęściowe. Dominuje jednak forma dwuczęściowa (w 75 pieśniach, tj. 41,8% zbioru). Pojawiają się również pieśni, które mają postać formy kolistej, choć nie zawsze w typowej postaci. W melodiach zgromadzonych przez autorkę dominują rytmy proste. Wśród nich przeważają rytmy o charakterze descendentalem; są to: joniki descendentalne, anapesty i jeden przykład jambu. Występują też rytmy o charakterze ascendentalem: trocheje, daktyle, joniki ascendentalne, a także amfibrachy. W zgromadzonym materiale dominują rytmy mazurkowe (joniki descendentalne), mniej jest pieśni, w których pojawia się rytmika walcerkowa (jamby i trocheje). Wskazać można też kilka melodii o rytmice krakowiakowej (amfibrachy), ale nie stanowią one przeważającej części zbioru; ich pojawienie się może świadczyć o wpływach na melodie cieszyńskie muzyki regionu małopolskiego lub muzyki morawskiej, słowackiej oraz węgierskiej⁵.

Materiał pieśniowy zanotowany podczas badań został przeanalizowany pod kątem wybranych zagadnień związanych z poetyką tekstu słowno-muzycznego. Wyszczególnione zostały te elementy poetyki, które w wybranych pieśniach powtarzały się najczęściej. Należą do nich: sposoby rozpoczynania utworu, epitety, personifikacje, symbolika, paralele, zdrobnienia i spieszczania. W tekstach pieśni pojawiały się nazwy miejscowości (m.in. Jabłonków), pasm górskich (m.in. Girowa, Czantoria) czy mieszkańców (np. „ligoccy pachołcy” — mieszkańcy Ligotki Kameralnej), co świadczy o tym, iż poszczególne pieśni specyficzne są tylko dla danych miejscowości lub są adaptowane do lokalnych warunków.

Rzadko śpiewano melodie, w których dominowała tematyka obrzędowa. Z pieśni związanych z obrzędowością najczęściej przytaczana była pieśń wykonywana podczas chodzenia z goikiem (pieśń o incipicie: *Dej, Pan Bóg, dobry dzień, pod wasze okienko...*), która notowana jest jedynie na terenie omawianego regionu.

Najliczniej prezentowana jest grupa pieśni miłosnych (stanowią ok. 30% zbioru). W grupie tej znajdują się typowe pieśni miłosne, w których przedstawione są deklaracje i uczucia (np. pieśń nr 72 o incipicie *Hej koło Cieszyna...*; nr 167 — *Żegnał góral swą dziewczynę*), jak i takie, w których opisywana jest nieszczęśliwa miłość i opuszczenie jednego z kochanków

⁵ L. Bielawski: *Rytmika polskich pieśni ludowych*. Kraków 1970, s. 103—109.

(np. pieśń nr 58 — *Świecie, świecie, świecie marny*). Osobną grupę stanowią pieśni zalotne (np. pieśń nr 86 — *Ej zolyty, zolyteczki*) i pieśni dotyczące straty wianka (np. pieśń nr 44 — *Mój wióńeczek*).

Tematyka pieśni poświęcona jest też pasterstwu i pracy na roli. Repertuar pieśni pasterskich, zapewne niegdyś o wiele szerszy, dzisiaj uległ znacznej redukcji. Pieśni pasterskie prezentowane są jedynie podczas występów, na przeglądach folklorystycznych; pieśni w takim wykonaniu pozbawione są pierwotnych funkcji (np. funkcji komunikacyjnej). Dzisiaj, w czasach, kiedy zanika pasterstwo, pozostaje jedynie estetyczno-artystyczna funkcja pieśni pasterskich. Podczas prowadzonych badań nie udało się zanotować pieśni należących do podgrup pieśni zawodowych, np. pieśni rzemieślniczych, pocztylińskich, które występują jeszcze w zbiorach J. Taciny i A. Kopoczkowej.

Zaolziański repertuar pieśniowy od roku 1920 był pielęgnowany i utrzymywany w niezmienionej formie. Folklor nie tylko muzyczny był wyznacznikiem polskości, identyfikacji z kulturą polską i elementem tożsamości narodowej. Kształt pieśni nie odbiega od repertuaru wokalnego wykonywanego w polskiej części Śląska Cieszyńskiego. Po 1920 roku zaczęło rozkwitać na Zaolziu życie śpiewacze, powstawały pierwsze chóry, które wykonywały repertuar polski i ludowy. Na lata 1935—1938 przypadł najprężniejszy rozwój chóralistyki. W okresie tym działało na Zaolziu 112 chórów, które występowały nie tylko w Czechosłowacji, ale także poza jej granicami⁶.

W analizowanym zbiorze pieśni autorka nie dostrzegła wymienności tekstów polskich i czeskich oraz wprowadzania do polskich pieśni słów pochodzących z języka czeskiego. Sytuacja polityczna na Zaolziu spowodowała szczególną dbałość o „czystość” tekstową wykonywanych pieśni. Na całym Śląsku Cieszyńskim wykonywany jest podobny repertuar z powszechnie dostępnych śpiewników (m.in. *Śpiewnik Macierzy Ziemi Cieszyńskiej* Aliny Kopoczek czy zbiór Józefa Wierzgonia pt. *Śpiewamy wszyscy. Śpiewnik popularny dla każdego*), w których zamieszczone są wyłącznie teksty zapisane w języku polskim i w gwarze.

Współcześnie można zauważyć wypieranie pieśni obrzędowych przez pieśni miłosne, rodzinne czy tzw. popularno-towarzyskie. Pieśni obrzędowe funkcjonują jedynie podczas występów zespołów folklorystycznych i na ich potrzeby są adaptowane (zjawisko folkloryzmu).

Dzisiaj dominują pieśni oparte na skalach durowych (aż 73% zbioru) i molowych, a występowanie skal wąskozakresowych, pentatoniki i skal modalnych jest niewielkie (raczej w pieśniach obrzędowych). Najwięcej jest pieśni, w których zwroty inicjalne mają kierunek ascendentalny, często

⁶ Zob. rozdział 2: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska*.

oparty na rozłożonych trójdźwiękach, a zwroty kadencyjne w większości przykładów mają kierunek descendentalny, co może stanowić ich specyfikę. W pieśniach pasterskich, przyśpiewkach występujących w południowej części Zaolzia i Śląska Cieszyńskiego (Beskid Śląski) przeważa dwumiar nad trójmiarem i nad melodiami wolnometrycznymi. Nieczęsto występują rytmy punktowane i synkopowane. Ma to miejsce w kilku z zebranych pieśni, co mogłoby świadczyć o wpływach przyległego do Beskidu Śląskiego Beskidu Żywieckiego. Z kolei dominacja rytmów mazurkowych (joniki descendentalne) sugeruje podobieństwo zebranego materiału do pieśni morawskich, gdzie przeważa rytmika jońska⁷. Licznie pojawiające się rozłożone trójdźwięki durowe w zwrotach inicjalnych przebadanego materiału świadczą o wpływach pieśni czeskich na repertuar polski⁸.

Pieśni Śląska Cieszyńskiego charakteryzują się ogromną różnorodnością, jeśli chodzi o materiał muzyczny. W zależności od pochodzenia związanego z umiejscowieniem geograficznym czy ze względu na wpływy sąsiadów (Republika Czeska, Morawy, Słowacja, Węgry) występują na tym obszarze różne metra, rytmika, elementy skal itp.

Współcześnie folklor muzyczny jawi się jako folkloryzm, a najmłodsze pokolenie Zaolziaków często podąża w kierunku folku, który prawdopodobnie w przyszłości zdominuje elementy źródłowe (tradycyjne).

⁷ Zob. rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska.*

⁸ Zob. rozdział 3: *Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska.*

Autorka w stroju cieszyńskim. Fot. M. Szyndler. Archiwum prywatne.

Anna Waclawik (Czeski Cieszyn). Fot. M. Szyndler. Archiwum prywatne.

Aniela Kupiec (Nydek). Fot. M. Szyndler. Archiwum prywatne.

Zuzanna Czczotek (Milików). Fot. M. Szyndler. Archiwum prywatne.

Aneksy

Aneks 1

Zebrany materiał pieśniowy

Aneks zawiera 194 pieśni nagrane przez autorkę pracy podczas badań indywidualnych i grupowych na terenie Zaolzia. W praktyce numeracja porządkowa zakończona jest na cyfrze 179 ze względu na to, iż niektóre pieśni zostały zapisane z wariantami (np. pieśń 25 i 25b czy 35 i 35b), lub też fakt przyporządkowania numerowi pieśni litery (np. w przypadku pieśni 143) świadczył o tym, że składa się ona z więcej niż jednej części. Te zabiegi spowodowały, że faktycznie w *Aneksie* znajdują się 194 notacje, chociaż numerację końcową stanowi cyfra 179.

Materiał pieśniowy został stranskrybowany oraz zapisany według norm przyjętych i stosowanych przez muzykologów polskich¹. Za pomocą nuty romboidalnej zapisano faktyczny dźwięk, od którego respondenci rozpoczynali melodie. Warstwa muzyczna została zapisana od najdogodniejszego dźwięku, to znaczy w ten sposób, aby uniknąć dużej ilości znaków chromatycznych. Nie zapisywano tonacji, a znaki chromatyczne umieszczano przy poszczególnych nutach. Metrum poszczególnych pieśni ustalane było według wzoru zapisanego przez Ludwika Bielawskiego². Podczas transkrypcji tekstu słownego zastosowano półfonetyczny zapis, który uwzględnia właściwości gwarowe.

Przy każdej pieśni znajdują się informacje dotyczące wykonawcy, tj. imię i nazwisko, rok urodzenia (w nawiasie), data przeprowadzenia roz-

¹ M. Szyndler: *Transkrypcja muzyczna materiału pieśniowego. Wybrane problemy badań etnomuzykologicznych na przykładzie pogranicza Śląska Cieszyńskiego*. „Twórczość Ludowa” 2004, nr 4; J. Sobieska: *Transkrypcja muzyczna dokumentalnych nagrań polskiego folkloru. Założenia metodyczne*. „Muzyka” 1964, nr 9, s. 69.

² L. Bielawski: *Rytmika polskich pieśni ludowych*. Kraków 1970, s. 90—93.

mowy, a także właściwości muzyczne, tj. czas trwania pieśni w sekundach. W pieśniach zakwalifikowanych do wolnometrycznych (na przykład nr 27, 91, 98, 139, 153, 155) autorka przedłużone nuty zapisała za pomocą fermaty bez użycia kresek taktowych.

Alfabetyczny spis pieśni*

- A jak jo cie wiód* (20)
A jak jo se uwezny (15)
A jo wiy (37b)
A nie ta ptaszyna (74)
A w tej naszej dolinie (61)
Ani piwa, ani wina, ani gorzołeczki (143)
Barani, barani (178)
Biało lelijo, czemu nie kwitniesz (112)
Brzinkoł, tirlikoł (17)
Buja księżyc po błękie (56)
Chłopek ci ja, chłopek (150)
Chociaż jo już stara dziszka (3)
Chodziła po polu (55)
Chodziło dziywczóntko (64)
Ciecze woda, ciecze (60)
Cymno nocka (91)
Cymno nocka (28)
Com ja się też nachodził (174)
Czerwone jabłuszko (149)
Czerwony, modry rojownik (115)
Czosła sie grzebiyni (87)
Cztery mile za Warszawą (36)
Czyjeż to poleczko (21)
Daleko, daleko cesta od sada (175)
Dobrze pieknóm żonke mieć (66)
Doliny, doliny, doliny (155)
Doliny, doliny (71)
Dziełucho moja (67)
Dziynkujem wóm mamuliczko (41)
Edwin i Wanda (33)

* W nawiasie podano numer pieśni.

- Ej mamulko, tatulku* (26)
Ej miała jo, miała (69)
Ej na górze, na górze (29)
Ej rosi, rosi, rosiczka (75)
Ej zolyty, zolyteczki (86)
Gdy nie prziszęł (45b)
Gdyby ty miał co byś ty chcioł (13)
Gdybyś ty był dobry (169)
Goiczek zielony (25, 25b)
Gore lipka, gore (30)
Gorole, gorole (9)
Góra Baranio (27)
Grónie, nasze grónie (43)
Hej koło Cieszyna (72)
Hej na moście (62)
Hej rozwidnio sie (98)
Hej w lesie na pasiece (128)
Hejże chłopcy (102)
Hejże już nasz Jasineczek (151)
Helo, helo, Helenko (166)
Helo, helo, ku dómowi (40)
Ho-ho-ho, ho-ho-ho, na gróniczku wiesioł (153)
Hola pastuszkowie (52)
Hore Łómnóm (16)
Idzie łowczorz gróniem (139)
Jadą, jadą dzieci drogą (161)
Jakbyście mamulko nie wiedzieli (65)
Jak jo była dziewczką (Czworok) (12)
Jak jo se zaśpiwom, jak jo se zanucim (82)
Jak pan Niestanik (2)
Jakech był młodzieńcem (116)
Jakech jo te kónie pasał (124)
Jakżech raz szęł brzezineczkóm (47)
Jakżech roz szęł kole lasa (31)
Jasiu krówki gna (7)
Jedno dziewczce chciało rychłó wstać (24)
Jedzie Polok, za nim Słowiok (173)
Jeszcze się roz (77)
Jeszczech nie widzioł (114)
Jo bych rod (37)
Jo was pięknie witóm (4)
Joniczek trowe siecze (80)

- Już się mi ławeczka* (68, 68b)
Kaj jedziesz Janiczku, na wronym kóniczku (110)
Kej nade wsióm (93)
Kendy spojrzem w świat uroczy (54)
Kiedy jo szel ku Marynie (22b)
Kiedy jo szel (138)
Kiero baba dtugo lygo (179)
Koło mego ogródeczka (79)
Komu dobrze, temu dobrze (117)
Kozoka bych tańcowała (107)
Kozoli jej kury paść (39)
Kozoli mi kury paść (39b)
Kuwik w lesie (38b)
Listyczku dymbowy (73)
Litali, litali (1a, 1b)
Lu, lu, lu, lu, ty mój królu (172)
Mateczko kochana (159)
Miała baba koguta (78)
Miałach jo galana godziniorza (126)
Miałach jo, miała (100)
Moja mamuliczko (103)
Mój wiónczek (44)
Murorze, murorze (137)
Musisz ty, dziyweczko (89)
Na cieszyńskim zómku (81)
Na fojtowej roli (122)
Na głos posta (51)
Na kopieczku (94)
Na skraju w zielónym lesie (111)
Na zielónej łónce (76)
Nasze mamusze (6)
Nie byde się żenił (108)
Niejedyn myśliwy całóm noc poluje (136, 136b)
O mym lubym zawsze marzym (8)
O pójże ty ma Haniczko do tej kómory (42)
Od buczka do buczka listek drobny (109)
Od Cieszyna aż po Mosty (10)
Ojcowski dom (160)
Pada drobny dzeszczyk, pada (63)
Pasie, pasie owczarziczek w lesie (127)
Piękna Alfreda (168)
Płacze Czantoryja (5)

- Płynie woda, płynie* (97)
Płyniesz Olzo (157)
Po tej stronie jeziora (118)
Pod borem, pod borem (53)
Pod naszymi lipkóm (14)
Pod naszymi łokny łorzech zielóny (131)
Podziwiejcie się dziełuchy (70)
Powiadajóm ludzie (101)
Powiedział mi jeden chłopiec (163)
Powiydz mi ma miła (120)
Pozwólcie nó m chrześcijanie (50)
Pójdzie chłapcy do domu (46)
Przi miasteczku, przy dworeczku (48)
Ptaszku, ptaszku chcesz chleba (38)
Rada śpiywóm (105)
Rano, rano, raniusieńko (23)
Siedzi Hanka u potoka (18)
Siedziąta Andulka na białym kamieniu (176)
Skacze wróbel po desce (141)
Skakał kozioł po ławie (125)
Słónczko józ zaszło (130)
Słónczko moje zachodź (95)
Stała się tako przyczina (113)
Starego jej dali (123)
Stoi na łónce olszyna (135)
Stoi, stoi jedliczka (140)
Szantarzi, szantarzi (133)
Szła dziewczyna na wodziczke (134)
Szła dziewczeczka przez polane (59)
Szóstke dała (164)
Szpatne czasy nastawajóm (85)
Sztyry kónie we dworze (49)
Szumi dolina, szumi grón (152)
Szumi jawór, szumi (158)
Świecie, świecie, świecie marny (58)
Świeć mi miesięczku (170)
Świyci mi miesiónczek (121)
Trąbią, trąbią, w bębny biją (34)
Trzista buczków we dworze (88)
Tych gródeckich weteranów (162)
U kowola kuźnia murowano (90)
U naszego pana (146)

- Umrziła gorolka* (32)
Usnyła Zuzanka (35, 35b, 35c)
W Cieszynie na Szysztocie (132)
W czornym lesie (92)
W pyndziątek robić nie bedym (99)
W stodole snopek, w domu dwa (11)
Wczora była niedzileczka (154)
Wiązanka beskidzka (143c, 143b, 143d)
Wylóndała z okienka (147)
Z tamtej strony wody (165)
Za górami, za lasami (156)
Za naszymi łokny zogródeczka (144)
Za stodołóm słońce wschodzi (145)
Za stodołóm na rzyce (142)
Za wódom, za wódom (148)
Zabieroj, zabieroj młody panie (171)
Zachodzi słońeczko miyndzy lasy (106)
Zachodzi słońeczko za Kozubowóm (119)
Zagrejcie gajdziczki (84)
Zahuczały góry, zaszumiły lasy (83)
Zasiałach se maryjónek (45)
Zasieje se rutki (96)
Zielone zasiałam, zielone mi wzeszło (57)
Zielóny mosteczek (177)
Znóm jednego ptaszka w lesie (104)
Żegnał góral swą dziewczynę (167)
Żodyn synek z kolónije (129)
Żonko moja, żonko (19)

Wykaz pieśni według funkcji i treści*

Pieśni obrzędowe, rodzinne

weselne

- Chociaż jo już staro dziszka* (3)
Dziynkujem wóm mamuliczko (41)
Ho, ho, ho, na gróniczku wiesioło (153)
Jo was pięknie witóm (4)
O pójże ty ma Haniczko do tej kómory (42)
Zabieroj, zabieroj młody panie (171)

Pieśni obrzędowe, doroczne

związane z cyklem świąt Bożego Narodzenia

- Hola pastuszkowie* (52)
Jedyn zawiesiła (1b)
Litali, litali (1a)
Na głos posta niebieskiego (51)
Pozwólcie nóm chrześcijanie (50)

powitanie wiosny

- Dej Boże dobry dzień* (25)
Dej Pan Bóg dobry dzień (25b)
Hejże już nasz Jasineczek (151)
Miałach jo, miałach moiczek (100)

sobótkowe

- Chodziło dziywczóntko, po zielónym gróniu* (64)

Pieśni powszechnie

refleksyjne

— o przyrodzie

- Grónie nasze, grónie* (43)
Jak jo se zaśpiwóm (82)
Kendy spojrzem w świat uroczy (54)
Znóm jednego ptozka w lesie (104)

— o pieśni, śpiewaniu i graniu

- Zagrejcie gajdziczki* (84)

* W nawiasie podano numer pieśni.

— o życiu

- Biało lelijo, czemu nie kwitniesz?* (112)
Dziełucho moja naucz się robić (67)
Gdy nie przyszeł, niech nie chodzi (45b)
Gdybyś ty był dobry (169)
Jasio krówki gna (7)
Kozali jej kury paść (39)
Kozali mi kury paść (39b)
Listyczku dymbowy (73)
Płacze Czantoryja (5)
Rano, rano, raniusieńko (23)
Słoneczko moje zachodź (95)
Zahuczały góry, zahuczały lasy (83)
Zasiałach se maryjonek (45)

rodzinne

— o wzajemnym stosunku rodziców i dzieci

- Ciecze woda, ciecze* (60)
Ej mamulko, tatulku (26)
Jak pan Niestanik cerym wydowoł (2)
Mateczko kochana (159)
Moja mamuliczko (103)
Nasze mamusze (6)
Ojcowski dom (160)
Płynie woda, płynie (97)
Pójcie chłopcy do domu (46)
Trzysta buczków we dworze (88)
W stodole snopek, w domu dwa (11)
Wczora była niedzieliczka (154)
Wyglóndała z okienka (147)

— o pożyciu małżeńskim

- Dobrze pieknóm żonke mieć* (66)
Gorole, gorole co wy to robicie (9)
Starego jej dali (123)
Umrziła gorolka, gorol się śmioł (32)
Żonko, moja żonko (19)

— dziecinne

- A jo wiyem, nie powiyem* (37b)
Jedzie Polok, za nim Słowiok (173)
Jo bych rod kozy pos (37)
Kuwik w lesie jajka niesie (38b)
Ptaszku, ptaszku chcesz chleba? (38)

— kołysanki

Lu, lu, lu, lu, ty mój królu (172)

komiczne

A nie ta ptaszyna (74)

Brzinkoń, tirlikoń (17)

Gdybyś ty miał co byś ty chciał (13)

Hejże chłopcy co robicie (102)

Jakech był młodzieńcem (116)

Jeszcze nie widzioł (114)

Kiero baba długo lygo (179)

Komu dobrze, temu dobrze (117)

Miała baba koguta (78)

Nie byde sie żenił (108)

Niejedyn myśliwy całóm noc poluje (136)

Podziwejcie sie dziełuchy (70)

Powiadajóm ludzie (101)

Rada śpiywóm (105)

Skacze wróbel po desce (141)

Skakał kozioł po ławie (125)

Stała sie tako przyczina (113)

Szła dziewczyna na wodziczke (34)

Szpatne czasy nastawajóm (85)

W Cieszynie na Szysztozie (132)

W pyndziałek robić nie bedym (99)

Żodyn synek z kolónije (129)

zalatne

Daleko, daleko cesta od sada (175)

Ej zolyty, zolyteczki (86)

Jakbyście mamulko nie wiedzieli (65)

Jeszcze sie roz (77)

Kaj jedziesz Janiczku? (110)

Kiedy jo szel ku Marynie (22b)

Kiedy jo szel (138)

Koło mego ogródeczka (79)

Świeć mi miesięczku (170)

Z tamtej stróny wody (165)

Za stodołóm na rzyce (142)

Zielóny mosteczek (177)

miłosne

- Buja księżyc po błękanie* (56)
Chodziła po polu (55)
Cymno nocka (28, 91)
Com ja sie też nachodził (174)
Czerwone jabłuszko (149)
Doliny, doliny (71, 155)
Ej miała jo, miała (69)
Ej na górze, na górze (29)
Ej rosi, rosi, rosiczka (75)
Gore lipka, gore (30)
Góra Baranio, hej (27)
Hej koło Cieszyna (72)
Hej rozwidnio się (98)
Hej w lesie na pasiece (128)
Jakżech roz szeł brzezineczkóm (47)
Jakżech roz szeł kole lasa (31)
Joniczek trowe siecze (80)
Już sie mi ławeczka (68, 68b)
Kej nade wsióm (93)
Musisz ty, dziyweczko (89)
Na fojtowej roli (122)
Na kopieczku (94)
O mym lubym zawsze marzym (8)
Od buczka, do buczka listek drobny (109)
Pada drobny deszczyk, pada (63)
Piękna Alfreda (168)
Pod naszą lipkóm (14)
Powiedz mi ma miła (120)
Szumi dolina, szumi gróń (152)
Świecie, świecie, świecie marny (58)
Świyci mi miesiónczek (121)
U kowala kuźnia murowano (90)
Usnęła Zuzanka (35c)
Usnyła Zuzanka (35, 35b)
Za naszymi łokny zagródeczka (144)
Za stodołóm słońce wschodzi (145)
Za wodóm, za wodóm (148)
Zachodzi słońeczko miyndzy lasy (106)
Zachodzi słońeczko za Kozubowóm (119)
Zasiatach se maryjónek (45)

Zielone zasiałam, zielone mi wzeszło (57)

Żegnał góral swą dziewczynę (167)

strata wianka

Mój wiónczek (44)

Na skraju w zielonym lesie (111)

Siedziała Andulka na białym kamieniu (176)

Słónczko już zaszło (130)

Stoi na tónce olszyna (135)

Szła dziewczeczka przez polane (59)

Zasieje se rutki (96)

junackie

A w tej naszej dolinie (611?)

Po tej strónie jeziora (118)

społeczne

— etniczne

A jak jo sie uwezny (15)

Od Cieszyna aż po Mosty (10)

— sieroce

Przi miasteczku, przy dworeczku (48)

obsceniczne

A jak jo cie wiód (20)

Hore Łomnóm (16)

Siedzi Hanka u potoka (18)

taneczne (mówiące o tańcu)

Na cieszyńskim zómku (81)

Szóstke dała (164)

Za górami, za lasami (156)

Pieśni zawodowe

pasterskie

Helo, helo, Helenko (166)

Helo, helo, ku dómowi (40)

Idzie łowczorz gróniem (139)

Na zielónej tónce (76)

Pasie, pasie owczarzyczek w lesie (127)

gospodarsko-rolnicze

Barani, barani (178)

Chłopek ci ja, chłopek (150)
Czyjeż to poleczko (21)
Jakech jo te kónie pasał (124)
Murorze, murorze (137)
Sztyry kónie we dworze (49)
W czornym lesie (92)

żołnierskie, o tematyce wojennej

Czerwony, modry rojownik (115)
Szantarzi, szantarzi (133)
Trąbią, trąbią w bębny biją (34)

Tańce

Hej na moście (Chodzony) (62)
Jak jo była dziewczką (Czworok) (12)
Kozoka bych tańcowała (Kozok) (107)

Przyśpiewki

A czemuś ty Rejna (Wiązanka beskidzka) (143d)
A jak jo se uwezny (Wiązanka beskidzka) (143b)
Ani piwa, ani wina, ani gorzoleczki (Wiązanka beskidzka) (143)
Czosła sie grzebiyniym (87)
Ludzie pójdom z miasta (Wiązanka beskidzka) (143c)
Miałach jo galana godziniorza (126)

Inne

Jadą, jadą, dzieci drogą (161)
Jedno dziewczce chciało rychło wstać (24)
Minął roczek pożądany (Edwin i Wanda) (33)
Płyniesz Olzo (157)
Pod borem, pod borem (53)
Pod naszymi łokny łorzech zielóny (131)
Powiedział mi jeden chłopiec (163)
Raz jej przyniósł chustkę białą (Cztery mile za Warszawą) (36)
Stoi, stoi jedliczka (140)
Szantarzi, szantarzi (133)
Szumi jawór, szumi (158)
Tych gródeckich weteranów (162)
U naszego pana (146)

Zapisy nutowe pieśni

1a. Litali, litali...

12" ♩=120

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

7 Li - ta - li, li - ta - li, dwo cho - łup - cy ma - li, dzi - wo - wa - ła się im

na - do - bna dzie - wecz - ka, dzi - wo - wa - ła się im o - bie - ma.

1b. Litali, litali...

12" ♩=120

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.20026 Je - dyn za - wie - si - ła przed sie - nióm na wiś - ni, co - by ku nie
dzi - wo - wa - łaja - cy za - lo - tni - cy przy - szli, dzi - wo - wa - ła się im o - bie - ma.
się im, na - do - bna dzie - wecz - ka,**2. Jak pan Nieslanik...**

15" ♩=144

Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

8 Jak pan Nie - sła - nik ce - rymwy - do - woł, ó - na bar - dzo - pła - ka -

5 ła. Tej zło - tej se no - cy ba - ła ha,ha, ha, ha, ha,ha, ha.

3. Chociaż jo już staro dziszka...

16" $\text{♩} = 90$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Milików
16.09.2001

8 Cho - ciał jo już sta - ro dzisz - ka, jesz - cze - zech tu do was

5
przi - szła ra - da śpie - wóm tań - cu - jem, a go - rzał - kóm czyn - stu - jem.

4. Jo was pięknie witó

9" $\text{♩} = 120$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Milików
16.09.2001

Jo was pie - knie wi - tóm, wsze - ckich coś - cie przy - szli,

5
a na tym wie - sie - lu że - ście sie tak ze - szli.

5. Płacze Czantoryja...

20" $\text{♩} = 216$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Milików
16.09.2001

8 Pła - cze Czan - to - ry - ja, ża - li sie Gie - ro - wa. Nad

9
nie - do - lóm ludz kóm, nad ne - dzóm go - ra - la, go - ra - la.

6. Nasze mamusze...

26" $\text{♩} = 166$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Milików
16.09.2001

8 Na - sze ma - mu - sze sóm jak la - lu - sie i ta - kie pi - kny wka żdy dzień
Zaw - sze sóm mi - ę i ta - kie czu - ę, że - by nam do - brze by - ło wśród

8
sóm. Niechży - jóm ma - my, te na - sze ma - my my je ko - ch - my powie - cznyczas.
nich.

7. Jasiu krówki gna...

12" $\text{♩} = 180$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Ja - sio krów - ki gna, na fu - jar - ce gra.

Ale ja - kie smu - tne to - ny pły - ną, pły - ną w dal.

8. O mym lubym zawsze marzym...

23" $\text{♩} = 180$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

O mym lu - byn - za - w - sze ma - rzym, przy nim tyl - ko pra - gny - my - być.

A - le ma - ma mi nie da - je, o mi - ło - ści a - ni śnić,

a - le ma - ma mi nie da - je, o mi - ło - ści a - ni śnić.

9. Gorole, gorole...

21" $\text{♩} = 180$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Go - ro - le, go - ro - le co wy to ro - bi - cie, ze swy - mi ba - ba - mi

ni - gdzie nie cho - dzi - cie. Go - ro - le so - bie chcóm

wszyn - dzie sa - mi cho - dzić, a ba - by zaś mu - szóm do - ma dzie - cka ba - wić.

10. Od Cieszyna aż po Mosty...

35" ♩=116

Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

3 Od Cie - szy - na aż po Mos - ty ży - je so - bie lu - dek pros - ty,
 Dość sie ó - ni na - ha - ru - jóm, cie - szóm sie też i tań - cu - jóm,
 6 do - o - ko - ła Bes - ki - dy, by - ło tu - kej dość bie - dy. To sóm
 nie mi - ja - jóm ich smut - ki i nie sza - nu - jóm wód - ki.
 10 sław - ni Ślón - za - cy, lu - dzie do pra - cy,
 wszy - scyna nich na - da - wa - jóm, a prze - to nas ra - dzi ma - jóm, że sóm chył - to - cy.

11. W stodole snopek, w domu dwa...

16" ♩=60

Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

5 Wsto - do - le sno - pek wdo - mu dwa, wsto - do - le sno - pek wdo - mu dwa,
 za pie - cem dzie - ci gro - ma - da, za pie - cem dzie - ci gro - ma - da.

12. Jak jo była dziewczką...(Czworok)

18" ♩=120

Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

5 Jak jo by - ła dziew - ką, jak jo by - ła dziew - ką, chła - pcymie ra - dzi mie - li.
 Chła - pcy mie ra - dzi mie - li, wi - no pi - wo no - si - li.
 9 Ko - le mo - ji gym - by, ko - le mo - ji gym - by, a - le pić mi nie da - li.

13. Gdyby ty miał co byś ty chciał...

10" $\text{♩} = 144$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Gdy - byś ty miał co byś ty chciał, co by sie ci lu - bi - ło,

5

pie - knóm faj - ke, funt ta - ba - ki, ach to by sie ku - rzi - ło.

14. Pod naszą lipkóm...

12" $\text{♩} = 120$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Pod na - szą lip - kóm, sio - da - łach zFi - lip - kiem, i tam my sie mi - ło - wa - li

4

i lip - ke wo - nia - li, i tam my sie mi - ło - wa - li i lip - ke wo - nia - li.

15. A jak jo sie uwezny...

9" $\text{♩} = 106$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

A jak jo sie u - wez - nym, ka - to - li - czki nie wez - nym,

5

wez - nym so - bie lu - ter - kem, i o - pi - jem go - rzoł - ke.

16. Hore Łomnóm...

9" $\text{♩} = 106$ Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Ho - re Łom - nóm, do - łu Łom - nóm, ces - tu - lin - ka

4

gład - ka, nie by - ła - by sie wy - da - ła, świer - bia - ła jóm łąt - ka.

17. Brzinko! tirliko!...

18" $\text{♩} = 106$ Zuzanna Czeżotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

(♫) Brzin - ko! , tir - li - ko! , pin - ko! na po kryw - ce, od mło - dej ku sta - rej po - my - ko! sie
 8
 dziw - ce, ej ty sta - ry siw - cze, dej - że po - kój dziw - ce,
 13
 bo sie dziw - ka na - ro - bi - ła, fi - gli jej sie nie chce.

18. Siedzi Hanka u potoka...

10" $\text{♩} = 96$ Zuzanna Czeżotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Sie - dzi Han - ka u po - to - ka, no - gi so - bie my - je,
 5
 u - ka - zu - je czar - ny pli - czek pies jej na to wy - je.

19. Żonko moja, żonko...

11" $\text{♩} = 81$ Zuzanna Czeżotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

(♫) Żon - ko mo - ja, żon - ko, już mo - my po ślu - bie, wpuć pta - szka do gniazd - ka,
 4
 nie - chaj sie na - dziu - bie, tra - la, la, la, la, la, tra - la, la, la, la, la, la.

20. A jak jo cie wiód...

12" ♩ = 100

Zuzanna Czeczotek (ur.1915), Miłków
16.09.2001

Musical score for 'A jak jo cie wiód...'. It consists of two staves of music in 4/4 time. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat (Bb), and a common time signature (C). The melody begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5, then a half note G4. The second staff continues the melody with quarter notes D5, E5, F5, and G5, followed by quarter notes A5, Bb5, and C6, then a half note G5. The lyrics are written below the notes.

A jak jo cie wiód, mia - łaś wzad - ku miód,
cze - muś ty nie po - wie - dzia - ła, żeś ty wzad - ku to - sy mia - ła, nie był bych cie wiód.

21. Czyjeż to poleczko

20" ♩ = 120

Aneta Santarius, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Musical score for 'Czyjeż to poleczko'. It consists of two staves of music in 2/4 time. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat (Bb), and a 2/4 time signature. The melody begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5, then a half note G4. The second staff continues the melody with quarter notes D5, E5, F5, and G5, followed by quarter notes A5, Bb5, and C6, then a half note G5. The lyrics are written below the notes.

Czy - jeż to po - lec - ko nie zo - ra - ne, od me - go
sy - necz - ka, od me - go sy - necz - ka za - nie - dba - ne.

22b. Kiedy jo szel ku Marynie...

25" ♩ = 115

Paweł Pyszko (ur.1914), Miłków
26.11.2001

Musical score for 'Kiedy jo szel ku Marynie...'. It consists of four staves of music in 3/4 time. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat (Bb), and a 3/4 time signature. The melody begins with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5, then a half note G4. The second staff continues the melody with quarter notes D5, E5, F5, and G5, followed by quarter notes A5, Bb5, and C6, then a half note G5. The lyrics are written below the notes.

Kie - dy jo szel ku Ma - ry - nie, oj, oj, oj, oj, oj, oj, wcho - dził za nim
po dra - bi - nie, oj, oj, oj, oj, oj, oj, tam mi je - dyn szcze - był puk - nył,
oj, oj, oj, oj, oj, oj, oj, oj, a ja do gno -
jocz - ki huk - nył, och, jo, jo, jo, jo, jo, jo, jo.

23. Rano, rano, raniusieńko...

14" ♩=167

Paweł Pyszko (ur.1914), Miłków
26.11.2001

Musical score for 'Rano, rano, raniusieńko...'. The score is written in 3/8 time with a tempo of 167 beats per minute. It consists of two staves of music. The lyrics are: Ra - no, ra - no, ra - niu - sień - ko, ra - no po ro - sie, ra - no po ro - sie, wy - ga - nia - ła Ka - sia woł - ki, roz - wi - dnia - ło się, roz - wi - dnia - ło się.

24. Jedno dziewczę chciało rychło wstać...

20" ♩=120

Paweł Pyszko (ur.1914), Miłków
26.11.2001

Musical score for 'Jedno dziewczę chciało rychło wstać...'. The score is written in 4/4 time with a tempo of 120 beats per minute. It consists of three staves of music. The lyrics are: Jed - no dzie - cze chci - ło rych - ło wstać, go - dzi - né przed świa - tem dnia. I do - ła - su rwać ma - li - ny, ho - ła, ho - ła, ma - li - ny, go - dzi - ne przed świa - tem dnia.

25. Goiczek zielony

13" ♩=120

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

Musical score for 'Goiczek zielony'. The score is written in 2/4 time with a tempo of 120 beats per minute. It consists of two staves of music. The lyrics are: Dej Bo - że do - bry dzień, pod wa - sze ło - kien - ko, przy - szli my po - cie - szić gaz - do - szka zgaź dzin - kóm. Go - i - czek zie - lo - ny, pie - knie przy - stro - jo - ny.

25b. Goiczek zielony

Anna Waclawik (ur.1923), Czeski Cieszyn
12.02.2002

23" ♩=83

Dej Pan Bóg do - bry dzień, pod wa - sze o - kiyn - ko,
5 Przi - szły my po - cie - szić, gaz - dosz - ka zgaz - dzin - kóm.
Go - i - czek zie - ló - ny, pie - knie przi - stro - jó - ny.

26. Ej mamulko, tatulku...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

44" ♩=96

(+) (-♯)
(♯) Ej ma - mul - ko, ta - tul - ku, pie - kne - go sy - na mo - cie.
6 We - znóm wóm go na woj - ne, we - znóm wóm go
9 na woj - ne, (+1) (-♯) wy mieć go nie be - dzie - cie.

27. Góra Baranio...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

20"

(♯) Gó - ro Ba - ra - nio, he - ej, ko - piec wy - so - ki, pa - sie se tam
4 ow - ce pas - tyrz u - bo - gi.

28. Ciymno nocka...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

16"

(♯) Ciym - no noc - ka ji - dem nióm, ciym - no noc ka ji - dem nió - óm,
5 hej na wierch gró - niu dziew - ki spióm, na wierch gró - niu dziew - ki spióm.

29. Ej na górze, na górze...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

17" $\text{♩} = 98$

Ej na gó - rze, na gó - rze, tam sy - ne - czek o - rze,
4
ko - ni - czki mu u - pa - da - jóm, a ón już nie mo - że, a ón już nie mo - że.

30. Gore lipka, gore

Adam Najder Karwina - Nowe Miasto
Śląskie śpiewanie, 24.04.2002

31" $\text{♩} = 70$

Go - re lip - ka, go - re, is - kier - ki pa - da - jóm,
5
o to - bie sy - necz - ku, o to - bie sy - necz - ku lu - dzie roz - pra - wia - jóm.

31. Jakżech roz szel kole lasa...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

20" $\text{♩} = 98$

Jak - żech roz szel ko - le la - sa, by - ła wiel - ko ro - sa,
6
sied - ny - łech se na ła - we - czke, po - słu - cho - łech ko - sa.

32. Umrzila gorolka...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

25" $\text{♩} = 144$

Um - rzi - ła go - rol - ka, go - rol sie śmioł, go - rol był rod,
7
go - rol sie śmioł, jesz - cze jej po śmier - ci na huś - lach groł.

33. Edwin i WandaAnna Nagy (ur.1944), Mosty koło Jabłonkowa
28.11.200116" $\text{♩} = 90$

Mi - nał ro - czek po - żą - da - ny, już za - kwi - tły ró - że, bzy.
Wró - cił Ed - win do al - ta - ny, gdzie pły - n - ły Wan - dy łyzy.

34. Trąbią, trąbią w bębny biją...Anna Nagy (ur.1944), Mosty koło Jabłonkowa
28.11.200110" $\text{♩} = 120$

Trą - bią, trą - bą w bę - bny bi - ją, tra - bą, trą - bią w bę - bny bi - ją
wo - ja - czko - wie ma - sze - ru - ją, wo - ja - czko - wie ma - sze - ru - ją.

35. Usnyła ZuzankaAdriana Łysek, Bukowiec
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200237" $\text{♩} = 116$

U - sny - ła Zu - zan - ka, pod bia - łóm li - li - jóm,
Fur - ma - ni je - cha - li, fur - ma - ni
je - cha - li i o - bu - dzi - li jóm.

35b. Usnyła Zuzanka...Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.200120" $\text{♩} = 180$

U - sny - ła Zu - zan - ka, pod bia - łóm li - li - jóm,
fur - ma - ni je - cha - li, fur - ma - ni je - cha - li i o - bu - dzi - li jóm.

35c. Usnęła Zuzanka...

32" $\text{♩} = 120$ Anna Nagy (ur.1944), Mosty koło Jabłonkowa
28.11.2001

Us - nę - ła Zu - zan - ka, pod bia - łóm li - li - jóm,
 Fur - ma - ni je - cha - li, fur - ma - ni
 je - cha - li i o - bu - dzi - li jóm.

36. (Cztery mile za Warszawą...)

16" $\text{♩} = 90$ Anna Nagy (ur.1944), Mosty koło Jabłonkowa
28.11.2001

Raz jej przy - niósł chus - tkę bia - łą, ca - łą we krwi u - ma - cza - ną,
 niósł chus - tkę bia - łą, krwi u - ma - cza - ną.

37. Jo bych rod...

9" $\text{♩} = 106$ Anna Waclawik (ur.1923), Czeski Cieszyn
12.02.2002

Jo bych rod ko - zy pos jy - ny mie to mier - zi,
 że każ - do ko - zicz - ka do gó - ry chłost dzie - ży.

37b. A jo wívm...

9" $\text{♩} = 106$ Anna Waclawik (ur.1923), Czeski Cieszyn
12.02.2002

A io wívm. nie do - wívm co do le - sie szu - ści.
 sza - ry pta - szek zbi - ro pio - sek do wo - dy go pu - ści.

38. Ptaszku, ptaszku chcesz chleba?

8" ♩=120

Anna Waclawik (ur.1923), Czeski Cieszyn
12.02.2002

Pta - szku, pta - szku, chcesz chle - ba, nie chcym, nie chcym,
 4
 nie trze - ba, boch sie na - jod rze - rzu - chi, od foj - to - wej dzie - lu - chi.

38b. Kuwik w lesie...

16"

Anna Waclawik (ur.1923), Czeski Cieszyn
12.02.2002

Ku - wik wle - sie jaj - ka nie - sie, przy - le - cia - la czaj - ka, ze - bra - ła mu jaj - ka,
 5
 ku - wik pła cze, czaj - ka ska - cze, nie płacz ty ku - wi - ku, masz jaj - ka wkoszy - ku.

39. Kozali jej kury paść...

7" ♩=180

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
8.11.2001

Ko - za - li jej ku - ry paść, pod ja - wo - rym sio - dać,
 5
 ku - ra waj - co stra - ci - ła, nie da - li mi śnio - dać.

39b. Kozali mi kury paść...

8" ♩=240

Anna Waclawik (ur.1923), Czeski Cieszyn
12.02.2002

Ko - za - li mi ku - ry paść, a za pie - cym sio - dać,
 9
 ku - ra waj - co stra - ci - ła, nie da - li mi śnio - dać.

40. Helo, helo, ku dómowi...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

17"

(e) He-lo, he-lo, ku dó-mo-wi, ku dó-mo-wi,
bo sie chce jesć, pas-ty-rzo-wi, pas-ty-rzo-wi.

41. Dziynkujem wóm mamuliczko...

Zuzanna Czczotek (ur.1915), Milików
16.11.2001

28"

7 Dziyn - ku - jem wóm ma - mu - licz - ko, za me wy - cho - wa - nie,
Dziyn - ku - jem wóm ta - tu - licz - ku, za me pia - sto - wa - nie.

10 Wie - le no - cy - ście nie spa - li, na swe ryn - ce - ście mie

bra - li, te - raz i - dym od was.

42. O pójże ty ma Haniczko do tej kómory

Zuzanna Czczotek (ur.1915), Milików
14.11.2002

16" $\text{♩} = 120$

4 O pój-że ty ma Ha-nicz-ko do tej kó-mo-ry, Ty by-dziesz na nim sie-dzieć,
bo już też tam je na te-bie sto-łek go-to-wy.

glo-wicz-kym by-dziesz trzy-mać, a my ci ten twójwio-ne-czek be-dy-my zi-mać.

43. Grónie nasze, grónie

Zuzanna Czczotek (ur.1915), Milików
14.11.2002

18" $\text{♩} = 120$

5 Gró - nie na - sze, gró - nie, Ślón - ska wy o - zdo - bo,

wśród was ser - ce pło - nie, człek czu - je sie so - bóm.

44. Moj wióneckek...

11" ♩ = 131

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Mój wió - ne - czek zwo - dóm pty - nie, ja - ko lis - tek na głym - bi - nie,
5
lis - tek spa - dnie, zwi - nie sie,___ mój wió - nek wo - da nie - sie.

45. Zasiałach se maryjónek

6" ♩ = 120

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Za - sia - ła - ach se___ ma - ry - jó - nek,___
3 Po - sta - ła - ach se___ po mi - ła - go,___
ón mi nie - e wze - szel.
ón mi nie - e przy - szel.

45b. Gdy nie prziszel...

11" ♩ = 131

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Gdy nie przy - szel, niech nie cho - dzi, ma - ry - jó - nek
4
pty - knie wscho - dzi, piyk - ny zie - ló - ny,___ piy - kny zie - ló - ny.---

46. Pójcie chłopcy do domu...

50" ♩ = 120

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Pój - cie chłap - cy do do - mu, do do - mu, bo was ma - ma wo - ła - jóm.
7
A jak nie pój - dzie - cie, ki - jem dos - ta - nie - cie, by - dzie was to bo - la - ło.

47. Jak żech roz szel brzezineczkóm...

13"

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Jak - żech roz szel brze - zi - necz - kóm, jak - żech roz szel brze - zi - necz - kóm,

spot - ko - łech sie zga - la - necz - kóm, spot - ko - łech sie zga - la - necz - kóm.

48. Při miasteczku, při dworeczku...

18" $\text{♩} = 120$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Przi mias - tecz - ku, při dwo - recz - ku, ma - lo - wa - ny słup.

Szła dzie - wecz - ka szyb - kim kro - kiem, szła dzie - wecz - ka szyb - kim kro - kiem,

na swej mat - ki - i grób, na swej mat - ki - i grób.

49. Sztzyry kónie we dworze

11" $\text{♩} = 98$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
08.12.2001

Szty - ry kó - nie we dwo - rze, żo - dyn ni - mi

nie o - rze, nie o - rze, żo - dyn ni - mi nie o - rze.

50. Pozwólcie nóm chrześcijanie...

18" $\text{♩} = 133$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
1.02.2002

Poz - wól - cie nóm chrze ści - ja - nie roz - mi - li, To wiel - kie, we - se -
byn - dzie - my wóm o - po - wia - dać wtej chwi - li.

le, któ - re wlu - dzkim cie - le, spra - wił nam to pra - wie Pan Bógwnie - dzie - le.

51. Na głos posła...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
1.02.200218" $\text{♩} = 120$

(5) Na głos po - sła nie - bies - kie - go, bra - cia nie - chaj - my wszy - stkie - go,
 5 a pój - dźmy zve - se - lem do te - go Bet - le - jem.

52. Hola pastuszkowie...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
1.02.20028" $\text{♩} = 120$

(5) Ho - la pas - tusz - ko - wie, czer - stwi wa - łasz - ko - wie,
 5 na te chwa - le - bne go - dy, po - wra - caj - my do trzo - dy.

53. Pod borem, pod borem...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
2.02.200215" $\text{♩} = 104$

Pod bo - rem, pod bo - rem, pod zie - lo - nym ja - wo - rem, ja - wo - rem, sie - dzia - ła
 7 so - bie piék - na Kra - ko - wian - ka, trzi - ma - ła wré - ku bu - kiet róż.

54. Kendy spojrzem w świat uroczy...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
2.02.200232" $\text{♩} = 90$

(5) Ken - dy spoj - rzenwświat u - ro - czy, tra - la - la, tra - la - la, cud - nym wdzię - kiem
 6 po - i o - czy, tra - la - la, tra - la - la, tak za - chwy - ca mo - jóm du - szym, że zra - do - ści
 12 śpie - wać mu - szym, a pieśń wko - ło gdzieś we - so - ło, hen da - le - ko so - bie mknie.

55. Chodziła po polu...

20" ♩ = 138

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
2.02.2002

9 Cho - dzi - ła po po - lu i zbie - ra - ła kło - sy, ko - cham ta - kiedziew - cze,
1. ko - cham ta - kiedziew - cze co ma jas - ne wło - sy, 2. co ma jas - ne wło - sy.

56. Buja księżyc po blékiecie...

16" ♩ = 102

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
2.02.2002

5 Bu - ja ksié - zyc po blé - ki - cie, nad nim czu - wa bos - ka moc,
wśród zie - le - ni, kwia - tków wo - ni, śpij ma lu - ba do - bra - noc.

57. Zielone zasiałam, zielone mi wzeszło...

13" ♩ = 72

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

4 Zie - lo - ne za - sia - łam, zie - lo - ne mi wze - szło, zie - lo - ne za - sia - łam zie
lo - ne mi wze - szło, ken - dy bró - ce jest tés - kno.

58. Świecie, świecie, świecie marny...

15" ♩ = 96

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

5 Świe - cie, świe - cie, świe - cie mar - ny, o - de - szeł mie sy - nek szwar - ny,
o - de - sze - eł mie do świa - tecz - ka, wziół mi kłu - cze od ser - de - czka.

59. Szła dziewczeczka przez polane...26" $\text{♩}=84$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

(S) Szła dzie - wecz - ka przez po - la - ne, mia - ła ocz - ka za - pła - ka - ne.
6
Dziew - cze co sie ci sta - ło, żeś sie tak za - pła - ka - ło.

60. Ciecze woda, ciecze...20" $\text{♩}=78$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

(S) Cie - cze wo cze, spod ja - wo sie, na -
6
mó - wił se je - dyn dra - gon, zczor - nym ocz - kiem dziew - cze.

61. A w tej naszej dolinie...24" $\text{♩}=100$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

(S) A wtej na - szej do - li - nie, sto - i lip - ka wró - wni - nie, na tej
8
lip - ce, pié - knej, zie - lo - nej śpie - wa - jóm tam ptasz - ko - wie. He - ej.

62. Hej na moście...12" $\text{♩}=120$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

(S) Hej na moś - cie, tro - wa ro - śnie, a pod mos - tem fi - jo - tek,
5
u sóm - sia - da dziew - ka roś - nie, a u Pil - cha pa - cho - tek.

63. Pada drobny deszczyk, pada...

13" ♩=193

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

Pa - da dro - bny desz - czyk pa - da, pod ko - nicz - kiem ślis - ko,
po - wia - da - jóm mi wszy - scy lu - dzie, że mój mi - ły blis - ko.

64. Chodziło dziewczóntko...

24" ♩=120

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

Cho - dzi - ło dziyw - czónt - ko, po zie - ló - nym gró - niu, zbi - ra -
ło kwio - tecz - ki, zbi - ra - ło kwio - tecz - ki, ku świny - ty - mu Jó - nu.

65. Jakbyście mamulko nie wiedzieli

31" ♩=96

Katarzyna Kluz, Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Jak - byś - cie ma - mul - ko nie wie - dzie - li, ja - koch je stra - pió - na
przi nie - dzie - li. Ca - łóm noc - ke tań - co - wać, po tym Jan - ka
mi - ło - wać, jak - by - ście ma - mul - ko nie wie - dzie - li.

66. Dobrze pieknóm żonke mieć

14" ♩=155

Helena Pawlas, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Do - brze pie - knóm żon - ke mieć, do Kra - ko - wa
po nióm jedź, po nióm jedź, do Kra - ko - wa po - o nióm jedź.

67. Dzielucho moja

18" $\text{♩} = 160$ Helena Pawlas, Karwina-Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Dzie - lu - cho mo - ja na - ucz sie ro - bić, bo cie nie weź - mie żo - dyn kró - le - wicz,
 9
 hop - sa, hop - sa - sa, hop - sa, hop - sa - sa, bo cie nie weź - mie żo - dyn kró - le - wicz.

68. Już sie mi laweczka...

31" $\text{♩} = 50$ Janina Kudelka, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Już - sie mi ła - we - czka, na po - ty złó - ma - ła,
 6
 co ja ze swym mi - łym na nij sio - dy - wa -
 10
 ła, na nij sio - dy - wa - ła.

68b. Już sie mi laweczka...

31" $\text{♩} = 65$ Zespół "Nowina", PZKO Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Już sie mi ła - wecz - ka na po - ty złó - ma - ła, co ja ze swym mi - łym,
 8
 co ja ze swym mi - łym na nij sio - dy - wa - ła.

69. Ej miała jo, miała...

31" $\text{♩} = 90$ Mariola Kaleta, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Ej, mia - ła jo, mia - ła po - zła - ca - ny war - kocz, a u - kra - dnie mi go
 4
 od sóm - sia - da smar - kocz, od sóm - sia - da smar - ko - 0 - 0 - 0 - ocz.

70. Podziwajcie się dziełuchy...

20" ♩ = 108

Roman Ligocki, Kawina - Frysztat
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

6 Po - dzi - wej - cie sie dzie - lu - chy ja - cy chłap - cy pysz - ni, ja - cy chłap - cy
pysz - ni, gro - sza wkap - sie nic tam ni mo, a o dziełu - chach my - śli.

71. Doliny, doliny...

35" ♩ = 109

Natalia Szkañdera, Orłowa Poręba
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

6 Do - li - ny, do - li - ny, do - li - ny, Ho - re do - li -
kaj - se mi po - dziy - wo mój mi - ły,
ne - czek, zbiy - ro zie - li - ne - czek, na mo - jóm
10 bo - les - nóm gło - wicz - kym.

72. Hej koło Cieszyna...

25" ♩ = 115

Joanna Pająk, Orłowa Lutynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

6 Hej ko - ło Cie - szy - na sto - ji li - pecz - ka Sto - ji, sto - ji,
A pod tóć li - pecz - kóm sto - ji dziy - wecz - ka.
9 wy - stro - jó - no, jak - by by - ła ma - lo - wa - no,
ja - ko dwo - recz - ka, hej, ja - ko dwo - recz - ka.

73. Listyczku dymbowy

Jana Pająk, Orłowa Lutynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200233" $\text{♩} = 65$

Musical score for 'Listyczku dymbowy' in 2/4 time, 33" tempo. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature. The lyrics are: Lis - tycz - ku dym - bo - wy, wpo - dłeś mi do wo - dy, nie be - dym sie

8
wy - do - wa - ła, nie be - dym sie wy - do - wa - ła, aż be - dóm ja - go - dy.

74. A nie ta ptaszyna...

Ewa Heezko, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200230" $\text{♩} = 96$

Musical score for 'A nie ta ptaszyna...' in 2/4 time, 30" tempo. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature. The lyrics are: A nie ta pta - szy - na, co nad ga - jem sia - da, a nie ten ka - wa - ler, co o bie - ma

8
ga - da. Praw - da jest, praw - da jest, żeten mój sy - ne czek szel - ma jest.

75. Ej rosi, rosi, rosiczka

Ewa Heezko, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200230" $\text{♩} = 60$

Musical score for 'Ej rosi, rosi, rosiczka' in 3/4 time, 30" tempo. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature. The lyrics are: Ej ro - si, ro - si, ro - sicz - ka, spa - ły by mo - je,

4
spa - ły by two - je, spa - ły by na - sze o - czicz - ka.

76. Na zielónej lónce

Marcel Polok, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200214" $\text{♩} = 95$

Musical score for 'Na zielónej lónce' in 2/4 time, 14" tempo. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature. The lyrics are: Na zie - ló - nej lón - ce, pa - sie ow - czorz ow - ce,

7
wi - zum, ba - rum, tuć - ma - dzia - rum, pa - sie ow - czorz ow - ce.

77. Jeszcze sie roz...

Marcel Polok, Czeski Cieszyn
 Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

15" ♩ = 104

Jesz - cze sie roz po - dzi - wóm, ko - sza - rzi - skim za - gro - dóm. Je tam
 8
 dziyw - czyn szwar - ne, co ma ocz - ka czar - ne, jo ku niy - mu cho - dzy - woł.

78. Miała baba koguta

Dominika Wygrys, Czeski Cieszyn
 Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

24" ♩ = 155

Mia - ła ba - ba ko - gu - ta, ko - gu - ta, ko - gu - ta. Wsa - dzi - ła go do bu - ta,
 7
 do bu - ta hej. O mój mi - ty ko - gu - cie, ko - gu - cie, ko - gu - cie, ko - gu - cie,
 15
 ko - gu - cie, czy ci do - brze w tym
 20
 bu - cie, w tym bu - cie, w tym bu - cie jest.

79. Kolo mego ogródeczka

Dominika Wygrys, Czeski Cieszyn
 Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

14" ♩ = 103

Ko - ło me - go o - gró - decz - ka. ko - ło me - go o - gró - decz - ka.
 7
 za - kwi - ta - ła ja - bło - necz - ka, za - kwi - ta - ła ja - bło - necz - ka.

80. Joniczek trowe sieczeFilip Kozieł, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

46" ♩ = 120

Jo - ni - czek tro - we sie - cze, ko - sa mu ko - sić nie chce,
tro - wa sie o - gi - bo, Jo - ni - czek
sie dzi - wo, stó - necz - ko wy - so - ko je.

81. Na cieszyńskim zómku...Zespół „Gróńiczek”, Mosty koło Jabłonkowa
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

12" ♩ = 120

Na cie - szyń - skim zóm - ku, gra - jóm na cym - bał - ku, wszys - tkie dziew - ki pod - ska - ku - ją
zchło - pa - mi tań - cu - ją, wszys - tkie dziew - ki pod - ska - ku - ją zchło - pa - mi tań - cu - ją.

82. Jak jo se zaśpiwóm, jak jo se zanicim...Krystyna Mazurek, Bukowiec
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

20" ♩ = 120

Jak jo se za - spi - wóm, jak jo se za - nu - cim, te bes - ki - dzki
gró - nie, te bes - ki - dzki gró - nie, hej, roz - we se - lić mu - sim.

83. Zahuczaly góry, zaszumiały lasyKrystian Hezcko, Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

35" ♩ = 61

Za - hu - cz - ty gó - ry, za - szu - mia - ty la - sy,
kaj se mi po - dzia - ły, kaj se mi po - dzia - ły, mo - je mło - de cza - sy.

84. Zagrejcie gajdziczki

Krystian Heczko, Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

14" ♩ = 129

Za - grej - cie gaj - dzicz - ki, z tej si - wej ko - zicz - ki, co sie mi u - to - pi - ła,
8 jak wo dzicz - kym pi - ła, co sie mi u - to - pi - ła, jak wo - dzicz - kym pi - ła.

85. Szpatne czasy nastawajóm

Jakub Tomanek, Karwina-Frysztat
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

10" ♩ = 96

Szpat ne cza - sy na - sta - wa - jóm, pa - choł - cy sóm py - szni,
5 graj - ca - recz - ka wkap sie ni - mo, o - ży - nić sie my - śli.

86. Ej zolyty, zolyteczki...

Artur Hajne, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

25" ♩ = 116

Ej zo - ly - ty, zo - ly - tecz - ki, o - jo, jo, jo, jo, jo, joj, bo gdy - by zo -
ra - duj - cie sie pa - niy - necz - ki, o - jo, jo, jo, jo, jo, joj,
6 lyt nie by - ło, o - jo, jo, jo, jo, jo, jo, joj, sta - rych dziy - wek
10 by przy - by - ło o - jo, jo, jo, jo, jo, joj.

87. Czośała sie grzebiyniym

Adam Ligocki, Karwina - Frysztat
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

10" ♩ = 96

Czo - sa - ła sie grze - biy - niym, czo - sa - ła sie szczot - kóm,
5 gym - be mio - dym ma - za - ła, co by nia - ła stod - kóm.

88. Trzysta buczków we dworze

Adam Ligocki, Karwina - Frysztat
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200230" $\text{♩} = 96$

Trzi - sta bucz - ków we dwo - rze, drob - ny deszcz pa - da, tam dziw - czy - na
 6 tro - w - e rwa - ła, ma - ma na nióm za - wo - ła - ła: Czy chcesz, czy pój - dziesz,
 11 czy chcesz sto - lo - rza? Nie chcym, nie pój - dym, nie chcym sto - lo - rza,
 17
 20 bo tyn sto - lorz ro - bi i trum - ny, jo sie bo - jim,
 że jo um - rym, nie chcym, nie pój - dym, nie chcym sto - lo - rza.

89. Musisz ty, dziweczko...

Katarzyna Mikesz, Karwina - Frysztat
Śląskie Śpiewanie, 24.04.200223" $\text{♩} = 105$

Mu - sisz ty, dziw - wecz - ko, co - si na mie wie - dzieć, że twe
 6 ocz - ka czar - ne, ocz - ka twe fig - lar - ne, nie chcóm na mnie pa - trzeć.

90. U kowola kuźnia murowano

Katarzyna Mikesz, Karwina-Frysztat
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

24" ♩ = 110

U ko - wo - la kuź - nia mu - ro - wa - no, u ko - wo - la kuź - nia mu - ro - wa - no,
 kuź - nicz - ka, kuź - nicz - ka, a za kuź - niom
 zko wa - licz - kym Zu - zicz - ka Be - dy - my fa - ro - ża pro - sić...

91. Ciemno nocka

Krystyna Mazurek, Bukowice
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

22" ♩ = 66

Cym - no noc - ka, i - dym nióm, cym - no noc - ka, i - dym nióm,
 hej, na Wyrchłóm - nej dziyw - ki spióm, na Wyr - chłóm - nej dziyw - ki spióm.

92. W czornym lesie...

Zbigniew Letocha, Orłowa Lutynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

14" ♩ = 77

Wczor - nym le - sie na pa - sie - ce, tam dziyw - czy - na tro - we sie - cze,
 hu, hu, hu, hu, hu, hu, wczor - nym le - sie na pa - sie - ce przy bu - ku.

93. Kej nade wsióm...

20" ♩ = 60

Mariola Kaleta, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Kej na - de wsióm gyn - si pa - sła, kej na - de wsióm gyn - si pa - sła,
kar - tu - no - wóm szat - ke nasz - ła, kar - tu - no - wóm szat - ke nasz - ła.

94. Na kopiczku...

19" ♩ = 114

Teresa Szkandera, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Na ko picz - ku na - de dwo - rem, wtej ka - mie - ni - cy, tań - cu - jóm tam
szy - ry pan - ny, szy - rzo mło - dziyń -
cy ła, ła, ła, szy - rzo mło - dziyń - cy.

95. Słónczko moje zachodź...

37" ♩ = 88

Krystyna Mazutek, Bukowiec
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Słó - necz - ko mo - je za - chodź, za ła - sy i o - bło - ki,
wpu - ście nas pros - to do dóm, bo nas już bo - lóm no - gi.

96. Zasieje se rutki...

Halina Kubica, Gnojnik,
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

15" $\text{♩} = 128$

Za - sie - je se rut - ki na mo - im zo - gro - dzie, u - wi - nym wió - ne - czek i pu - szczym po

8
wo - dzie, za - sie - je se rut - ki na mo - im zo - gro - dzie, u - wi - nym wió - ne - czek i pu - szczym po

16
wo - dzie.

97. Płynie woda, płynie...

Sylvia Siedlaczek, Gródek
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

28"

Pły - nie - e wo - da, pły - nie zko - mo - ry przez iz - be,

5
wy - daj sie dzia - wiecz - ko, wy - daj sie dzia - wiecz - ko, al - bo - o idź na służ - be.

98. Hej rozwidnio sie...

Sylvia Siedlaczek, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

30"

Hej, roz - wi - dno - o sie, hej roz - wi - dno - o sie nie - bo od wy -

4
cho - da, a mój mi - ły po - je - choł, a mój

6
mi - ły po - je - choł o - de - mnie z wie - czo - ra.

99. W pyndzialek robić nie bedym

17"♩=113

Adam Świerczek, Karwina-Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Wpyn - dział - ek ro - bić nie be - dym, we wto - rek na jar - mark pój dym,

we - strzo - de, zjar mar - ku, a we czwor - tek ze swóm mi - łóm do szyn - ku.

100. Miałach jo, miałach...

19"♩=132

Magdalena Drobina, Karwina-Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Mia - łach jo, mia - łach mo - i czek, mia - łach jo, mia - łach mo - i - czek

co mi go u - krod Jo - ni - czek, co mi go u - krod Jo - ni - czek.

101. Powiadajóm ludzie...

20"♩=114

Tomasz Wałach, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Po - wia - da - jóm lu - dzie, że mom szwar - ne sza - ty, dyć jo

mom ga - la - ty, dyć jo mom ga - la - ty, sa - me pie - kne ła - ty

102. Hejże chłopcy...

15"♩=96

Agata Szafranek, Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Hej - że chłop - cy co ro - bi - cie, hej - że chłop - cy co ro - bi - cie,

cze - mu wy sie nie że - ni - cie, cze - mu wy sie nie że - ni - cie.

103. Moja mamuliczko...

26" ♩ = 90

Renata Krszlik, Karwina-Nowe Miasto,
(Śląskie Śpiewanie-24.04.2002)

Mo - ja ma - mu - licz - ko stra - szu - je mie wno - cy cho - dzu - jóm tu ku mnie

4
od sóm - sia - da syn - cy, na o - kryn - ko pu - ka - jóm,

7
wys - pać se mi nie da - jóm.

104. Znóm jednego ptozka w lesie

32" ♩ = 78

Dorota Martynek, Mosty koło Jabłonkowa
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Znóm jed - ne - go ptoz - ka wle - sie, ma - lo - wa - ne waj - ca nie - sie,

7
je - dno bia - łą, dru - gie sza - re, je - dno bia - łą, dru - gie sza - re.

105. Rada śpiwóm...

10" ♩ = 96

Teresa Szkandera, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Ra - da śpiw - óm, ra - da jem, ra - da pie - knie tań - cu - jem, ra - da pie - kne

6
kro - wy móm, nie ra - da ich cho - dzy - wóm.

106. Zachodzi słónczko miyndzy lasy...

40" ♩=60

Teresa Szkandera, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Za - ch - dzi słó - necz - ko miyn - dzy la - sy, za - cho - dzi słó - necz - ko
miyn - dzy la - sy, już mie w tej Orło - wej, już mie w tej Orło - wej nic nie cie - szy.

107. Kozoka bych tańcowala

21" ♩=114

Teresa Szkandera, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Ko - zo - ka bych tań - co - wa - ła, ko - zo - ka mi grej - cie, Do - wa - li mi
kie - re - go jo be - dym chia - ła, te - go wy mi dej - cie.
piyr - sze - go, jo nie pój - dym za nie - go, bo ty - yn
piyr - szy bar - dzo - o pysz - ny, jo nie pój - dym za nie - go.

108. Nie byde sie żenil...

30" ♩=96

Artur Heinz, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Nie by - de sie że - nił, bo mi ba - by nie trza, ra - czej se jo
ku - pim, ra - czej se jo ku - pim, po - rzón - dne - go wiep - rza.

109. Od buczka, do buczka listek drobny

36" $\text{♩} = 120$ Barbara Janiczek, Orłowa - Lutynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Od bucz - ka, do bucz - ka lis - tek drob - ny. Jeś - liś do - bry,
Po - wiedz mi sy - ne - czku, jeś - liś do - bry?

7
to przidź ku mnie, do - sta - niesz gym - bul - ki wie - czór u mnie.

110. Kaj jedziesz Janiczku, na wronym kóniczku...

33"

Agata Branny, Wédrynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Kaj je - dziesz Ja - nicz - ku, na wro - nym kó - nicz - ku, do da - le - ki - j kra - i - ny?

5
Weż - że i mie zso - bóm, ra - da je - chać zto - bóm, do da - le - ki - j kra - i - ny.

111. Na skraju w zielonym lesie...

34" $\text{♩} = 85$ Agata Branny, Wédrynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Na skra - ju wie - lo - nym le - sie, cie - cze wo - da roz - ly - wo sie,

5
jo se do nij dzi - wa - ła, swój wió - ne - czek wi - dzia - ła.

112. Bialo lelijo, czemu nie kwitniesz?

30" $\text{♩} = 144$ Agata Waclawik, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Bia - to le - li - jo, cze - mu nie kwit - niesz? ni móm zcze - go wió - n - ka wić,

9
oj ni mosz, ni mosz wca - łym Bu - kow - cu, do ko - go stów - ka prze - mó - wić.

113. Stała sie tako przyczina...

13" ♩=110

Maciej Cymorek, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Sta - ła sie ta - ko przy - czy - na, sta - ła sie ta - ko przy - czy - na,

7
szła rech - tor - ka do Cie - szy - na, szła rech - tor - ka do Cie - szy - na.

114. Jeszczeh nie widziol...

30" ♩=150

Krystian Heczko, Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Jesz - czech nie wi - dziol ta - ki - go gno - ja jak ta dzie - lu - cha co ma być mo - ja.

10
Przez las, przez da - le - ki po - le, wróć sie po - cie - szy - ni mo - je, wróć sie ku mniespać.

115. Czerwony, modry rojownik...

21" ♩=91

Agata Wacławik, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Czer - wo - ny, mo - dry ro - jow - nik, czer - wo - ny, mo - dry ro - jow - nik,

9
trzi - sta pa - choł - ków, trzi - sta pa - choł - ków, trzi - sta pa - choł - ków na Gnoj - nik.

116. Jakech był młodzieńcem...

26" ♩ = 166

Jan Pieter, Trzyniec
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Ja - kech był mło - dzień - cem, cho - dzi - tech pod wień - cem, cho - dzi - tech pod wień - cem
 7 pod zie - ló - nym. Ja - kech sie o - że - nił, wió - nek mi sie zmie - nił,
 13 cho - dzi - tech wczop - czy - sku o - kla - pio - nym.

117. Komu dobrze, temu dobrze...

14" ♩ = 120

Jan Pieter, Trzyniec
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Ko - mu do - brze, te - mu do - brze, a - le mnie nie bar - dzo, a - le mnie nie
 6 bar - dzo. Le - ża - tem za pie - cem, cie - le na mnie wła - zło, wła - zło.

118. Po tej stronie jeziora...

18" ♩ = 133

Dorota Martynek, Mosty koło Jabłonkowa
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

8 Po tej stró - nie je - zio - ra, sto - i lip - ka zie - ló - na, ej sto - i,
 sto - i, li - pe - czka zie - ló - na, na niej sie - dzóm pta - szko - wie.

119. Zachodzi słoneczko za Kozubowóm...

41" $\text{♩} = 119$ Katarzyna Kaczyńska, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

7 Za - cho - dzi sło - necz - ko za Ko - zu - bo - wóm, cze - mu cie Ja - nicz - ku,

13 cie - bie ra - da móm, 1. po świe - cie wyn - dru - jesz, 2. je - ny o - bie - cu - jesz,

że sie mi na - wró - cisz zda - le - kich stron. zda - le - kich stron.

120. Powiedz mi ma mila...

20" $\text{♩} = 144$ Dorota Martynek, Mosty koło Jabłonkowa
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

8 Po - wiedz mi ma mi - ła, roz - mi - ła, jak sie tam do dwor - ku cho - dzy -

8 wo, jak sie tam do dwor - ku dos - ta - niesz.

121. Świyci mi miesiόνczek...

29" $\text{♩} = 119$ Henryk Waloszek, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

7 Świ - ci mi mie - sión - czek na ro - gu koś - cio - ła, po - wiedz mi

ma mi - ła, mo - ja roz - to - mi - ła, kie - dy be -

11 1. dziesz mo - ja? 2. dziesz mo - ja?

122. Na fojtowej roli...

27" $\text{♩} = 107$ Radka Brzeżena, Lutynia Dolna
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Na foj - to - wej ro - li stu - dziy - necz - ka sto - i.

8
Nie wi - da - ać, nie sły - chać,

13
ko - cha - necz - ki mo - ji.

123. Starego jej dali...

21" $\text{♩} = 91$ Ewa Farna, Wédrynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Sta-re-go jej da-li, za sta-re-go po-szła, sta-ry be-dzie ro-bił, ó-na be-dzie

8
ro - sła, sta - ry be - dzie ro - był, na ka - wa - tek chle - ba,

13
ó - na be - dzie ro - sła, do sa - me - go nie - ba.

124. Jakech jo te kónie pasal...

22" $\text{♩} = 93$ Gabriel Kopieć, Trzyniec,
(Śląskie Śpiewanie- 24.04.2002)

Ja - kech jo te kó - nie pa - sał, przy - szła na mnie drze - mo - ta,

6
drze - mo, drze - mo, drze - mo - ta, wła - zły kó - nie do ży - ta.

125. Skakał kozioł po ławie...

29" $\text{♩} = 99$ Gabriel Kopeć, Trzyniec
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Ska - kał ko - zioł po ła - wie, tyn - dy - ry - dy - dum, Ka - ta - rzy - nie po gło - wie,
7
tyn - dy - ry - dy - dum, Kaś - ka wzié - ła ki - ja - ka, tyn - dy - ry - dy -
12
tam - da - ra - da, i wy - gna - ła ko - zioł - ka, tyn - dy - ry - dy - dum.

126. Miałach jo galana godziniorza...

31" $\text{♩} = 93$ Zespół „Torka”, Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Mia - łach jo ga - la - na go dzi - nio - rza, co ro - bił go - dzi - ny dło cy - so -
8
rza, te go - dzi - ny, nie chca - ły iść,
13
mia - łach jo ga - la - na, już ni móm nic.

127. Pasię, pasię owczarzycek w lesie

11" $\text{♩} = 76$ Zespół „Gizdy”, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Pa - się, pa - się ow - cza - rzy - czek wle - sie, kie - ry mu tam śnio - da - ni po - nie - sie.

128. Hej w lesie na pasiece

12" $\text{♩} = 120$ Zespół „Gizdy”, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Hej wle - sie na pa - sie - ce, tam dzie - wecz - ka tro - we sie - cze,
5
ku - ku - ku, ku - ku - ku, wczor - nym le - sie na bu - ku.

129. Żodyn synek w kolónije...

39" $\text{♩} = 148$ Zespół „Dziolchy i syncey z kolónije” Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Żo - dyn sy - nek zko - ló - ni - je ciyn - żko ro - bić nie by - dzie, czy wprziro - dzie, czy wgos
11 po - dzie, tam go i - ny wi - dzi - cie. Cho - dzi a zga - nio, _____ co - sik
20 do żra - nio, _____ a jak ni - gdzi nic nie nón - dzie to i - dzie ku cha - tu - pie.

130. Słónczko już zaszło...

26" $\text{♩} = 97$ Jolanta Kowalczyk, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Słó - ne - czko już za - szło za las ka - li - no - wy,
5 stra - ci - łach jo wió - ne - czek _____ roz - ma - ry - jó - no - wy. no - wy.
1. 2.

131. Pod naszymi łokny łorzec zielóny...

20" $\text{♩} = 108$ Mateusz Łuński, Nawście
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Pod na - szymi ło - kny ło - rzec zie - ló - ny, pod na - szym ło - knym
7 ło - rzec zie - ló - ny. Hej, hej, ło - rzec zie - ló - ny.

132. W Cieszynie na szysztoście...11" $\text{♩} = 88$ Jakub Czudek, Nawskie
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

WCie - szy - nie na szysz - to - cie, mu - zy - czka tam
gra - je, pó - dy - my se po - dzi - wać, któż to tam tań - cu - je.

133. Szantarzi, szantarzi...16" $\text{♩} = 135$ Jakub Szafranek, Karwina-Nowe Miasto,
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Szan - ta - rzi, szan - ta - rzi, co że - ście zro - bi - li,
że - ście do Ha - wie - rzi wo - stra - wie strze - la - li.

134. Szła dziewczyna na wodziczke...36" $\text{♩} = 173$ Izabela Broda, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Szła dziew - czy - na na wo - dzicz - ke, po - błon - dzi - ła wle - sie, spo - taka - ła tam
be - dna - rzi - czka, co o - bryn - cze nie - sie. Mi - fy be - dna - rzi - czku, jo was pie - knie
n sie nie wy - mó - wił, swo - je - go rzy
pro - szym, pod - bij - cie mi kó - ne we - czke co wniej wo - de no - szym.
mio - sła, po - wy - bi - joł, po - wy - bi - joł, aż sie zie - mia trzyn - sła.

135. Stoi na łónce olszyna...

21" ♩=120

Dominika Letocha, Orłowa - Lutynia
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Sto - i na łón - ce ol - szy - na, sto - i na łón - ce ol - szy - na,
 8 pod tó m ol - szy - nóm dziew - czy - na, pod tó m ol -
 12 szy - nóm dziew - czy - na.

136. Niejeden myśliwy całóm noc poluje...

33" ♩=88

Agata Kowalczyk, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 24.04.2002

Nie - je - den mys - li - wy ca - łóm noc po - lu - je,
 4 A jak nic nie znaj - dzie, bar - dzo sie fra - su - je. Aj - aj - jaj,
 co za przy - czi - na, że w tym na - szym le - sie, zwie - rzy - ny nie ma.

136b. Niejeden myśliwy całóm noc poluje...

Cyt. za: Józef Wierzoń: Śpiewamy wszyscy.
Śpiewnik popularny dla każdego. Czeski Cieszyn 1998, s. 8.

Nie - je - den my - śli - wy ca - łą noc po - lu - je, a jak nic nie nón - dzie, bar - dzo się fra
 8 su - je. Aj, ja - ja, co za przy - czi - na,
 13 że w tym na - szym le - sie zwie - rzy - ny ni ma.

137. Murorze, murorze...Maciej Cymorek, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200320" $\text{♩} = 180$

Mu - ro - rze, mu - ro - rze, co wy mu - ru - je - cie, po jed - nej

ce - giel - ce, po jed - nej ce - giel - ce, do do - mu kła - dzie - cie.

138. Kiedy jo szel...Bartłomiej Brzóska, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200330" $\text{♩} = 120$

Kie - dy jo szel przez tyn la - sek bo - ro - wy, jak i wzi - mie, tak i wle - cie zie - ló -

ny, a mie sie wszys - tko zdo, że sie na

mnie gnij - wo, to mo - ji po - cie - szy - ni.

139. Idzie łowczorz gróniem...Marian Buława, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

26"

I - dzie łow - czorz gró - niem, pod zie - ló - nym pió - rym, piór - ko

sie mu chwie - je, dzie - czyn sie mu śmie - je.

140. Stoi, stoi jedliczkaŁukasz Orszulik, Stonawa
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200319" $\text{♩} = 57$

Sto - i, sto - i je - dli - czka, pod je - dli - czkóm psze - ni - czka,

ze - że - ła jóm Ka - sia, co poz - zna - ła Ja - sia.

141. Skacze wróbel po desce...10" $\text{♩} = 96$ Krystyna Pékala, Stonawa
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Ska - cze wró - bel po des - ce, szy - je but - ki Te - res - ce,
 Te - res - ka sie ra - du - je, że se but - ki o - bu - je.

142. Za stodołom na rzyce...18" $\text{♩} = 120$ Krystyna Pékala, Stonawa
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Za sto - do - łom na rzy - ce, pas - ła Han - ka
 ka - czy - ce, ka - czy - ce, pas - ła Han - ka ka - czy - ce.

143. Ani piwa, ani wina, ani gorzoleczki8" $\text{♩} = 120$ Kapela góralska „Zorómbek”, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

A - ni pi - wa, a - ni wi - na, a - ni go - rzo - ła - czki,
 nie mo - gym sie na - mi - ło - wać, mo - jej ga - ła - ne - czki.

143b. Wiązanka beskidzka8" $\text{♩} = 120$ Kapela góralska „Zorómbek”, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

A jak jo se u - wez - nym, ka - to - lic - kym nie wez - nym,
 wez - nym jo se lu - ter - ke, be - dym mieć jak wpu - deł - ku.

143c. Wiązanka beskidzkaKapela góralska „Zorómbek”, Czeski Cieszyń
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200312" $\text{♩} = 120$

Lu - dzie pój - dóm zmia - sta, be - dóm sie py - ta - li, coś - cie nóm tu za go - rzał - ka,
coś - cie nóm tu za go - rzał - ka,

143d. Wiązanka beskidzkaKapela góralska „Zorómbek”, Czeski Cieszyń
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200312" $\text{♩} = 70$

A cze - muß ty Rej - na, Rej - na, Rej - na, Rej - na,
iz - by nie za - mio - ła, iz - by nie za - mio - ła.

144. Za naszymi lokny zogródeczka...Natalia Czader, Wédrynia
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200318" $\text{♩} = 106$

Za na - szy - mi ło - kny zo - gró - decz ka, za na - szy - mi ło - kny zo - gró - decz
ka, a wtej zo - gró - decz - ce, a wtej zo - ró - decz - ce ja - bło - ne - czka.

145. Za stodołóm słońce wschodzi...Aneta Zagora, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200335" $\text{♩} = 83$

Za sto - do - łóm słoń - ce wscho - dzi, a mój mi - ły kó - nia wo - dzi,
Ej kó - nia, kó - nia, bran - ne - go, wsia - daj ma mi - ła na nie - go.

146. U naszego pana...

26" $\text{♩} = 117$ Marian Mazur, Miłków
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

U na - sze - go pa - na, zna - la - zła sie biy - da,

a po - stał jóm nasz pón ta - ta na

spa - cer do Ży - da.

147. Wyglóndała z okienka...

25" $\text{♩} = 63$ Zespół „Gizdy”, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Wy - glón - da - a zo - kien - ka, za - wo - ła - ła ta - tul - ka, ta - tul - ku, ta - tul - ku,

nie dej - cie mie brać, już nie dar - mo ce - recz - ko już mu - sisz je - chać.

148. Za wodóm, za wodóm...

24"

Zespół „Gizdy”, Karwina - Nowe Miasto
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Za wo - dóm, za wo - dóm u po - to - ka, bi - ły sie dwie dzieł - chy o wo - ja -

ka. Wo - jok im po - wia - do nie bij - cie sie,
Ta je - dna prze - pa - dła u - cie - kła precz,

za pie - cem ga - la - ty po - dziel - cie sie.
ta dru - ga krzy - czy znów, jo ni mm nic.

149. Czerwone jabłuszko...

Natalia Hasan, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200322" $\text{♩}=115$

5 Czer - wo - ne ja - błu - szko po sto - le sie ku - lo,
jesz - cze sie mój sy - nek po dzie - dzi - nie tu - ło, po dzie - dzi - nie tu - ło.

150. Chłopek ci ja, chłopek

Wojciech Kadłubiec, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200323" $\text{♩}=94$

6 Chło - pek ci ja, chło - pek, wpo - lu so - bie o - rze, wszy - stko mi sie
do - brze dzie - je, chwa - ła to - bie Bo - że, wszy - stko mi sie
10 do - brze dzie - je, chwa - ła to - bie Bo - że.

151. Hejże już nasz Jasineczek...

Ester Kaleta, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200333" $\text{♩}=87$

Hej - że już nasz Ja si - ne - czek do dó - mu je - dzie, był ón wle - sie ma - lo - wa - ne
7 lej - ce po - wie - zie. Je - dzie, je - dzie, je - dzie pro - sto
12 mie - dzóm, gdzie za ma - łym ło - kie - necz - kiym pan - ny sie - dzóm.

152. Szumi dolina, szumi gróń...

Sylwia Siedlaczek, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 23.04.200331" $\text{♩}=62$

Szu - mi do - li - na, szu - mi gróń, szu - mi do - li - na,
7 szu - mi gróń, pa - sie tam ow - ce, mi - ły mój.

153. Ho, ho, ho, na gróńczku wesoło...

Krystian Heczko, Jabłonków
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

21"

Ho - ho, ho - ho, na gró - nicz - ku wie - sio - ło, bie - ga - jóm se
zpisz - czał - ka - mi, gaj - da - mi a skrzy - pecz - ka - mi, bo sie Han - ka wy - do - wo.

154. Wczora była niedzieliczka...

Lutynia Górna (badania grupowe),
12.04.2002

42" ♩ = 120

Wczo - ra by - ła nie - dzie - licz - ka, dzi - sio smu - tny dziyń, —
roz - bo - ła - ła mie gło - wi - czka na ca - ły ty - dzień.
Gło - wi - czka mie roz - bo - ła - ła, o - czka
żech se wy - pła - ka - ła na ca - ły ty - dzień.

155. Doliny, doliny, doliny...

Lutynia Górna (badania grupowe),
12.04.2002

25"

Do - li - ny, do - li - ny, do - li - ny, kaj sie mi po - dziy - wo mj mi - ły,
ho - re do - li - ne - czke, zby - ro zie - li - ne - czke, na mo -
jóm bo - le - snóm gło - wi - czke.

156. Za górami, za lasami...

Lutynia Górna, (badania grupowe),
12.04.2002

16" ♩ = 86

Za gó - ra - mi, za la - sa - mi, tań - co - wa - ła
Mał - go - rzat - ka zgó - ra - la - mi, za dwa ta - lar - ki, za dwa.

157. Płyniesz Olzo

Badania grupowe, Lutynia Górna
12.04.200228" $\text{♩} = 180$

Musical score for 'Płyniesz Olzo' in 3/8 time. The melody is written on a single staff with a treble clef. The lyrics are: Pły - niesz Ol - zo, po do - li - nie pły - niesz jak przed la - ty, ta - kie sa - me na twym brze - gu kwi - tną wio - sną kwia - ty, kwia - ty. The score includes a repeat sign with first and second endings.

Pły - niesz Ol - zo, po do - li - nie pły - niesz jak przed la - ty,
ta - kie sa - me na twym brze - gu kwi - tną wio - sną kwia - ty, kwia - ty.

158. Szumi jawór, szumi...

Badania grupowe, Lutynia Górna
12.04.200239" $\text{♩} = 74$

Musical score for 'Szumi jawór, szumi...' in 4/4 time. The melody is written on a single staff with a treble clef. The lyrics are: Szu - mi ja - wór, szu - mi i szu - mi o - si - ka, nig - dy nie za - gi - nie gó - ral - sko mu - zy - ka, gó - ral - sko mu - zy - ka i gó - ral - ski gra - ni, ni - gdy nie za - gi - nie wBe - ski - dach śpiy - wa - ni, gó - ral - sko mu - zy - ka i g - ral - ski gra - ni, ni - gdy nie za - gi - nie wBe - ski - dach śpiy - wa - ni. The score includes a repeat sign with first and second endings.

Szu - mi ja - wór, szu - mi i szu - mi o - si - ka, nig - dy nie za - gi - nie
gó - ral - sko mu - zy - ka, gó - ral - sko mu - zy - ka i gó - ral - ski gra - ni,
ni - gdy nie za - gi - nie wBe - ski - dach śpiy - wa - ni, gó - ral - sko mu - zy - ka
i g - ral - ski gra - ni, ni - gdy nie za - gi - nie wBe - ski - dach śpiy - wa - ni.

159. Mateczko kochana...

Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.200220" $\text{♩} = 72$

Musical score for 'Mateczko kochana...' in 4/4 time. The melody is written on a single staff with a treble clef. The lyrics are: Ma - te - czko ko - cha - na, nad wszy - stko na świe - cie, ży - łem zto - bą szczé - śliw ja - ko ma - ła dzie - cie, ja - ko ma - ła dzie - cie. The score includes a repeat sign with first and second endings.

Ma - te - czko ko - cha - na, nad wszy - stko na świe - cie, ży - łem zto - bą szczé - śliw
ja - ko ma - ła dzie - cie, ja - ko ma - ła dzie - cie.

160. Ojcowski dom

33" $\text{♩} = 71$ Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.2002

Oj-co-wski dom to i-stny raj, dar Oj-ca nie-bie-skie-go, cho-ciaż byś
 prze-szedł ca-ły świat, nie znaj-dziesz piék-niej-sze-go, cho-ciaż byś
 prze-szedł ca-ły świat, nie znaj-dziesz piék-niej-sze-go.

161. Jadą, jadą dzieci drogą...

15" $\text{♩} = 96$ Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.2002

Ja dą, ja - dą dzie-ci dro-gą, sio-strzy-czka i brat,
 i na-dzi-wić się nie mo-gą ja-ki pié-kny świat.

162. Tych gródeckich weteranów...

16" $\text{♩} = 113$ Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.2002

Tych gró-dec-kich we-te-ra-nów, każ-dy zna tych pa-nów,
 a wstęp tyl-ko się tu pla-ci dwa-dzie-ścia ha-le-ży,
 1. bo to co nie-dzie-la jest za-ba-wy wie-la, 2. bo się tak na-le-ży już.

163. Powiedział mi jeden chłopiec...

26" $\text{♩} = 93$ Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.2002

Po-wie-dział mi je-den chłó-piec, że nie u-miem chle-ba
 na-piec, Cie-szyn, O-pa-wa, Fry-dek, O-strawa, chle-ba na-piec.

164. Szóstke dała...12" $\text{♩} = 113$ Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.2002

Szó - stke da - ła co - by tań - co - wa - ła, szó - stke wzy - ni ó - na sto - i wsie - ni,
 9
 szó - stke da - ła co - by tań - co - wa - ła, szó - stke wzy - ni, ó - na sto - i tam.

165. Z tamtej strony wody...25" $\text{♩} = 187$ Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.2002

Z tam - tej stró - ny wo - dy _____ sto - i chło - piec mło - dy, _____
 9
 _____ że - bych go do - sta - ła, _____ po - ści - ła bych śro - dy. _____

166. Helo, helo, Helenko...

20"

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

(♩) He - lo, he - lo He - len - ko, ja - ko ci sie pa - sie? mie sie do - brze pa -
 4
 sie, te - bie nie wiem ja - ko? he - lo, he - lo, He - len - ko.

167. Żegnał góral swą dziewczynę...17" $\text{♩} = 98$ Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.2002

(♩) Że - gnał gó - ral swą dziew - czy - né, gdy szedł wświat da - le -
 8
 ki, by - waj zdro - wa, mo - ja lu - ba, że - gnam cię na wie - ki.

168. Piękna Alfreda...

Władysław Cieślak (ur.1926), Gnojnik
21.02.200221" $\text{♩} = 171$

Pi - kna Al - fre - da po - szła do la - su, na ślu - bny wia - nek na - zbie - rać róż, wtem
 10
 mło - dy strze - lec wy - je - chał zła - su, ze - sko - czył zko - nia, ści - szał jej dłoń.

169. Gdybyś ty był dobry...

Aniela Kupiec (ur.1920), Nydek
15.11.200217" $\text{♩} = 99$

Gdy - byś ty był do - bry, sy - ne - czku na - do - bny, po - mógł byś mi woł - ki paść,
 8
 a - le tyś je szel - ma, le - żysz do po - ted - nia, a jo mu - szym sa - ma - paść.

170. Świeć mi miesiączku...

Teresa Pieter (ur.1936), Bukowiec
29.11.200216" $\text{♩} = 169$

Świeć mi mie - siąc - ku, _____ do na - szyj sie - ni, _____
 9
 cza - kaj na mnie szwar - ne dziyw - czyn aż do je - sie - ni.

171. Zabieroj, zabieroj młody panie...

Teresa Pieter (ur.1936), Bukowiec
29.11.200218" $\text{♩} = 120$

Za - bie - roj, za - bie - roj mło - dy pa - nie, za - bie - roj ze so - bóm swe ko - cha - nie,
 5
 kó - nicz - ki sóm o - sio - dła - ne, za - bierz zso - bóm swe ko - cha - nie,
 9
 za - bie - roj, za - bie - roj mło - dy pa - nie, za - bie - roj ze so - bóm swe ko - cha - nie.

176. Siedziała Andulka na białym kamieniu...15" $\text{♩} = 112$ Teresa Pieter (ur.1936), Bukowiec
29.11.2002

Sie - dzia - ła An - dul - ka na bia - łym ka - mie - niu, roz - pu -

ści - ła wło - sy, roz - pu - ści - ła wło - sy po pra - wym ra - mie - niu.

177. Zielony mosteczek...20" $\text{♩} = 84$ Mateusz Brzóska, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Zie - ló - ny mos - te - czek u - gi - no sie, zie - ló - ny mos - te - czek u - gi - no sie,

trów - ka na nim roś - nie, zie - le - ni sie, trów - ka na nim roś - nie, zie - le - ni sie.

178. Barani, barani...14" $\text{♩} = 69$ Patrycja Sikora, Gnojnik
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

Ba - ra - ni, ba - ra - ni, po - ni - żej ło - pu -

chu, ści - noł se chłop je - dle, śpiy - woł se hu, hu, hu.

179. Kiero baba długo lygo...22" $\text{♩} = 98$ Wojciech Kadłubiec, Czeski Cieszyn
Śląskie Śpiewanie, 23.04.2003

(#) Kie - ro ba - ba dłu - go ly - go, ta sie ra - da zchło - pym gníy - wo,

ta - kóm ba - be trze - ba sprze - dać, nie by - dzie to moc kosz - to - wać.

Dodatki

Tabela 1

Liczba ludności zamieszkująca Cieszyn od roku 1624 do początku XIX wieku

Rok	Liczba mieszkańców	Struktura ludnościowa
1624	262	93% — rzemieślnicy 3% — handlujący 3% — urzędnicy
1653	451	—
1720	287	45% — rzemieślnicy 21% — handlujący
1752	517	89% — rzemieślnicy 4% — handlujący
1772	203	—
Początek XIX wieku	4 025	—

Źródło: F. Popiołek: *Dzieje Cieszyna z ilustracjami*. Cieszyn 1916, s. 69.

Tabela 2

Liczba ofiar okupacji hitlerowskiej na Zaolziu 1939—1945

Przyczyna śmierci	Ogółem	Polacy		Czesi		Żydzi		Narodowość nieustalona	
		liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Obozy koncentracyjne, więzienia	3 750	1 000	27	150	4	2 500	66	100	3
Egzekucje, mordy masowe	160	140	88	10	6	—	—	10	6
W czynnej walce z faszyzmem	190	160	84	20	11	—	—	10	5
Z innych przyczyn	300	190	63	60	20	—	—	50	17
Ofiary stalinizmu	250	240	96	10	4	—	—	—	—
Polegli w wojsku niemieckim	1 500	—	—	—	—	—	—	1 500	100
Razem	6 150	1 730	29	250	4	2 500	66	1 670	27

Źródło: M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918—1945*. Katowice 1994, s. 176.

Tabela 3

Ludność polska na Zaolziu po II wojnie światowej

Miejscowość	Wszyscy obywatele	Ludność polska [%]
Jabłonków	31 091	39,8
Czeski Cieszyn	55 802	29,6
Bogumin	42 642	11,2
Frysztat	90 811	27,3
Razem	219 811	26,8

Źródło: U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 29.

Tabela 4

Skład socjalny obywateli CSR według narodowości (%)

Grupa zawodowa	Czesi	Słowacy	Ukraińcy	Polacy	Węgrzy	Niemcy
1921						
Robotnicy	67,0	56,1	43,6	83,0	56,4	67,2
Urzednicy	83,0	5,5	1,3	3,7	6,3	9,1
Inni i robotnicy najemni	24,7	38,4	54,6	13,3	37,3	23,7
1930						
Robotnicy	67,7	55,1	44,3	81,8	57,0	69,0
Urzednicy	9,1	6,8	2,5	3,8	4,0	8,7
Inni i robotnicy najemni	23,2	53,2	53,2	14,4	39,0	22,3
1950						
Robotnicy	48,5	48,8	34,7	73,2	56,7	89,6
Inni zatrudnieni	32,8	22,4	22,6	17,4	4,9	8,7
Rolnicy na wsi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inni	18,7	28,8	42,7	9,4	38,4	1,7
1961						
Robotnicy	51,7	52,0	62,6	62,7	52,8	83,0
Inni zatrudnieni	31,5	25,3	29,1	24,7	12,1	13,0
Rolnicy na wsi	13,6	15,2	6,0	5,6	31,5	1,7
Inni	3,2	7,5	2,3	7,0	3,6	2,3

Źródło: U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 30; podają za: G. Sokolová a kol.: *Soudobé tendence vývoje národnosti v ČSSR*. Praha 1987, s. 158.

Tabela 5

Skład narodowościowy w powiatach zaolziańskich

Narodowość	Karwina		W tym			
			Frydek Místek		Czeski Cieszyn	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Czeska	212 022	77,8	175 492	84,4	51 576	66,0
Polska	32 732	12,0	23 666	11,4	23 222	29,7
Słowacka	23 438	8,6	6 932	3,3	2 820	3,6
Niemiecka	617	0,2	213	0,1	67	0,1
Węgierska	1 517	0,6	276	0,1	92	0,1
Inne	2 258	0,8	686	0,3	393	0,5
Razem	272 591	100,0	207 272	100,0	78 171	100,0

Źródło: U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 31; podaję za: S. Zahradnik: *Polská národní skupina v Československu*. Maszynopis. Archiwum PZKO. Czeski Cieszyn.

Tabela 6

Rozmieszczenie Polaków w całej Czechosłowacji (lata 1961, 1970, 1980)

Okręg	1961		1970		1980	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Miasto stołeczne Praga	619	0,10	577	—	1 205	0,10
Środkowoczeski	406	0,10	435	—	1 175	0,10
Północnoczeski	1 647	0,20	1 714	0,20	3 545	0,30
Południowoczeski	213	—	197	—	702	0,10
Zachodnioczeski	819	0,10	816	0,10	895	0,10
Wschodnioczeski	550	—	1 031	0,10	2 532	0,20
Północnomorawski	61 625	3,80	58 772	3,30	55 169	2,85
Południomorawski	580	—	636	—	213	0,10

Źródło: S. Zahradnik: *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880—1991*. Trzyniec 1991, s. 22.

Tabela 7

Narodowość małżonka — dane 1980 r. (%)

Narodowość partnera	Teren Ostrawski	
	Polacy	Czesi
Czeska	43,5	80,0
Słowacka	3,2	7,5
Polska	52,4	10,7
Ukraińska	—	—
Niemiecka	—	—
Węgierska	—	—
Inna	0,9	1,8

Źródło: H. Rusek: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice 1997, s. 25.

Tabela 8

Ruch członków w PZKO w latach 1977—1989

Rok	Liczba kół na dzień 31 grudnia			Liczba członków		
	Karwina	Frydek Mistek	ogółem	kobiety	mężczyźni	ogółem
1977	54	40	94	11 906	11 516	23 422
1978	54	40	94	12 193	11 690	23 883
1979	54	40	94	12 337	11 768	24 105
1980	54	40	94	11 804	12 433	24 237
1981	54	40	94	11 920	12 388	24 308
1982	54	40	94	12 589	11 770	24 359
1983	54	40	94	12 567	11 711	24 278
1984	54	40	94	12 296	11 491	23 887
1985	54	40	94	12 341	11 360	23 701
1986	54	40	94	12 333	11 297	23 630
1987	54	40	94	12 303	12 194	23 497
1988	54	40	94	—	—	—
1989	54	40	94	—	—	—

Źródło: U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 133.

Tabela 9

Liczba i struktura wieku członków PZKO

Wiek	1978		1980		Wiek	1985	
	liczba	procent	liczba	procent		liczba	procent
Do 19 lat	1 964	8,2	2 961	12,2	15—25	4 920	20,8
20—29	4 898	20,5	4 801	19,6	26—35	4 388	18,5
30—39	3 499	14,7	3 511	14,5	36—45	3 423	14,4
40—49	3 187	13,3	3 169	13,1	46—55	3 041	12,8
50—59	4 112	17,2	4 050	16,7	56—65	3 751	15,8
60—69	3 148	13,2	3 035	12,5	66—75	2 516	10,6
70—79	2 498	10,5	2 261	9,3	76—85	1 482	6,3
Ponad 80	577	2,4	449	1,9	ponad 86	180	0,8
Razem	23 883		24 237			23 701	

Źródło: U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 133.

Tabela 10

Skład socjalny członków PZKO

Kategoria	Powiat Karwina		Frydek-Mistek		Ogółem	
	liczba	ogółem	liczba	ogółem	liczba	ogółem
Robotnicy	6 155	44,3	5 393	51,6	11 548	47,4
Inteligencja techniczna	2 484	17,9	1 238	11,8	3 722	15,3
Inteligencja humanistyczna	1 333	9,6	825	7,8	2 158	8,9
Niezatrudnieni	2 479	17,9	1 600	15,3	4 079	16,7
Uczniowie szkół zawodowych	450	3,2	547	5,2	997	4,1
Uczniowie szkół średnich	608	4,4	595	5,7	1 203	4,9
Studenci	377	2,7	275	2,6	652	2,7
Razem	13 886	22,2	10 473	15,7	24 359	19,4

Źródło: U. Kaczmarek: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993, s. 133.

Tabela 11

Rozwój Macierzy Szkolnej na Śląsku Cieszyńskim w latach 1907—1914

Wyszczególnienie	Rok						
	1907	1908	1909	1910	1912	1913	1914
Liczba kół	9,0	26,0	34,0	45,0	57,0	64,0	71,0
Liczba członków	1 263,0	2 645,0	1 362,0	3 558,0	4 539,0	4 668,0	5 144,0
Przeciętnie na jedno koło	—	101,3	93,0	79,1	79,6	72,6	75,0

Źródło: M. Fazan: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48—1920*. Wrocław—Warszawa 1983, s. 127.

Tabela 12

Szkoly Macierzy Szkolnej i TSL na Śląsku Cieszyńskim w latach 1904—1914

Wyszczególnienie	Rok szkolny		
	1904/1905	1909/1910	1913/1914
Gimnazja	1	2	2
Szkoly wydziałowe	3	2	3
Szkoly ludowe	—	11	11
Liczba uczniów	519	2 417	3 006
Przedszkola	2	11	19
Liczba dzieci	118	683	1 089

Źródło: M. Fazan: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48—1920*. Wrocław—Warszawa 1983, s. 129.

Tabela 13

Wkład Macierzy Szkolnej w rozwój czytelnictwa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1908—1916

Wyszczególnienie	Rok								
	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916
Liczba bibliotek i czytelni	17	49	59	48	54	62	68	—	—
Stan księgozbiorów	3 500	6 563	8 241	10 455	11 324	12 191	16 494	6 610	3 423
Liczba czytelników	562	1 010	1 305	1 578	1 604	1 483	1 552	455	355
Liczba wypożyczeń	4 150	6 474	8 845	12 008	14 683	15 602	17 731	2 377	2 156

Źródło: M. Fazan: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48—1920*. Wrocław—Warszawa 1983, s. 113.

Tabela 14

Składy kapel opisywane przez poszczególnych autorów

Autor	Skład kapeli
Alojzy Kopoczek	gajdy, skrzypce
	gajdy, cymbały
	skrzypce I (prym), skrzypce II (sekund), bas
Jan Kubisz	skrzypce, klarnet, bas, cymbały
Jan Tacina	klarnet Es, klarnet B, trąbka, puzon (trombon), skrzypce I, skrzypce II, kontrabas

Źródło: A. Kopoczek: *Kapele ludowe na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Nasza Ojcowizna*. Jednodniówka na 30-lecie Sekcji Folklorystycznej Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego. Czeski Cieszyn 1995, s. 457; J. Kubisz: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Cieszyn 1928, s. 30; J. Tacina: *Śląskie tańce ludowe*. T. 1: *Śląsk Cieszyński*. Bielsko-Biała 1981, s. 24.

Tabela 15

Pierwsze chóry na Zaolziu

Miejscowość	Rok założenia chóru	Kierownik/Założyciel chóru
Nawsie	1900	Jan Zientek
Bogumin	1904	Józef Płonka
Łazy Lutynia Górna Lutynia Dolna (kółko śpiewackie)	1908	Rudolf Halfar Jan Folber Wilhelm Greger
Orłowa Bystrzyca	1909	Karol Siwy Jan Lasota
Rychwałd	1910	Rudolf Siwek
Koszarzyska	1910	Jan Heczko
Karwina-Darków	1910	Jan Chmiel
Rychwałd (kwartet męski)	1911	
Gruszków	1912	Karol Siwek
Sucha Górna	1913	Karol Kokotek

Źródło: *Monografia śpiewactwa polskiego (na Śląsku Cieszyńskim) 1927—1967*. Red. E. Fierla. Czeski Cieszyn 1967, s. 12; *Na 40-lecie ChNP przy PZKO w Czechosłowacji. Statystyczne ujęcie występów ChNP*. 1965. Materiały Archiwalne dostępne w Archiwum ZG PZKO, Czeski Cieszyn.

Tabela 16

Ważniejsze wydarzenia związane z ruchem śpiewaczym na Zaolziu w okresie międzywojennym

Rok	Wydarzenie
1928	pierwsze kursy dyrygenckie
1928	masowy występ połączonych chórów z udziałem 800 śpiewaków na Krajowym Festynie Macierzy Szkolnej w Czeskim Cieszynie (dyrygent Jan Kisz)
1929	występ chóru męskiego TNP na Wszechsłowiańskim Zjeździe Śpiewaczym w Poznaniu
1933	chór akademicki „Jedność” występuje w czechosłowackiej rozgłośni Radia Praskiego
1934	pierwszy Konkurs Śpiewaczy
1935	drugi Konkurs Śpiewaczy
1936	złot Śpiewactwa Polskiego w Warszawie — chór męski, mieszany i połączone chóry ZPCh pod dyrekcją Emanuela Guziura oraz Rudolfa Wojnara zdobywają pierwsze miejsca w swych kategoriach
1937	jubileusz 10-lecia ZPCh złot Śpiewactwa Polskiego w Czechosłowacji (04.07.1937 r.)

Źródło: Materiały archiwalne ZG PZKO. Czeski Cieszyn.

Rys. 1. Śląsk Cieszyński przed rokiem 1920

Źródło: S. Zahradnik: *Polacy na Zaolziu 1920—1990. Krótki szkic historyczny*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czecho-Słowacji*. Katowice 1977.

Rys. 2. Śląsk Cieszyński w latach 1920—1938

Źródło: S. Zahradnik: *Polacy na Zaolziu 1920—1990. Krótki szkic historyczny*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czecho-Słowacji*. Katowice 1977.

Rys. 3. Śląsk Cieszyński w latach 1939—1945

Źródło: S. Zahradnik: *Polacy na Zaolziu 1920—1990. Krótki szkic historyczny*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czecho-Słowacji*. Katowice 1977.

Bibliografia

- Babiński G.: *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność. Zróżnicowanie religijne. Tożsamość*. Kraków 1997.
- Bahlcke J.: *Śląsk i Ślązacy*. Warszawa 2001.
- Bakala J.: *Śląsk Cieszyński w Średniowieczu (do roku 1450)*. W: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ostrawa—Praga 1992.
- Bartkowski B.: *Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy*. Kraków 1987.
- Bartmiński J.: *Dwie wersje tekstu pieśni ludowej: meliczna i recytacyjna*. „Pamiętnik Literacki” 1987, nr 2.
- Bartmiński J.: *O języku folkloru. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*. Wrocław 1973.
- Bartmiński J.: *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. T. 1: Kosmos. [Cz. 2]: Ziemia, woda, podziemie. Lublin 1999.
- Bartmiński J.: *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. T. 1: Kosmos: niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie. Lublin 1996.
- Basara J.: *Słownictwo polskich gwar Śląska na terenie Czechosłowacji*. Wrocław 1975.
- Bauman-Szulakowska J.: *Polska kultura muzyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim w latach 1922—1939*. Katowice 1994.
- Bazielich B.: *Strój ludowy w Polsce*. Warszawa 1997.
- Bazielich B.: *Z badań terenowych nad cieszyńskim haftem*. Katowice 1958.
- Bielawski L.: *Rytmika polskich pieśni ludowych*. Kraków 1970.
- Bielawski L.: *Strefowa teoria czasu i jej znaczenie dla antropologii muzycznej*. Kraków 1976.
- Bielawski L.: *Tradycje ludowe w kulturze muzycznej*. Warszawa 1999.
- Bielawski L.: *Wartość rytmiczna a tempo w zapisach melodii ludowych*. W: *Studia Hieronymo Feicht septuagenario dedicata*. Red. Z. Lissa. Kraków 1967.
- Bieniasz J.: *Śląsk Cieszyński*. Lwów 1938.
- Bobek P.: *Stan polskiego szkolnictwa ludowego w Księstwie Cieszyńskim*. „Głos Ludu Śląskiego” 1914.
- Bobrowska J.: *Rodzaje skal w melodiach śląskich pieśni ludowych ze zbioru Juliusza Rogera*. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej. VIII konferencja naukowa, 26—28 października 1995*. Wrocław 1996.
- Bobrowska J.: *Skala pentatoniczna w melodiach pieśni ludowych Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*. W: „Zeszyty Naukowe PWSM”. Nr 12. Red. J. Bobrowska. Katowice 1977.

- Bobrowska J.: *Zbójnictwo góralskie w polskiej pieśni ludowej*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Kubik. Katowice 1977.
- Bobrowska J.R.: *Polska folklorystyka muzyczna. Dzieje zbiorów i badań oraz charakterystyka cech stylistycznych polskiej muzyki ludowej*. Katowice 2000.
- Bogocz I.: *Jazyk a jeho dynamika. V: Polská národní menšina na Těšinsku v České republice*. Red. D. Kadłubiec. Ostrava 1997.
- Bogocz I.: *Jazyková komunikace mládeže na dvojjazyčném území českého Těšínska*. Ostrava 1992.
- Bogocz I.: *Język jako czynnik zachowania tożsamości etnicznej (na przykładzie najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu)*. W: „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną i regionalną*. Red. I. Bukowska-Floreńska, współdziałł H. Rusek. Katowice 1997.
- Bogoczová I.: *Świadomość i kompetencja językowa najmłodszej generacji Polaków na Zaolziu*. Ostrava 1996.
- Broda J.: *Drugi po Kolbergu*. „*Śpiew w Szkole*” 1960, nr 2.
- Broda J.: *Materiały do dziejów Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim i Państwie Pszczyńskim w XVI i XVII wieku*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Katowice 1992.
- Brożek L.: *Bracka studnia*. „*Zwrot*” 1952, R. 4, nr 6.
- Brożek L.: *Robert Zanibal — zapomniany pisarz — folklorysta*. „*Zaranie Śląskie*” 1972, z. 3.
- Brożek L.: *Tradycje ludoznawcze na Śląsku Cieszyńskim*. „*Zaranie Śląskie*” 1959, z. 1.
- Bubik E., Rosner E.: *Jan Tacina*. W: *Muzycy Ziemi Cieszyńskiej*. „*Głos Ziemi Cieszyńskiej*” 1967, nr 7.
- Buława E.: *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1997.
- Buława E., Danel R.: *Świt nad Olzą*. Cieszyn 1988.
- Buszko J.: *Przemiany kapitalistyczne na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Historia Polski*. Red. Ż. Kormanowa. T. 3: 1850/1864—1918. Cz. 1: 1850/1864—1900. Warszawa 1963.
- Bystroń J.S.: *Artyzm pieśni ludowej*. Poznań 1921.
- Bystroń J.S.: *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*. T. 1. Kraków 1934.
- Bystroń J.S.: *Polska pieśń ludowa*. Kraków 1920.
- Chlebowczyk J.: *Cieszyńskie szkice historyczne. Kiedy sól była droższa od złota i krwi*. Katowice 1984.
- Chlebowczyk J.: *Główne problemy i etapy stosunków polsko-czeskich na Śląsku Cieszyńskim w XIX i na początku XX wieku (do roku 1914)*. Katowice 1961.
- Chlebowczyk J.: *Kształtowanie się świadomości i początków ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. „*Kwartalnik Historyczny*” 1959, nr 2.
- Chlebowczyk J.: *O małżeństwach mieszanych*. „*Kalendarz Cieszyński*” 1986.
- Chlebowczyk J.: *Śląsk nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice 1971.
- Chlebowczyk J.: *Świadomość społeczna i narodowa na Śląskiu Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku*. Katowice—Kraków 1966.
- Chlebowczyk J.: *Wybory i świadomość społeczna na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX wieku. Przyczynek do badań nad kształtowaniem się świadomości i aktywności społecznej w okresie kapitalizmu*. Katowice—Kraków 1966.
- Chomiński J., Wilkowska-Chomińska K.: *Formy muzyczne*. T. 3: *Pieśń*. Kraków 1974.
- Chorąży B.: *Najstarsze dzieje Śląska Cieszyńskiego (od paleolitu do średniowiecza)*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*. Cieszyn 2001.

- Chybiński A.: *O metodach zbierania i porządkowania melodii ludowych*. „Lud” 1907, nr 13.
- Chybiński A.: *O polskiej muzyce ludowej. Wybór prac etnograficznych*. Kraków 1961.
- Cieszyn. *Zarys rozwoju miasta i powiatu*. Red. J. Chlebowczyk. Katowice 1973.
- Cinciała A.: *Pamiętnik dra Andrzeja Cinciały, notariusza w Cieszynie (1825—1898)*. Katowice 1931.
- Cinciała A.: *Przysłowia, przypowieści i ciekawsze zwroty językowe ludu polskiego na Śląsku w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1855.
- Czapliński M.: *Śląsk w II połowie XIX i na początku XX wieku*. W: *Historia Śląska*. Red. M. Czapliński. Wrocław 2002.
- Cząstka B.: *Gwary Zaolzia*. Katowice 1984.
- Czekanowska A.: *Akt wykonania muzycznego a tożsamość etniczna*. W: *Muzykolog wobec dzieła muzycznego. Zbiór prac dedykowanych doktor Elżbiecie Dziębowskiej w siedemdziesiątą rocznicę jej urodzin*. Kraków 1999.
- Czekanowska A.: *Etnografia muzyczna. Metodologia i metodyka*. Warszawa 1971.
- Czekanowska A.: *Główne kierunki i orientacje etnomuzykologii współczesnej. Refleksje metodologiczne*. Warszawa 1983.
- Czekanowska A.: *Instrumenty analizy literackiej a interpretacja słowiańskiej pieśni ludowej*. „Muzyka” 1993, nr 3—4.
- Czekanowska A.: *Ludowe melodie wąskiego zakresu w krajach słowiańskich. Przegląd dokumentacji źródłowych, próba klasyfikacji metodą taksonomii wrocławskiej*. Warszawa 1972.
- Czekanowska A.: *Muzyka ludowa z perspektywy jej uwarunkowań i oddziaływań społecznych*. „Muzyka” 1975, nr 3.
- Czekanowska A.: *Pathways of Ethnomusicology. Selected essays*. Ed. P. Dahlig. Warszawa 2000.
- Czekanowska A.: *Podstawowe zagadnienia etnomuzykologii słowiańskiej*. „Muzyka” 1972, nr 3.
- Czekanowska A.: *Problematyka badań nad przeobrażeniami pieśni ludowej we współczesności*. „Muzyka” 1974, nr 2.
- Czekanowska A.: *W poszukiwaniu tożsamości źródła. Dyskurs muzyczny czy komentarz na jego temat (uwagi etnomuzykologa)*. W: *Affetti musicologici. Księga pamiątkowa z afektem ofiarowana profesorowi Zygmuntowi Marianowi Szwejkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*. Red. P. Poźniak. Kraków 1999.
- Czernik S.: *Polska epika ludowa*. Wrocław 1958.
- Czernik S.: *Stare złoto. O polskiej pieśni ludowej*. Warszawa 1962.
- Czubala D.: *O znaczeniu sytuacji folklorystycznej*. „Literatura Ludowa” 1983, nr 4.
- Dahlig P.: *Muzyka ludowa we współczesnym społeczeństwie*. Warszawa 1987.
- Damborský J.: *Gwara czesko-cieszyńska*. W: *Z badań porównawczych języków oraz dialektów słowiańskich i niesłowiańskich na ziemiach nadodrzańskich*. Red. J. Brzeziński. Zielona Góra 1992.
- Danel R.: *Folklorystyka ziemi cieszyńskiej*. W: *Płyniesz Olzo... Zarys kultury materialnej ludu cieszyńskiego*. Red. D. Kadłubiec. T. 1. Ostrawa 1970.
- Dembiniok M.: *Zarys kultury ludowej Śląska Cieszyńskiego*. Cieszyn 1993.
- Długajczyk E.: *Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919—1939*. Katowice 1993.
- Dłuska M.: *Wiersz meliczny — wiersz ludowy*. „Pamiętnik Literacki” 1954, z. 2.
- Doroszewski W.: *Próba teorii wiersza polskiego*. Kraków 1980.
- Drabina J.: *Miasta śląskie w średniowieczu*. Cieszyn. Katowice 1987.

- Dygacz A.: *Polska pieśń górniczo-hutnicza*. „Literatura Ludowa” 1962, nr 4—6.
- Fazan M.: *Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim w latach 1842/48—1920*. Uniwersytet Wrocławski. Resortowy Program Badań Podstawowych RP III 36. „Przeobrażenia społeczne i narodowe na Śląsku”. Wrocław—Warszawa 1983.
- Fierla G.: *Strój cieszyński*. Czeski Cieszyn 1977.
- Fierla G.: *Strój Lachów Śląskich*. W: *Atlas polskich strojów ludowych*. Wrocław 1969.
- Folklor muzyczny w Polsce. Suplement podręcznika Jadwigi Sobieskiej — rozwój badań 1980—2005*. Red. P. Dahlig. Warszawa 2006.
- Furmanik S.: *Z zagadnień wersyfikacji polskiej*. Warszawa 1956.
- Galas A.: *Dzieje Śląska w datach*. Wrocław 2001.
- Galicz J.: *Język polski w dawnych gimnazjach polskich*. W: Idem: *Z minionych lat. Przyczyńki do historii ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1927.
- Gelnar J., Sirovatka O.: *Slezské písně. Z Třinecka a Jablunkovska*. Praha 1956.
- Gieysztor A.: *Kształtowanie się wspólnoty rodowej; młodszy paleolit i mezolit (od ok. 120000 do 2500 r. p.n.e.)*. W: *Historia Polski*. Red. H. Łowmiański. T. 1: *Do roku 1764*. Cz. 1: *Do połowy XV wieku*. Warszawa 2001.
- Golec J., Bojda S.: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*. Cieszyn 1995.
- Gobelny A.: *Szkoły cieszyńskie w XVIII wieku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«” 1951.
- Gobelny A.: *Venkovske školy na panstvi Těšinske a Bliske Komory v 17 století*. „Slezsky Sbornik” 1956.
- Gruchała J.: *Polskie Stronnictwa polityczne wobec kwestii cieszyńskiej (1918—1920)*. W: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. M.W. Wanatowicz. Katowice 1992.
- Gruchała J.: *Stan i potrzeby badań nad historią Śląska Cieszyńskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku (do 1920 r.)*. W: *Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego*. Red. I. Panic. Cieszyn 1999.
- Historia Polski*. Red. H. Łowmiański. T. 1: *Do roku 1764*. Cz. 1: *Do połowy XV wieku*. Warszawa 2001.
- Hławiczka K.: *Melodie ludowe Śląska Cieszyńskiego*. „Zaranie Śląskie” 1937, z. 1.
- Hławiczka K.: *Muzyka ludowa Śląska Cieszyńskiego*. W: *Z zagadnień twórczości ludowej*. Studia folklorystyczne pod red. R. Górskiego i J. Krzyżanowskiego. Wrocław 1972.
- Hławiczka K.: *Przenikanie i wzajemne wpływy elementów muzycznych polskich i czeskich w folklorze cieszyńskim*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Kubik. Katowice 1977.
- Hławiczka K.: *Zbiór nieznanych polonezów polskich z początku XVII w.* „Muzyka” 1961, nr 1.
- Hoff B.: *Lud cieszyński, jego właściwości i siedziby*. *Obraz etnograficzny*. Seria 1: *Górale Beskidów Zachodnich*. T. 1: *Początki Wisły i Wiślanie*. Warszawa 1888.
- Iwanek W.: *Podanie o Studni Trzech Braci w Cieszynie*. „Kalendarz Śląski” 1964 [Ostrawa 1963].
- Januszewska-Jurkiewicz J.: *Spółczesność województwa śląskiego wobec problemu Zaolzia w latach 1922—1938*. W: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. M.W. Wanatowicz. Katowice 1992.
- Januszewska-Jurkiewicz J.: *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925—1937)*. Katowice 2001.
- Jasiński J.: *Polacy w Czechosłowacji w świetle spisu ludności z 1980 r.* „Sobótka” 1985, nr 4.
- Jasiński Z.: *Mały leksykon nadolziański*. Opole 1990.

- Josiek W.: *Dzieje ewangelicyzmu na Śląsku Cieszyńskim, cz. I*. „Zwrot” 1995, nr 8.
- Josiek W.: *Dzieje ewangelicyzmu na Śląsku Cieszyńskim, cz. III*. „Zwrot” 1995, nr 10.
- Josiek W.: *Nástin vývoje náboženských poměrů na Těšínsku do roku 1920*. V: *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice*. Red. D. Kadłubiec. Ostrava 1997.
- Kaczmarek U.: *Kultura zbiorowości polonijnych Europy Środkowej 1945—1989*. Poznań 1993.
- Kaczmarek U.: *Tożsamość regionalna mieszkańców Zaolzia*. W: „*Studia Etnologiczne i Antropologiczne*”. T. 1: *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną*. Red. I. Bukowska-Floreńska przy współudziale H. Rusek. Katowice 1997.
- Kadłubiec D.: *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna*. Katowice 1994.
- Kadłubiec D.: *Historia i współczesność badań nad cieszyńską kulturą ludową, zwłaszcza zaolziańską*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czechosłowacji*. Katowice 1977.
- Kadłubiec D.: *O kształtowaniu cieszyńskiej kultury ludowej*. „*Kalendarz Śląski*” 1984.
- Kadłubiec D.: *O pograniczu kulturowym jako problemie badawczym*. W: *Nasza Ojczyzna. Jednodniówka na trzydziestolecie Sekcji Folklorystycznej Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego*. Czeski Cieszyn 1995.
- Kadłubiec D.: *Uwarunkowania cieszyńskiej kultury ludowej*. Czeski Cieszyn 1987.
- Kantor R.: *Kultura pogranicza jako problem etnograficzny*. W: *Na pograniczach. Kultura, ludzie, problemy. Materiały z konferencji naukowej „Zderzenia i przenikanie kultur na pograniczach”*, Suchy Bór 26—27 listopada 1990 r. Red. Z. Jasiński. Opole 1987.
- Kantor R.: *Pogranicze jako narodowy obszar kulturowy*. W: *Społeczno-cywilizacyjny wymiar edukacji*. Red. Z. Jasiński. Opole 1994.
- Karwicka T.: *Ubiory ludowe w Polsce*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Wrocław 1995.
- Kazik J.: *Formy ucisku ludności polskiej Śląska Cieszyńskiego w czasie II wojny światowej*. W: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Rusnok. Czeski Cieszyn 1993.
- Kłóskowska A.: *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa 1993.
- Kocur A.: *Z dziejów szkolnictwa*. „Zwrot” 1973, nr 2, nr 4, nr 6, nr 8, nr 10.
- Kocur A.: *Z dziejów szkolnictwa*. „Zwrot” 1974, nr 1, nr 4, nr 5, nr 8, nr 9, nr 12.
- Kokot J.: *Problemy narodowościowe na Śląsku od X do XX wieku*. Opole 1973.
- Kokot J.: *Rozwój ludności i stosunki narodowościowe na Śląsku od XIX do XX wieku*. Opole 1966.
- Kolberg O.: *Dzieła wszystkie*.
- Kopaliński W.: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. Warszawa 1997.
- Kopczyńska-Jaworska B.: *Metodyka etnograficznych badań terenowych*. Warszawa—Łódź 1971.
- Kopoczek Alina: *Folklor muzyczny Beskidu Śląskiego. Materiały pomocnicze do analizy pieśni ludowych*. Katowice 1993.
- Kopoczek Alojzy: *Cymbały na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Kultura ludowa na pograniczu*. Katowice 1995.
- Kopoczek Alojzy: *Etniczność i interetniczność w cieszyńskim instrumentarium muzycznym*. W: *Pogranicza kulturowe i etniczne w Polsce*. Red. Z. Kłodnicki, H. Rusek. Wrocław 2003.
- Kopoczek Alojzy: *Instrumenty muzyczne Beskidu Śląskiego i Żywieckiego. Aerofony proste i ich repertuar*. Bielsko-Biała 1984.

- Kopoczek Alojzy: *Kapele ludowe na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Nasza Ojcowizna*. Jedynówka na 30-lecie Sekcji Folklorystycznej Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego. Czeski Cieszyn 1995.
- Kopoczek Alojzy: *Ludowe instrumenty muzyczne polskiego obszaru karpackiego. Instrumenty dęte*. Rzeszów 1996.
- Kopoczek Alojzy: *Ludowe narzędzia muzyczne z ceramiki na ziemiach polskich*. Katowice 1989.
- Kopoczek Alojzy: *Nauka gry na okarynie*. Katowice 1990.
- Kopoczek Alojzy: *Piszczalki bez otworów bocznych Beskidu Śląskiego i Żywieckiego*. W: *Polskie instrumenty ludowe. Studia folklorystyczne*. Red. A. Dygacz, A. Kopoczek. Katowice 1981.
- Kopoczek Alojzy: *Z badań nad instrumentami muzycznymi w Karpatach Polskich (uwagi metodologiczne)*. W: *Kultura, język, edukacja I*. Red. R. Mrózek. Katowice 1995.
- Korta W.: *Historia Śląska do 1763 roku*. Warszawa 2003.
- Kowalczyk J.: *Po drugiej stronie Olzy. Przemiany zasad samookreślenia polskiej ludności Śląska Cieszyńskiego w świetle prasy*. Warszawa 1992.
- Krawczyk-Wasilewska V.: *Współczesna wiedza o folklorze*. Warszawa 1986.
- Kresánek J.: *Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného*. Bratislava 1996.
- Kubisz J.: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Cieszyn 1928.
- Kucharska Z.: *Kontakty M. Wystouchowej z ludnością Śląska Cieszyńskiego*. „Sobótka” 1974, nr 1.
- Kudělka M.: *Češi a Poláci na Těšínsku v době národního obrození*. Opawa 1957.
- Labocha J.: *Język polski na Śląsku Cieszyńskim w Czechosłowacji. Sytuacja językowa i jej perspektywy na tle uwarunkowań historycznych*. „Przegląd Polonijny” 1988, T. 14, z. 2.
- Labocha J.: *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe*. Kraków 1997.
- Leksykon PZKO*. Czeski Cieszyn 1997.
- Ligęza J., Stoński M.: *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*. T. 2. Kraków 1938.
- Londzin J.: *Zaprowadzenie języka polskiego w szkołach ludowych w Księstwie Cieszyńskim*. W: *VI Sprawozdanie gimnazjum polskiego w Cieszynie*. Cieszyn 1901.
- Łowmiański H.: *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.* Warszawa 1964.
- Madecka B.: *Zakres funkcjonowania języka polskiego*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czecho-Słowacji*. Red. M.G. Gerlich, D.K. Kadłubiec. Katowice 1992.
- Maleczyńska E., Maleczyński E.: *Dzieje Śląska*. Opracowanie zbiorowe. T. 1. Wrocław 1960.
- Maleczyńska E., Maleczyński E.: *Dzieje Śląska*. Warszawa 1955.
- Kodeks dyplomatyczny Śląska. Zbiór dokumentów i listów dotyczących Śląska*. T. 1: *Obejmujący lata 971—1204*. Wyd. K. Maleczyński. Wrocław 1956.
- Malicki L.: *Kożuchy górali śląskich*. „Zaranie Śląskie” 1937, z. 3.
- Malinowski L.: *Zarys życia ludowego na Szląsku*. „Ateneum” 1877, T. 2, z. 4.
- Markiewicz S.: *Protestantyzm*. Warszawa 1982.
- Michalska M.: *Religia jako wyznacznik tożsamości etnicznej ludności polskiej na Zaolziu*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 2: *Kultury regionalne i pogranicza kulturowe a świadomość etniczna*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 1999.
- Michalska M.: *Uwarunkowania historyczno-kulturowe współczesnej religijności ludności polskiej na Zaolziu*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 3: *Religijność ludowa na pograniczach kulturowych i etnicznych*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 1999.

- Michejda K.: *Dzieje Kościoła Ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1908.
- Michejda O.: *Piąte pięćdziesięciolecie Kościoła Jezusowego na Wyższej Bramie przed Cieszyrzem (1909—1959)*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Katowice 1992.
- Milerski W.: *Troska o trwanie kultury ludowej na Zaolziu. O rodzimej kulturze ludowej Śląska Cieszyńskiego, o jej badaniu i kultywowaniu w subregionie zaolziańskim*. „Literatura Ludowa” 1993, nr 4/6.
- Morawska-Kleczkowska J.: *Andrzej Cinciała, etnograf Śląska Cieszyńskiego*. „Katolik” 1958, nr 16.
- Morcinek G.: *Ziemia Cieszyńska*. Katowice 1962.
- Moszyński K.: *Człowiek. Wstęp do etnografii powszechnej i etnologii*. Wrocław 1956.
- Mróz L.: *Syndrom pogranicza. Uwagi na temat badań świadomości etnicznej*. „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty” 1993, nr 3—4.
- Nalepa J.: *Granice Polski najdawniejszej. Prolegomena*. T. 1: *Granica zachodnia, część południowa*. Kraków 1996.
- Nawa K.: *Kościół na ziemi cieszyńskiej do roku 1950*. Bytom 1997.
- Němeček J.: *Od spojení roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939—1945*. Praha 2003.
- Nettl B.: *The Study of Ethnomusicology*. Chicago 1983.
- Nowak K.: *Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*. Cieszyn 2001.
- Nowakowska-Kempna I.: *Pogranicze językowo-kulturowe w perspektywie badań językoznawstwa porównawczego (zarys problematyki)*. W: *Śląsk w badaniach językoznawczych: badanie pogranicza językowo-kulturowego polsko-czeskiego*. Red. I. Nowakowska-Kempna. Katowice 1993.
- Ogrodziński W.: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Do druku przygotowali L. Brożek i Z. Hierkowski. Katowice 1965.
- Ondrusz J.: *Godki śląskie*. „Profil” [Ostrawa] 1977.
- Ondrusz J.: *Hej koło Cieszyna*. Czeski Cieszyn 1975.
- Orłowski S.: *Galiczyńska Partia Socjaldemokratyczna (PPSD Galicji i Śląska) a Czechosłowiańska Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim w latach 1892—1914*. Katowice. Biblioteka Główna Uniwersytetu Śląskiego. Maszynopis.
- Osuchowski B.: *Sprawy gospodarcze PZKO*. „Zwrot” 1950, nr 4.
- Panic I.: *Księstwo cieszyńskie w średniowieczu*. Cieszyn 1988.
- Panic I.: *Sieć szkolna w Księstwie Cieszyńskim na przełomie XVII i XVIII stulecia. Z badań nad dostępnością szkół dla dzieci i młodzieży na Śląsku w dawnych wiekach*. W: *Spółeczności młodzieżowe na pograniczu*. Red. T. Lewowicki. Cieszyn 1992.
- Panic I.: *Z badań nad dziejami oświaty w Księstwie Cieszyńskim w średniowieczu i czasach wczesnonowożytnych (uwagi na temat szkolnictwa w Cieszynie w średniowieczu)*. W: *Szkoła na pograniczach*. Red. T. Lewowicki przy współudziale A. Szczurek-Bo-ruty. Katowice 2000.
- Panic I.: *Z dziejów szkolnictwa średniego w Księstwie Cieszyńskim w czasach nowożytnych (do 1773 roku)*. W: *Liceum im. A. Ossuchowskiego w Cieszynie 1895—1995. W stulecie założenia pierwszego polskiego gimnazjum na Śląsku*. Red. I. Panic. Cieszyn 1995.
- Patzelt H.: *Geschichte der evangelischen Kirche in Österreichisch-Schlesien*. Dülmen 1989.
- Pieczka K.: *Na 70-lecie urodzin Jana Taciny — folklorysty i pedagoga*. „Kalendarz Ewangelicki” 1980.
- Pieğa K.: *Nakrycia głowy kobiet cieszyńskich*. Czeski Cieszyn 1979.

- Plaček V.: *Těšinsko po uzavření česko slovensko-polské smlouvy*. „Slezský Sborník” 1965, č. 1.
- Płyniesz Olzo... *Zarys kultury materialnej ludu cieszyńskiego*. Red. D. Kadłubiec. T. 1. Ostrawa 1970.
- Płyniesz Olzo... *Zarys kultury materialnej ludu cieszyńskiego*. Red. D. Kadłubiec. T. 2. Ostrawa 1972.
- Polaczkowa B.: *Strój cieszyński w XIX wieku*. „Polska Sztuka Ludowa” 1970, nr 3.
- Polaczkowa B.: *Tekstylija i strój na Śląsku Cieszyńskim w XVI—XVIII wieku*. „Polska Sztuka Ludowa” 1967, nr 3.
- Popiołek F.: *Dzieje Cieszyna z ilustracjami*. Cieszyn 1916.
- Popiołek F.: *Dzieje Śląska Austriackiego z ilustracjami*. Cieszyn: Drukarnia Towarzystwa Domu Narodowego, 1913, tabl. XVII.
- Popiołek F.: *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Katowice 1958.
- Popiołek K.: *Śląsk w czasach okupanta*. Katowice 1958.
- Porębski J.: *Jan Tacina*. „Poglądy” 1972, nr 7.
- Pośpiech J.: *Dzieje folklorystyki polskiej 1800—1864. Epoka przedkolbergowska*. Red. H. Kapełuś, J. Krzyżanowski. Wrocław—Warszawa—Kraków 1970.
- Pośpiech J.: *Tradycje folklorystyczne na Śląsku w XIX i XX wieku (do roku 1939)*. Warszawa—Wrocław 1977.
- Prosnak J.: *Z dziejów szkolnictwa muzycznego w Polsce*. „Kwartalnik Muzyczny” 1948, nr 23.
- Pszczółka P.: *Szkolnictwo powszechne na ziemiach odzyskanych*. „Zaranie Śląskie” 1939, nr 3—4.
- Pulikowski J.: *Sześć polskich pieśni ludowych z r. 1819*. „Zaranie Śląskie” 1931, z. 2.
- Pysiewicz-Jędrusik R., Pustelnik A.: *Granice Śląska*. Wyd. 2. Wrocław 1998.
- Roger J.: *Pieśni ludu śląskiego w Górnym Śląsku*. Opole 1983.
- Rostworowska M.: *Śląski strój ludowy*. Wrocław 2001.
- Roszkowski W.: *Historia Polski 1914—1996*. Warszawa 1997.
- Różańska A.: *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania na Zaolziu*. Czeski Cieszyn 2002.
- Rudnicki M.: *Dyskusja na temat nazwy Śląska*. „Slavia Occidentalis” 1937, R. 16.
- Rusek H.: *Kulturowe wzory życia polskich rodzin na Zaolziu a asymilacja*. Katowice 1997.
- Rusek H.: *Pogranicze etniczne — wielokulturowa przestrzeń*. W: „Studia Etnologiczne i Antropologiczne”. T. 4: *Przestrzeń kulturowego współistnienia*. Red. I. Bukowska-Floreńska. Katowice 2000.
- Rusek H.: *Religia i polskość na Zaolziu*. Kraków 2002.
- Sadownik J., Bystron J.S.: *Z zagadnień klasyfikacji i systematyki polskiej pieśni ludowej*. „Literatura Ludowa” 1956, nr 6.
- Semkowicz W.: *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*. W: *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1402*. Red. S. Kutrzeba. T. 1. Kraków 1933.
- Sirovátka O.: *Měl tatiček, měl tři dcery. České a slovenské lidové balady*. Praha 1990.
- Siwek T.: *Małżeństwa Polaków w Republice Czeskiej*. „Zwrot” 1995, nr 9.
- Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski. T. 6. Warszawa 1964.
- Smolińska T.: *Pogranicze jako problem kultury*. Opole 1994.
- Sobiescy J., M.: *Polska muzyka ludowa i jej problemy*. Kraków 1973.
- Sobieska J.: *Polski folklor muzyczny*. Cz. 1 i 2. Warszawa 1980.
- Sobieska J.: *Transkrypcja muzyczna dokumentalnych nagrań polskiego folkloru*. „Muzyka” 1964, nr 9.
- Sokolová G.: *Soudobé tendence vývoje národnosti v ČSSR*. Praha 1987.

- Spyra J.: *Monografia Wisły*. T. 2: *Wisła. Dzieje beskidzkiej wsi do 1918 roku*. Wisła—Ustroń 2007.
- Spyra J.: *Śląsk Cieszyński pod rządami Habsburgów (1653—1848)*. W: *Śląsk Cieszyński. Środowisko naturalne, zarys dziejów, zarys kultury materialnej i duchowej*. Cieszyn 2001.
- Stalmach P.: *Zbiór pieśni sławiańskich*. Towarzystwo Czytelni Polskiej w Cieszynie. Drukowano u Karola Prochaski 1849.
- Staszczak Z.: *Pogranicze polsko-niemieckie jako pogranicze etnograficzne*. Poznań 1978.
- Stępnia A.: *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku (do 1920 roku)*. Katowice 1986.
- Straczuk J.: *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznej wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*. Warszawa 1999.
- Strój ludowy w Polsce*. Warszawa 1990.
- Szczepeński J.: *Kultury pogranicza*. „Przegląd Humanistyczny” 1987, R. 34, nr 10.
- Szczypka-Rusz A.: *Elementy tradycji kulturowej w społeczności polskiej na Zaolziu*. W: *Kulturowe, społeczne i edukacyjne wyznaczniki dróg życiowych młodzieży z Zaolzia*. Red. T. Lewowicki. Katowice 1994.
- Szelong K.: *Podłoże organizacyjne polskiej akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim*. W: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Red. M.W. Wanatowicz. Katowice 1992.
- Szymiczek F.: *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914—1920*. Katowice—Warszawa 1938.
- Szymik J.: *O przynależności kościelno-administracyjnej Zaolzia*. „Kalendarz Śląski” 1997.
- Szyndler M.: *Penetracja zaolziańskiej części Śląska Cieszyńskiego. Problemy związane z archiwizacją i transkrypcją zebranego materiału muzycznego*. „Zwrot” 2005, nr 6.
- Szyndler M.: *Z badań nad folklorem wokalnym mniejszości polskiej na Zaolziu (Republika Czeska)*. „Muzyka” 2008, nr 3.
- Śląskie pieśni ludowe*. Wybór źródeł i oprac. A. Dygacz. Katowice 1995.
- Świrko S.: *Tradycja i przemiana. Studia nad dziejami i współczesną kulturą ludową*. Poznań 1977.
- Tabin M.: *Ankieta i wywiad jako narzędzie badawcze*. W: *Metodologia pracy naukowej*. Cz. 1. 1974. [b.m.w.].
- Tacina J.: *Śląskie pieśni ludowe*. Czeski Cieszyn 1957.
- Tacina J.: *Zbiory pieśni ludowych na Śląsku*. „Kalendarz Śląski” 1962, R. 3.
- Tacina J.: *Ze wspomnień o moim zbieractwie*. „Kwartalnik Opolski” 1976, nr 4.
- Tacina J.: *Ziemia cieszyńska. Życie ludu śląskiego w jego pieśni*. „Zaranie Śląskie” 1937, z. 3.
- Těšínsko IV. Lidová píseň a hudba. Lidový tanec. Prozaická ústní slovesnost. Lidové umění výtvarné*. Ed. J. Štika. Šenov u Ostravy 2002.
- Tomiczek M.: *Jan Tacina — śląski folklorysta muzyczny*. „Podbeskidzie” 1983, z. 1—2.
- Turek K.: *Andrzej Cinciata jako folklorysta cieszyński*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Kubik. Katowice 1977.
- Turek K.: *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska*. Katowice 2001.
- Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*. Red. T. Wojak. Warszawa 1974.
- Walczak H.: *Józef Piłsudski i koła belwederskie wobec konfliktu polsko-czechosłowackiego w latach 1918—1920*. W: *Śląsk Cieszyński u zarania polskiej i czechosłowackiej niepodległości 1918—1920*. Red. K. Nowak. Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Cieszynie. Cieszyn 1999.
- Wanatowicz M.W.: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918—1945*. Katowice 1994.
- Wiechowski J.: *Spór o Zaolzie*. Warszawa 1990.
- Wierszyłowski J.: *Psychologia muzyki*. Warszawa 1979.

- Windakiewiczowa A.: *Studia nad wierszem i zwrotką poezji polskiej ludowej*. Kraków 1913.
- Zahradnik F.: *Czytelnia Ludowa w Cieszynie*. „Zaranie Śląskie” 1975, z. 2.
- Zahradnik S.: *Ewangelicy Polacy na Zaolziu (Republika Czeska)*. „Myśl Protestancka” 1997, nr 4.
- Zahradnik S.: *Korzenie Zaolzia*. Warszawa—Praga—Trzyniec 1992.
- Zahradnik S.: *Nástin historického vývoje. V: Polská národní menšina na Těšínsku v České republice*. Ed. D. Kadłubiec. Ostrawa 1997.
- Zahradnik S.: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim (powiat Cieszyn — Kreis Teschen)*. W: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Rusnok. Czeski Cieszyn 1993.
- Zahradnik S.: *Polacy na Zaolziu 1920—1990. Krótka szkic historyczny*. W: *Zaolzie. Studia i materiały z dziejów społeczności polskiej w Czecho-Słowacji*. Katowice 1977.
- Zahradnik S.: *Polacy na Zaolziu w historii, statystyce i dokumentach*. Czeski Cieszyn 1973.
- Zahradnik S.: *Polityka narodowościowa okupanta hitlerowskiego w powiecie Cieszyn 1939—1945*. W: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Red. J. Rusnok. Czeski Cieszyn 1993.
- Zahradnik S.: *Struktura narodowościowa Zaolzia na podstawie spisów ludności 1880—1991*. Trzyniec 1991.
- Zaręba A.: *Gwara cieszyńska na tle dialektów śląskich*. „Kalendarz Śląski” 1974.
- Żerańska-Kominek S.: *Muzyka w kulturze. Wprowadzenie do etnomuzykologii*. Warszawa 1992.
- Żerelik R.: *Dzieje Śląska do 1526 roku*. W: *Historia Śląska*. Red. M. Czaplinski. Wrocław 2002.
- Żurek A.: *Legenda o założeniu Cieszyna*. „Kalendarz Śląski” 2001 [Cieszyn 2000].

Czasopisma

- „Gwiazdka Cieszyńska” 1851—1853.
„Zwrot” 1949—1956.

Wykaz informatorów

Wykaz informatorów, miejscowości, dat i numerów pieśni zapisanych podczas przeprowadzonych badań indywidualnych i grupowych (według chronologii czasowej)

- 16.09.2001 r. — Zuzanna Czczotek (ur. 1915), Milików — pieśni 2, 4
14.11.2002 r. — Zuzanna Czczotek (ur. 1915), Milików — pieśni 42, 43
16.11.2003 r. — Zuzanna Czczotek (ur. 1915), Milików — pieśni 3, 5—20, 41
26.11.2001 r. — Paweł Pyszko (ur. 1914), Milików — pieśni 22b—24
28.11.2001 r. — Anna Nagy (ur. 1944), Mosty k. Jabłonkowa — pieśni 33, 34, 35c, 36
08.11.2001 r. — Aniela Kupiec (ur. 1920), Nydek — pieśni 26—29, 31, 32, 35b, 39, 40, 44, 45, 45b, 46—49
01.02.2002 r. — Aniela Kupiec (ur. 1920), Nydek — pieśni 50—52
02.02.2002 r. — Aniela Kupiec (ur. 1920), Nydek — pieśni 53—57
15.11.2002 r. — Aniela Kupiec (ur. 1920), Nydek — pieśni 1a, 1b, 25, 58—64, 166, 167, 169
12.02.2002 r. — Anna Waćławik (ur. 1923) Czeski Cieszyn — pieśni 25b, 37, 37b, 38, 38b, 39b
21.02.2002 r. — Maria Cieślak (ur. 1947), Władysław Cieślak (1926), Gnojnik — pieśni 159—165, 168
05.04.2002 r. — PZKO, Lutynia Dolna
12.04.2002 r. — PZKO, Lutynia Górna, Orłowa Poręba — pieśni 154—158
24.04.2002 r. — Eliminacje do Śląskiego Śpiewania, Czeski Cieszyn
07.05.2002 r. — PZKO, Gródek
10.05.2002 r. — PZKO Oldrzychowice
11.06.2002 r. — PZKO, Mosty k. Jabłonkowa
18.06.2002 r. — PZKO, Olbrachcice
22.07.2002 r. — Anna Waćławik (ur. 1923), Czeski Cieszyn
29.11.2002 r. — Łysko Anna (ur. 1948), Bukowiec — pieśni 170—176

- 16.12.2002 r. — Pietrowa Teresa (ur. 1936), Bukowiec
23.04.2003 r. — Eliminacje do Śląskiego Śpiewania, Czeski Cieszyn
16.11.2003 r. — Zuzanna Czeczotek (ur. 1915), Milików
11.05.2005 r. — Zuzanna Czeczotek (ur. 1915), Milików

Alfabetyczny wykaz informatorów wraz z numerami pieśni

- Branny Agata, Wędrynia — pieśni 110, 111
Broda Izabela, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 134
Brzeżna Radka, Lutynia Dolna — pieśń 122
Brzóska Bartłomiej, Czeski Cieszyn — pieśni 138, 177
Buława Marian, Czeski Cieszyn — pieśń 139
Cymorek Maciej, Czeski Cieszyn — pieśni 113, 137
Czader Natalia, Wędrynia — pieśń 144
Czudek Jakub, Nawsie — pieśń 132
Drobina Magdalena, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 100
Farna Ewa, Wędrynia — pieśń 123
Hajnc Artur, Lutynia Dolna — pieśni 86, 108
Hasan Natalia, Czeski Cieszyn — pieśń 149
Heczko Ewa, Czeski Cieszyn — pieśni 74, 75
Heczko Krystian, Jabłonków — pieśni 83, 84, 114, 153
Janiczek Barbara, Orłowa-Lutynia — pieśń 109
Kaczyńska Katarzyna, Karwina-Nowe Miasto — pieśni 119, 120
Kadłubiec Wojciech, Czeski Cieszyn — pieśni 150, 179
Kaleta Ester, Czeski Cieszyn — pieśń 151
Kaleta Mariola, Czeski Cieszyn — pieśni 69, 93
Kapela góralska „Zorómbek”, Gimnazjum-Czeski Cieszyn — pieśni 143, 143b, 143c, 143d
Kluz Katarzyna, Jabłonków — pieśń 65
Kopiec Gabriel, Trzyniec — pieśni 124, 125
Kowalczyk Agata, Czeski Cieszyn — pieśń 136
Kowalczyk Jolanta, Gnojnik — pieśń 130
Kozieł Filip, Czeski Cieszyn — pieśń 80
Krszik Renata, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 103
Kubica Halina, Gnojnik — pieśń 96
Kudelka Janina, Czeski Cieszyn — pieśń 68
Letocha Dominika, Orłowa — Lutynia — pieśń 135
Letocha Zbigniew, Orłowa — Lutynia — pieśń 92
Ligocki Adam, Karwina-Frysztat — pieśni 87, 88
Ligocki Roman, Karwina-Frysztat — pieśń 70
Łuński Mateusz, Nawsie — pieśń 131
Łysek Adriana, Bukowiec — pieśń 35

- Martynek Dorota, Mosty koło Jabłonkowa — pieśni 104, 118
Mazur Marian, Milików — pieśń 146
Mazurek Krystyna, Bukowiec — pieśni 82, 91, 95
Mikesz Katarzyna, Karwina-Frysztat — pieśni 89, 90
Najder Adam, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 30
Orszulik Łukasz, Stonawa — pieśń 140
Pająk Joanna, Orłowa-Lutynia — pieśni 72, 73
Pawlas Helena, Karwina-Nowe Miasto — pieśni 66, 67
Pękala Krystyna, Stonawa — pieśni 141, 142
Pieter Jan, Trzyniec — pieśni 116, 117
Polok Marcel, Czeski Cieszyn — pieśni 76, 77
Santarius Aneta, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 21
Siedlaczek Sylwia, Gnojnik — pieśni 97, 98, 152
Sikora Patrycja, Gnojnik — pieśń 178
Szafranek Agata, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 102
Szafranek Jakub, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 133
Szkandera Natalia, Orłowa-Poręba — pieśń 71
Szkandera Teresa, Lutynia Dolna — pieśni 94, 105, 106, 107
Świerczek Adam, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 99
Tomanek Jakub, Karwina-Frysztat — pieśń 85
Wacławik Agata, Karwina-Nowe Miasto — pieśni 112, 115
Wałach Tomasz, Gnojnik — pieśń 101
Wałoszek Henryk, Gnojnik — pieśń 121
Wygrys Dominika, Czeski Cieszyn — pieśni 78, 79
Zagora Aneta, Gnojnik — pieśń 145
Zespół „Dziółchy i syncy z kolónije”, Karwina-Nowe Miasto — pieśń 129
Zespół „Gizdy”, Karwina-Nowe Miasto — pieśni 127, 128, 147, 148
Zespół „Gróniczek”, Mosty koło Jabłonkowa — pieśń 81
Zespół „Nowina”, Jabłonków — pieśń 68b
Zespół „Torka”, Jabłonków — pieśń 126

Magdalena Szyndler

Zaolzian Song Folklore

Conditionings, Typology and Functions

Summary

The territory of Teschen Silesia was a subject to many political conflicts as well as Zaolzie as its part. The pivotal circumstance was here its location (this area is contemporary a borderland of Poland, Slovakia and Moravia in the Czech Republic).

Due to complicated history this territory belonged in different periods to the Polish State, to the Czech State and to the Austro-Hungarian Empire.

Teschen Silesia represents enormous cultural richness regarding spiritual culture and material culture as well. The inhabitants of this borderland adopt and transform cultural elements of neighbor countries by means of readjusting them to their own culture, what means that local culture is more miscellaneous and rich then the culture of central parts of mentioned political and ethnical territories.

Teschen Silesian folk culture developed and transmuted in the same way till 1920. In this year there was made a decision concerning the division of this land where there was set the Olza river as a political border. The territory which remained on the left side of the river started to function as Zaolzie (nowadays a part of the Czech Republic). This land can be regarded as attractive research area for folklorists, ethnologists, anthropologists as well as for musicologists.

In the years 2001—2005 the author conducted empirical research in the mentioned area, what brought a collection of 200 folk songs. They was a subject to musicological analysis conducted by the author. In specific cases she analysed verbal texts too (in respect of their tonality, metro-rhythmics, forms and poetics). She classified the songs owing to the function they had fulfilled and further fulfill within the society of Zaolzie.

For Polish inhabitants of Zaolzie singing has been an important factor preserving their national identity due to its interconnections with the Polish language and the local dialect. Since the division of Teschen Silesia (in 1920) local residents has been under intense cultural influence of the country they live and it is the song folklore (among other folklore elements such as the dialect and folk costumes) which made possible to preserve their national difference.

Magdalena Szyndler

Písňový folklor Záolží

Podmínky, typologie a funkce

Résumé

Těšínské Slezsko bylo včetně Záolží po léta předmětem politických konfliktů, jejichž důvodem byla mj. specifická poloha tohoto území (jedná s. o pomezí Polska, Moravy v současné České Republice a Slovenska).

Ke komplikovaným dějinám daného území patří i to, že bylo v různých historických obdobích součástí polského státu, českého státu a Habsburské monarchie.

Pro Těšínsko je příznačné neobvyklé kulturní bohatství, ať už se jedná o oblast duchovní kultury nebo materiální kultury. Lid obývající toto pomezí přebírá a přetváří kulturní prvky sousedících zemí, tj. přizpůsobuje je vlastnímu kulturnímu systému. Je to jeden z důvodů, proč je tato kultura rozmanitější a bohatší ve srovnání s kulturami centrálních politických a etnických oblastí ve vnitrozemích.

Lidová kultura Těšínského Slezska se do roku 1920 vyvíjela a transformovala jednotně. V téměř roce padlo rozhodnutí o rozdělení Těšínska, kde byla jako politická hranice určena řeka Olza. Území po její levé straně začalo od té doby fungovat jako Záolží (v současnosti v České Republice). Toto území je velice atraktivní oblastí pro folkloristická, etnologická, antropologická, ale také muzikologická zkoumání.

Autorka zde vedla v letech 2001—2005 empirické výzkumy, v rámci kterých sestavila sbírku 200 lidových písní. Tyto materiály pak podrobila muzikologickému rozboru a ve vybraných aspektech analyzovala také slovní texty (svůj zájem soustředila na otázkách tonality, metroritmiky, formy a poetiky). Provedla také klasifikaci textů vzhledem k funkci, jakou plnily a plní v záolžanském prostředí.

Zpěvní projevy jsou pro polsky mluvící obyvatelé Záolží významným faktorem vymezujícím jejich národní identitu vzhledem k jejich vazbě jak na polštinu, tak i na lokální nářečí. Od rozdělení Těšínského Slezska (1920) jsou tito obyvatelé vystaveni výrazným kulturním vlivům země, ve které žijí. Písňový folklor (a kromě toho také jiné folklorní prvky, jako např. místní nářečí a kroje) zde přispívá k udržování jejich národní odlišnosti.

Spis treści

1. Wstęp	5
1.1. Zagadnienia wstępne	5
1.2. Cel i motywy badań	6
1.3. Metodyka badań	9
2. Śląsk Cieszyński — problematyka historyczna	13
2.1. Początki Śląska	13
2.2. Wczesne dzieje i granice Śląska	14
2.3. Osadnictwo. Powstanie grodu Cieszyn	15
2.3.1. Społeczne i gospodarcze warunki życia	15
2.3.2. Życie miejskie	18
2.4. Pod rządami Piastów i Habsburgów	19
2.4.1 Rządy Habsburgów (lata 1653—1848)	20
2.5. Pod panowaniem austriackim (do 1920 roku)	24
2.5.1. Sprawy społeczno-ekonomiczne	24
2.5.2. Lata 1914—1919. Spór graniczny Polaków i Czechów (1918— 1919)	26
2.6. Lata 1920—1938. Podział Śląska Cieszyńskiego (1920—1930)	30
2.6.1. Polskie reakcje na ustalenia graniczne	31
2.6.2. Prasa	31
2.6.3. Sprawy społeczne	32
2.6.4. Lata 1930—1938. Stabilizacja organizmów państwowych	33
2.6.5. Wydarzenia polityczne	34
2.7. Okres od II wojny światowej do czasów współczesnych	36
2.7.1. Polityka hitlerowska	36
2.7.2. Ruch oporu	37
2.7.3. Ofiary okupacji hitlerowskiej	38
2.7.4. Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne	38

2.7.5. Lata powojenne	39
2.7.6. Życie polityczne, gospodarcze i kulturalne (do roku 1989)	39
2.8. Struktura wyznaniowa Zaolzia	40
2.8.1. Dzieje historyczne. Chrystianizacja	40
2.8.2. Reformacja	41
2.8.3. Kontrreformacja	43
2.8.4. Współczesność	44
2.9. Obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna Zaolzia	45
2.9.1. Związki małżeńskie	49
2.9.2. Rozwój czasopiśmiennictwa i instytucji kulturalnych	50
2.10. Życie kulturalne i narodowe ziemi cieszyńskiej	52
2.10.1. Początki oświaty	52
2.10.2. Problemy językowe w edukacji — XIX wiek	54
2.10.3. Polskie życie kulturalne na Śląsku Cieszyńskim (okres od 1848 roku do lat dziewięćdziesiątych XIX wieku)	55
2.10.4. Powstanie Czytelni Polskiej	56
2.10.5. Wpływ powstania tajnych organizacji na rozwój polskiego życia kulturalnego (od lat dziewięćdziesiątych XIX wieku do 1920 roku)	57
2.10.6. Badania naukowe na Śląsku Cieszyńskim	60
2.10.7. Język	65
2.10.8. Obecna sytuacja językowa	67
2.11. Podsumowanie	68
3. Stan badań nad kulturą muzyczną Śląska Cieszyńskiego i Śląska	69
3.1. Początki badań nad folklorem muzycznym — XIX wiek	69
3.2. Tańce	78
3.3. Instrumenty	81
3.4. Pieśń ludowa w Cieszyńskim	83
3.5. Czeskie i morawskie badania nad pieśnią ludową	84
3.6. Życie śpiewacze	87
3.6.1. Pierwsze chóry	88
3.6.2. Powstanie Związku Polskich Chórów w Czechosłowacji (lata międzywojenne).	89
3.6.3. Rozkwit działalności chórów zaolziańskich (lata powojenne).	90
3.6.4. Reprezentacyjne chóry Zaolzia	91
3.6.5. Chóry i zespoły instrumentalne działające przy parafiach katolickich i ewangelickich	93
3.6.6. Szkolnictwo muzyczne	95
4. Charakterystyka zbioru pieśni zaolziańskich	97
4.1. Materiał pieśniowy — wprowadzenie	97

4.1.1. Klasyfikacja, sposoby interpretacji i analizy materiału	98
4.2. Zagadnienia melodyczne	99
4.2.1. Tonalność	100
4.3. Metrorytmika	107
4.3.1. Melizmatyka	108
4.3.2. Melodie wolnometryczne	108
4.3.3. Dwumiar	109
4.3.4. Trójmiar	109
4.3.5. Czteromiar	110
4.3.6. Metrum zmienne	110
4.4. Forma	110
4.4.1. Formy dwuczęściowe	110
4.4.2. Formy trzyczęściowe	111
4.4.3. Formy koliste	112
4.4.4. Podsumowanie	113
4.5. Uwagi do poetyki	115
4.5.1. Tematyka	115
4.5.2. Nazwy geograficzne	117
4.5.3. Sposoby rozpoczynania utworu	118
4.5.4. Personifikacja (animizacja)	119
4.5.5. Symbolika	119
4.5.6. Zdrobnienia i spieszczenia	120
4.5.7. Epitety	120
4.6. Podsumowanie	121
5. Repertuar muzyczny Zaolzia a cykl obrzędowości dorocznej i rodzinnej	123
5.1. Pieśni w obrzędach i zwyczajach związanych z rokiem kalendarzowym	124
5.1.1. Adwent	124
5.1.2. Wigilia Bożego Narodzenia — 24 grudnia	126
5.1.3. Boże Narodzenie — 25 grudnia	126
5.1.4. Św. Szczepana — 26 grudnia	128
5.1.5. Mięsopest (karnawał)	128
5.1.6. Wielki Post	129
5.1.7. Św. Grzegorza — 12 marca	129
5.1.8. Św. Józefa — 19 marca	130
5.1.9. Marzanna (data ruchoma)	130
5.1.10. Wielkanoc i poniedziałek wielkanocny (śmiergust)	130
5.1.11. Stawianie moja — 30 kwietnia	131
5.1.12. Św. Jana Chrzciciela (wianki) — 24 czerwca	132
5.1.13. Dożynki	132

5.2. Pieśni i obrzędy rodzinne	132
5.2.1. Pieśni związane z weselem	133
5.2.2. Pieśni pogrzebowe	134
5.3. Podsumowanie	135
6. Wnioski końcowe	137
Aneksy	145
Aneks 1. Zebrany materiał pieśniowy	145
Alfabetyczny spis pieśni	146
Wykaz pieśni według funkcji i treści	151
Zapisy nutowe pieśni.	157
Aneks 2. Dodatki.	211
Bibliografia	219
Wykaz informatorów	229
Wykaz informatorów, miejscowości, dat i numerów pieśni zapisanych podczas przeprowadzonych badań indywidualnych i grupowych (według chronologii czasowej)	229
Alfabetyczny wykaz informatorów wraz z numerami pieśni	230
Summary	233
Résumé	234

Redaktor: Magdalena Starzyk

Projektant okładki: Paulina Tomaszewska-Cieply

Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel

Korektor: Lidia Szumigala

Copyright © 2011 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-1930-8

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 15,00. Ark. wyd. 18,5. Papier offset.
Kl. III, 90 g Cena 24 zł (+ VAT)

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego

Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.

M. Rejnowski, J. Zamiara

ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Autorka przejawia zainteresowanie tematyką folkloru pieśniowego Zaolzia, tworząc bazę badawczą, m.in. materiałową i bibliograficzną. Niniejsza rozprawa nie tylko zapełnia luki w badaniach nad kulturą muzyczną Śląska Zaolziańskiego, lecz także zwraca uwagę Czytelników na istnienie folkloru zaolziańskiego, na jego specyficzne cechy melodyczno-rytmiczne, przez co ułatwia jego recepcję nie tylko w kręgach badaczy problematyki śląskiej, ale i zwykłych miłośników folkloru pieśniowego Zaolzia. [...] Sposób, w jaki Autorka dokonuje prezentacji poszczególnych zagadnień związanych z analizą zabranego materiału pieśniowego oraz ukazuje zjawiska dotyczące funkcjonowania polskiego repertuaru pieśniowego na Zaolziu we współczesności, świadczy o niezwykle wnikliwej znajomości problematyki [...]. Autorka wnosi do interpretacji folkloru muzycznego Zaolzia elementy własne, sugerując jednocześnie poprzez szereg zasygnalizowanych tylko problemów dalsze kierunki badań, szczególnie o charakterze interdyscyplinarnym i interetnicznym. Podkreślamy również, iż temat poruszony przez Autorkę nie ma charakteru marginalnego, pieśń ludowa jest bowiem ważnym elementem integracji społeczności polskiej Zaolzia, ponadto ma ważne cechy etnoidentyfikacyjne, narodotwórcze. A zatem problematyka ta ma wymiar nie tylko muzykologiczny.

prof. dr hab. Alojzy Suchanek

**Cena 24 zł
(+ VAT)**

**ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1930-8**